T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

ORTADOĞU PAYLAŞIM TASARILARI ve TÜRKİYE (1915-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR **Melek YENİSU**

ELAZIĞ-2018

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ BİLİM DALI

ORTADOĞU PAYLAŞIM TASARILARI ve TÜRKİYE (1915-1923)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN **HAZIRLAYAN**
Prof. Dr. Ömer Osman UMAR **Melek YENİSU**

Jürimiz, …… tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans / doktora tezini oy birliği / oy çokluğu ile başarılı saymıştır.

Jüri Üyeleri:

1.

2.

3.

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun ….. tarih ve ……. sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)

Melek YENİSU

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı
Elazığ-2018, Sayfa: XIII+250

Tarihin ilk medeniyetlerinin kurulduğu Mezopotamya, Anadolu, İran ve bu coğrafyaya bağlı topraklar bugünkü uygarlıkların temelinin atıldığı yer olmuştur. Tarımın ve buna bağlı olarak suyun önemli olması bu coğrafyayı daha değerli hale getirmiş bu nedenle bu topraklar birçok kez istilaya uğrayarak, önemli savaşlara sahne olmuştur. Müslümanların bu topraklara egemen olması Haçlı seferlerinin başlıca nedeni olurken, Osmanlı Devleti'nin bu topraklardaki hâkimiyeti barış ve huzurun bu coğrafya da uzun süre kalıcılıcığını sağlamıştır. Ancak bu topraklar Avrupalıların dikkatini çekmeye başladıktan sonra yeni bir döneme girmiş, bu yeni dönemde sınırları belli olmayan bir coğrafi terim olarak, Ortadoğu diye nitelenmiştir. Ortadoğu coğrafyası Sanayi İnkılabı ile birlikte artan ham madde ihtiyacının karşılanabileceği en büyük sahaydı. Zira Ortadoğu'ya hakim olan Osmanlı Devleti sanayileşememiş ve eski gücünü yitirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin gerileme devri ile birlikte başta İngiltere olmak üzere Avrupalı devletlerin ilgisi bu alana kaymıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte İngiltere ve Fransa açısından harekete geçme zamanı gelmiştir. Ortadoğu'da nüfuz alanları oluşturmak için savaştan önce yarışan bu iki güç Birinci Dünya Savaşı'nda anlaşmayı tercih etmiştir. Bu ittifaka Boğazları ele geçirmek amacıyla Rusya ve sömürge devleti olmaya çalışan İtalya'da katılmıştır. Savaş devam ederken Ortadoğu toprakları bu devletler tarafından gizli antlaşmalar yapılarak paylaşılmıştır. İstanbul, Londra, Sykes-Picot, Saint Jean De Maurienne Antlaşmaları bu

zihniyetin ürünüydü. Bu antlaşmalarla emperyalist devletler bir yol haritası çıkarmış böylece kendi aralarında ortaya çıkacak rekabeti en aza indirmeye çalışmışlardır. Bu paylaşım tasarılarında en büyük ve önemli rolü oynayan devlet güneş batmayan imparatorluk yani İngiltere'ydi.

İngiltere bu coğrafyada kendine yerel bir yardımcı bulmuş, Hicaz valisi Şerif Hüseyin'in İngilizlerin Mısır valisi McMahon ile yaptığı yazışmalar tarihin akışını değiştirmiştir. Bu çabanın amacı savaş sonrasında Ortadoğu topraklarını sorunsuz bir biçimde paylaşmaktı. Ancak Rusya'nın savaştan çekilmesi ve gizli antlaşmaların ortaya çıkması savaşın bitiminde yeni mücadelelerin ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İngiltere'nin petrol alanlarına sahip olma gayreti bu anlaşmazlığın en mühim nedeniydi. Savaşın sonunda Paris Barış Konferansı'nda toplanan büyük güçler Ortadoğu ve Türkiye topraklarını paylaşmak için uğraşmış, bu çaba yeni savaşlar için kapı aralamıştır. Suriye İtilafnamesi, Kahire Konferansı, Londra ve San Remo Konferansları'nın yapılması Paris'te yapılan konferansın barış sağlayamadığının kanıtıydı. Çünkü Müttefiklerin önceliği barıştan çok sömürge alanları oluşturabilmekti. İtilafların en çok üzerinde durduğu sömürge projesi ise Sevr Antlaşması'ydı. İtilaf Devletleri Sevr Antlaşması'yla ilgili hükümleri aralarında uzun süre tartışmışlardır.

İtilafların iyi hesaplayamadıkları bir şey daha vardı o da Türk milletinin mücadelesiydi. Zira İngilizlerin Sevr'i uygulatmak için Anadolu'da Megola İdea hayalleri kurdurduğu Yunan ordusu ağır bir yenilgi almıştı. Bu yenilgi İtilaf Devletleri'nin paylaşım tasarılarını Anadolu topraklarında hayata geçiremeyeceklerinin net cevabı olmuştur. Türk halkı Ortadoğu'ya biçilen manda elbisesini giymeyi reddetmiş yeni bir antlaşma Lozan Antlaşması ile Anadolu'nun paylaşımına izin vermemiştir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Paylaşım, Şerif Hüseyin-McMahon, Arap isyanı, Sykes-Picot Antlaşması, İstanbul Antlaşması, Londra Antlaşması, Saint Jean De Maurienne Antlaşması, San Remo Konferansı, Sevr Antlaşması, Lozan Antlaşması

ABSTRACT

Master Thesis

Middle East Division Drafts and Turkey (1915-1923)

Melek YENİSU

Fırat University
Institute of Social Sciences
Department of History
History of Republic of Turkey Science
Elazığ-2018, Pages: XIII+250

Mesopotamia, Anatolia, Iran and the lands belonging to this geography were the first civilizations of history and the place where the foundations of today's civilizations were laid. Because of the fact that agriculture and water are important, this land has made this region more valuable, and this land has been invaded many times and has been a scene of important wars. Muslims domination on these lands while being the main cause of the crusades, the domination of the Ottoman Empire in these lands brought peace and tranquility, has also maintained its long-lasting status in this geography. However, these lands entered a new turning point after began to attract the attention of the Europeans and in this new term these lands were described as Middle East as a geographical term with no boundaries. Middle East geography was the biggest field where the increased raw material demand could be met with the Industrial Revolution. Then the Ottoman Empire, which dominated the Middle East, has become non-industrialized and has lost its old strength. The interest of the European countries, especially England, has moved to this area with the fall of the Ottoman Empire. It was time to get into action that the beginning of the First World War from the point of England and France. These two forces preferred to agree on the First World War, who competed before the war to create areas of influence in the Middle East. In order to seize the Straits, Russia and Italy which is trying to be a colonizer country was attended to this alliance. While the war continuing, the Middle Eastern lands were shared by

these countries with secret treaties. Istanbul, London, Sykes-Picot, Saint Jean de Maurienne treaties were the products of this mind. With these treaties, the imperialist countries have made a road map so that they try to minimize the competition that will emerge among themselves. England, which the empire on which the sun never sets was the country that played the greatest and important role in these sharing drafts.

England has found this region a local self-help, the governor of Hijaz Sharif Hussein has changed the course of history in his correspondence with the British governor of Egypt McMahon. Unproblematic sharing the lands of Middle East was the aim of these efforts. However, the withdrawal of Russia from the war and the outbreak of secret treaties have caused new challenges and disagreement to emerge at the end of the war. England's efforts to have the oil field was the most important cause of this disagreement. At the end of the war, the great powers gathered in the Paris Peace Conference labored to share the lands of the Turkey and the Middle East, which has opened the door for new wars. The Syrian Entente, the Cairo Conference, the London and San Remo Conferences, proved that the conference in Paris could not provide peace. Because the priority of the Allies was to create more colonial territories than peace. The Colonial project, which the Ententes mostly emphasized, was the Sevres Treaty. Entente Countries have long argued provisions of Treaty of Sevres among them.

There was another thing that Ententes could not take into account well that was the struggle of the Turkish nation. Because the Greeks, who had set up dreams of Megola Idea and established in Anatolia in order to enforce the Sevres, had a heavy defeat. This defeat has been a clear answer to the fact that the Entente Countries shared drafts will not be able to pass on the Anatolian lands. A new treaty, which the Turkish people refused to wear a mandate suit dressed up to them in the Middle East, did not allow the sharing of Anatolia with the Treaty of Lausanne.

Keywords: Middle East, Sharing, Sharif Hussein-McMahon, Arab Revolt, Sykes-Picot Treaty, Istanbul Treaty, London Treaty, Saint Jean De Maurienne Treaty, San Remo Conference, Sevr Treaty, Lausanne Treaty

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **II**
ABSTRACT ..... **IV**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
EKLER LİSTESİ ..... **X**
ÖNSÖZ ..... **XI**
KISALTMALAR ..... **XIII**
GİRİŞ **1**
I. Ortadoğu Teriminin Anlam ve Kökeni 1
I.I. Ortadoğu'nun Coğrafi ve Jeopolitik Konumu 2
II. Tarih İçerisinde Ortadoğu 4
II.I. İlkçağlarda Ortadoğu 4
II.II. İslam Hâkimiyetinde Ortadoğu 6
II.III. İlk Müslüman Türk Devletleri Döneminde Ortadoğu 6
II.IV. Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu 8

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ORTADOĞU **16**
1.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ve Cepheler 16
1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi 16
1.1.2. Doğu Cephesi 18
1.1.3. Çanakkale Cephesi 19
1.1.4. Irak Cephesi 22
1.1.5. Sina-Filistin Cephesi 25
1.2. McMahon-Şerif Hüseyin Yazışmaları 30
1.3. Şerif Hüseyin İsyanı 38
1.4. Gizli Antlaşmalar 44
1.4.1. İstanbul Antlaşması 45
1.4.2. Londra Antlaşması 47
1.4.3. Sykes-Picot Antlaşması 48
1.4.4. Saint Jean De Maurienne Antlaşması 56
1.5. Balfour Deklarasyonu 61
1.6. Savaşın Sona Ermesi 67
1.6.1. Osmanlı Devleti ve Mondros Mütarekesi 69

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAVAŞ SONRASI ORTADOĞU PAYLAŞIM TASARILARININ GÖZDEN GEÇİRİLMESİ 76

2.1. Savaş Sonrası Ortadoğu'da Genel Durum 76

2.2. Paris Barış Konferansı 80

2.2.1. Konferans'ta Toprak Talepleri 85

2.2.2. Arap Delegasyonu ve Faysal 90

2.2.3. Yahudiler ve Filistin 95

2.3. Suriye İtilafnamesi 98

2.3.1. Suriye İtilafnamesi'nin Gündeme Gelmesinin Nedenleri 98

2.3.2. Suriye İtilafnamesi'ne Giden Süreçte Fransız-İngiliz Çekişmesi 99

2.3.3. Suriye İtilafnamesi'nin İmzalanması 102

2.3.4. Antlaşmanın Uygulanması ve Tepkiler 108

2.4. Londra Konferansı 113

2.4.1. Konferans Öncesi İngiliz-Fransız Görüşmeleri 113

2.4.2. Londra Konferansı'nın Toplanması 121

2.4.3. Görüşülen Maddeler 123

2.4.3.1. İstanbul 123

2.4.3.2. Boğazlar 124

2.4.3.3. Ermeni Devleti Meselesi 127

2.4.3.4. Kürt Devleti Kurma Çabaları 131

2.4.3.5. Batum 133

2.4.3.6. Lazistan Konusu 133

2.4.3.7. Yunan İstekleri, Trakya ve İzmir'in Geleceği Konusu 134

2.4.3.8. Müttefiklerce Türkiye'nin Kontrolü ve Sınırlar 137

2.4.3.9. Anadolu ile İlgili Alınan Asker, Techizat ve Güvenlik Kararları 141

2.4.3.10. Azınlıklar 142

2.4.3.11. Ekonomik Hükümlerle İlgili Görüşmeler 144

2.4.3.12. Anadolu Toprakları Dışındaki Yerlerle İlgili Kararlar 146

2.5. San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'nun Yeniden Görüşülmesi 148

2.5.1. San Remo Konferansı'nda Wilson'un Notasının Görüşülmesi 150

2.5.2. Tampon Bölge Kürdistan Meselesi 153

2.5.3. Ermenistan Maddesinin Görüşülmesi 156

2.5.4. Anadolu Topraklarıyla İlgili Alınan Diğer Kararlar (İzmir ve Trakya, İstanbul ve Boğazlar) ... 159
2.5.5. Ortadoğu Manda Yönetimlerinin Kesinleşmesine Dair Alınan Kararlar ... 162
2.5.6. Mısır ve Fas Konusu ... 163
2.5.7. Ereğli Kömür Havzası Üzerine İtalya-Fransa Çekişmesi ... 164
2.5.8. San Remo Kararlarının Nasıl Uygulanacağına Dair Alınan Karar ... 164

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTADOĞU PAYLAŞIM TASARILARININ MÜTTEFİKLER AÇISINDAN TAMAMLANMASI VE UYGULAMA AŞAMASINA GEÇİLMESİ GAYRETİ 166

3.1. Sevr Antlaşması ... 166
3.1.1. Sevr Öncesi Müttefiklerin Son Hazırlıkları: Paris ve Spa Konferansları ... 166
3.1.2. Sevr Antlaşması'nın Maddeleri ... 171
3.1.2.1. Anadolu Toprakları İçin Alınan Kararlar ... 172
3.1.2.2. Ortadoğu Toprakları İle İlgili Paylaşımlar ... 179
3.1.2.3. Kuzey Afrika Toprakları ve Sudan ... 179
3.1.2.4. Sınırlar Dışındaki Konular ... 180
3.2. Kahire Konferansı ... 182
3.2.1. Kahire Konferansı'nın Toplanmasının Nedenleri ... 182
3.2.2. Kahire Konferansı'nın Toplanması ... 184
3.3. Sevr'i Yumuşatma Çabası Londra Konferansı ... 186
3.3.1. Yeni Bir Konferansa İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri ... 186
3.3.2. Londra Konferansı'nın Toplanması ... 188
3.3.3. Bekir Sami Bey'in Yaptığı Antlaşmalar ... 194

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. PAYLAŞIM TASARILARINA KARŞI MÜCADELENİN ZAFERİ: LOZAN 196

4.1. Lozan'a Giden Yol ... 196
4.2. Lozan Konferansı'nın Başlaması ... 197
4.3. Lozan'da Sevr'in Yansıması Olan Maddelerin Tartışılması ... 199
4.3.1. Trakya Sınırı ... 199
4.3.2. Ege Adaları ... 202
4.3.3. Boğazlar Konusu ... 203
4.3.4. Musul Meselesi ve Irak Sınırı ... 207
4.4. Sınırlar Dışında En çok Tartışılan Konular ... 209

4.4.1. Azınlıklar 209
4.4.2. Lozan'a Kadar Gelen Ermeni Yurdu Tartışmaları 211
4.4.3. Kapitülasyonlar 214
4.4.4. Diğer Konular 215
4.5. Görüşmelerin Kesilmesi 215
4.6. Paylaşım Tasarılarında Yolun Sonu; Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması 218
4.7. Lozan Antlaşması'nın İçeriği ve Maddeleri 221
4.7.1. Sınırlar 222
4.7.2. Ege Adaları ve Kıbrıs 223
4.7.3. Mısır, Sudan ve Libya 224
4.7.4. Boğazlar 224
SONUÇ 226
BİBLİYOGRAFYA 230
EKLER 243
ÖZGEÇMİŞ 250

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Orjinallik Raporu 243
Ek 2. Arşiv Vesikası 244
Ek 3. Gazete Örneği 245
Ek 4. Gazete Örneği 246
Ek 5. Arşiv Vesikası 247
Ek 6. Arşiv Vesikası 248
Ek 7. Arşiv Vesikası 249

ÖNSÖZ

Ortadoğu, kavramının tanımı ve kapsadığı sınırlar tam olarak ifade edilememekle birlikte, bu kavramla nitelenen coğrafyanın dünyanın en önemli ve en karmaşık coğrafyası olduğu bir gerçektir. Bu coğrafyanın kapısı durumunda olan Türkiye ise bu topraklarda yaşanan tüm olayların odağındadır. Bu nedenle tez olarak Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)'yi incelemenin bu coğrafyayı anlamakta oldukça etkili olacağı kanaatiyle hareket etmeye karar verilmiştir. Bu çalışmanın giriş bölümünde Ortadoğu teriminin anlamı ve kökeni, Ortadoğu'nun coğrafi ve jeopolitik konumu, tarih içerisinde Ortadoğu anlatılarak bu coğrafyanın neden önemli olduğu hakkında bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde Birinci Dünya Savaşı'nda bu coğrafyada yaşananlara ve cephelere yer verilmiştir. Bu cephelerde Avrupalı devletlerin hangi gayelerle savaştığı anlatılarak Ortadoğu'nun Batılı güçler için ne ifade ettiği anlatılmak istenmiştir. Ayrıca Ortadoğu'da Osmanlı Devleti'nin zihinsel ve coğrafi olarak ayrılışını hızlandıran Şerif Hüseyin isyanı ve bunu sağlayan McMahon yazışmaları anlatılmıştır. Ortadoğu'nun ve Türkiye'nin hangi paylaşım tasarılarıyla hangi devletler tarafından paylaşıldığına değinilmiştir. Buna bağlı olarak İstanbul, Londra, Sykes-Picot, Saint Jean De Maurienne Antlaşmaları'na yer verilmiştir. Ortadoğu topraklarının en çok kaynadığı yer olan Filistin'in kaderinin belirlendiği Balfour Deklarasyonu'na İngiltere'nin ve onu destekleyen büyük güçlerin neden ihtiyaç duyduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Savaşın sona ermesi ile birlikte yaşananlar ve Osmanlı Devleti'ni yeni bir savaşa sürükleyecek Mondros Ateşkes Antlaşması anlatılarak sömürgeci devletlerin Osmanlı Devleti'ni yok etmek için nasıl bir son hazırladıklarına yer verilmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde savaş sonrasında Ortadoğu paylaşım tasarılarının gözden geçirilme süreci anlatılmıştır. Savaş devam ederken yapılan paylaşım tasarıları savaş sonrası mücadeleye engel olamamış savaşı sonlandırmak için yapılan Paris Barış Konferansı yeniden paylaşım tasarılarının görüşülmesi sonucunu doğurmuştur. Suriye İtilafnamesi, Londra Konferansı, San Remo Konferansı bu topraklardan daha fazla pay isteyen emperyalistlerin kendi aralarında yaptıkları masa başı savaşlarını oluşturmuş ve bu bölümde bu tasarılar incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Ortadoğu paylaşım tasarılarının Müttefikler açısından tamamlanması ve uygulama aşamasına geçilmesi gayreti anlatılmak

istenmiştir. Nihayet yaptıkları paylaşıma razı olan büyük güçlerin Osmanlı Devleti ve Türk milletini yok etmek için hazırladıkları Sevr Antlaşması, Ortadoğu için son revize çalışması olan Kahire Konferansı ayrıca Sevr'i yumuşatma çabası olan Londra Konferansı incelenerek İtilaf Devletleri'nin paylaşım tasarılarını küçük değişikliklerle kabul ettirme gayretleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Dördüncü Bölüm paylaşım tasarılarına karşı mücadelenin zaferi Lozan başlığı altında incelenmiştir. Bu bölümde Milli Mücadele sonucu kazanılan büyük bir savaşa rağmen Türk milletine Sevr'in dayatılması incelenmiştir. Lozan Konferansı'nın başlaması, Sevr'in yansıması olan maddelerin Türk Heyeti'ne tehditlerle kabul ettirilmeye çalışılması ve bunun sonucunda Konferans'ın dağılmasıyla yaşananlar işlenmiştir. Ayrıca Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasına ve içeriğine değinilmiştir.

Bu çalışmada geçmişte yapılmış paylaşım tasarılarının geçmişte kalmayıp bugünü ne kadar etkilediği gerçeğini ortaya koymak amacıyla 1915-1923 tarihleri arasında yapılmış tüm tasarılar incelenmiştir. Ayrıca paylaşım tasarılarının kronolojik olarak izlediği seyir anlatılmış ve kıyaslama imkanı sağlanmaya çalışılmıştır. Zira 1915-1923 tarihleri Ortadoğu ve Türkiye'nin kaderi üzerinde en çok oynandığı tarihler olmuştur. Bu çalışmada Arşiv belgeleri, dönem gazeteleri, hatıratlar ve tetkik eserler incelenerek paylaşım tasarılarının Osmanlı Devleti'ne yansımaları incelenmiştir. Bu tezde hiç bir konu da yardımını esirgemeyen, bilgi birikimi ile beni aydınlatan ve bana yol gösteren Danışman Hocam Prof. Dr. Ömer Osman UMAR'a teşekkürü bir borç bilir, saygılarımı sunarım.

ELAZIĞ-2018 **Melek YENİSU**

KISALTMALAR

a.g.e.	**:** Adı geçen eser
a.g.m.	**:** Adı geçen makale
a.g.t.	**:** Adı geçen tez
ABD.	**:** Amerika Birleşik Devletleri
BCA.	**:** Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BMM.	**:** Büyük Millet Meclisi
BOA.	**:** Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	**:** Cilt
Çev.	**:** Çeviren
DH. EUM. AYŞ.	**:** Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdiriyeti Asayiş
Haz.	**:** Hazırlayan
HR. SYS.	**:** Hariciye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı
HSD. AFT.	**:** Hibe Satın Devralınan Ali Fuat Türkgeldi Evrakı
K.	**:** Kısım
Km.	**:** Kilometre
MÖ.	**:** Milattan Önce
MS.	**:** Milattan Sonra
MV.	**:** Meclisi Vükela Mazbataları
s.	**:** Sayfa
S.	**:** Sayı
T.	**:** Takım
yy.	**:** Yüzyıl

GİRİŞ

I. Ortadoğu Teriminin Anlam ve Kökeni

Ortadoğu kavramı henüz tam anlamıyla karşılığı olmayan bir terim olarak ifade edilmiştir. Bu terimin karşılığı olan coğrafya insanlık tarihinin başladığı bir yer olmasına rağmen buranın tanımlanması ve bu tanımın net ifadeler içermesi oldukça güçtür. Bu kavram 19. yüzyılın son çeyreğinde ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa tarafından kullanılmıştır. Ortadoğu sözcüğünün tam olarak nereyi ifade ettiği hududlara, bu hududlarla alakalı özelliklere, dünyanın o dönem yaşadığı siyasi olaylara, zamana ve olaylara ve bu coğrafyaya nereden bakıldığı ile alakalı olmuş ve bu öğelere göre değişkenlik göstermiştir. Bu karmaşa ve karışıklığı en iyi özetleyenlerden biri Cemil Meriçtir. Ona göre; "Ortadoğu kaypak bir mefhumdur. Çünkü ne zaman doğduğu, niçin doğduğu, hudutlarının ne olduğu konusunda rivayetlerin muhtelif olduğu bir kavramdır." Ortadoğu yön olarak doğu şeklinde ifade edildiği için bu tabiri kullananların bulunduğu coğrafya ve yön tanımlamada önem kazanmıştır. Fransızların Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu sahayı Yakındoğu olarak tanımlaması Ortadoğu kavramının kullanımına kapı aralamıştır. Bu terim 20. yüzyılın ilk çeyreğinde en çok kullanılan kavramdı. Bu kavramın çok sık zikredilmesinin en önemli nedenlerinden biri de İngiltere'nin Hindistan ve Çin coğrafyasında etkin hale gelmesidir. Ancak Yakındoğu terimi İngiltere için tam anlamıyla yeterli görülmemişti. İşte bu nedenle İngiltere Osmanlı topraklarını kapsayan ve Uzakdoğu için önemli bir basamak olan bu bölgeye yeni bir ifade bulmuş, Ortadoğu demiştir. Aslında bu kavram yapay yani uydurma sayılabilirdi. Bu topraklar üzerinde kendi politikalarını yürütmek isteyen devletlerin kararıyla ortaya çıkmıştı. Diğer bir düşünceye göre ise bu kavram ilk olarak İngiltere'nin İkinci Dünya Savaşı'nda Mısır'daki askeri kuvvetlerini Ortadoğu komutanlığı olarak isimlendirmesi sonucu doğmuştu[1] . Ortadoğu kavramının doğuşu da tıpkı diğer siyasi kavramlar gibi İngiltere tarafından bu şekilde ortaya atıldı. Bu kavramın meydana gelmesi diğerleri gibi sömürge kaygısı taşıyan Avupa'nın bu coğrafyayı biçimlendirme gayretiyle alakalıdır[2].

---

[1] Serdar Sakin-Can Deveci, "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies,* C. 3, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, 2011, s. 283-284

[2] Ömer Turan, *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu*, İstanbul, 2003, s. 15.

Ortadoğu sözcüğünün ilk olarak halk tarafından duyulması ise 1902'de Amerikalı Alfred Thayer Mahan'ın National Review'de The Persian Gulf and İnternational Relations isimli makalesinde yer alması ile olmuştu. Alfred Tahyer Mahan'ın düşüncesine göre Hindistan'a giden yolların güvenliği için önce Süveyş Kanalı ardından da Basra Körfezi en önemli unsurdu. Bu düşünceden ortaya çıkan sonuç Ortadoğu sözcüğü "suyolları üzerinden stratejik bir kavram" olarak dikkat çekmektedir. Ayrıca İngilizler, Ruslar ve Almanların rekabetlerinin de önemi üzerinde durmuştu[3] .

Ortaya çıkan sonuç şudur; Ortadoğu, "bir kavram bütünlüğü görünümü altında muazzam çelişkileri simgeliyor. Çelişkiler, ansiklopedilerin yalınlığına yansıyor. Ortadoğu, hem Uzakdoğu hem Batı kavramıyla karşıtlaşan bir coğrafi kavram. Ayrıca aynı ülkeler için kullanılan ve içeriği açık seçik belirlenmemiş olan Yakındoğu kavramını da rahat rahat kapsar"[4]. Neticede Ortadoğu kavramının ismi, hudutları, şümulu net ve kesin olarak ifade edilememiştir. Şüphesiz bu tanımlama ve sınırlar olayı ve Ortadoğu'yu tanımlayanların görüşüne göre değişiklik göstermektedir. Ayrıca Ortadoğu'nun sınırları dünyayı yöneten ve dünya siyasetine yön veren devletlerin konuya bakış açısına göre değiştiği gibi, uyguladıkları politikalara göre de değişmektedir[5].

I.I. Ortadoğu'nun Coğrafi ve Jeopolitik Konumu

Bugün Ortadoğu tabirinin kapsadığı topraklar; "Türk-İran havzası (Türkiye, İran, Afganistan), Arap Yarımadası (Suudi Arabistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Umman, Katar, Yemen), Bereketli Hilal diye tabir edilen bölge (Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan, Suriye) ve Afrika kıtasındaki Mısır'dan müteşekkildir"[6]. "Coğrafi yalınlık temelinde geliştirilen Ortadoğu kavramının belirsizliği, aslında bir çelişkiler yumağını andıran bölgeye oldukça uygun. Ancak Ortadoğu'nun kimlere ve hangi ölçütlere göre bir tür Doğu'yu simgelediği tartışmalı. Batı'yı eksen alan bir yaklaşımın tanım güzergahında uygarlık dışı oluşumların odağıdır Ortadoğu"[7]. Bunun yanı sıra başka bir düşünceye göre bu sınırlar Libya ve Afganistan'ı içine alırken

[3] Can Deveci, *İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları*, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2012, s. 12.
[4] Suat Parlar, *Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar*, İstanbul, 2006, s. 14.
[5] Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları,* Ankara, 1992, s. 7.
[6] Ömer Turan, *a.g.e.*, s. 15.
[7] Suat Parlar, *a.g.e.*, s. 14.

diğerlerine göre bu tanımın içine ne Libya ne de Afganistan girmez ancak oldukça kapsamlı bir coğrafyayı içine alır. İngiltere'de bilhassa devlet kanalıyla çıkan kaynaklarda Afrika kıtasında yer almasına rağmen Somali ve Habeşistan toprakları da bu tanımlamanın içerisine sokulmuştur. Elbette değişen şartlara göre İngiltere'nin bu tanıma karşılık geldiğini düşündüğü coğrafyada değişikler olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Ortadoğu toprağı sayılan Habeşistan ve Somali bu savaştan sonra bu coğrafyayı tanımlayan alandan çıkarılmıştı. İngiltere'nin tanımlamalarında bir birliktelik ve coğrafi bütünlük olmadığı gibi aynı durum Amerika Birleşik Devletleri'nin tanımlamalarında da görülmez. Amerika İngiltere'nin aksine Kuzey Afrika'yı ve Hindistan coğrafyasını bu tanımla ifade etmiştir. Hatta ilerleyen süreçte Mısır, Arabistan Yarımadası, Kıbrıs, Türkiye, ve İran Ortadoğu coğrafyası olarak ifade edilmektedir. Bu durum Ortadoğu kavramının içine giren devletlerin ve toprakların henüz netlik kazanmadığının ispatı niteliğindedir[8].

Ortadoğu coğrafyasının bu kadar önemli olmasında şüphesiz Jeopolitik öneminin etkisi büyüktür. Ortadoğu doğu-batı-kuzey-güney toprakları açısından önemli bir köprü görevi görmektedir. İpek Yolu'nun, deniz yollarının ve limanların bu topraklar üzerinde olması ticaret ve kültür etkileşimi açısından bu coğrafyayı daha önemli hale getirmiştir. İpek Yolu'nun ve bu limanların önemi her ne kadar Coğrafi Keşiflerden sonra azalmışsa da Süveyş Kanalı'nın açılması yeniden değer kazanmasını sağlamış ve bugün de önemini korumasının nedenlerinden biri olmuştur. Buna ek olarak bu topraklarda petrolün keşfedilmesi bu coğrafyayı dünyanın birçok yerinden daha önemli hale getirmiştir. Petrolle birlikte dünya ticareti için en önemli iki suyolu Süveyş Kanalı aracılığıyla Kızıldeniz ve Basra Körfezi olmuştur[9]. Bu toprakların "denizlerden ve kıtalardan kesişmesi jeopolitik teorisyenlerinin de dikkatini çekmiştir. Mackinder'in Dünya Adası ve Spykman'ın Rimland olarak tanımladığı bölgeler buradadır. Ayrıca Alfred Thayer Mahan'a göre bir dünya imparatoru olmak için önemli deniz ticaret yollarının bölgede olması batılı güçlerin özellikle İngiltere'nin dikkatinden kaçmamıştır. Ada ülkesi olduğunu keşif eden İngiltere, bu doğrultuda politika üretmiş ve Ortadoğu'ya hakim olabilmek için bölgenin tarihi derinliklerinden gelen diğer özelliklerinden yararlanmıştır"[10].

---

[8] Mesut Elibüyük, "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi,* C. I, S. I, Elazığ, 2003, s. 132-133.
[9] Ömer Turan, *a.g.e.*, s. 16-17.
[10] Serdar Sakin-Can Deveci, *a.g.m.*, s. 285.

Bu topraklar üç din için de kutsal olan mekanları içine almaktadır. Bu nedenle süreç içerisinde Ortadoğu sınırlarının belirlenmesinde din faktörü de devreye girmiştir. Elbette bu coğrafya tanımlanırken İslamiyete inanan insanların yaşadığı coğrafya tanımlamalara girmiştir. Bu kapsamda Ortadoğu sınırları sadece Afganistan, Fas, Tunus, Cezayir, Mısır'ı içine almakla kalmayıp Malezya'yı da kapsamıştır. Tanımında olduğu gibi sınırlarının belirlenmesinde de büyük güçlerin siyasetleri belirleyici olmuştur. Örneğin ABD'nin "Büyük Ortadoğu Projesi" ne göre Arap nüfusun çoğunlukta olduğu tüm topraklar ile birlikte İsrail, İran, Türkiye, Pakistan ve Hindistan bu sınırlar içerisine girer. O zaman Ortadoğu sınırları için en geniş açıklama Kuzey Afrika dâhil buradan Hindistan ve Pakistan'ı içine alan bir tanımlamadır. Sınırlar daraltıldığında ise Mısır, Mezopotamya toprakları ile birlikte Hindistan'ın Ganj Nehrine kadar uzanan bir coğrafyadan bahsedilebilir. Ortadoğu'ya net bir sınır çizmek yerine Ortadoğu'yu Müslüman nüfusun kültürel olarak yoğun yaşadığı, petrolün en önemli ekonomik değer olduğu, iklimi çöl olan, Asya ve Avrupa'yı kuşatan coğrafyanın odağında olan topraklar olarak nitelemek de mümkündür[11].

Bu tanımlamalardan anlaşılacağı üzere Ortadoğu kavramını belirli hududlar çerçevesine sokmak oldukça güçtür. Bunun en önemli nedeni tanımlamalar yapılırken coğrafyanın değil siyasetin ve kültürel öğelerin devreye girmesidir. O halde Ortadoğu terimi bir bölgeyi ifade etmekten çok Avrupa'nın bu coğrafya da izlediği siyaseti ifade etmektedir[12]. Netice de Ortadoğu Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda genişletilen veya daraltılan bir coğrafyayı işaret etmektedir. Ancak bugün tam olarak kapsamını belirtmek zordur.

II. Tarih İçerisinde Ortadoğu

II.I. İlkçağlarda Ortadoğu

İlkçağda insanlar tarımı keşfettiklerinde önce su kenarlarına yerleşmiş ve orada hayat kurmuşlardır. Bu anlamda Fırat ve Dicle'nin kesiştiği Mezopotamya en önemli yerleşim yerlerinden biri olurken Nil nehri de Mısır'a hayat vermiştir. Ortadoğu'da bazı insan topluluklarının M.Ö. 7000 civarında tarıma başladıkları ve bazı hayvanları

[11]Ali Gökçen Özdem, "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. X, S. II, Elazığ, 2016, s. 5.
[12] Muammer Gül, "Modern Ortadoğu'nun Oluşumu", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. XII, S. 1-2, Elazığ, 2016, s. 61.

evcileştirdikleri bilinmektedir[13]. Yapılan çalışmalar Mezopotamya'nın insanoğlunun ilk yerleşim yerlerinden biri olduğunu göstermektedir. İnsanlar ilk olarak buralarda köyler kurmuş ve dünyaya bu topraklarda çok önemli uygarlık kalıntıları bırakmıştır. Fırat ve Dicle nehirlerinin kesiştiği bu coğrafyanın en önemli medeniyetini tarihin başlangıcı kabul edilen yazıyı bulan Sümerler kurmuştur. Sümerler astronomi alanında önemli çalışmalar yaparak günümüze ışık tutmuştur. M.Ö. 2000 tarihi itibariyle Sümerler bölgedeki hâkimiyetini kaybetmiş bu kez de bölgeye Babil medeniyeti hakim olmuştur. Babiller Anadolu'dan gelen Hitit akınları karşısında fazla varlık gösterememiştir. Babiller ve Sümerler dışında bu coğrafyaya Kassatiler, Asurlar, Elamlar ve Medler gibi medeniyetler hâkim olmuş ve bugüne kalan izler bırakmışlardır[14] .

Med hâkimiyetinden sonra bölgeye büyüyerek önemli bir güç haline gelecek olan Persler hâkim olmuştur. Persler bölgede oldukça geniş bir coğrafyaya hakim olmuş bu geniş coğrafyayı yönetebilmek içinde hakim olduğu alanda tarihte ilk kez eyalet sistemini uygulamıştır. Persler bölgede kurdukları idari sistem ve yaptıkları bayındırlık faaliyetleri sayesinde tek güç olmuştur. Perslerin hâkimiyeti süresinde bu coğrafya kargaşa ve huzursuzluk yaşamamıştır[15]. Bölgede yaşamış önemli bir diğer uygarlık da Fenikelilerdi. M.Ö. 1200 yılında Akdeniz'de ticaretin gelişmesini sağlamış, ticareti kolaylaştırmak maksadıyla aralarında 22 harflik bir alfabe kullanmışlar ve bu alfabe günümüz batı uygarlığı alfabesinin temelini teşkil etmiştir. Ortadoğu tarihinde önemli unsurlardan bir diğeri de üç büyük semavi din Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlığın bu bölgede doğup gelişmesi olmuştur[16]. Zira Yahudiler tarihte Kenan ili olarak anılan günümüzde Filistin olarak bilinen bu bölgeyi Babiller tarafından sürgün edilecekleri M.Ö. 586 yılına kadar yurt edinmişlerdir[17].

Büyük İskender'in İran'a yönelmesi ile Ortadoğu topraklarının egemenliği geniş bir sahayı kapsayacak şekilde Büyük İskender İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. Makedonya Kralı böylece Batı'da Yunanistan, Ortadoğu'da ise Mısır'ın güney kesimlerine kadar hâkimiyet alanlarını genişletmişti. Bu imparatorluk Hindistan' ın içlerine kadar ilerlemeyi başarmıştı. Romalılar ise Anadolu, Mısır, Doğu Akadeniz

[13] Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağ'dan 1918'e,* Ankara, 2003, s. 31.
[14] Alain Gresh-Dominique Vidal, *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na,* Çeviren: Hamdi Türe, İstanbul, 1991, s. 20-21.
[15] Peter Mansfield, *Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, 2012, s. 21.
[16] Ali Gökçen Özdem, *a.g.m.*, s. 6.
[17] Ömer Turan, *a.g.e.*, s. 20.

sahilleri ve Mezopotamya topraklarını kontrol ve idarelerinde tutmuşlardır[18]. Roma'nın 375 Kavimler Göçü'nden sonra ikiye ayrılmasından sonra bu coğrafya uzun süre Bizans yani Doğu Roma hâkimiyetinde kalacaktır.

II.II. İslam Hâkimiyetinde Ortadoğu

VII. yüzyılda İslamiyet ortaya çıktığında, doğuda Sasani İmparatorluğu ile batıda Bizans İmparatorluğu bulunuyordu. İslamiyet ile birlikte Müslüman Araplar ve Selçuklular bölgeye hakim olmuştur[19]. Hz. Ebubekir'in ölümüyle halife olan Hz. Ömer dönemi İslam tarihi açısından fetihler devri olacaktır. Hz. Ömer'in yönetimindeki Arap orduları İran ve Bizans topraklarına fetihlere girişmiştir. İslam ordusunun yaptığı fetihler başarılı ve etkiliydi. Zira İslam ordusu İran'da hakim olan Sasani Devleti'ni yenilgiye uğratarak 637 yılında Kadisiye Savaşı'nı kazanmıştır. Tizpon'u ele geçiren İslam ordusu Bizans'a karşıda başarılı savaşlar yapmıştır. Sasani ve Bizans topraklarına yapılan akınlar sonucunda Suriye, Mısır, Filistin, İran toprakları ele geçirilmiş ve Sasani Devleti yıkılma sürecine girmiştir. Bu zaferler yeni fetihler için yol açmış Emeviler döneminde ise Kuzey Afrika fetihlerine başlanmıştır[20].

Emeviler bu fetih hareketleri ile Arabistan Yarımadası, Anadolu'nun güneydoğusu, İran üzerinden Horasan'a ve güneyinde İndus ovasına kadar uzanan saha Kuzey Afrika'nın Akdeniz kıyılarındaki toprakları ile Fransa'ya dayanacak şekilde İber Yarımadası'nı egemenliği altına almıştır.

Abbasiler ise Mezopotamya merkez olacak şekilde Arabistan Yarımadası'nın tümü, Anadolu'nun doğu ve güneydoğusu, doğuda Horasan'a kadar İran, Kuzey Afrika'da Mısır ve Libya'nın Akdeniz kıyılarına kadar hâkimiyet sahalarını genişletmişlerdir.

II.III. İlk Müslüman Türk Devletleri Döneminde Ortadoğu

İlk Müslüman Türk Devletleri'nden Karahanlılar Türkistan'da kurulmuş ve genişleme sahası içerisine Ortadoğu toprakları girmemiştir. 963 yılında Gazne merkezli kurulan Gazneli Devleti Afganistan coğrafyasına hakim olmakla birlikte Gazneli Mahmut döneminde gerçekleşen Hindistan seferleri ile İslam bu coğrafyaya yayılmış ve

---

[18] Mesut Elibüyük, *a.g.m.,* s. 137.
[19] Ali Gökçen Özdem, *a.g.m.,* s. 6.
[20] William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, 2008, s. 16-17.

Türk hâkimiyeti Hindistan'a kadar uzamıştır. Diğer yandan da Mısır'da İhşidiler ve Tolunoğulları egemenliği ile Mısır Türk hâkimiyetinde yönetilmiştir.

1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya Selçuklular egemen olmaya başlamış, bu egemenlikle birlikte Ortadoğu topraklarından Avrupalılılar tümüyle çıkarılmıştır. Bu yeni bir başlangıca neden olmuş Ortadoğu'da uzun müddet devam edecek İslam-Hrıstiyan çatışmaları dönemine girilmiştir. Yıllarca devam eden Haçlı Seferleri Hrıstiyanlara umduğu sonucu vermemiş, Ortadoğu Müslüman Araplar, Türkler ve İranlıların hâkimiyetinde kalmaya devam etmiştir[21].

Haçlıların yenilmesi ile Ortadoğu'nun tek hakimi Müslümanlar olmuştur. Kudüs'ü alarak önemli bir fetih gerçekleştiren Mısır merkezli Eyyubi Devleti Selahattin Eyyubi'nin ölümünden sonra uzun müddet ayakta kalamamıştır. Eyyubilerin Mısır'daki hâkimiyetinin sona ermesi ile Memlük Devleti Mısır'a hakim olmuş ve topraklarını Suriye'ye kadar genişletmiştir. Anadolu'da ise Bizans'a karşı Selçuklu egemenliği oldukça önemli bir mesafe kaydetmiştir. Dördüncü Haçlı Seferinde Haçlıların İstanbul'a saldırması zaten zayıflamaya başlamış olan Bizans'ı Selçuklu Devleti karşısında daha zor durumda bırakmıştır. Ancak Selçukluların bu üstünlüğünü sarsacak önemli bir gelişme vardı; Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu. Moğollar 13. Yüzyılda Müslüman topraklarını tehdit eden en önemli unsur haline gelmiştir. Moğol orduları "Bereketli Hilal"e yönelmiş ilk olarak İran'ı hâkimiyetlerine almışlardır. Sonrasında Selçuklu Devleti Moğollor'ın saldırılarına maruz kalmış 1243 Kösedağ Savaşı'nda Anadolu Selçuklu Devleti'nin yenilmesi ile Moğollar Anadolu'ya girmişlerdir. Moğollar önlerindeki en önemli engelden sıyrılarak Bağdat'a girmiş, Mezopotamya topraklarını yağmalamış, Abbasi Halifesi Memlükler'e sığınmak zorunda kalmıştır. Moğol saldırıları bu kez de Suriye ve Mısır topraklarına yönelmiştir. Moğollar bu topraklarda bir ilk yaşayacak ve Moğol kuvvetleri 1260'da Ayn Calud Savaşı'nda Filistin'de Memlüklere yenilecektir. Ayn Calud Savaşı İslam coğrafyasını büyük ve yıkıcı bir tehditten esirgemiş, Haçlı tehlikesinden daha yıkıcı olan Moğol saldırıları bu topraklardan uzaklaştırılmıştır[22].

14. Yüzyılda Asya'da Cengiz İmparatorluğu'nun bölünmesi ile birlikte onun bir devamı olan İlhanlılar Devleti, "doğuda Pencap'tan Anadolu'nun batısına" uzanan bir bölgede hâkimiyet kurmuşlardır. Ancak Anadolu'da Selçuklu hâkimiyetine son veren

[21] Mesut Elibüyük, *a.g.m.*, s. 138.
[22] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 44-45

İlhanlılar Türkiye topraklarında uzun müddet varlık gösteremeyince ortaya küçük Türk beylikleri çıkmıştır. Bu beylikler içerisinde Bizans sınırında kurulan Osmanoğulları'nın devletleşmesi ile Ortadoğu yeni bir döneme girmiştir[23].

II.IV. Osmanlı Hâkimiyetinde Ortadoğu

Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren gaza düşüncesiyle birlikte Rumeli fetihlerine öncelik vermiştir. Orhan Bey'le başlayan Rumeli fetihleri I. Murat'tan itibaren güç kazanmış, Anadolu Türk siyasi birliğini sağlamak için çalışan Yıldırım Beyazıt diğer yandan da daha büyük bir hedefe yönelerek İstanbul'u defalarca kuşatmıştır. Ancak Yıldırım Beyazıt döneminde Timur ile yaşanan iki Türk-İslam hükümdarının güç mücadelesi gerek Osmanlı gerekse Yıldırım Beyazıt açısından ağır sonuçlar doğurmuştur. 1402 Ankara Savaşı ve arkasından Fetret Devri Osmanlı Devleti açısından zaman ve güç kaybına neden olsa da devlet yeniden toparlanmayı başarmış Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle İslam dünyasında Osmanlı Devleti'nin gücü ve saygınlığı artmıştır.

Fatih Sultan Mehmet ile başlayan yükseliş devri Yavuz Sultan Selim ile devam edecektir. Yavuz Sultan Selim ise ilk Osmanlı padişahlarından farklı bir yol izlemiş ve tehlikenin doğudan geldiğine inandığı için Doğu'ya yönelmiştir. Bu amaçla ilk seferini Şah İsmail'e karşı düzenlemiş, 1515 Çaldıran Savaşı ile Şah İsmail tehlikesini tamamen yok edemese de uzaklaştırmayı başarmıştır[24]. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail rekabeti 16. yüzyılın en önemli mücadelelerinden olmuştur.

Tüm bu yaşananlar İslam'ın liderliği ile Ortadoğu'nun denetimini ele geçirmek içindir. Mücadele yalnızca savaş meydanında değil Şii ve Sünni mezhepleri arasındaki propaganda savaşıyla da sürdürülmüştür. Bu mücadele Osmanlı'nın sınırlı zaferleriyle son bulmuş, Osmanlılar Safevi Devleti'ni tamamen yok edememiştir.

Bu zafer Osmanlı Devleti'ne önemli bir fırsat olmuş ve diğer Arap topraklarının fetihlerini kolaylaştırmıştır. Yavuz Sultan Selim Safevi tehlikesini uzaklaştırdıktan sonra yeni bir hedef olarak Mısır'da halifenin de koruyuculuğunu elinde bulunduran Memlüklere yönelmiştir. Bu topraklara düzenleyeceği seferle Suriye, Mısır ve Arabistan topraklarının batısına hakim olacaktır. 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Seferleri ile

---

[23] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 11.
[24] Mustafa Alkan, "Osmanlı Devleti'nin "İslam Birliği" Siyaseti: Ortadoğu'nun Osmanlılaşması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 9, S. 18, Ankara, Yaz/2016, s. 22.

Memlük Devleti tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bu zafer İslam dünyası açısından da büyük önem taşımıştır. Çünkü Hicaz bölgesi Osmanlı Devleti'nin kontrolü altına girmiş, Osmanlı Devleti'nin sınırları Basra Körfezi'ne ulaşmıştır[25]. Yavuz Sultan Selim Mısır'da Halifeliğin Osmanlı soyuna geçtiğini belirten ritüelleri de gerçekleştirmiş ve kutsal emanetlerin bir kısmı da İstanbul'a gönderilmiştir. Bu Müslümanlar için dini olarak önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu nedenle Fas gibi uzaktaki Kuzey Afrika devletleri kısa süre sonra Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdir. Güneybatı Arabistan'daki Yemen 1537 yılında Osmanlı valiliği olmuştur. Osmanlı böylece kısa sürede Kuzey Afrika ve Irak'da dâhil Ortadoğu topraklarına sahip olmuştur. Sadece Umman ve Arap Yarımadası'nın orta kısmı Osmanlı hâkimiyetine dâhil olmamıştır[26].

Kanuni Sultan Süleyman döneminde ve sonrasında Osmanlı Devleti Kuzey Afrika ve Ortadoğu fetihlerine devam etmiştir. 17. yüzyılda İranla uzun süren mücadeleler yaşansa da Ortadoğu hâkimiyeti Osmanlı üstünlüğü ile Osmanlı Devleti'nin zayıflamasına kadar devam etmiştir. Bu hâkimiyetlerden sonra "Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve sömürgecilik yarışına girmiş olan Avrupa devletlerinin bölge üzerinde hâkimiyet kurma çabaları bölgeyi karışıklığa sürüklemiş, Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile sürekli kaynayan, patlamaya hazır volkana dönüşmüştür" [27].

Osmanlı Devleti'nin eski gücünü kaybetmesi ile birlikte Ortadoğu'da dengeler değişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti için dönüm noktası 1683 yılında yapılan II. Viyana kuşatması olmuştur. Viyana'yı alamayan Osmanlı Devleti 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nı imzalamış ve özellikle Avrupa'da önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Bu kayıplar Rusya'yı harekete geçirmiş Osmanlı-Rus savaşları başlamıştır. 1768'de yapılan Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda imzalanan 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki ilgisini ve hâkimiyetini artırmak için önemli bir fırsat olmuştur. Bu antlaşma Rusya'nın ele geçirmek istediği Kırım'ı Osmanlı hâkimiyetinden çıkarmakla kalmamış, Osmanlı vatandaşı olan Ortodoksları himaye etme hakkını Rusya'ya vermiştir. Elbette Rusya Osmanlı topraklarına ilgi duyan tek devlet değildir[28].

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da başlayan bilim, teknik ve sanat alanındaki ilerleyişi yani Rönesans'ı anlayamaması, sonrasında Sanayi İnkılabı'na ayak uyduramaması, Avrupa'ya karşı girdiği savaşları kaybetmesi Avrupa ilerlerken Osmanlı

[25] Bernard Lewis, *Ortadoğu,* Çeviren: Selen Y. Kölay, Ankara, 2006, s. 131.
[26] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 49-50.
[27] Ali Gökçen Özdem, *a.g.m.*, s. 7.
[28] Arthur Goldschmıdt Jr.-Lawrence Davıdson, *Kısa Ortadoğu Tarihi,* Çeviren: Aydemir Güler, İstanbul, 2011, s. 210.

Devleti'nin gerileme dönemine girmesine neden olmuştur. İşte bu nedenlerle Osmanlı hâkimiyetindeki Ortadoğu dünya da henüz yeni gelişen devletlerin hedefleri arasına girmeye başlamıştır. Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz ve Akdeniz'in birleştirilmesi, Rusya'nın Çar Petro'nun belirlediği sıcak denizlere inme politikası, İngiltere'nin en önemli ekonomik coğrafyası olan Hindistan yolunun güvenliğini koruma isteği ve Napolyon'un Osmanlı toprağı olan Mısır'ı işgali Ortadoğu topraklarına sömürge elde etmek isteyen devletlerin alakasının ortaya çıkmasının nedenleridir[29].

Bu sebeplerin dikkat çekici bir hale gelmesinin en önemli ve tetikleyici nedeni elbette Napolyon'un Mısır'a saldırmasıdır. Bu saldırı hem İngiltere hem de Rusya için endişe vericiydi. İngiltere'nin endişesi Hindistan'dı, Mısır Hindistan'a giden yol için en önemli yerdi. Buranın Napolyon'un eline geçmesi İngiltere için Hindistan'la bağlantısının kopması demekti. Rusya ise Fransa'nın Mısır'ı aldıktan sonra Suriye'ye yönelme ihtimalini ve daha ileriye gidip Osmanlı Devleti'ni yıkabileceğini düşünmüştür. Böyle bir durumda Boğazları güçlü bir Fransa'nın elinden alması oldukça zordu. Napolyon'un Mısır'ı işgali karşısında Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne yardım etmesinin temelinde işte bu kaygılar vardır. Bu yardım Osmanlı Devleti'nin büyük devletler arasındaki çıkar çatışmalarını anlamasını sağlamıştır. Bu yüzden denge politikası yürüten devlet Rusya'ya karşı İngiltere'ye yaklaşmayı tercih etmiştir[30].

Mısır Osmanlı Devleti'nin ve büyük devletlerin politikalarını belirleyen en önemli coğrafyaydı. Mısır'ın yeni bir olaya sahne olmasının nedeni 1821 yılında çıkan Yunan isyanında Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın padişah II. Mahmut'a yardım etmesidir. II. Mahmut kendisine yardım etmesi karşılığında Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ile beraber Suriye ve Girit valiliğini vermeyi vaat etmiş ancak vaadini gerçekleştirmemiştir. Osmanlı'nın bu iç karışıklığından faydalanan Fransa ise Osmanlı toprağı Cezayir'i işgal etmiştir. Bu durum karşısında hiçbir şey yapamayan Osmanlı Devleti iki ateş arasında kalmıştır. Çünkü Mehmet Ali Paşa da elini çabuk tutmuş ve Suriye'ye girmiştir. Mehmet Ali Paşa devletine isyan etmiş üstelik Osmanlı ordusunu yenilgiye uğratmış ve Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Mehmet Ali Paşa'nın bu ilerleyişi padişahın radikal önlemler almasına neden olmuştur. II. Mahmut isyanı bastırmak için Avrupa'dan yardım istemeye hazırlanırken Rusya, İngiltere, Fransa meseleye bakış açısı geliştirmeye başlamıştır. Rusya konuyu Akdeniz ve Boğazların hâkimiyetine göre

[29] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 12.
[30] Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, İstanbul, 2015, s. 54.

değerlendirmiştir. Rusya'ya göre Akdeniz'de kuvvetli bir Mehmet Ali Paşa yönetimindense güçsüz bir Osmanlı Devleti kendi çıkarlarına daha uygundu. İngiltere Hindistan yolunun güvenliği ve hâkimiyetini düşünerek hareket etmiştir, Mehmet Ali Paşa İngiltere'nin Hindistan üzerindeki hâkimiyetine zarar verecek bir harekette bulunmazsa desteklenecektir. Fransa Akdeniz'de hâkimiyet kurmak konusunda net bir politika yakalayamamış zaman zaman Avrupa'da zaman zaman Asya'da bir dayanak aramıştır. Bu isyanda da Fransa'nın tavrı aynıydı[31].

Sonuç itibariyle hesaplarını yapan devletler taraflarını seçmişlerdir. Fransa Mehmet Ali Paşa'nın yanında yer almış, İngiltere Osmanlı Devleti'ne yardım etmemiş, Rusya ise Osmanlı'nın istediği desteği vermiştir. II. Mahmut İngiltere'den görmediği yardımı Rusya'dan almıştır. Rusya'nın hayali gerçekleşmiş ve Rus donanması Boğazlara ilk kez girerek Hünkar İskelesi'ne asker çıkarmıştır. Bu tarihi olay İngiltere ve Fransa'nın durumun ciddiyetini kavramasını sağlamıştır[32]. İngiltere yaptığı hatayı anlayarak Rusya'nın Osmanlı Devleti üzerinde etkili konuma gelmesine engel olmaya çalışmıştır. Fransa'da İngiltere ile beraber hareket etmiş ve Mehmet Ali Paşa üzerinde baskı kuran bu iki devlet Mehmet Ali Paşa'yı 1833'de Kütahya Antlaşması'nı imzalamaya zorlamıştır. Bu antlaşmaya göre II. Mahmut Suriye, Filistin ve Çukurova'nın Mehmet Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa tarafından yönetilmesini istemeyerek de olsa kabul etmiştir[33].

Şimdi sıra Rusya'nın yaptığı yardımın karşılığını almasına gelmiştir. Rusya Osmanlı Devleti'ne yaptığı yardım karşılığında Fransa ve İngiltere'yi büyük ölçüde rahatsız edecek 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşma ile Rusya Osmanlı ve Boğazlar üzerinde istediği üstünlüğü elde ettiğini düşünmüştür[34]. Hünkar İskelesi Antlaşması; "altı açık, bir gizli maddeden meydana gelmiştir. Buna göre:

1-Antlaşma bir savunma ittifakı olup, iki devletten biri saldırıya uğrarsa, diğeri ona her türlü yardımı yapacaktır.

2-1829 Edirne Antlaşması ile buna dayalı olarak daha sonra yapılan antlaşmalar, yeniden onaylanmıştır.

---

[31] Durmuş Yılmaz, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı Cumhuriyet'e Giden Yol*, Konya, 2001, s. 44-45.
[32] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 13.
[33] Sabit Duman, *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu*, İstanbul, 2010, s. 37-38.
[34] Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul, 1992, s. 112-113.

3-Osmanlı Devleti'ne bir saldırı olursa; Rusya, karadan ve denizden Osmanlı Devleti'ne iki taraf arasında kararlaştırılacak sayıda yardım gönderecekti.

4-Yardım isteyen devlet, yardıma gelecek kara ve deniz kuvvetlerinin masraflarını ödeyecektir.

5-Antlaşmanın süresi sekiz yıl olacaktır.

6-Bu savunma antlaşması; iki ay içerisinde, mümkün olursa daha önce onaylanacaktır.

Antlaşmanın gizli maddesi ise şöyle idi:

Bu savunma antlaşması gereğince iki taraf, ülkelerinin güvenliği için birbirlerine maddi yardımda bulunacaklardır. Bununla beraber Rusya İmparatoru, bu antlaşmanın Osmanlı Devleti'ne sağladığı Rus yardımına karşılık, Rusya'ya maddi bir yardım yapmanın Osmanlı Devleti'ne yükleyeceği güçlükleri takdir ettiğinden, Osmanlı Devleti'ne böyle bir yükümlülük doğarsa, bunu karşılamak zorunda olduğu halde, bu yardımı istemeyecektir. Buna karşılık olmak üzere gerektiği takdirde, Osmanlı Devleti Rusya lehine Akdeniz Çanakkale Boğazı'nı kapatacak, yani yabancı savaş gemilerinin hiçbir şekilde Boğaz'a girmesine izin vermeyecektir"[35].

Hünkar İskelesi Antlaşması İngiltere'yi oldukça öfkelendirmiştir. Bunu devamlı olarak Osmanlı Devleti'ne resmi yollarla bildiren İngiltere Osmanlı Devleti'nden Boğazları eski statüsüne getireceği sözü almayı başarmıştı. İngiltere'nin yanı sıra Fransa'da antlaşmaya kayıtsız kalmamış ve Osmanlı Devleti'nin iç işleri ile ilgili olan bu antlaşmanın kabul edilemeyeceğini ifade etmişti. Çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gören İngiltere ve Fransa Ege denizinde devamlı olarak donanmalarını bulundurmaya başlamışlardı. Amaçları Rusya'ya bu duruma göz yummayacakları mesajı vermekti. Bu sıra da İngiltere ve Fransa için iyi bir fırsat doğdu ve Mehmet Ali Paşa tekrar harekete geçti. Osmanlı Devleti'ni tek başına bırakmanın neye mal olduğunu anlayan İngiltere ve Fransa bu sefer Mehmet Ali Paşa'nın karşısına dikilmiştir. Avusturya, Prusya, İngiltere ve Fransa karşısında geri çekilmek zorunda kalan Mehmet Ali Paşa ve oğlu Suriye'yi terk etmiştir. Avrupalı devletlerin baskısı sonucu geri çekilen Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti ile Londra Antlaşması'nı imzalamış, buna göre saltanat sistemine dönüştürmek şartıyla ve sadece Mısır valiliği Mehmet Ali Paşa'ya bırakılmıştır. Bu konu çözülmüş ancak asıl mesele olan Boğazlar konusu Avrupa devletlerinin

[35] Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2012),* İstanbul, 1995, s. 174-175.

müdahalesine açık hale gelmiştir. Rusya gerçekçi davranmış ve İngiltere ile ortak bir yol bulma arayışına girmiştir[36].

İngiltere ve Rusya'nın geliştirdiği politika Fransa, Prusya ve Avusturya'nın da dikkatini çekmiştir. Nihayetinde bir antlaşmaya varılmış 13 Temmuz 1841'de, Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre; Türkiye savaşta olmadığı zaman tüm savaş gemilerine Boğazları kapatacaktır. Eğer Türkiye savaşa girerse Osmanlı Devleti kendince çıkarlarına uygun olan tarafla anlaşabilecek ve o devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine müsaade edecektir. Bu şartlar Hünkar İskelesi Antlaşması ile Rusya'nın elde ettiği gücü ortadan kaldırmıştır. Ancak Rusya bunu bir kayıp olarak görmemiş Fransa'nın etkinliğini Ortadoğu'da azaltacak bir hamle olarak kabul etmiştir. Ayrıca bu antlaşma İngiltere ve Rusya'yı birbirine yakınlaştırmıştır[37].

Rusya ve İngiltere arasında süren bu yakınlaşma dönemi çıkarlarının yeniden çatışmasına kadar devam etmiştir. Öyleki Rusya Osmanlı toprakları üzerinde planlar yapmayı sürdürmüş bu planları uygulamak istediğinde de kendine yandaş olarak İngiltere'yi seçmiştir. Bu fikirlerini açık açık ifade etmekten çekinmeyen Rus yetkili 9 Ocak 1853'te Sen-Petersburg'da İngiliz Elçisi Sir George Hamilton Seymour'a yaklaşarak şunları söylemiştir; "İngiltere için beslediğim duyguları bilirsiniz. Bence iki hükümetin, yani İngiliz Hükümeti ile hükümetimin anlaşması esastır. Böyle bir anlaşmayı gerektiren şartlar hiç bir vakit bugünkü kadar önemli değildir. Biz anlaştıktan sonra, Batı Avrupa devletleri umurumda bile değil. Ne düşünürlerse düşünsünler, bence hiçbir değeri yok. Türkiye'ye gelince, bu bambaşka bir problemdir. Bu memleket buhranlı bir durumdadır. Başımıza pek çok işler çıkarabilir, İngiliz elçisi, Çar'dan Türkiye hakkındaki düşüncelerini açıklamasını rica edince I. Nikola şöyle devam etti: Kollarımız arasında hasta bir adam var. Çok hasta. Size açıkça söylemeliyim ki, gereken bütün tedbirleri almadan önce onu günün birinde kaybetmemiz büyük felaket olacaktır. Türkiye ansızın ölebilir. Bu takdirde üzerimizde kalacaktır, ölüleri diriltemeyiz. Türkiye ölünce, bir daha dirilmemek üzere ölecektir. İşte bunun içindir ki size soruyorum: Böyle bir olay karşısında kargaşalık, anarşi ve hatta bir Avrupa harbi karşısında kalmaktansa, önceden tedbirler almak daha akıllıca bir hareket olmaz mı? Elçi şu cevabı verdi: Niçin daima Türkiye'nin öleceğini hesaba katarak bu felaketten önce veya sonra tedbirler almayı düşünmeli? Niçin hastayı tedavi etmeyi düşünmemek? Çar, elçinin bu

[36] Süleyman Kocabaş, *Türkiye'nin Canı Boğazlar*, İstanbul, 1994, s. 64-66.
[37] Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya,* Ankara, 1990, s. 65.

sözlerinden ümitsizliğe düşmeyerek, Osmanlı topraklarının paylaşılması yolundaki planını açığa vurdu: İstanbul'un Ruslar tarafından devamlı bir işgalini isteyecek değilim. Fakat bu şehrin Fransızlar, İngilizler veyahut başkaları tarafından işgal edilmesine de razı olamam. Eflak ve Boğdan bugün fiilen himayem altında bulunuyor. Bu durum devam edebilir. Sırbistan ve Bulgaristan da himayem altına girebilirler. Mısır'ın İngiltere için önemini takdir ediyorum. Bu yerle Girit Adası da pek ala İngiliz hâkimiyetine girebilir." Dönemin şartlarında bu teklif İngiltere tarafından kabul görmemiştir. İngiltere'nin Hasta Adam'ı öldürmemekte kararlı olması Rusya'nın yeni bir plan yapmasına neden olmuştur. Bu kez de Osmanlı Devleti'ne müdahale etmek için kutsal yerler sorununu gündeme getirmiştir[38].

İngiltere o günün şartlarında zaten Osmanlı toprakları üzerinde avantaj sağladığını düşündüğü için bu teklifi kabul etmeyerek Osmanlı toprak bütünlüğünün devamına yönelik bir politika izlemiştir. Elbette zamanla Osmanlı Devleti'nin durumu değiştikçe İngiliz politikası da buna göre şekilenmiş ve değişmiştir. Osmanlı Devleti'nin güç kaybı İngiltere'nin bölgeye daha hızlı hakim olmasını sağlamıştır. 1850'li yıllara kadar İngiltere Hindistan, Kızıldeniz ve Basra Körfezi'ni kontrol altında tutacak güce ulaşmış en güçlü ve rakipsiz Batılı devlet olmuştur. İngiltere bu coğrafyadaki ticareti yürüten tek devlet olmuş Mezopotamya coğrafyası 1859'da kurulan "Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası" ile İngilizlerin ticaret sahası haline gelmiştir. 1853'de Katar, 1861 ve 1892 Bahreyn ve 1889'da Kuveyt ile yapılan antlaşmalar ve ticari sözleşmeler İngiltere'nin Basra Körfezi'nin batı sahillerine yerleşmesini de sağlamıştır[39].

Fransa ilerleyen dönemde İngiltere'yi önemli ölçüde rahatsız edecek bir avantaj elde etmiştir. Osmanlı Devleti ile yakınlaşmayı başarmış ve Süveyş Kanal projesini gerçekleştirerek Hindistan'a giden yol üzerinde etkili olacak bir hamle yapmıştır. İngiltere Mısır üzerinde egemen olmanın yollarını ararken bu fırsat 1882 Tel-el Kebir Savaşı'nda doğmuştur. Bu savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın protesto ve çırpınışları arasında Mısır İngiliz egemenliğine girmiştir. İngiltere 18 Aralık 1914'te Mısır'ı himayesine aldığını ilan etmiştir. Bu durum İngiltere'nin Akdeniz'deki ulaştırma yollarının Süveyş'de düğümlenen kesiminde egemenliği anlamına gelmiştir[40]. İngiltere

[38] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi,* C.V, Ankara, 2007, s. 221-222; Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 194-195; Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 70-71.
[39] Ömer Osman Umar, "İngiltere'nin Irak Politikası (1900-1918)", ATAM*, Kutü'l Amare Zaferi I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri/,* (28-29 Nisan 2016-Mardin), Ankara, 2016, s. 563.
[40] Muzaffer Erendil, *a.g.e.*, s. 41-42.

Mısır'ı ele geçirerek oldukça geniş topraklara sahip bir sömürge devleti olmuştur. Sömürgelerinde özellikle de Ortadoğu'da elde ettiği avantajları kaybetmemek, korumak ve daha fazla geliştirmek için izlediği politika, diğer devletleri başta da Fransa ve Rusya'yı bu coğrafyadan uzak tutmaktır. Bu politikası kısmen başarılı olmuştur. Rusya ve Fransa'yı bölgeden uzak tutmuştur ama "Almanya'nın Haydarpaşa-Bağdat-Basra demiryolunun yapımını üstlenerek Dicle-Fırat nehirleri ile Basra Körfezi ve bunların çevrelerine yani İngiliz etki alanına sokulmaya başlamasını önleyememiştir. Bundan dolayı 1890 yılından itibaren Ortadoğu Alman-İngiliz rekabetine sahne olmuştur"[41].

Yıllar sonra, İngiliz Kralı VII. Edward ile Rus Çarı II. Nikola 8-9 Haziran 1908'de Reval görüşmesini yapmışlardır. Görüşmenin konusu, Makedonya'da yapılacak yenilikler ve Boğazların durumuydu. Reval Görüşmeleri İngiltere ve Rusya'nın ortak çıkarları nedeniyle yaklaştıklarının kanıtıdır. Her iki devlet görüşme sonucunda açıklama yaparak Balkanlarla ilgili antlaşmaya vardıklarını duyurmuştur. Aralarında antlaşmaları "iki devlet tarafından Anadolu sınırlarına kadar getirilen bölüşme hattının, Osmanlı İmparatorluğu üzerinden de geçirileceği, yani devletin parçalanacağı düşüncesini güçlendirmiştir"[42]. Rusya, bu yakınlaşma ve görüşmeler sonucunda kendince bir netice çıkarmış ve bu doğrultuda politika üretmiştir. Bu çıkarım İngiltere'nin Boğazlar üzerinde Rusya'nın etkinliğinden ve üstünlüğünden rahatsız olmayacağı düşüncesidir[43]. Reval'de İngiltere Rusya yakınlaşması Osmanlı'yı tedirgin etmiştir. Zira bu işbirliği İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünün korunmasından vazgeçtiği anlamına gelmiştir. Bu durum Almanya ve Osmanlı Devleti'nin yakınlaştıran en önemli etkenlerden biridir[44]. İngiltere ve Rusya'nın gözünü Osmanlı topraklarına dikmesi ve Ortadoğu'daki petrol yatakları, kaçınılmaz sonu beraberinde getirmiştir. 20. Yüzyılın ilk çeyreğinde Ortadoğu Avrupalı sömürge devletlerinin en önemli çatışma alanı olmuştur. Daha sonra Petrol başka coğrafyalarda keşfedilse de Ortadoğu önemini yitirmemiştir[45].

---

[41] Ömer Osman Umar, *a.g.m.,* s. 563.
[42] Rıfat Uçarol, *a.g.e.,* s. 402.
[43] Oral Sander, *a.g.e.,* s. 321.
[44] Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.,* s. 135.
[45] Sabit Duman, *a.g.e.,* s. 19.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDA ORTADOĞU

1.1. Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti ve Cepheler

1.1.1. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

20. Yüzyıl Osmanlı Devleti için dağılma ve çöküşün hızlandığı bir dönem olmuştur. Siyasi birliğini tamamlayan İtalya ve Almanya, güneş batmayan imparatorluk İngiltere ile ciddi bir rekabete başlayacak, bu rekabetin konusu olan devlet ise geniş topraklara sahip ancak hasta adam olarak nitelenen Osmanlı Devleti olacaktır. 20. yüzyıla girmeden Mısır, Fas, Tunus, Cezayir gibi önemli topraklarını kaybeden Osmanlı Devleti İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ile Kuzey Afrika'daki son toprak parçasını da kaybetmiştir. İtalya böylece Akdeniz'de kendisi için önemli bir sömürge toprağına sahip olmuştur. Osmanlı Devleti Trablusgarp'da ciddi bir mücadele veremeden bu kez de Balkan Savaşları başlamış, Birinci Balkan Savaşı'nda Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi almış ve yaklaşık beş yüzyıl hükmettiği topraklardan çekilmiştir. İkinci Balkan Savaşı başlamadan önce Osmanlı Devleti büyük bir değişim daha yaşamış, İttihat ve Terakki Partisi yaptığı Bab-ı Ali Baskını ile yönetime el koymuştur. Osmanlı'nın kaderini perde arkasından yöneten İttihat ve Terakki Partisi 1913 tarihinden itibaren yönetimin en önemli sahibi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti siyasi çekişmeler ve toprak kayıpları yaşarken dünyada da dengeler değişmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına neden olacak sebepler hızla gerçekleşmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce yaşanan Trablusgarp Savaşı ve Balkan Savaşları'ndan alınan yenilgiler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zafiyeti ortaya çıkarmıştır. Trablusgarp'ı işgal eden İtalya Avrupa tarafından desteklenmiş Balkan Savaşları'nda ise Balkan Devletleri adeta teşvik edilmiştir. Bu tablo Batı'nın Osmanlı topraklarını paylaşmak istediğinin kanıtı olmuştur. Bunun farkında olan Osmanlı yönetimi devletlerarası gruplaşma yarışında kendine bir yer edinmeye ve izole kalmamaya çalışmıştır[46].

Bu yüzden İttihat ve Terakki yöneticileri bloklaşmalara dâhil olmak için faaliyetlere başlamışlardır. İttihat ve Terakki Partisi'nin bir numaralı ismi Enver Paşa Osmanlı Devleti adına Almanya ile 2 Ağustos 1914'te anlaşırken Almanya'nın savaşı

[46] Can Deveci, *a.g.t.*, s. 32.

kazanacağından kendince emin olmuş ve yenilgiyi ihtimal olarak görmemiştir[47]. Osmanlı Devleti bir tarafa üye olmakla birlikte savaşa girmemeye gayret etmiştir. Savaş başladığında tarafsızlığını ilan etmesinin nedeni de buydu. Ancak savaşın gidişatı ve Almanya'nın gayreti Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi sonucunu doğurmuştur. Bu koşullarda Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na girmiş ve Osmanlı Devleti sona yaklaşmıştır[48].

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile birlikte Almanya'nın savaş yükü hafiflemiş, Osmanlı topraklarında saldırı ve savunma cepheleri açılmaya başlamıştır. Şüphesiz bu cepheler içerisinde İngiltere için en önemli cepheler Ortadoğu topraklarında açılan Kanal, Irak, Suriye, Filistin, Hicaz, Yemen cepheleri olmuştur. Ortadoğu cephelerinde üstünlük sağlamaya çalışan İngiltere diğer yandan da müttefiki Fransa ile birlikte Çanakkale'yi aşmaya çalışmış Rusya ise Kafkas Doğu Cephesi'nde üstünlüğü ele geçirmiştir. Cephelerde en önemli rolü oynayan devlet İngiltere olmuş, Osmanlı Devleti de savaşa girer girmez ilk tedbirini İngiltere'nin politikalarına göre belirlemiştir.

Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin resmen savaşa girdiğini açıklamasından iki gün sonra, 14 Kasım 1914'te, "Kutsal Cihat" ilan edilmiştir. Bu çağrı ile Osmanlı Devleti İtilaf Devletleri'nin özellikle İngiltere'nin sömürgelerinde isyan çıkartmak hiç olmazsa bu sömürgelerden toplanan askerlerin kendisi ve Müttefiklerine karşı mücadele etmesini engel olmak istemiştir. Eğer bu çağrı başarıya ulaşır Mısır ve Hindistan'da İngiltere'ye karşı bir hareketlenme olursa İngiltere için büyük bir sıkıntı ortaya çıkmış olacaktı. Bu yüzden bu fetva tüm İslam devletlerine gönderilmiş ve Osmanlı Padişahı halifeliğini hatırlatarak dini misyonundan faydalanmak istemiştir. Oysa Osmanlı padişahının halifelik etkisi kalmamıştı ve Osmanlı padişahı bunu bu fetva ile net bir biçimde görmüştür. Bu fetva diğer Müslümanları etkilemek şöyle dursun Osmanlı vatandaşı olan Araplara dahi tesir etmemiştir[49].

Yapılan Kutsal Cihat çağrısının beklenen etkiyi yaratmaması Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki cephelerde yaşayacağı yenilginin de habercisi olmuştur. Almanya ve Osmanlı Devleti'nin özellikle İngilizlerin Müslüman sömürgelerini harekete geçirmek için aldığı bu tedbir karşılığında İngiltere de Hindistan'a giden yolun güvenliği için tedbirlerini almıştır. Gerek savaş sırasında gerekse savaştan sonra

[47] Yuluğ Tekin Kurat, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması*, Ankara, 1986, s. 15.
[48] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 102-103, 105.
[49] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 468.

İngiltere Ortadoğu'ya hakim olmak için gerekli girişimlerde bulunmuştur. Osmanlı Devleti ise kendi topraklarında açılan cephelerde büyük bir mücadelenin içine girmiştir. Bu cepheler içerisinde ağır kayıplar vermesine rağmen sadece Çanakkale Cephesi'nde başarı sağlamıştır.

1.1.2. Doğu Cephesi

İttihat ve Terakki'nin yönettiği Osmanlı Devleti'nde en güçlü ve etkin isim Harbiye Nazırı Enver Paşa'ydı. Enver Paşa savaş başladığında kendince Doğu Cephesi için bir politika geliştirmiştir. Ona göre Kafkaslar'dan Rusya'ya yapılacak bir taarruz Türklerin hayali olan Turan'ı gerçekleştirebilirdi[50]. Ayrıca bu cephe aracılığı ile Osmanlı Devleti daha önce Rusya tarafından işgal edilen Vilayet-i Selase'yi geri alabilirdi. Elbette bu toprakları geri almak düşüncesi Turan fikrine göre gerçekleşmesi daha muhtemel bir hedeftir. Almanya ise Osmanlı Devleti'nin bu cephede saldırıya geçmesindense kendilerini rahatlatacak bir hamle olarak Osmanlı askerlerinin Galiçya'ya sevk edilmesini veya Odessa'da savaşmasını talep etmiştir. Bu fikri kabul etmeyen Enver Paşa Rusya'nın savaşın gerçeği olarak Anadolu'ya saldıracağını ve Doğu Anadolu'yu ele geçirmek için gayret sarf edeceğini tahmin etmiştir. Bu tahmini gerçekçiydi, hesapladığı bir durum daha vardır. Ona göre Osmanlı Devleti'nin başlatacağı Kafkas saldırısı bölge halkı tarafından da destek görecek ve Kafkaslardaki halk isyan çıkararak Osmanlı saldırısını kolaylaştıracaktır. Enver Paşa yaklaşık 120.000 kişilik bir kuvvetle Batum ve Kafkaslar üzerinden Rusya'ya saldırmayı planlamıştır. Rusya'nın bu bölgeyi savunmak için 60.000 civarında bir kuvveti vardı. Yani Enver Paşa'nın hesaplarına göre Türk askeri, sayı, inanç, dirayet, sabır ve cesaretiyle Ruslardan daha kuvvetliydi. Ancak Türk askerinin çok büyük üstünlükleri karşısında bu avantajları gölgede bırakacak öğeler azımsanamayacak derecedeydi[51].

Tam olarak hesaplanamamış faktörler nedeniyle Enver Paşa'nın emriyle başlayan Sarıkamış Harekatı tam bir felaketle sonuçlanmıştır. Ağır kış şartlarına rağmen ciddi bir saldırı harekatı başlatan Türk ordusu açlık, salgın hastalık ve yönetim zafiyeti karşısında çaresiz kalmıştır. Yaşanan büyük bir trajediydi. Osmanlı Devleti'nin en önemli birliklerinin bir kısmı bu cephe de yok olmuştur[52]. Bu yenilgi Osmanlı ve Almanya'nın Kafkaslar üzerinden Hindistan'a ulaşma çabasının boşuna olduğunu

[50] Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, İzmir, 1998, s. 54.
[51] Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, Ankara, 1999, s. 420-421.
[52] Durmuş Yılmaz, *a.g.e.*, s. 223.

kanıtlamıştır. Zira Sarıkamış yenilgisinin ardından Doğu Anadolu'da Rus işgalleri başlamıştır. Muş ve Bitlis'i ele geçiren Ruslar Diyarbakır'ı ele geçirmek için geri çekilmeye başlayan Türk ordusunu tehdit eder hale gelmiştir. Zira Ruslar Diyarbakır'ı ele geçirirlerse sıradaki topraklar İskenderun ve Irak olurdu. Rus politikası bu yöndeydi, İskenderun Körfezi aracılığı ile Akdeniz'e ulaşmak mümkün olacaktır. Bu daha büyük bir hedefi gerçekleştirmek için önemli bir fırsat olurdu. Eğer Rusya buraya kadar ilerleyebilirse Çukurova ve Doğu Anadolu topraklarını kapsayan Rus denetiminde "Büyük Ermenistan" devleti kurulabilirdi. Van ve Muş şehirleri de Rusya'nın ticari ve siyasi politikalarına dâhil edilmişlerdir. Doğu Anadolu'da Rusya'nın etkinliğinin arttığı bu dönemde Mart 1916'da 16. Kolordu Komutanlığına tayin edilen Mustafa Kemal Paşa Diyarbakır'a gelmiştir. Bu atama Doğu Anadolu'da Rus ileri harekatını durduran önemli bir nedendir. 12 Temmuz 1916'da saldırıya geçen Rus kuvvetlerine 16. Kolordu güçlü bir karşılık vermiş bu mücadelenin sonunda Türk kuvvetleri Muş ve Bitlis'i Ağustos ayının başında geri almıştır[53].

Muş ve Bitlis'in kurtarılmasına rağmen Doğu Cephesinde Osmanlı ordusunun yenilmesi Doğu Anadolu'da Türk halkının ağır bedeller ödemesine neden olmuştur. Rus işgal kuvvetlerine Türkiye ve Kafkasya'da yaşayan Ermeniler yardım etmiştir. Ruslara yardımcı olan Ermeni çeteleri 1915 ve 1918 yılları arasında, Anadolu'nun doğu vilayetlerinde 600.000'in üzerinde Türk'ü öldürmüşlerdir[54]. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti haklı olarak düşmanla işbirliği yapan Ermeni nüfusun Anadolu'dan göç ettirilmesi için kanun çıkarmıştır[55].

Sonuç olarak Doğu Cephesi Osmanlı Devleti açısından ciddi kayıplarla birlikte ağır bir yenilgi olmuş, Rusya'nın ise Doğu Anadolu'yu işgali için önünü açan bir gelişme olmuştur. Yine Doğu Cephesi bugün bile tartışmaların odağında olan 1915 tarihli Tehcir Kanunu'nun çıkarılmasını da zorunlu hale getirmiştir. 12 Mart 1917'de Rusya'da Bolşevik İhtilali çıkmış Çarlık rejimi yıkılarak Anadolu'daki Rus ordusu parçalanıp dağılmıştır. 3 Mart 1918'de Brest Litowski Antlaşması imzalanmış[56] ve Rusya işgal ettiği yerleri boşaltarak savaştan çekilmiştir.

1.1.3. Çanakkale Cephesi

[53] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 469-470.
[54] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, İstanbul, 2009, s. 197.
[55] William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Çeviren: Petek Demir, İstanbul, 2003, s. 26.
[56] Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, C. II, Ankara, 2007, s. 577.

Rusya, Doğu Anadolu'da Osmanlı ile mücadele ederken kendisini rahatlatması için İngilizlerden yardım istemiştir. İngiltere bu yardım çağrısının dışında da bu cepheden ciddi faydalar ummuştur. Bu cephede kazanılacak bir zaferle İstanbul ve Boğazlar ele geçirilecek böylece Osmanlı harbin dışına çıkarılacaktı. Ayrıca İngiltere'nin Mısır'da güvenliği sağlanacak, Mezopotamya ile ilgili projelerini gerçekleştirmesi kolaylaşırken Almanya'nın doğuya doğru ilerlemesi engellenmiş olacaktır. Tüm bu sebepler Churchill'in Çanakkale'ye saldırı kararı alması için yeterli olmuştur. İngiltere ilk olarak deniz harekatı başlatmış ve Gelibolu Yarımadası ciddi bir saldırıya uğramıştır. 19 Şubat 1915'te kısa sürede Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul'a ulaşmayı ümit eden İngiliz donanmasının saldırıları başlamıştır. Elbette İngiliz ordusunun bu saldırıları Türk kuvvetleri tarafından ciddi bir savunma ile karşılanmıştır. Türk ordusu Boğaz'a mayın yerleştirip, hakim tepelerden güçlü bataryalarla İngilizleri yenilgiye uğratmış bir ay boyunca mücadele eden İngiliz donanması üç savaş gemisi kaybetmiştir. Bu deniz yenilgisi İngiltere'yi kara harekatına mecbur etmiştir. İngiltere Mısır, Hindistan, Yeni Zelenda ve Avusturalya'dan topladığı ve Anzak adını verdiği birliklerle kara harekatı yapmış ancak her saldırısı Türk ordusu tarafından başarısızlığa uğratılmıştır[57].

İngilizlerin sömürgelerinden getirdikleri askerleri Gelibolu'ya yığmalarıyla çatışmalar tam bir insan kıyımına dönüşmüştür. Çanakkale'de özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın yönetimindeki Anafatalar, Conkbayırı ve birçok cephede Anzaklar ve Fransızlar ağır yenilgiler almışlardır. Mustafa Kemal'in "Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman içinde, yerimizi başka kuvvetler başka komutanlar alabilir" emriyle tamamı şehit olan 57. Alay Türk askerinin bu cephedeki mücadelesini ortaya koymuştur. Türk askeri karşısında daha fazla direniş gösteremeyen Müttefikler Çanakkale'de yenildiklerini kabul etmişlerdir. 19-20 Aralık 1915'de askerlerinin bir bölümünü tahliye eden İngilizler, 3-9 Ocak 1916'da da diğer birliklerini çekerek Gelibolu'yu terk etmişlerdir. Bu cephede Türk ordusu 200.000'den fazla şehit vermiştir. Müttefiklerin kaybı ise bu rakamın üstündedir. Çanakkale yenilgisi İngiliz siyasetinde Lord Kitchiner devrinin

[57] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,* C. II, Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, 2006, s. 378-379.

kapanmasına neden olurken, Churchill'in siyasi yaşamının gerilemesinin asıl sebebi olmuştur[58] .

Çanakkale'de Müttefiklerin aldığı bu yenilgi Yunanistan'da da büyük ve sarsıcı bir etki yapmıştır. Başbakan Venizelos Yunanistan'ın savaşa girmesini istemesine rağmen kral buna karşı çıkmıştır. Bu sonuç kralın halk üzerindeki gücünü atırmıştı ancak Venizelos itibar kaybetmiştir. Bunu telafi etmek için uğraşan Venizelos'un; "İngilizlerin katıldıkları bütün savaşlarda böyle olur. Genellikle muharebeleri kaybederler. Fakat sonunda harbi kazanırlar" sözleri de etkili olamamış ve makamını kaybetmiştir[59].

Çanakkale Savaşları İtilaf Devletleri için ciddi bir kayıptır. Bu zafer Avusturya, Almanya, Rusya ve Türkiye'yi büyük ölçüde etkilemiştir. Mustafa Kemal Paşa Gelibolu savaşlarında verdiği liderlik sınavı ile tecrübeler elde etmiş ve Türk halkının ona onun da Türk halkına güvenebileceği ortaya çıkmıştır. Çanakkale Cephesi'nde yenilgiye uğrayan İngiltere Almanya'ya karşı kullanabileceği askeri kuvvetini burada kaybetmiştir. Bu durum Almanya'yı rahatlatırken Rusya'ya yardım gitmediği için Almanya Rus birlikleri ile rahatlıkla mücadele edebilmiştir. Avusturya Çanakkale'de önemli bir güç kaybeden İngiltere ve Fransa karşısında ciddi kayıplar vermeden savaşmıştır. Bunun yanı sıra İngiltere ve Fransa'nın yardım götüremediği Rusya'da 1917'de Bolşevik İhtilali çıkmış ve bu ihtilalin yaşanmasında Boğazların geçilememesi de sebep olmuştur. Çünkü yardım alamayan Rus ordusu ihtilalcilerle mücadele edecek güçte değillerdi[60]. Rusya açısından İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Muharebeleri'nde direnişlerinin tarihi bir yönü vardır. Bu mücadele İngiltere ve Fransa'nın henüz kâğıt üzerinde de olsa Rusya'nın İstanbul ve Boğazlar üzerindeki hedeflerini kabul ettiklerini göstermiştir[61]. Ancak daha sonra bahsedeceğimiz İstanbul Antlaşması hiçbir zaman gerçekleşmemiştir.

Çanakkale saldırısıyla harekete geçmesi gerektiğini düşünen bir diğer devlette İtalya olmuştur. Müttefiklerin Çanakkale saldırısı Boğazların Rusya'ya verildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişme ile İtalya, Fransa ve Rusya arasında müzakereler tekrar başlamış ve bir gizli antlaşma daha yapılmıştır. 26 Nisan 1915 Londra Antlaşması'yla

---

[58] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 56.
[59] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 449.
[60] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 377.
[61] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 109.

İtalya'ya hem Adriyatik'te hem de Anadolu'da Ege bölgesinde nüfuz alanları verilmiştir[62].

İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale yenilgisi Avrupa devletlerini Ortadoğu ile daha uzun süre ilgilenmeye teşvik edecek bir sonuç doğurmuştur. Bu yenilgi ile İngiltere Ortadoğu'ya daha çok yönelmiştir. İngiltere kendince tüm fedakârlığına rağmen yaşadığı bu kaybı Ortadoğu'yu yeniden şekillendirerek telafi etmeye çalışmıştır[63].

1.1.4. Irak Cephesi

Çanakkale'de gördüğü direniş ve aldığı yenilgi İngiltere'yi Afrika ve Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak, Irak ve Abadan petrollerini ele geçirmek, Osmanlı hâkimiyetine son vermek, Osmanlı'nın Hindistan'a ulaşmasını engellemek, Rusya'ya karadan yardım götürmek amacıyla bu cepheye yöneltmiştir. İngiltere'nin bu coğrafyadaki Alman tehdidini ve hâkimiyetini yok etmek maksadıyla açtığı bu saldırı cephesinin diğer nedenlerini cephedeki asker hatıratlarında şu şekilde izah edilmektedir; "İran'da Osmanlı-İran hududuna yakın bulunan gaz depolarıyla müessesat-ı sairenin de temini muhafazaları İngilizler için gayet kıyamettar ve haizi emniyettir. Almanların Türklere cihad-ı ekber ilan ettirmek hayalatıyla İran, Belucistan, Hindistan ve Kafkasya'ya hafiy memurlar azam ve bu kıtalarda harekâtı ihtilaliye vücuda getirmek emelini perverde ettikleri delail ve vesaikiyle müberhin olduğundan şarkta Almanların ifsadat entrika ve amali istila cuyalıyane meydan verilmemesi nokta-i nazarından İngiltere hükümetince Hıtta-i Irakiye'nin işgaline ihtiyacı kati ve kavi görülmüştür…" İngilizler yukarıda yer alan nedenlerden dolayı Eylül 1914'ten itibaren Irak'ı işgal etmek üzere hazırlıklara başlamıştır[64].

İngilizlerin bu cephedeki hareketleri ile ilgili bir rapor hazırlayan Hindistan Politik Sekreteri Persy Cox raporunu Bahreyn çıkarmasının başladığı gün olan 8 Ekim 1914'te İngiltere'ye göndermiştir. Cox'a göre bu çıkarma ve bu cephede Osmanlı ile savaşmak İngiltere'ye zarar verecek bir karardı. İngiliz ordusunun burada yapacağı saldırı bölgesel güçlerin İngiltere'ye karşı tepki duymasına neden olacağı gibi İngiltere'nin Şattü'l Arap'taki mücadelesini de olumsuz yönde etkileyecektir. Ancak

---

[62] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 57.
[63] David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış,* Çeviren: Mehmet Harmancı, İstanbul, 2016, s. 141.
[64]Bahattin Demirtaş-Mustafa Alparslan, "Askeri Raporlar Ve Hatıratlara Göre Irak Cephesi", ATAM, *Kutü'l Amare Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri/*, (28-29 Nisan 2016- Mardin), Ankara, 2016, s. 84.

Cox'un bu düşüncesi ve uyarısı İngiliz politikasını değiştirmeye yetmemiştir. İngiliz birlikleri 3 Kasım'da saldırı harekâtı için Fav açıklarına gelmiş, 6 Kasım'da ise sınırdaki Türk birlikleri ile aralarında ilk temas top ve tüfek saldırıları ile başlamıştır[65]. Yaşanan bu durum Osmanlı Devleti'nin bu cephede İngilizlere karşı topraklarını müdafaa ettiği gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bu cepheyi savunmakla görevli olan komutan Süleyman Askeri Bey'dir. Enver Paşa'nın tecrübesiz olmasına rağmen kısa sürede paye verdiği genç askerlerden biridir[66]. Göreve başlamadan önce Enver Paşa'ya resmi olarak son ziyaretini yapan Süleyman Askeri Bey, "Ne kadar askerle gideceksiniz sualine" "Fazla askere ne lüzum var efendim; ben İngilizleri cüzi bir kuvvetle önüme katar süpürge sopası ile kovalarım! " demiştir. Bu cevap duygusal olarak her ne kadar rahatsız edici olmasa da bir askerin vermesi gereken cevap için pek gerçekçi olmamakla birlikte, deneyimden uzak ve gereksizdir. Zira Osmanlı kuvvetleri techizat ve donanım bakımından İngilizlerden oldukça zayıftır[67].

Tam donanımlı İngiliz askerleri Fav'da kara çıkarması yaptıktan sonra Basra'yı ele geçirmiştir. Ancak İngiliz ordusu da techizat üstünlüklerine rağmen hesapladıkları kadar hızlı ilerleyememiştir. Bunun en net kanıtı Kasım başında başladıkları harekâta rağmen Basra'nın 400 km kuzeyindeki Kutü'l Amare'yi 29 Eylül 1915'te ele geçirebilmişlerdir. Yavaşta olsa ilerleyen İngilizlerin hedefi Bağdat'ı almaktı bunu bilen Osmanlı ordusu da savunma için tedbirlerini almıştır[68]. Yeni çatışmanın yaşandığı yer Selman-ı Park'tır. Türk kuvvetlerinin başında Nurettin Paşa bulunuyordu. 22 Kasım 1915 tarihinde Türk ve İngiliz kuvvetleri karşı karşıya gelmiş İngiliz birliklerinin üçte biri burada yok olmuştur. İngilizler yaşadıkları bu kayıpların artmaması için 3 Aralık'ta Kutü'l Amare'ye çekilmişlerdir. Selman-ı Park savaşı Osmanlı Devleti'nin yeni kararlar alması ile sonuçlanmıştır. Bu cephede 6. Ordu kurulmuş Nurettin Paşa'nın karşı çıkmasına rağmen komutanlığına Alman Mareşali Von Der Goltz getirilmiştir. Nurettin Paşa'nın muhalefeti hoş karşılanmayınca görevden alınmış yerine Halil Paşa tayin edilmiştir. Osmanlı ordusunda yaşanan gelişmelere karşılık İngilizler de Selman-ı Park savaşını ve Kutü'l Amare kuşatmasını telafi etmek için harekete geçmiştir. 7 Aralık 1915'te başlayan Kutü'l Amare'de kuşatmasını sonlandırmak için General Alymer

[65] Zekeriya Türkmen, "Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye Yönelik Askeri Harekatı", ATAM, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu Bildirileri /*, (03-05 Kasım 2014-Budapeşte), Ankara, 2015, s. 135.
[66] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *a.g.e.*, s. 380.
[67] Tahsin Ünal, *a.g.e.*, s. 582.
[68] Stanford j. Shaw-Ezel Kural Shaw, *a.g.e.*, s. 380.

Hindistan'dan gelmiş 1 Ocak 1916'da Aligarbi'ye varmıştır. General Alymer'in görevi General Townshend'ın da içinde bulunduğu Kutü'l Amare'de sıkışmış İngiliz birliklerini kurtarmaktı. Bunun için 21 Ocak, 7 Mart, 7 Nisan, 24 Nisan 1916 gibi farklı tarihlerde harekata girişen İngiliz birlikleri her seferinde başarısız olmuşlardır. İngilizler bu kuşatmayı savaşarak kaldıramayacaklarını farkına varmış diplomatik yolları denemeye karar vermişlerdir. Bir heyet oluşturulmuş bu heyetin üyelerinden biri de T. E. Lawrence olarak belirlenmişti. Bu heyet cephe komutanlığına getirilmiş Halil Paşa ile bir görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmenin ardından 13.000 kişiden fazla olan İngiliz birlikleri 9 Nisan 1916'da Osmanlı askerlerine teslim olmak zorunda kalmıştır[69]. Tüm dünyada ciddi bir ses getiren Kutü'l Amare Zaferi Osmanlı ordusunun Çanakkale'de olduğu gibi tüm zor şartlara rağmen kazandığı bir zaferdir. Bu savaşta İngiliz kuvvetleri komutan ve asker dâhil Türk askerine teslim olmuş ve esir olmayı kabul etmiştir. Kutü'l Amare zaferinin önemli bir yankı uyandırmasının nedeni buydu[70].

Kutü'l Amare savaşı mücadelenin bittiği anlamına gelmiyordu. İngiltere bu yenilginin ardından daha ciddi tedbirler almaya başlamış ve Basra'ya saldırıyı kuvvetlendirecek ek kuvvetler göndermiştir. Önemli bir zafer kazanmasına rağmen Türk askerinin Irak cephesindeki savaş şartları oldukça zordu. Irak cephesinde, Doğu cephesindeki soğuk havanın dayanılmaz hali sıcak havaya dönüşmüştür. Ancak salgın hastalık, açlık, techizat eksikliği, her türlü yokluk her iki cephenin askerlerinin ortak kaderiydi. Bu ciddi eksiklere rağmen mücadeleyi bırakmayan Türk askerinin yaşadığı en büyük sıkıntı yerel halkın yani Arapların İngilizlerle işbirliği yapması ve Osmanlı askerlerine saldırmasıydı. Bu cephede savaşın İngilizler açısından avantajlı hale dönüşmesine bu ortaklık neden olmuştur[71]. İngiliz birlikleri aldıkları yenilgiyi hızla telafi etmeye başlamış önce Bağdat'ı işgal etmiş, ilerleyerek 1918'de Musul haricindeki tüm bölgeyi ele geçirmişlerdir. Mondros Mütarekesi'nin yapılması ile Musul da İngiliz işgaline uğramıştır[72].

Sonuç olarak Birinci Dünya Savaşı'nda Irak cephesinde kazanılan Kutü'l Amare zaferinden ne yazık ki gereği gibi yararlanılamamış, Türk askerlerinin bilek gücüyle ele geçirdiği toprakların bir kısmı anlaşma hükümlerine aykırı bir biçimde ya da masa başında kaybedilmiştir. Türk milleti yaklaşık on asır egemenliği altında tutarak

---

[69] Bahattin Demirtaş-Mustafa Alparslan, *a.g.m.*, s. 87-88.
[70] Zekeriya Türkmen, *a.g.m.*, s. 157.
[71] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 54.
[72] Durmuş Yılmaz, *a.g.e.*, s. 240.

vatanlaştırdığı bu toprakları, 1917 yılından itibaren muharebelerde yaşanan yenilgiler veya sömürgecilerin masa başındaki baskı ve tazikleriyle 1918 yılından 1926'ya uzanan süreçte terk etmek zorunda kalmıştır[73].

1.1.5. Sina-Filistin Cephesi

Osmanlı Devleti'nin bu cepheyi açmasında Mısır'ın oldukça önemli bir rolü olmuştur. Zira Süveyş Kanalı İngiltere'nin sömürgelerine giden yolda en önemli ikmal ve iletişim yoluydu. İngiltere bölgeye savaşın başından beri büyük önem vermiş ve büyük bir birliği buraya yerleştirmiştir. Kanal cephesinin açılması sadece Osmanlı Devleti için değil Osmanlı'nın müttefiki Almanya içinde önemliydi. İngilizler Türk taaruzu karşısında Ortadoğu'da ne kadar çok uğraşır ve oyalanırsa Almanya o kadar rahat ederdi, Alman komutan Liman Von Sanders öncesinde bu faydayı anlamamış olacak ki Cemal Paşa ile İstanbul'da yaptığı görüşmede bu cephesinin açılmasının gereksiz olduğunu söylemiştir. Ancak Alman askeri yönetimi Liman Von Sanders'i uyarmış ve "genel çıkarlar açısından, Mısır'a karşı girişilecek hareket çok önemlidir. Eksalansınız, Türkiye tarafından teklif edilen harekete karşı olmayarak bu görüşe uymalısınız" şeklinde bir emir vermiştir [74] . Osmanlı yönetiminin Sina-Filistin cephesinden umut ettiği fayda şuydu; Mısır'ı geri alarak Süveyş Kanalı'na sahip olmak. Böylece İngiltere'nin sömürgelerine giden yolları kesilerek, ikmal kaynakları kurutulacaktı. Sömürgelerinden yardım alamayan İngiltere bu cephede ciddi zorluklar yaşarsa Osmanlı Devleti'nin diğer cephelerde mücadelesi kolaylaşacaktır.[75] Ani bir saldırı başlatmak için bu cephenin sorumluluğunu üstlenen Cemal Paşa aynı zamanda Suriye ve Filistin'e yerleşmiş olan Dördüncü ordunun yönetimini de kendi kontrölüne alarak 15 Ocak 1915'te Mısır'a gitmiştir[76].

Cemal Paşa Mısır'da kendince bir savaş planı yapmıştır. Plana göre; "2-3 Şubat 1915 gecesi, merkez kolu ile İsmailiye'ye bir baskın hücumu yapılmasına karar verdiğini bu baskın sırasında Mısır vatanseverlerinin de bu Osmanlı ordusunun İsmailiye'yi zaptetmiş olmasından cesaret alarak isyan edecek olurlarsa, hiç umut

[73] Zekeriya Türkmen, *a.g.m.*, s. 158.
[74] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 53.
[75] Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, Ankara, 2004, s. 203.
[76] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 106.

edilmeyen bir zamanda, en ilkel vasıtalar ve az bir kuvvetle Mısır'ın da kurtarılabileceğine inanmış en azından bunun olabileceğini ümit etmiştir"[77].

Cemal Paşa'nın aniden İngilizlere saldırarak onları tedbirsiz yakalama fikri askeri strateji açısından isabetli olmasına rağmen, Osmanlı askerleri arasındaki eşgüdüm oldukça eksiktir. Osmanlı askerleri birlikte hareket edememiş bundan faydalanan İngilizler bu saldırıya karşı koymayı başarmışlardır. Ancak bu başarısız saldırı bile İngilizler üzerinde etki yapmış ve İngiltere Mısır'daki askeri birliklerini daha kuvvetli hale getirmiştir[78]. Cemal Paşa Osmanlı ordusuna bölgesel destek sağlaması için Şerif Hüseyin'e haber yollayarak Hicaz Fırkası'na ya kendisinin ya da oğullarından birinin komutanlığında bir birliğin katılmasını istemiştir[79]. Şerif Hüseyin Cemal Paşa'nın bu yardım çağrısına evet veya hayır demek yerine Cemal Paşa'yı bekleterek zaman kazanmayı tercih etmiştir. Oğullarından Faysal ise Türk hâkimiyetinden rahatsızlık duyuyor ve bunun sona ermesi umudunu taşıyor olmasına rağmen padişaha sadakatle bağlı olduklarını ve bu saldırıyı destekleyeceğini söylemiştir[80] .

Bölgesel bir yardım beklerken Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için korkusuzca mücadele eden Türk askeri aynı cansiperane çabayı Sina Çölü'nü geçmek içinde göstermiştir. Türk askeri kanalı geçmek için oldukça pratik tombazlar yapmış ve bu tombazlarla karşıya geçmeye çalışmıştır. Ancak tam teçhizatlı savaşan İngiliz-Fransız donanma askerlerinin mermi yağmuru altında bu tombazların hiçbir koruyuculuğunun olmadığı bir gerçektir.[81] Yaşananlar karşısında ne yazık ki Türk ordusu tüm fedakârlığına rağmen kanalı geçememiştir. İngiliz Aubrey Herbert Kahire'deki Mark Sykes'a Osmanlı askerlenin techizat yetersizliği ile ilgili olarak: "Türkler Kanal'a binlerce deve getirip tüylerini ateşe verecekler. Develer, ünlü sağduyularıyla ateşi söndürmek için Kanal'a koşacak. Kanal yeterli miktarda deveyle dolunca Türkler üzerinden geçecekler"[82] , demiştir.

Yaşananlar geri çekilmekten başka yol bırakmamış, bu gerçeği gören Cemal Paşa, 8. Kolordu Kumandanı Cemal Paşa ile Erkan-ı Harbiye Reisi Von Kress'in de fikrini alarak orduya çekilme emri vermiştir. Başarısızlığın, birlikler arasında moral

---

[77] Cemal Paşa, *Hatıralar,* Hazırlayan: Alpay Kabacalı, İstanbul, 2015, s. 182.
[78] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 171.
[79] Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 180.
[80] T. G. Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, Çeviren: Füsun Doruker, İstanbul, 2011, s. 76.
[81] G. Wyman Bury, *Pan-İslam veya İslam İmparatorluğu*, Çeviren: Mert Akçanbaş, İstanbul, 2011, s. 21.
[82] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 107.

bozukluğuna neden olmasına engel olmak için yapılan bu taarruzun amacının keşif olduğu bu amacın da yerine getirildiğini beyan eden bir genelge yayınlamıştır[83]. Bu genelgeden sonra Osmanlı ordusu geri çekilmiştir. Türk askerinin gayretinin beyhude olmadığını düşünmesi için yayınlanan bu genelgede bu harekâtın amacının keşif olduğunu ispatlamaya çalışmak gereksiz bir çabaydı. Aslında bu mücadele sonucunda istenilen bilgilerin elde edildiği doğruydu ve Türk askeri bu cephede yine üstün bir gayret göstermişti. Zira bu gayretin sonucu olarak İngilizler batıya ve Çanakkale'ye sevk edecekleri askeri birlikleri Kanal'da tutmuş ve Mısır'a yönelmeleri zaman almıştır[84].

Kanal harekâtında Osmanlı kuvvetlerinin yenilerek geri çekilmesiyle birlikte İngiltere Gazze önlerinde Kanal'ın karşısına geçerek, Suriye'ye doğru ilerlemeye başlamıştır. Türk kuvvetleri İngiliz kuvvetlerini karşılamıştır. İngiltere'nin, Gazze'ye saldırmasındaki gaye; İngiliz-Fransız işbirliği üzerine yapılmış olan Sykes-Picot'un gerçekleşmesi için bu toprakları ele geçirmek, ayrıca Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasının önünü açaçak Balfour Deklarasyonu'nu uygulamaya koymaktır. Bunun yanı sıra Fransa'nın Suriye ile ilgili hedefleri vardır, bu hedef Suriye'de yaşayan Arap Hristiyan nüfus üzerinde etkin bir rol oynamaktır. İngiltere'ye göre Osmanlı Devleti'den alınacak Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmak doğru olacaktır. Ayrıca İngiltere'yi yöneten en yetkin isimlerden biri olan Llyod George bu toprakların İngiliz ekonomisini geliştirmek için büyük oranda önemli olduğunu düşünmüş ele geçirilmesini zorunluluk olarak kabul etmiştir[85].

Gazze geçmişte de Suriye ve Mısır'ı, kıta olarak ise Afrika ve Asya'yı birbirine ulaştıran ticaret yolları üzerinde önemli bir geçiş güzergâhı olmuştur. Bu anlamda jeopolitik bir değeri de vardır. İngilizler ilk saldırıyı 1916 Ağustos ayında yapmış bu saldırı İngiltere'nin Birülmezarı ve Sina Çölü'nün önemli bir kısmını ele geçirmeleri ile sonuçlanmıştır. Birinci Gazze saldırısı olarak adlandırılan saldırı 26 Mart 1917'de yine İngilizlerin saldırıları ile başlamıştır. Ancak bu saldırı kuvvetli bir Türk mücadalesi ile karşılanmış ve İngiliz kuvvetleri gördükleri bu direniş karşısında ciddi kayıplar vererek geri çekilmişlerdir. Aldıkları bu yenilgi İngilizlerin daha donanımlı ve kuvvetli bir

---

[83] Cemal Paşa, *a.g.e.*, s.184-186.
[84] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, C. IX, s. 429.
[85] Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze'yi Nasıl kaybettik?", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 55, Ankara, Güz/2014, s. 131-132.

biçimde ikinci kez saldırıları ile sonuçlanmıştır[86]. 19 Nisan 1917'de başlayan İkinci Gazze Muharebesi'nde İngilizler karadan ve denizden var güçleri ile saldırmışlardır. Üç gün boyunca saldırıya uğrayan Şey Ali Mantar tepesindeki Türk askeri ise bu saldırı karşısında büyük bir direniş göstermiştir[87]. Her iki muharebede İngiliz saldırı ile başlamıştır. İngiliz kuvvetleri donanım ve sayı olarak Türk askerinden daha kuvvetliydi. Ancak ikinci kez yenilen İngilizlerin 19 Nisan akşamüzeri geri çekildiklerinde 7.000'in üzerinde ölü ve yaralıları vardı. Daima askeri raporlar hazırlarken objektif davrandıklarını iddia eden İngilizler bu muharebeleri anlatırken gerçekle pek alakası olmayan durumun net anlaşılmasını zorlaştıran ifadeler kullanmış ve bu yenigiyi anlamlandırılması güç sözcüklerle anlatmışlardır[88]. İngilizleri oldukça kötü etkileyen bu mağlubiyet İngilizlerin yeni hazırlıklara girişmesine neden olmuştur. İngilizler 1917 senesinin kış ve sonbahar aylarını bu cephenin güçlendirilmesi için çalışarak geçirdiler. İngilizler yaşadıkları mağlubiyetin muhasebesini yapmış ve yeni tedbirler alarak General Murray'ın yerine General Allenby'i İngiliz kuvvetlerinin yönetimine getirmiştir. Allenby bir yandan hazırlattığı raporlarla Türk ordusunun durumunu öğrenirken diğer yandan da İngiliz kuvvetlerinin asker sayısını ve mühimmat kuvvetini azımsanmayacak ölçüde arttırmıştır. İngiltere Başbakanı Lloyd George, General Allenby'e Kudüs'ü alırsa bunun kendisi için Noel armağanı olacağını İngiliz askerlerininden bundan duyacağı mutlulukla büyük moral bulacağını söylemiştir. Yapılan büyük hazırlıklar sonucu İngilizler Üçüncü Gazze saldırısına 27 Ekim 1917'de karadan ve denizden saldırarak başlamışlardır[89] .

Ancak Üçüncü Gazze Muharebeleri'ni diğer ikisinden ayıran önemli bir gelişme yaşanmıştır. Her iki muharebede başarılı bir savunma yapıp Filistin'i İngiliz işgalinden koruyan 4. Ordu Komutanı Ahmet Cemal Paşa görevden alınmış yerine, yeni oluşturulmuş, Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığına tayin edilen Mareşal Falkenhayn getirilmiştir. Türk askerinin ruhunu tanımayan bu atama sonrası sonuç İngilizlerin lehine dönmeye başlamıştır. General Allenby yönetimindeki İngiliz kuvvetleri, 31 Ekim 1917'de Birüssebi, 7 Kasım 1917'de Gazze'yi işgal etmiştir. "Böylece iki kez yenilen İngiliz kuvvetleri Üçüncü Gazze saldırılarında, hem kıyı boyunun tamamını ele

[86] Hüseyin Güngör Şahin, "Latin Amerikalı Bir Osmanlı Subayının Gözüyle Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Cephesi", ATAM, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*/, (03-05 Kasım 2014-Budapeşte) , Ankara, 2015, s. 625-626.
[87] Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*, İstanbul, 2015, s. 162.
[88] Cemal Paşa, *a.g.e.,* s. 208.
[89] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 272, 278-279.

geçirmiş hem de Telüşşeria'da Filistin Cephesi'ni yarmıştır. Mustafa Kemal Paşa, 20 Eylül 1917'de, Enver, Talat ve Ahmet Cemal Paşalara gönderdiği raporda; ülkenin içinde bulunduğu olumsuz koşulları ve Alman komutanların yerine Türk komutanların atanmalarını teklif etmiş, istekleri kabul edilmemiş, adeta Gazze Muharebeleri yenilgisinin koşulları hazırlanmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda silahlı kuvvetlerinin en üst kademedeki komutasını Almanlar'a teslim eden Osmanlı yöneticileri bu gerçeği görememiştir"[90].

İngiliz işgalini kolaylaştıran en önemli etkenlerden biri de savaş disiplininden yoksun bir şekilde Osmanlı ordusuna saldıran, İngilizlerle işbirliği yapmış Arap çeteleriydi. Bu destekle birlikte 1917 yılı bitmeden Kudüs'ü işgal eden İngilizler henüz Suriye'ye tamamiyle hâkim olamamışlardır. 1918 yılında Osmanlı kuvvetleri İngilizler karşısında ciddi bir mücadele sergilemişdir. Ancak Allenby Osmanlı askerinin direnişini kırmak için Mısır'dan devamlı takviyeler yaparak hücumlarını arttırmış ve Türk askerinin direnişini kırmanın yolunu bulmuştur. Türk askeri hem Arap çeteleri hem de techizat üstünlüğü olan İngiliz kuvvetleri karşısında daha fazla direnememiş ve 1918 yılının son baharında Osmanlı kuvvetleri büyük ölçüde başarısız olmuştur. İngilizlere yardım eden Arap çeteleri 1 Ekim 1918'de Şam'ı ele geçirmiş, bunun ardından Fransa Beyrut'a asker çıkarmıştır. Geri çekilen Osmanlı ordusu ellerinde kalan Anadolu'yu korumak için bir savunma çizgisi oluşturmak için mücadele etmiştir[91]. Şam İngiliz işgaline uğrarken[92], Osmanlı ordusu 27 Ekim 1918'de Halep'ten de çekilmek zorunda kalmıştır[93]. Sonuç olarak Osmanlı Devleti uzun yıllar hâkim olduğu Ortadoğu topraklarını terk etmiştir. Cemal Paşa bu cephede alınan yenilginin nedenini kendince şu unsurlara dayandırmıştır; Eğer Bağdat'ı geri almayı düşünmek yerine tüm askeri güç Filistin cephesine sevk edilseydi, Alman komutan Falkenhayn bu cepheye tayin edilmeseydi ve Falkenhayn birçok yanlış kararla bu cepheyi yönetmeseydi sonuç tamamen farklı olurdu. Gazze ve Birüssebi Osmanlı yönetiminde kalmaya devam eder, Mondros Mütarekesi imzalandığında Suriye ve Filistin Osmanlı toprağı olarak kalırdı[94].

---

[90] Cemal Kemal, *a.g.m.*, s. 167.
[91] William Cleveland, *a.g.e.*, s. 171-172.
[92] Tahsin Ünal, *a.g.e.*, s. 580.
[93] Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 234.
[94] Burak Artuner, *Ortadoğu'da Türk Askeri*, İstanbul, 2006, s. 293; Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 234.

1.2. McMahon-Şerif Hüseyin Yazışmaları

İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinin Ortadoğu'ya olan ilgisi artık tamamen gün yüzüne çıkmış bu durum karşısında II. Abdülhamit özellikle İngiltere'ye karşı tedbirler almaya başlamıştır. Hicaz emiri Şerif Hüseyin ve oğullarını kontrol altında tutan II. Abdülhamit Arap toprakları ile özel olarak ilgilenmiştir. Padişahın aldığı önlemler İngiltere'nin karşı önlemleri ile sonuçlanmıştır. İngiltere Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki gücünü kırmak için halifelik makamının kutsiyetini sorgulatmaya başlamıştır. İngiltere Araplar arasında Osmanlı halifeliğinin geçerli olmadığını yaymış, halifenin Kureyş kabilesinden olması gerektiği kuralına bağlı kalınması gerektiği söylentilerini çıkarmıştır. Bu yolla halifelik Araplara geçecek böylece Osmanlı'nın Arap topraklarındaki dini gücü kırılacaktı. Zaten bu amaçla Şerif Hüseyin ve Mısır Hıdivi İngiltere'nin halife adayları olarak belirlenmiştir. Bu yöntemle başarıya ulaşamayan İngiltere bu kez de halifeliğin zaten geçersiz olduğunu Abbasilerin ortadan kalkması ile bu makamında yok olduğunu anlatmaya başlamıştır. İngiltere Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği bu mücadelede kendisi için en uygun yardımcı olarak peygamber soyundan gelen Mekke Emiri Şerif Hüseyin ve ailesini seçmiştir. İngiltere'ye göre Şerif Hüseyin bir Arap isyanı için yönlendirilebilir ve Arap halkı da onu destekleyebilirdi. Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah da Osmanlı yönetiminde Mekke mebusu olarak görevliydi. İngiltere Şerif Hüseyin ve ailesi ile ilgilenirken Osmanlı yönetimine hâkim olan İttihat ve Terakki Partisi de bu aileyi önemsemeye başlamıştır. İttihat ve Terakki Partisi Şerif'in oğlu Abdullah'ın devlete olan bağlılığını artırmak amacıyla onu Yemen valiliğine atamak istemişse de Abdullah bunu şüphe çekmeyecek şekilde reddetmiştir[95]. Çünkü Şerif Hüseyin ve oğlunun da kendince planları vardı. Osmanlı valiliğini reddeden Abdullah İngiltere'nin beklediği soruyu 1914 Şubat ayında Kahire'de bulunan Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener'a sormuştur. Abdullah'ın merak ettiği şey Hicaz'da Osmanlı yönetimine karşı çıkarılacak bir isyanda İngiltere'den destek alıp alamayacaklarıydı[96]. Lord Kitchener Abdullah'a böyle bir olayın Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olacağını söyleyerek Abdullah'a istediği yanıtı vermemiştir[97].

İngiltere henüz zamanının geldiğinden emin olmadığı için beklemiştir. İngiliz yönetimi 1915'in Mart ayında Osmanlı topraklarının gelecekteki hali için projeler

[95] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 196.
[96] Ömer Osman Umar, *a.g.m.*, s. 572.
[97] Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?* , Çeviren: Halit Özkan, İstanbul, 2015, s. 63.

üretmeye başlamıştır. Lord Kitchener, İngiltere'nin faydasına olacağına inandığı İngiliz yönetiminde bir Arap Devleti kurmayı İngiliz Hükümeti'ne teklif etmiş ve sınır olarak da "Arabistan'da kuzeyde Dicle ve Fırat vadilerinin sınırladığı ve Müslümanların en önemli kutsal kentleri olan Mekke, Medine ve Kerbela'yı" belirlemiştir[98]. İngiltere'nin bu fikre inanmasını sağlayan kişi Arap Bürosu kurma fikrini de ortaya atan Mark Sykes'ın, Ortadoğu'da tanıdığı El Faruki'ydi. Gerçek adı Muhammed Şerif El Faruki olan bu genç Sykes'ın dikkatini çekmekle kalmamış onu İngiltere'nin Ortadoğu topraklarında kendisinin yardımıyla savaşı kazanacaklarına inandırmıştır. Ancak 1915'te İngiltere ile temasa geçen El Faruki 1916'da kayıplara karışmıştır. El Faruki İngiltere'ye fayda değil hesaplananın aksine zarar vermiştir. Onun sözüne bir yıl içerisinde itibar eden İngiltere attığı adımlarla Fransa, Rusya ve Araplara tavizler vermiştir[99].

Yaşanan bu gelişmelerden sonra İngiltere'nin Mısır Yüksek Komiseri McMahon ile Şerif Hüseyin arasındaki ilk yazılı temas 14 Temmuz 1915'te başlamıştır[100]. Şerif Hüseyin'in yazdığı ilk mektup İngiliz Mısır valiliği tarafından oldukça enterasan bulunmuştu, çünkü Şerif Hüseyin yazdığı mektupta herhangi bir gerekçe göstermeden oldukça geniş sınırlara sahip neredeyse tüm Arap Yarımadası'nın kendi yönetiminde olacağı bir devlet kurulmasını istemiştir[101]. İşte bu ilk mektupla tarihte McMahon ve Şerif Hüseyin yazışmaları adı verilen İngiltere'nin büyük Arap Devleti sözü verip daha sonra gerçekleştirmediği on mektuptan oluşan yazışma süreci başlamış oluyordu. Ki bu mektupların karşılıklı gidip gelmesi Mart 1916 yılına kadar devam edecektir[102]. Şerif Hüseyin ilk mektubunda kurulmasını istediği bağımsız Arap Devleti'nin sınırlarını da ayrıntılı bir biçimde belirtmiştir. İstenen devletin sınırları; "İskenderun'dan güneye doğru Refah'ta Mısır sınırı ve Tih Çölü, Kızıldeniz ve batıya doğru Babü'l Mendeb, doğuda Maskat ve Umman, sonra kuzeye doğru Bahreyn ve Kuveyt, daha yukarıda Basra vilayeti ve İran sınırı, yine kuzey kesimde Arap bölgelerinin Kürt bölgeleriyle birleştiği yerler, sonra batıya doğru Cizre ve Musul'u içine larak Halep'i güneyde bırakan ve İskenderun'a varan sınır" şeklindeydi[103]. İstekleri bununla bitmemiş halifeliğin kendi soyuna geçtiğinin İngiltere tarafından onaylanmasını da talep etmiştir.

---

[98] T. G Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 73.
[99] David Formkin, *a.g.e.*, s. 147.
[100] Ömer Kürkçüoğlu, *Osmanlı Devleti'ne Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi*, Ankara, 1982, s. 79.
[101] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 148.
[102] William L. Cleveland, *a.g.e.*, s. 176.
[103] Kral Abdullah, *a.g.e.*, s. 96.

Bu talepler İngiltere'ye göre gerçekleşmesi oldukça güç taleplerdi ancak bunu Şerif Hüseyin'e söylemek için henüz erkendi. İngiltere'nin duruma bakış açısını Doğu İşleri Bakanı Ronald Storrs daha sonra şöyle özetlemiştir: "O zamanlar ve şimdi hala, Şerif'in ağzını ve Britanya Hükümeti'nin cüzdanını gereğinden fazla açmış olduğu fikrine inanıyorum. İsteklerinin trajikomik olduğunu kendimizden ve zorlanarak kendisinden pek saklayamamıştık"[104].

Bu mektup her ne kadar İngiltere için gerçekçi istekler içermeyip trajikomik gelmişse de Şerif Hüseyin bunu net olarak anlayamamış bu mektuptan itibaren Osmanlı topraklarında kendi yönetiminde kurulacak Arap Devleti'nin hayalini kurmaya başlamıştır[105]. McMahon'a ikinci mektubu yazan Şerif Hüseyin bu kez McMahon'a hududlarla ilgili net ifadeler kullanmadığı için suçlmalarda bulunmuş ve sitem etmiştir. Şerif Hüseyin McMahon'ı ikna etmek için bu isteklerin kendi istekleri değil Arap halkının talepleri olduğunu anlatmış işte bu yüzden sınırlar konusunda konuşmanın savaş sonuna bırakılamayacağını söylemiştir. Şerif Hüseyin sınırları geniş bir Arap devleti kurma fikrinin Arap halkı tarafından desteklendiği hissine İngilizleri inandırmış olacak ki Mısır'daki İngiliz temsilciliği bu isyanı destekleyecek gizemli bir örgütün varlığına kanaat getirmiştir[106].

İngiltere adına Şerif Hüseyin ile yazışan McMahon Şerif Hüseyin'in de anladığı gibi net ifadeler kullanmaktan bilerek kaçınmıştır. İngiltere yönetiminin kesin çizgiler çizmesinden hoşlanmayacaığını bilen McMahon bu yolla Şerif Hüseyin'in ağzından laf almayı da başarmıştır. El Faruki aracılığı ile 24 Ekim 1915'de Şerif Hüseyin'e bir mektup daha göndermiştir. Bu mektupta McMchon Basra Körfezi'nin stratejik kısmı ve Fransa'ya verileceğine dair söz verilen Suriye'nin sahil boyunun onun çizdiği sınırlardan çıkarılması kaydıyla diğer bölgelerde bir Arap devleti kurulabileceğini söylemiştir. Aslında bu mektupta da McMahon bahsi geçen topraklar için belli belirsiz ifadeler kullanmıştır. Elbette bu kasıtlı yapılan bir şeydi. McMahon Şerif Hüseyin'i kızdırmadan onun kafasını karıştıracak bir yol izlemiştir. Şerif Hüseyin'e bu mektubu yazarken işin içine Fransa'yı da dâhil etmiş tek başlarına olmadıklarını kendisine söz verirken Müttefiklerini de düşünmeleri gerektiğini anlatmıştır. Aslında bu şekilde Şerif Hüseyin'i yumuşatmaya da çalışmış olabilirdi. Mektupta yer alan "sınırları Büyük Britanya'nın bu bölgelerdeki müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde

[104] T. G Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 79.
[105] Metin Hülagü, *Panislamist Faaliyetler 1914-1918*, İstanbul, 1994, s. 118.
[106] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 155.

hareket etme özgürlüğünün var olduğu tehditleri ile kabul ediyoruz" sözü durumu açıklar nitelikteydi. McMahon, "Büyük Britanya Hükümeti adına aşağıdaki garantileri vermekle yetkilendirildiğini" söylemiştir. Bu sözle Şerif Hüseyin'e Suriye'nin sahil şeridi dışında kalan yerleri ne alabileceğini ne de alamayacağını söylemiştir. Yine net ve açık bir ifade yoktur. McMahon'un Dışişleri temsilcisine "Majestelerinin hükümetinin bu bölgelerle ilgili garantileri müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeden hareket edebileceği kadarıyla şeklinde bir tashihle verebileceğini söyleyerek Fransız hak iddialarını hesaba katmak için uğraşmıştı" [107] diyerek yaptıklarını açıklamaya çalışmıştır. Arap isyanı çıkarmak konusunda daha kararlı olan İngiltere pazarlık devam ettikçe işlerin karıştığının da farkına varmıştır. Zira bir Arap devleti kurmak İngiltere'nin Ortadoğu topraklarından vazgeçmesi anlamına gelmemeliydi. Diğer yandan Fransa'nın bu topraklar üzerinde İngiltere'den aldığı sözler vardı ve Fransa'nın çıkarları ile Şerif Hüseyin'in istekleri aynı topraklar üzerindeydi[108] .

Zaman ilerledikçe McMahon Lord Kitchener'den aldığı yetkiye güvenerek Arap devletinin sınırları hakkında daha fazla konuşmaya başlamıştır. Ancak dikkat ettiği en önemli husus yine belli belirsiz ifadeler kullanıp net ve kesin sözler vermemesiydi. Şerif Hüseyin ile müzakerelerinde ona bağımsız bir Arap devleti kurulacağı vaadinde bulunmuş diğer yandan da bunu yaparken mutlaka İngilizlerin idari yardımının gerekliliğinden bahsetmiştir. Yani Şerif Hüseyin'e kurulacak devletin İngiliz mandasında olabileceği mesajını da vermeye çalışmıştır [109] . McMahon'ın Şerif Hüseyin'nin aklına düşmesinden korktuğu bir diğer konu da halifeliği tartışmak istemesiydi. Çünkü böyle bir durumda İngiltere Müslüman sömürgelerinin tepki vereceği herhangi bir karar veremezdi ve Şerif Hüseyin'in ısrar etmesi yeni bir soruna neden olurdu [110]. McMahon İngiliz diplomasisinin tüm yollarını kullanarak Araplar üzerinde etkisi olduğununa inanılan Şerif Hüseyin'e bağımsız devlet sözü verirken diğer yandan İngiliz Hükümeti'nin emriyle Sir Percy Cox İbn-i Suud ile rekabet eden Necit valisine 26 Aralık 1915'te benzer vaatlerde bulunuyordu[111]. McMahon'ın 24 Ekim'de yolladığı bu belli belirsiz sözler içeren Arap nüfusun çoğunlukta olmaması gerekçesiyle Arap devleti sınırlarından Mersin, İskenderun, Şam, Humus, Hama ve Halep'in ve bu

[107] James Barr, *Kırmızı Çizgi Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi,* Çeviren: Ekin Can Gürsoy, İstanbul, 2016, s. 35-36.
[108] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 83.
[109] David Formkin, *a.g.e.,* s. 155.
[110] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 85.
[111] Alain Gresh-Dominique Vidal, *a.g.e.,* s. 33.

çizgide olan şehirlerin çıkarıldığı mektuba[112] Şerif Hüseyin 5 Kasım 1915'te bir cevap vermiştir. Bu cevabın içeriği şuydu; Mersin ve Adana'nın Arap Devleti'nin sınırları dışında kalmasında mahsur yoktur. Şam, Hama, Humus, Halep'in batısının bu sınırlar dışında tutulması kabul edilemez. Özellikle de Beyrut'a özerklik verilmelidir[113]. Irak konusunda ortayolu bulmak amacıyla kesin ve net bir çizgi çizmeyerek Irak coğrafyasının Arapların vazgeçilmez bir parçası olduğu üzerinde durmuştur. Hâlihazırda zaten İngilizlerin işgali altında olan bölgenin yer altı zenginliklerine dikkat edilmesi gerektiğine vurgu yaparak işgali kabul etmiştir. İskenderun şehrinin de sınırlar dışında kalmasını reddetmemiştir. İngiltere'nin Arap şeyh ve emirleri ile yaptığı sözleşmeleri kabul etmediğini bildirmiştir. Kurulacak Arap devletinin İngiltere'nin maddi yardımına ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Ayrıca İngilizlerden kendilerini Türkiye ve Almanya'nın işbirliğine karşı her zaman destekleyeceklerine dair garanti istemiştir. Şerif Hüseyin bu şartlarla isyanı başlatacağını söylemiş, Türk topraklarından vazgeçtiğini de kabul etmiştir[114] .

9 Kasım 1915'te İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e gönderdiği mektup Irak, Fransız çıkarları ve Suriye üzerinde durulan uyarılardan oluşmaktaydı[115]. Mektuplar diplomasisi karşılıklı olarak devam etmiştir. McMahon'ın 13 Aralık 1915'te Şerif Hüseyin'e göderdiği mektup diğerlerine göre daha açık ifadeler içermiştir. İngiltere Arap isyanının bir an önce başlamasını ve Arapların Osmanlı Devleti'ne yardım etmemesi için gereken tedbirlerin alınmasını istemiştir. Bu mektupta Şerif Hüseyin'e istediği topraklar üzerinde Fransız çıkarlarının öncelikli olduğu hatırlatılmış, Irak konusunda ise özel bir yönetim uygulanacağı söylenmiştir. Yine Şerif Hüseyin'in bir isteği daha geri çevrilmiş Arap şeyhleri ve emirleri ile yapılan antlaşmaların geçerliliğinin devam edeceği vurgulanmıştır. İngiltere bu ifadelerle başka Arapların özgürlüğünü sağlayacak bir barış yapacağı sözünü de vermiştir. Bu mektuba Şerif Hüseyin 1 Ocak 1916'da cevap vermiştir. Bu mektup İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e oldukça yüklü bir miktarda maddi yardımda bulunacağına dair ifadeler içermekteydi. Ayrıca Şerif Hüseyin Suriye sahil şeridinden vazgeçmeyeceğini belirtmiştir. Diğer yandan da İngiltere'nin Fransa ile kurduğu ittifaka zarar gelmemesi için savaş sonunda bu konunun görüşülmesini kabul ettiğini söylemiştir. Ayrıca Şerif Hüseyin aldığı sözleri tastik etmek amacıyla mektuba

---

[112] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 228; Jonathan Scheener, *a.g.e.*, s. 88.
[113] Cemal Paşa, *a.g.e.*, s. 267.
[114] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 227-228.
[115] Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*, İstanbul, 2013, s. 98.

McMahon'ın mektubundan Arap isteklerinin kabul edildiği anlamını çıkardığını da yazmıştır[116].

McMahon, Şerif Hüseyin'e 25 Ocak 1916'ta bir mektup daha göndererek Irak konusunda kendisini ve taleplerini anladıklarını bu konunun savaş sonrasında ortaya çıkacak sonuca göre yapılacak antlaşmada dikkate alınacağını söylemiştir. McMahon Suriye ile ilgili olarak; "Kuzey kısımlarına gelince, Büyük Britanya'nın Fransa ile ittifakına zarar vermesi mümkün, her şeyden çekinmenizi memnunlukla müşahade ettik. Bu savaşı zaferle sonuçlandırmak için ortak çalışmalarımızı en ufak bir şeyin bozmaması hususunda, kati kararımız olduğunu bilirsiniz. Zafer kazanıldıktan sonra Büyük Britanya'nın Fransa ile dostluğu hak ve hürriyet yolunda savaşırken yan yana ölen İngiliz ve Fransızların kanlarıyla çimentolanmış olarak daha sağlamlaşacaktır. Bu mektupla İngiltere ve Fransa arasındaki antlaşmanın savaştan sonra da devam edeceği, dile getirilerek Suriye'nin sahil bölgeleri hakkında Arapların hayale kapılmamaları ve buranın Fransız nüfuz sahası olduğu Araplara ima edilmeye çalışılmıştır" [117] . McMahon'un bu mektuplarla igili düşüncesi İngiltere'nin hukukunun net bir biçimde ortaya konulmadığı yönündeydi. Ancak önemli olan bir şey vardı ki İngiltere'yi zora sokup onu mahkûm edecek sözler de verilmemişti[118]. Mektuplaşmanın bu bölümüne kadar ortaya çıkan sonuç şuydu; Her iki tarafta Osmanlı Devleti'ni Ortadoğu topraklarında zora sokacak bir isyanda kararlıydı. İngiltere bu isyanı hafif ödünler ve maliyetlerle çıkarmak için uğraşırken, Şerif Hüseyin ise ısrarlarının bir neticeye ulaşacağını ve büyük bir devlet kurulacağını sanmaktaydı.

Bu hava içerisinde, Şerif ile ilişkiler daha da ileri bir noktaya ulaşmıştır. McMahon Mısır'dan İngiltere'ye 1 Mart 1916'de bir rapor göndermiş bu rapora Şerif Hüseyin'in 1 Şubat'ta gönderdiği mektubu da eklemiştir. McMahon İngiltere'ye Şerif Hüseyin ile yapılması gereken görüşmelerin bittiğini artık isyanın zamanının geldiğini bildirmiştir. McMahon'a göre Şerif Hüseyin'in hareket planı hazırdı. Bu isyanda Suriye'deki oğlu Abdullah ve Medine'ye gönderdiği diğer oğlu Ali de görev alacaktı. Abdullah Suriye'de harekete geçecek ve Osmanlı ordusundaki Arap askerleri kışkırtmaya çalışacaktı veya Osmanlı ordusunun Kanal Cephesine yönelmesi durumunda Osmanlı ordusunu arkadan vuracaktı. Ali ise bölgesel destek sağlayarak Hicaz'da ulaşım yollarını tahrip edecek ve Osmanlı askerlerine Hicaz'da saldıracaktı.

[116] C. Tevfik Karasapan, *Filistin ve Şark'ül Ürdün*, C. I, İstanbul, 1942, s. 134.
[117] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 229.
[118] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 157.

Bununla birlikte Şerif Hüseyin harekete geçmek için para, yiyecek ve mühimmat talebinde bulunmuş ve İngiltere'den her türlü maddi yardım talep etmiştir[119]. Şerif Hüseyin'in isyanın başlangıç noktası olarak Suriye'yi seçmesinin nedeni Cemal Paşa'nın verdiği idam kararlarının burada halk üzerinde bir tesir yarattığına inanması ve Hicaz'a ulaşmanın buradan daha kolay olacağını düşünmesiydi[120].

Şerif Hüseyin bir yandan isyan hazırlığı yaparken, diğer yandan da mümkün olduğu kadar Osmanlı'dan para koparmaya çalışmıştır. Cemal Paşa'ya Kanal Cephesi'nde savaşmak için gereken hazırlıkları yapıyoruz diyen Şerif Hüseyin ve oğulları Cemal Paşa'yı inandırmayı başarmış olacaklar ki Osmanlı Devleti'nden silah ve para almışlardır. Cemal Paşa bu yardımlarla bir Arap isyanına engel olacağını düşünmüştür[121]. Cemal Paşa yaşananları şu şekilde anlatmaktadır; "Şerif Hüseyin sevk edilmek üzere bulunan mücahitlere harcanmak üzere daha bilmem kaç bin altının gönderilmesini rica ettiğinden, onun da Şerif Ali'ye teslimini Medine Muhafızına yazmıştım. 1 Ocak 1916'dan beri İngilizlerle müttefik olan Şerif Hüseyin, ihtilalinden bir iki gün evvel, 1916 Mayıs ayı sonlarına doğru, devletin birçok altınını almaktan, bu parayı alabilmek için de yalan söylemekten utanmamıştı"[122]. Şerif Hüseyin ve çocukları Osmanlı Devlet yönetimini kandırmak ve oyalamak konusunda oldukça becerikli bir oyun sergilemişlerdir[123].

Yazışmalar ilerledikçe Şerif Hüseyin kendini daha güvende hissetmiş ve mektuplarında isyanı nasıl tertip edeceğine dair ayrıntılar da vermeye başlamıştır. Şerif Hüseyin bir yandan kuracağı Arap devletinin hayalini kurarken diğer yandan da Osmanlı Devleti'ni oyalamakta kurnazlığını göstermiştir. Maddi yardımlar konusunda da bir taraftan İngiltere'den diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nden aldığı altınlarla isyanının hazırlıklarını yapmıştır. Şerif Hüseyin kurduğu hayale ulaşacağı gün için sabırsızlanırken diğer yandan da Fransa ve İngiltere arasında Sykes-Picot Antlaşması'nın ayrıntıları görüşülmüştür. Bu görüşmeler sırasında ise Şerif Hüseyin'e vaat edilen toprakların her iki devlet arasında paylaşımı sorun olmuştur. Şerif Hüseyin bu gerçeği öğrendiğinde kendisi İngiltere'ye verdiği sözü tutmuş ama İngiltere tarafından aldatılmıştı.

---

[119] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 99.
[120] Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı,* s. 99.
[121] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 235.
[122] Cemal Paşa, *a.g.e.,* s. 295.
[123] C. Tevfik Karasapan, *a.g.e.,* s. 130.

Zaman geçmiş ve Şerif Hüseyin'in planları netleşmişti. İsyanın çıkarılacağı tarih için bile rahatlıkla gün verilmişti. Bu takvime göre ya Mart ayının sonunda ya da Nisan ayının başında Şerif Hüseyin'e bağlı Araplar isyan edecekti. McMahon 18 Nisan 1916'da Şerif Hüseyin'in 29 Mart'ta kendisine gönderdiği mektubu İngiltere'ye bildirmiştir. Verdiği bilgiye göre Şerif Hüseyin ısrarla Cidde merkezinden, Yemen kıyılarına varana kadar güçlü bir çember kurmak istiyordu. Ayrıca Suriye'deki durum hakkında da bilgi vererek burada isyanı yönetecek bir lider kadrosu olmadığı gibi Hicaz'daki harekete karşı koyacak bir yapı da yoktu. McMahon Sir Edward Gery'e 15 Haziran 1916'da Şerif Hüseyin'in Mr. Storrs'a yolladığı üzerinde tarih ve imza olmayan mektup hakkında bilgi vermiştir. McMahon, Şerif Hüseyin'in bu mektubu kendisine değil de Mr. Storrs'a gönderdiğinin de altını çizerek mektubun içeriğini yazmıştır. Şerif Hüseyin bu mektubunda maddi yardımın devam etmesini talep etmiştir. Ayrıca 5 Haziran Pazartesi Arap isyanının Medine'de başlayacağını haber veriyordu. İsyanı oğulları Faysal ve Ali başlatacak kendi değimiyle düşmana yani Osmanlı'ya Allah'ın yardımını umut ederek 10 Haziran Cumartesi saldıracaklardı [124]. Şerif Hüseyin yüzyıllardır Hicaz ve Arap topraklarına hizmet etmiş bu toprakların kutsallığının bekçiliğini yapmış olan Osmanlı Devleti'ne düşman demiş ayrıca Hristiyanlarla yaptığı işbirliğinde de Allah'tan yardım duasından da vazgeçmemiştir.

İngiltere'nin isyanı organize eden en önemli ismi Lawrence Arapları nasıl ve niçin harekete geçirdiklerini şöyle anlatmaktadır; "Arap cephesi üzerine yaptığım çalışma için hiçbir şey kabul etmemeye karar verdim. Hükümet, Arapları, bizim yanımızda savaşmaları için kesin özyönetim (selfgovernment) vaatleriyle ayağa kaldırdı. Araplar, kurumlara değil, kişilere inanırlar. Beni İngiliz yönetiminin serbest ajanı olarak gördüler ve benden hükümetin yazılı vaatlerinin bir onayını istediler. Bu yüzden gizli anlaşmaya katılmak zorunda kaldım ve sözlerimin değeri her ne ise, adamları ödülleri konusunda temin ettim. Ateş altında geçen iki yıllık ortaklığımız sırasında onlar bana inanmayı ve benim gibi samimi olarak hükümetimizi düşünmeyi alışkanlık haline getirdiler. Bu umutla güzel bazı şeyler yaptılar ama ben, elbette birlikte yaptığımız şeylerle gurur duymak yerine sürekli ve acı bir şekilde utanıyordum. Savaşı biz kazanırsak bu vaatlerin ölü bir belge olacağı başından belliydi ve ben, Arapların dürüst bir danışmanı olsaydım evlerine gitmelerini ve böyle şeyler için savaşıp canlarını tehlikeye atmamalarını öğütlerdim. Ama ben, Arapları çılgın gibi ellerindeki silahlarla

[124] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 105, 113.

onlara saptayacağını son zafere, amaçlarına uygun olarak büyük güçlerden istemelerine ilişkin hakkaniyetli bir anlaşma önerecekleri öyle emin bir pozisyona (eğer egemen değillerse) götürme umudu ile kendimi yatıştırdım. Başka bir deyişle, mücadeleyi benim (güç ve isteğe sahip başka bir lider göremediğimden dolayı) sürdürdüğümü varsaydım ve savaş alanında sadece Türkleri değil ama meclis salonlarında kendi ülkemle müttefiklerini de yenilgiye uğratabilirdim. Bu cesur bir varsayım oldu. Başarılı olup olmayacağı henüz belli değildir, ama böyle bir tehlikeden habersiz olan Araplar için çalışmayı bıraktığıma ilişkin en ufak bir gölgenin olmadığı açıktır. Sahtekarlığı göze aldım, benim kanıma göre Doğu'da bizim ucuz ve hızlı zaferimiz için Arap yardımı gerekliydi ve kazanıp sözümüzü tutmamamız kaybetmekten daha iyidir"[125].

Londra Dışişleri Bakanlığı'nın düşüncesi de verilen sözlerin tutulmasının zorunluluk olmadığı yönündeydi. Onlara göre Arapların neredeyse yarısı Osmanlı Devleti'ne isyan ederse büyük Arap Devleti kurma sözü geçerli olabilirdi. Bu durumda Arapların yarısı Osmanlı'ya isyan etmezdi. O zaman ortada tutulması gereken bir söz de kalmamış olacaktı. İngiltere Dışişleri Bakanlığı kendilerince Arapların savaşta Osmanlı Devleti'ne karşı savaşacağına inanmamıştır. İşte bu yüzden Dışişleri Bakanı Sir Edwarr Grey, Kitchener ile kadrosunun Şerif Hüseyin'e vaatlerde bulunmasından herhangi bir rahatsızlık duymamıştır. Dışişleri Bakanı kendi rahatlığı ile Austen Chamberlain'e McMahon'ın verdiği sözlerin bağlayıcılığı olmadığını bu yüzden de endişe etmesinin anlamsız olduğunu söylemiştir. Çünkü ona göre verilen sözler gerçekleşmesi mümkün olmayan "hayali şatolar" dan ibaretti[126].

1.3. Şerif Hüseyin İsyanı

Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girişinden itibaren ortaya koyduğu tavır zaten kafaları karıştıracak türdendi. Zira Şerif Hüseyin Cihad-ı Ekber çağrısına olumlu bir yanıt vermemiş destekleyecek bir tavır sergilemediği gibi Cemal Paşa ve Osmanlı Hükümeti'ni oyalama yoluna gitmiş kendince dikkat çekmeden bu çağrıya katılmamanın yolunu bulmuş bir yandan da cihat çağrısına uymuş izlenimi vererek oğulları ile birlikte Osmanlı Hükümeti'nden altın ve yardım almaktan da geri durmamıştır. Şerif Hüseyin daha savaşın başından Osmanlı Devleti'ne karşı bu tavrı elbette İngiltere ve Fransa'nın dikkatinden kaçmamıştı.

---

[125] T. E. Lawrence, *Bilgeliğin Yedi Sütunu,* Çeviren: Bilal Çölgeçen, Ankara, 2015, s. 32.
[126] David Fromkin, *a.g.e.,* s. 157.

İngiltere'nin Şerif Hüseyin'i isyanın liderliğine seçmesi elbette tesadüf değildi. Şerif Hüseyin'i diğerlerinden daha tercih edilir hale getiren iki özellik vardı. Bunlardan biri peygamber soyundan geldiği için Araplar üzerinde manevi bir nüfuzu vardı. Diğeri ise isyanda Osmanlı ordusunu merkezden vurabilecek bir yerde kuvvetlerinin olmasıydı. Zira isyan sırasında Şerif Hüseyin'in sahip olduğu alan Osmanlı ordusunun Asir ve Yemen'deki kuvvetlerini savaşın dışında bırakacak bir özelliğe sahipti[127]. Yine İngiliz askeri uzmanları çıkacak isyanın Mısır'daki İngiliz askeri birlikleri dâhil Ortadoğu'daki tüm cephelerde Osmanlı kuvvetlerini zor durumda bırakıp dağıtacağını hesaplamışlardı. Böylece bu bölgedeki tüm Osmanlı kuvvetleri yekvücut bir şekilde savunma yapamayacaktı[128].

İsyanın ayak seslerinden önce II. Abdülhamit ileride oluşabilecek Şerif Hüseyin tehlikesini anlamış ve buna yönelik olarak oğulları ve Şerif Hüseyin'i uzun yıllar İstanbul'da tutmuştu. İttihat ve Terakki yönetimi de her ne kadar Şerif Hüseyin'i Hicaz'a gönderse de çıkabilecek bir isyanın tedbirlerini almıştır. Cemal Paşa'nın aldığı idam ve sürgün kararları da isyanın çıkmasının nedeni olarak da gösterilmişse de Cemal Paşa isyan öncesinde Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal ile görüşmeler yapmış ancak bu görüşmelerde isyana mani olamamıştır. Cemal Paşa sonrasında Şerif Hüseyin için şu ifadeleri kullanacaktır; "Şerif Hüseyin en alçak ikiyüzlülere layık bir şekilde beni de, merkezi hükümeti de ve hatta şanlı Halifemizi de kandırarak Osmanlı Hükümeti aleyhine düşmanlarıyla ittifaktan ve İslamlar arasında ayrılık yaratmak ve fesat çıkarmaktan çekinmemiştir "[129].

Şerif Hüseyin isyanın hazırlıklarına ara vermeden devam ederken oğlu Faysal'ı İstanbul'a göndermiş ve güven tazeleyerek isyanını tehlikeye düşürmekten kaçınmıştır. Faysal İstanbul ziyaretinde Ahmet İzzet Paşa'ya "…gezinin sebebi olarak pederiyle ailesi hakkında suçlama, iftira ve oyunları içeren bir takım evrak ele geçirmiş olduklarından, bunları Hükümet erkanına gösterip vermekle, bu kötü ve yersiz muamelelere artık son verilmesini ricaya geldiğini…" aktarmaktadır[130].

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Şerif Hüseyin ve oğulları bir yandan mektup diplomasisi yürütürken diğer yandan da maharetle Osmanlı Devleti'nin şüphelerini dağıtmak için çaba sarf etmiştir. Ancak Şerif Hüseyin'in Cemal Paşa'ya 11 Ocak

---

[127] Metin Hülagü, *a.g.e.,* s.128-129.
[128]James L. Gelvin, *Modern Ortadoğu Tarihi 1453-2015,* Çeviren: Güneş Ayas, İstanbul, 2016, s. 219.
[129]Cemal Paşa, *a.g.e.,* s. 269.
[130] M. Derviş Kılınçkaya, *Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu,* Ankara, 2008, s. 90.

1916'da gönderdiği telgrafla perde kapanmış artık açık açık isyanın ayak sesleri duyulmaya başlamıştır. Şerif Hüseyin telgrafında; "Eğer benim burada rahat durmaklığımı istiyorsanız Tebük'ten Mekke'ye kadar devam eden Hicaz bölgesinde benim özerk yönetimimi kabul ediniz ve emirliği büyük evladıma geçmek şartıyla, hayat boyunca bana veriniz. Bundan başka şimdi muhakeme altına almış olduğunuz bazı suçlu Arap büyüklerinin kabahatlerini affederek, Suriye ve Irak'ı kapsayan genel bir af ilan ediniz" [131] demiştir. Şerif Hüseyin ayaklanma için mazaret üretmeye çalışmıştır. Eğer Osmanlı Devleti'nin idam cezası verdiği birkaç Arap devlet adamını mazaret olarak gösterebilirse kendince isyanını meşrulaştıracaktı. Aslına bakılırsa bu isyan birden bire ortaya çıkmamıştı. Bunu Mekke'de bulunan Türk komutan vekili Ahmet Bey'in Cemal Paşa'ya 3 Mart 1915'te gönderdiği yazıdan anlayabiliyoruz: "Emirin vazu tavrı sakitane ve mütevazianedir. Fakat halishane değildir. Oğulları da öyledir. Orduların en ufak muvaffakiyetine zahiren seviniyor gibi görünüyor. Fakat içten berakistir. Şimdilik tümenin gerek kısmen gerek umumen avdetine hacet görülmediği maruzdur. Vehip Bey de 10 Ekim 1914'te Başkomutanlık Vekaleti'ne yazdığı telgrafta Faysal'ın civar kabileleri devlet aleyhine kışkırttığını bildirmiştir"[132] .

Şerif Hüseyin Kasım 1916'da yaptığı konuşmada "Kral Hüseyin Mekke Şerifi ve Arap ülkeleri kralı ünvanını kullanmıştı, konuşurken de Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmanın Araplar için milli, dini ve vatani bir görev olduğunu açıklamıştır. Bu demeçlerde hep, Osmanlı Devleti'nin İslam'a aykırı davrandığını, İslami esaslara riayet etmediğini ve İslam'a sırt çevirmekle Araplara karşı suç işlediğini tekrarlamıştır"[133]. Nihayetinde kalabalık Türk ve Alman askerlerinden oluşan bir birliğin Yemen güzergahını kullanarak Hicaz'a doğru geldiğini bilen Şerif Hüseyin isyan tarihinin 1916 ilkbaharı olduğuna kanaat getirmiştir[134]. Şerif Hüseyin'in isyan gerekçeleri şunlardı; İttihat ve Terakki Partisi devleti kötü yöneterek birçok toprak kaybına neden olmuştu. Ayrıca bu yönetim halkın fakirleşmesine neden olmuş ve geçim sıkıntısı yaşayan halk evlerinin eşyalarını satmak zorunda kalmıştı, özellikle de Hicaz halkı. Ayrıca bu yönetim dini değerleri hiçe saymaktaydı. İstanbul'da yayımlanan bir derginin İslam'a aykırı yayın yapmasına izin vermeleri bunun kanıtıydı. Ayrıca İttihat ve Terakki Partisi savaş nedeniyle Suriye ve Hicaz'da görevli askerlerin oruç mecburiyetinde

[131] Cemal Paşa, *a.g.e.,* s. 284.
[132] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 232-233.
[133] İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler,* Ankara, 1975, s. 246.
[134] Peter Mansfield, *a.g.e.,* s. 231.

olmadıklarına dair fetva verdirmişti. Cemal ve Enver Paşalar ve Talat Bey'in devleti istedikleri gibi yönettiği ve padişahı hiçe saydıkları yaptıkları uygulamalarla ortaya çıkmıştır. Bununla beraber Arap ileri gelenleri idam edilmiş akrabaları ise kötü muamele görmüştü[135].

Netice de Şerif Hüseyin halk üzerindeki etkisini arttırmak için İslam dininin öğelerine gönülden bağlı olduğunu belirtmiş ve kendisinin bağlı olduğu halifenin İttihat ve Terakki Partisi tarafından yönetimden el çektirilmesini kabul etmediğini söylemiştir. Ayrıca ona göre halifeye bu muameleyi yapan İttihat ve Terakki Partisi dini inançtan yoksun ve dine karşı saygısız bir yönetimdi, işte isyanı bu bahanelerle başlatmıştır[136]. Şerif Hüseyin isyanının bahanesini bulmuştu; halifeye yardım. Kendisini İslam'a hizmet eden bir kişi olarak yansıtmaya çalışan Şerif Hüseyin İslamiyet'e hizmet ediyormuş izlenimi vererek isyanın gücünü artırmaya çalışmıştır. Halifeye saygı duyup ona sahip çıkan tüm Müslümanların kendisi yanında isyana davet etmiş Kuran'a ve İslam'a saygı duyan Müslümanların bunu yapması gerektiğini söylemiştir. Yani kendince Şerif Hüseyin dinsiz maceracılar olarak gördüğü İttihat ve Terakki'ye isyan ederek hem halifeyi hem de İslamiyeti savunmuştur[137].

İsyan tam olarak 5-10 Haziran 1916'de başladı. İsyancı Araplar ilk olarak Cemal Paşa'nın emriyle Emir Faysal'ın topladığı ve Medine dışında Mısır'a gönderilmesi için bekletilen Türk askerlerine saldırdılar. İsyancı Araplar Fahrettin Paşa tarafından etkisiz hale getirilmiştir[138]. Medine'ye yapılan saldırıdan neredeyse bir hafta sonra isyancılar bu kez de Mekke'de harekete geçmiştir. Şehri ve kutsal mekanları korumakla görevli olan askerlerin mevcudu 1.400'dür. Taif'te konuçlanmış bu Türk birliği 10 Haziran'da Ramazan ayında ansızın Şerif Hüseyin'in isyancılarının saldırısına uğramıştır. Bu saldırı karşısında cesurca mücadele eden ve Mekke'de kutsal toprakları korumakla görevli olan Türk askerleri Şerif Hüseyin ve İngiltere'nin politik çıkarlarına karşı savaşmışlardır. Mekke'deki Türk askerleri üç hafta isyancılara ve İngilizlerin top saldırılarına karşı direnmiş ancak iki ateş arasında kalan askerler daha fazla direnememiştir. Eş zamanlı olarak asiler Cidde'ye de saldırmıştır. İsyancılar karşısında daha fazla direnemeyen Osmanlı ordusu Cidde'de de üç gün sonra şehri teslim

[135] Cemal Paşa, *a.g.e.,* s. 298-299; Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 234; Metin Hülagü, *a.g.e.,* s. 134-136; Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* 116-117.
[136] Metin Hülagü, *a.g.e.,* s. 131.
[137] William Clewland, *a.g.e.,* s. 180.
[138] Karl E. Meyer-Shareen B. Brysac, *Ortadoğu Tarihi,* Çeviren: Emine Eminel, Ankara, 2016, s. 325; Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 233.

etmişlerdir. Abdullah'ın saldırdığı Taif'teki Türk birliği de 21 Eylül'e kadar direnmeyi başarmıştır. Ancak bu direnişin sonuç vermeyeceğini anlayan Ferik Ali Galip Paşa tıpkı diğer Türk kuvvetleri gibi teslim olmaktan başka çare bulamamıştır[139].

Müslümanın müslümanı öldürdüğü bu isyan neyseki Şerif Hüseyin'in istediği kadar geniş topraklarda karşılık bulmamıştır. Sadece Şerif Hüseyin ve ona bağlı olan bedevi aşiretleri bu isyana katılmıştır. Irak, Suriye, Lübnan, Yemen, Filistin ve diğer İslam topraklarında isyana katılım olmadığı gibi Şerif Hüseyin'in bu isyanı hiç de hoş karşılanmamıştır. Bu isyana en güçlü tepkiyi Afganistan ve Hindistan Müslümanları vermiş bu isyanı oldukça doğru okumuşlardır. Onlara göre bu isyan İngiliz çıkarlarına hizmet eden Şerif Hüseyin'in devletine hıyanetinden başka bir şey değildi[140]. Arapları isyana teşvik eden Lawrence dahi Arapların birliktelik duygusundan yoksun olduğundan şikayet etmiştir. İsyan sırasında Arap kabilelerinin birbirlerine düştüğünü, kendi aralarında anlaşamayan isyancıların Türk askerinin işini kolaştırdığını söylemiştir[141].

Önemli bir hazırlık aşaması geçiren Arap isyanı hala Osmanlı etkinliğinin olduğu Irak ve Suriye'de çok fazla etki göstermemesine rağmen Ortadoğu'da İngiltere ve Fransa'yı rahatlatmıştır. İsyan Amman'da, başlayıp Medine'ye kadar gelen Hicaz demiryolu istikametindeki 30.000 kişilik Osmanlı ordusunu hareketsiz bırakmıştır. Ayrıca Suriye'de bulunan Türk-Alman kuvvetlerinin, Yemen'deki askeri kuvvetlerle ilişkisini koparmıştır[142]. Elbette isyan bir fayda sağlamıştı ancak beklenen ve istenilen kadar büyük bir isyan çıkmamıştır. Osmanlı ordusu içerindeki Arap unsurlar taraf değiştirmemiş, Şerif Hüseyin'e ve İngilizlere destek olmamışlardır. El Faruki'nin bahsettiği ve isyana katılacağı zannedilen gizemli birlikler hayalden ibaretti. İsyana katılanlar İngiltere'nin parayla ikna ettiği sayısı abartılamayacak kadar az olan aşiretlerle kısıtlı kalmıştır. İsyancılar askeri disiplinden yoksun çetecilerdi. Hicaz dışında hiçbir bölgeden isyana destek gelmemiştir[143]. Sömürgelerindeki Müslümanlar üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmek istemeyen İtilaflar için, kendi büyük ve disiplinli ordularının yanında bu çeteci Arapların bir kıymeti yoktu. Ama elde ettikleri önemli bir kazanç vardı. Yüzyılardır beraber yaşayan Araplar dindaşlarına karşı savaşmış ve

[139] C. Tevfik Karasapan, *a.g.e.*, s. 137.
[140] Metin Hülagü, *a.g.e.*, s. 142.
[141] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 187.
[142] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 233.
[143] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 185.

Osmanlı halifesine isyan etmişlerdi[144]. Çıkan isyan Şerif Hüseyin'i rüyasını gördüğü devlete kavuşturamayacaktır. Ama İslam birliği zedelenecek ve Panislamizm'e olan inanç sarsılacaktır. İsyan Arap birliğini ve bağımsızlığını sağlamaktan çok emperyalistlerin ihaneti anlatmasını sağlamada başarılı olmuştur[145].

İsyan eden Araplara verilen bağımsızlık sözlerine rağmen savaş devam ederken 2 Kasım 1917 tarihinde Balfour Deklarasyonu yayınlanmıştır. Bu deklarasyon Arapların ciddi anlamda şaşırtmıştır. Ancak Şerif Hüseyin ve onu destekleyen Arapları şok edecek bir gelişme daha yaşanmıştır. Rusya savaştan çekilmiş ve İngiliz-Fransız antlaşması olan gizli Sykes-Picot Anlaşması'nı duyurmuştur. İngiltere ve Fransa'ya güvenip kendi devletlerine isyan eden Araplar için bu durum oldukça can acıtıcıydı. Araplar bu durumu kendilerine yapılmış bir haksızlık olarak görmüşlerdir. Hele ki Balfour Deklarasyonu Yahudilere Filistin'de "ulusal yurt" vereceğini söylerken Filistin Meclisleri Yüksek Komitesi, Kudüs'teki ABD temsilcisine şunları yazmıştır; "Zayıf Arap milletinin parçalanması için çalışan en büyük düşman sanılan Türkiye, bizi bu yavaş ölüme mahkum edecek kadar zalimleşmemişti. O halde, Yakındoğu'daki zaferlerine Arapların yapmış olduğu katkıyı kabul eden dostumuz Müttefikler, nasıl olur da böyle bir cezaya mahkum edilmemize göz yumarlar? Eğer Türkiye'ye karşı baş kaldırdıysak, bu sadece haklarımızı öne sürmek içindi ve ittifakımızın ülkemizi böleceğini ve ardından da sömürgeleştireceğini önceden görebilseydik, Türklere karşı husumetimizi ilan etmezdik". [146] Ancak Sykes-Picot Antlaşması'nı öğrenmelerine rağmen İngilizlerin Arapları yeniden kandırmaları zor olmadı. İsyancı Araplara bunların bir söylenti olduğu hatta Sovyet Rusya'nın uydurmasından başka bir şey olmadığını söylemişler ve isyancı Araplar da buna inanmışlardır[147].

Hayal kırıklığı yaşayan Arapların yaşadığı duyguyu aslında yine onları kışkırtmayı başaran Lawrence da anlatmıştır. Ona göre; Araplar isyan çıkardıklarında önemli bir oyun oynamış ve tehlikeli bir adım atmıştı. Bu oyunda kazanıp kazanmamak vardı ve sonucu tahmin etmek çok da kolay değildi. İsyancı Araplar oldukça zorlu bir yoldan geçmiş, adaletli bir sonuç beklerken hayal kırıklığına uğramış, umutları yok olmuştur[148]. Sykes-Picot Antlaması'nın İngiliz temsilcisi Mark Sykes, Lord Curzon'a

[144] Bernard Lewis, *a.g.e.*, s. 396.
[145] James L. Gelvin, *a.g.e.*, s. 219.
[146] H. Bayram Soy, "Arap Milliyetçiliği Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", *Bilig*, S. 30, Yaz/2004, Ankara, s. 189.
[147] Bessam Tibi, Arap Milliyetçiliği, Çeviren: Taşkın Temiz, İstanbul, 1998, s. 156.
[148] T. E. Lawrence, *a.g.e.*, s. 60.

gönderdiği metinde "Arzum, Arapların son kolonimiz değil, yanık tenli ilk dominyonumuz olmasıdır. O dönemde İngiliz İmparatorluğu'nun Ortadoğu'ya bakış açısı buydu"[149]. Ancak işbirlikçi Arapların bunu anlaması oldukça uzun bir zaman almıştır.

1.4. Gizli Antlaşmalar

Ortadoğu üzerinde her İtilaf Devleti'nin bir menfaati olduğu artık günyüzüne çıkmıştı. Her birinin aynı topraklar üzerinde farklı çıkarları ve planları vardı. İngiltere sömürgelerine giden yolun güvenliğini rahatça sağlayabilmek için yolunun üstünde Boğazlara hâkim bir Rusya istemiyor, diğer taraftan da Fransa ile Mısır için yarışmaya çalışıyordu. İtalya Anadolu'dan menfaat elde etmek isterken Fransa ile karşı karşıya geliyordu. Aynı safta durup farklı amaçlarla birbirine zarar vermek istemeyen İtilaflar için tek bir çıkar yol kalmıştı o da kendi aralarında Osmanlı topraklarını paylaşmak. Bu fikir ortak paydaları olmuştur. Savaştan sonra mücadele edip birbirlerine zarar vermek istemeyen sömürgeciler savaş devam ederken Osmanlı Devleti'nin mirasını gizli antlaşmalarla paylaşmışlardı[150].

Yapılan gizli antlaşmalar savaştan sonra İtilaf Devletleri'nin izleyeceği bir yol haritasına dönüşmüştür. Her ne kadar kendi aralarında savaş sırasında antlaşmalar yapsalar da savaş bitmeden Rusya'nın savaştan çekilmesi ve bu gizli antlaşmaları açıklaması bu antlaşmalar üzerinde bazı değişikliklere neden oldu. Yapılan gizli antlaşmalar sırasıyla şu şekildedir:

1- Fransa, İngiltere, Rusya'nın yaptığı Mart 1915 tarihli nota alışverişlerinden oluşan İstanbul Antlaşması

2- Fransa, Rusya ve İngiltere'nin yaptığı 26 Nisan 1915'te imzalanan Londra Antlaşması

3- İngiltere ve Fransa'nın Sykes ve Picot aracılığı ile yaptığı 1916'da gerçekleşen sonradan Rusya'nın da dâhil olduğu Sykes-Picot Antlaşması

4- İtalya'nın paylaşıma dâhil olması ile yapılan İngiltere ve Fransa'nın da 1917'de imzaladığı Saint Jean De Marienne Antlaşması[151].

---

[149]Alain Gresh-Dominique Vidal, *a.g.e.*, s. 34.
[150]Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında yapılan Taksim Antlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, Ankara, 2006, s. 37.
[151] Osman Olcay, *Sevres Antlaşması'na Doğru,* Ankara, 1981, s.VI.

Bu gizli antlaşmalar dışında Balfour Deklarasyonu da Birinci Dünya Savaşı devam ederken yayınlanacak ve böylece ileri de kurulacak İsrail Devleti'nin de yolunu açacaktır.

1.4.1. İstanbul Antlaşması

Savaşın başlamasıyla birlikte Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmişti. Ancak Rusya Boğazlar ve İstanbul ile ilgili hedeflerini hayata geçirmek için boş durmamış ve faaliyetlerine başlamıştır[152]. Rusya, İngiltere ve Fransa ile aynı grupta savaşa katılmıştır. Bu yüzden her iki devletten yardım istemiş ve Çanakkale'de İtilaf saldırısı başlamıştır. Rusya bir taraftan yardım alacağı için rahatlamış diğer taraftan ise İngiltere ve Fransa'nın Boğazları ele geçirmesinden büyük endişe duymuştur. Her ne kadar müttefikte olsalar Boğazları ele geçiren bu devletler savaşın sonucunda Boğazları Rusya'ya vermekten vazgeçebilirlerdi [153] . Bu kaygı Rusya'yı harekete geçirmiş, İngiltere ve Fransa'yı Çanakkale mücadalesi devam ederken Mart-Nisan ayları içerisinde 1915'te İstanbul Antlaşması'nı imzalamaya ikna etmiştir. Böylece resmi olarak Boğazlar Rusya'ya bırakılmıştır[154]. Bu antlaşma tarihte Osmanlı Devleti'nin karşılaştığı ittifak örneklerine hiç uymamıştır. Çünkü Osmanlı toprakları üzerinde bu devletler hep karşı tarafta yer almış ve birbirleri ile rekabet etmişlerdi. Oysa şimdi üçü bir aradaydı ve Boğazlar üzerinde Rusya'nın egemenliğini kabul etmişlerdi. Elbette bu durum Rusya'nın sahip olduğu asker sayısı ile alakalıydı. İngiltere ve Fransa savaş sırasında zor durumda kalmamak için teknik olarak sahip oldukları gücü Rusya'nın insan gücüyle desteklemek istemiştir[155].

Rusya tam olarak müttefiklerinden Gökçeada, Bozcaada, Trakya, Sakarya ırmağının başladığı noktadan Kuzeybatı Anadolu'yu ve Marmara Denizi'ni istemiştir[156]. Trakya'dan başlayıp Midye-Enez çizgisinin doğusundaki toprakların bütünü ile Sakarya Irmağı'nın başından başlayıp Gemlik Körfezi'ne uzanan bir çizginin batısındaki topraklar Rusya'ya bıraklıyordu. Antlaşma İran toprakları içinde bir paylaşım öngörmüştü. İran toprakları İngiltere ve Rusya arasında 1907'de kararlaştırıldığı gibi paylaşılacaktı. Rusya bu paylaşımdan İsfahan ve Afganistan'ın doğusunda kalan

---

[152] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 109.
[153] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 381.
[154] Tevfik Bıyıklıoğlu, "Birinci Dünya Harbinde ve Mondros Mütarekesi Sıralarında Boğazlar Problemi", *Belleten*, C. XXIV, S. 96, Ankara, 1960, s. 11.
[155] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 17.
[156] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 12.

kısımları alırken, İngiltere daha önce iki taraf arasında kalan tarafsızlığına karar verilmiş toprakları alacaktı[157]. 27 Şubat 1915 tarihli Rusya'ya gönderilen İngiliz notası antlaşmayı açıklar nitelikteydi; Nota tarihi itibariyle Çanakkale muharebelerinin devam ettiğini bu mücadelenin en ilgili tarafının Rusya olduğunu çünkü savaştan sonra Boğazların kendisine verileceğini bildirmiştir. Ayrıca Yunan donanmasının kendilerine yardıma geleceği gibi Rusya'nın da yardım etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Notanın en önemli kısmı ise bu antlaşmanın gizli kalması gerektiği yönündeki uyarıydı[158]. Sır olarak saklanan bu antlaşma Rusya'nın Boğazlara sahip olduğunu kabul etmişti ancak İtilaf Devletleri'nin de çıkarları korunmuştur. Buna göre Anadolu'dan İngiltere ve Fransa pay alacak, Boğazlardan gemilerinin geçişine müdahale edilmeyecekti[159].

7 Mart 1915'te Rus Dışişleri Bakanı Sazanov Londra ve Paris'teki Rus elçiliklerine bir telgraf çekerek İngiliz Hükümetine teslim edilmesini istemiştir; Bu notada Boğazların Asya kıyısının Rusya'ya ait olması gerektiği vurgulanmıştır. Rusya Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini kesinleştirmek istemiş bu anlamda İngiltere ve Fransa'dan daha fazla taviz koparmaya çalışmıştır[160]. Daha sonra ise Rusya Dışişleri Bakanı Posrevsky bu antlaşma ile ilgili hazırladığı 6 Mart 1917'deki notada antlaşma için bir garanti senedi demiştir. Ona göre bu antlaşma İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı'ya ait olan Boğazları Rusya'ya verdiğine dair bir senetti. Bu senet gerçeğe dönüşüp Rusya Boğazları ele geçirmediği müddetçe bu antlaşma bir kâğıt parçasından ibaretti[161].

Yaşanan bu diplomasi trafiği sonucunda Rusya her ne kadar kâğıt üzerinde hedefine ulaşsa da gerçekte böyle bir şey olmayacaktır. Rusya'da Bolşevik İhtilali sonucu Çarlık Rejimi yıkılacak, Rusya Brest Litowski Antlaşması ile savaştan çekilecektir. Rusya savaştan çekildikten sonra yapılan gizli antlaşmaları açıklayacak böylece tüm gizli antlaşmalar ortaya çıkmış olacaktır. Gerçi 1917 yılında Çarlık idaresi yıkıldıktan ve kurulan yeni rejimin gizli antlaşmaların aleyhinde olduğu anlaşıldıktan sonra bu antlaşmanın bir manası kalmamıştı. Ancak savaştan sonra dahi Rusya Boğazlarla olan ilgisini tamamen kesmemiş, Paris Barış Konferansı'na görüş bildirmiştir. Buna göre Karadeniz'de kıyısı olmayan devletler savaşta ve barışta savaş

---

[157] Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.I,1973, Ankara, s. 158.
[158] Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, 2009, s. 183-184.
[159] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *a.g.e.*, s. 382.
[160] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 46,52.
[161] Sevilya Aslanova, *20.Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası(1903-1917*), (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008, s. 133.

gemilerinin Karadeniz'e ve Boğazlardan geçişine izin vermemeli, ticaret gemilerinde ise güvenlik unsuruna dikkat edilmeliydi. Ayrıca İstanbul tercih edilen bir devlet tarafından yönetilmeli eğer uluslararası bir idare teşkil edilecekse buna Rusya'da dâhil olmalıydı[162]. Sonuç itibariye Çar Petro döneminden beri kurulan Boğazlar ve İstanbul'u ele geçirme hayaline Rusya oldukça yaklamış ama sadece kâğıt üzerinde kalmıştır.

1.4.2. Londra Antlaşması

Osmanlı Devleti toprakları için yapılan bir diğer antlaşma da İtalya'ya Anadolu'da pay veren ve Nisan 1915'te gizli imzalanan Londra Antlaşması'ydı[163]. Savaş henüz başlamadan önce emperyalist devletler çıkarları doğrultusunda bir politika izlemiş ve İtilaflar-İttifaklar diye iki gruba ayrılmışlardı. İtalya'da sömürge kamplaşmasında kendine bir yer edinmiş ve İttifak grubuna katılmıştır. Ancak savaş başlayıp İttifak Devletleri bir bir savaşa katıldığında İtalya tarafsızlığını ilan etmiştir. İtalya savaşın çıkışıyla birlikte Almanya ile toprak pazarlığına girişmiştir. Avusturya-Macaristan ise İtalya'nın tarafsızlığından rahatsızlık duymamış ve onu yok saymayı tercih etmiştir. Bu durumu kendi lehine kullanan İtalya Rusya ile temas kurmuş ve İtilafların yanında savaşa girmek için onunla da pazarlık yapmıştır[164]. Rusya ile görüşmelerin devamı İtilaf Devletleri'nin tamamının katıldığı bir toplantıya dönüşmüştür. İtalya İtilaf Devletleri'den Anadolu için kendisini ikna edecek bir teklif sunmalarını beklemiş nihayet 26 Nisan 1915'te Anadolu topraklarından bir pay almayı başarmıştır[165].

Bu antlaşmaya göre:

1-İngiltere, Fransa ve Rusya kendi aralarında Anadolu topraklarının tamamının veya bir bölümünün taksimini yaptıklarında, İtalya'ya Akdeniz yöresinde Antalya şehrine yakın alanlarda adaletli bir paylaşım uygulayarak buranın İtalya'ya verilmesini kabul etmişlerdir. Belirlenen bölgede İngiltere ve Fransa'nın menfaatleri de göz ardı edilmeyecektir. Eğer paylaşımdan vazgeçilir, Osmanlı topraklarının bütün halinde kalmasına karar verilirse veya İngiltere, Fransa ve Rusya'nın paylaşımların da herhangi bir değişikliğe gidilmesi kararı alınırsa İtalya'nın hakları da gözetilecekti. Savaş sırasında veya sonrasında üç devlet Anadolu topraklarında kendisine verilmiş bölgeleri

[162] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, s. 158.
[163] Oral Sander, *a.g.e.*, s. 382.
[164] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 53.
[165] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 18.

işgal etmek isterse Antalya ili ve çevresi İtalya'ya verildiği için buraya girilmeyecek, İtalya isterse kendisi bu toprakları işgal hakkına sahip olacaktır.

2-Ayrıca İtalya'nın işgali altında bulunan Osmanlı toprağı Trablusgarb'ın İtalya'ya ait olduğu tüm haklarının tanındığı kabul edilmiştir. Bunun yanısıra Oniki Ada da İtalya'ın hâkimiyeti tanınmıştır.

3- Bir madde de bağımsız Arap devleti içindi. Buna göre İngiltere, Fransa ve Rusya'nın bu konu ile ilgili aldığı kararlar İtalya tarafından da kabul edilecektir[166]. Bu antlaşma maddeleri İtalya'yı tatmin etmiş olacak ki İtalya Mayıs ayı bitmeden önce Almanya ve Avusturya'ya yaklaşık iki ay sonra da Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir[167]. İtalya savaşa hemen dâhil olmayarak temkinli bir politika izlemiş böylece Anadolu topraklarının paylaşımından payına düşeni almıştır. İngiltere, Fransa ve Rusya ise kendilerine göre çok da kıymetli olmayan bu toprakları İtalya'ya vererek hem İttifaklardan bir halka koparmış hem de bir müttefik elde etmişlerdir.

1.4.3. Sykes-Picot Antlaşması

Savaş devam ederken imzalanan gizli antlaşmaların en belirleyicisi Ortadoğu topraklarının kaderi için hazırlanmış İngiliz temsilcisi Sir Mark Sykes ve Fransız temsilcisi George Picot arasında oldukça önemli bir süreç sonucunda imzalanan antlaşmaydı. Bu metin 16 Mayıs 1916 tarihinde resmiyet kazanmış ve tarihe Sykes-Picot Antlaşması olarak geçmiştir[168]. Antlaşmayı anlatmadan önce antlaşmanın neden önemli olduğunu izah etmek gerekir. Bu antlaşmayı anlamak demek Ortadoğu'nun aslında bugününü de anlamak anlamına gelmektedir.

Savaş Avrupa'yı Ortadoğu da daha etkin bir rol oynamaya itmiş ve yıllar süren bir sürecin başlamasına da neden olmuştur[169]. 1915-1916 kış aylarında İngiltere savaşla ilgili önemli kararlar almaya başlamıştır. Özellikle Çanakkale'deki yenilgiyi kabul edip bu bölgeyi boşaltmaya karar vermiştir. Bu topraklardan ayrılma kararı Ortadoğu topraklarında daha etkili kararları da beraberinde getirmiştir. İngiltere Ortadoğu ile ilgili kararlarını alırken Lord Kitchener'ın görevlendirmiş olduğu Mark Sykes'ın fikirlerine büyük önem vermiştir. Zira Kitchener'in merak ettiği Osmanlı Devleti vatandaşı olan memnuniyetsiz Arap önderleri ve askerlerinin İngiltere için nasıl faydalı olacağı

[166] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 494.
[167] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 19.
[168] Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *a.g.e.*, s. 382.
[169] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 141.

sorusundan, Ortadoğu'da nasıl etkin olunacağı sorusuna kadar her şeyin cevabı ayrıntılı incelemeler yapmış Mark Sykes'daydı[170].

Mark Sykes defalarca Ortadoğu'ya gitmiş ve bu coğrafyada değişen politik akımlara kolaylıkla ayak uydurmuştur. Ayrıca burada iyi bağlantılar kurmuş bu bağlantıları aracılığı ile orada değilken bile doğru ve etkili haberler almayı başarmıştır[171]. Fransa'nın Ortadoğu için görevlendirdiği isim ise François Georger Picot'tu. Picot Londra'ya gelerek bu antlaşmanın yapılması için 23 Kasım 1915'te ilk adımı atmıştır. Her iki tarafta Ortadoğu yopraklarını paylaşmak için ön hazırlığını tamamlamıştır. Ancak ilk görüşmeden itibaren İngiliz ve Fransız yetkililer arasında sorun çıkmış ve görüşmeler kilitlenmiştir. İngiltere adına görüşmelere ilk olarak Mickolos başlamış ancak görüşmelerin ilerlememesi üzerine Picot ile masaya Sykes oturmuştur. Sykes 3 Ocak 1916 tarihine kadar İngiliz çıkarları adına bıkmadan Fransız Büyükeleçiliği'nde görüşmelere bizzat katılmıştır[172]. Elbette kararları tek başına almamış onu da Arap Bürosu yönlendirmiştir. İngiltere Ortadoğu da izleyeceği yol için bu büroyu kurmuş ve Ortadoğu topraklarının geleceği Clayton, Ronald Stors, David Hogart, Lawrence ve Getrude Bell gibi isimler tarafından belirlenmiştir[173].

Fransa ve İngiltere'nin Ortadoğu topraklarını görüşmeye başladığı bu dönemde Fransa'nın henüz Şerif Hüseyin-McMahon görüşmelerinden haberi yoktu. İngiltere müttefikinden bir süre gizlediği bu görüşmeleri Fransa'nın da bir şeyler olduğunu sezdiği bir dönemde 23 Kasım 1915'te söylemişti[174]. Fransa görüşmeler sırasında Osmanlı Devleti ile daha önceden kurduğu mali ilişkiyi ve Osmanlı topraklarında yaptığı yatırımları, alacaklarını da göz ardı etmemiştir. Fransa bir yandan Anadolu özellikle de Çukurova üzerinde ısrarcı davranırken diğer yandan da ham madde ihtiyacını ön planda tutarak Suriye ve Musul topraklarını istemiştir. Fransa bu toprakları hem ekonomik hem de stratejik önemleri için istiyordu[175]. Picot Fransa'nın çıkarlarını Akdeniz sahillerinden Lübnan da dâhil geniş bir alanda görmüştür. Ona göre Suriye çok önemliydi ve bu topraklarda taviz vermek büyük bir fedakârlık olurdu. Zira Suriye toprakları ele geçirildikten sonra Fransa buralarda kontrol edebileceği yerel yönetimler kurarak idaresinde zorlanmayacaktı. Picot Fransız nüfuz bölgesini Musul'a kadar

[170] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 143.
[171] Karl E. Meyer-Shareen B. Brysac, *a.g.e.*, s. 162.
[172] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 218.
[173] T. G. Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 86.
[174] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 101-102.
[175] M. Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.*, s. 94.

uzatmak düşüncesini taşımıştır[176]. Bu istekler tabiki tek taraflı değildi. İngiltere de kendi çıkarlarına uygun talepler öne sürmüştü. Fransız çıkarlarına ters düşen tek talepleri şimdilik Lübnan'dı. Çünkü İngilizler bir Arap Devleti kurulursa buraya ihtiyaç duyabilirdi.[177].

Sykes ve Picot karşılıklı olarak memnun oldukları bir paylaşıma karar verdiler. Buna göre Lübnan Fransa'nın istediği genişlikte Fransa'nın yönetimine bırakılacaktı. Suriye'de Fransa'nın etki alanında olacaktı. Fransa'nın bir talebi daha gerçekleşmiş Fransız nüfuz alanı Musul'a kadar uzatılmıştır. Bunun karşılığında Bağdat ve Basra'da İngilitere'nin olmuştu. Önemli bir antlaşmazlık vardı o da Filistin'in kimin olacağıydı. Lord Kitchener'in isteksizliğine rağmen Sykes Filistin'in alınmasından yanaydı ama Picot'ta aynı ısrarı göstermiştir. Bu anlaşmazlık iki taraf arasında uzun süre sorun olmadı ve bir karara varıldı. İngiltere İskenderun'dan vazgeçmiş, Akka ve Hayfa limanları ile birlikte Mezopotamya coğrafyasında demiryolu yapacak bir bölgeyi alacak, bu coğrafyanın dışında kalan alanda milletlerarası bir idare kurulacaktı. Filistin ve Fransız-İngiliz yönetimlerinin dışında kalan bölgelerde bağımsız görünen İngiltere ile Fransa'nın denetimi altında olacak devletçikler kurulacaktı. Alınan bu kararların hayata geçirilmesi ancak Arap isyanından sonra olacaktı. Fransız yetkililer bu isyanın etkili olacağı kanaatine sahip olduklarını bildirmiş, Şerif Hüseyin'in bu paylaşımı kolaylaştıracak bir etkisi olacağına inanmışlardır. Bu yüzden Picot, Fransız Dışişleri'nden İngilizler hayal kırıklığına uğrayıp Fransa'ya verdikleri tavizlerden vazgeçmeden Sykes-Picot Antlaşması'nın müsvette halinin 3 Ocak 1916'da hızlı bir şekilde onaylanmasını istemiştir[178].

Görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin toprakları olan Ortadoğu İngiltere ve Fransa arasında yaşanan diplomatik alış veriş ile kâğıt üzerinde de olsa paylaşırken diğer yandan da İngiltere bu toprakların Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasını garanti altına almak için Hicaz Emiri Şerif Hüseyin ile birlikte hareket ederek bir Arap isyanının organizasyonunu yapmış ve işini şansa bırakmamıştır. Sykes ve Picot yaptıkları bu pazarlıkta Rusya'yı da göz ardı etmemiştir.

Rusya'ya giden Sykes ve Picot bu kez de Sazanov'la bir araya gelmişlerdir. Rus Dışişleri Bakanı Sazonov kendince bu paylaşımı değerlendirmiş ve Rus çıkarlarına uygun isteklerle değişiklik talep etmiştir. Ona göre Fransız nüfuz bölgesi Rusya ve İran

[176] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 218.
[177] James Barr, *a.g.e.*, s. 40.
[178] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 162-163.

sınırına yakın bir yerde ok gibi kalmıştı. Filistin'in hududları da Rus çıkarlarına uygun olarak daha net çizgilerle belirlenmeliydi. Sykes Doğu Anadolu'yu Osmanlı'nın hâkimiyetinden çıkaracak ve Rusya'yı memnun edecek bir metin hazırlamıştı. Bu metne göre Doğu Anadolu'da Erzurum, Bitlis ve Van illeri Rusya'ya verilecekti. Kendilerinin yaptığı hesaplamalara göre Ermeni nüfusun yaşadığı coğrafya ikiye ayrılmıştı. Rusya ayrıca kendisine verilen iller dışında Trabzon'un doğusunda kalan bölgeyi de almayı kabul ederken Van'ı da istemişti. Anadolu'nun güneyi ve Çukuova ise Fransa'nın olacaktı. Fransa'nın olacak iller içerisinde Kayseri, Harput, Eğin ve Zara'da vardı. Bu paylaşımla birlikte Rusya, Fransa ve İngiltere 16 Nisan 1916'da yeni bir tasarıya imza atmışlardır. Bu antlaşma Anadolu topraklarını paylaşmakla sınırlı kalmamış, Rusya'nın hazırladığı 1 Eylül 1916'daki notada Yahudiler için kurulacak yurdun destekleneceği de söylenmiştir. Rusya Ortadoğu'da kurulacak bir Yahudi devletinin arkasında duracağını açıklarken Ortodoks kilisesini de himaye etmek istediğini belirtmiştir. Bu notada İngiltere'ye Rusya tarafından kendi payına düşen alanda bir ayrıcalık da verileceği yazmış İngiltere'nin Rusya'ya ait olan bölgelerde deniz ticareti yapabileceği ifade edilmiştir. İngiltere Rusya'nın kendisini destekleyen bu notasına heyecanla değil temkinli bir cevap vererek bu konuların uygun bir zamanda müzakere edileceğini söylemiştir[179] .

Sazanov İngiliz Dışişleri'nden güneyde mutlaka iyi bir komşu olacağını ve Rus çıkarlarına hizmet edeceğini düşündüğü bir Müslüman devlet kurulmasını istemiştir. Kendince bir sınır belirlemiş güneyde Rus çıkarlarına uygun olarak İmadiye, Cezire-i İbni Ömer, Diyarbakır, Samsat, Maraş, Adana yönünde bir sınır çizilmesini teklif etmiştir. Sazanof Rus çıkarlarının Fransa ile çakışması halinde Fransa lehine tavizler vermesi gerektiğini anlamıştır. Sivas, Harput, Kayseri arasındaki topraklarda taviz vermek için Urmiye ve Bitlis yolları için ısrarcı olmamanın daha doğru olacağı tespitinde bulunmuştur. Anadolu toprakları için Rusya'nın kurguladığı plan buydu. Ortadoğu da ise Rus çıkarlarının bir tek Filistin'de göz ardı edilmemesi üzerinde durulmuştur. İngiltere Rusya'ya bırakılacak alanda kendi ekonomik menfaatlerinin korunmasını da Rusya'dan istemiştir[180]. Rusya bu müzakerelerde bağımsız bir Arap devletine ve Filistin'de kurulmak istenen milletlerarası bir idareye karşı olmadığını belli etmiştir. Sazanov'un asıl derdi Fransa'nın ne elde ettiği ile alakalıydı. Fransa'nın

[179] Kemal Melek, *Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası*, İstanbul, 1978, s. 31-33.
[180] E. E. Adamof, *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması,* Çeviren: Hüseyin Rahmi, İstanbul, 2001, s. 124.

Suriye'den başlayıp İran hududunda biten oldukça geniş bir müdahale sahası olmuş bu durum onu tedirgin etmiştir[181]. Ama Rusya'nın hoşuna gitmeyen bu durumu kurgulayan İngiltere'ydi. Bu "Fransız duvarını" İngiltere Rusya'yı Akdeniz'den uzaklaştırmak ve kendisine komşu olmasına engel olmak için bilerek çekmişti. İşte bu yüzden müzakereler devam ederken İngiltere Fransa'ya Akdeniz ve İran arasındaki toprakları fazla bir alan olduğunu bile bile vermeyi kabul etmiştir[182]. Ancak Rusya bu antlaşmaya katılarak Balkan topraklarında da rahatça hareket etme sözü almış böylece İngiltere ve Fransa, Rusya'yı da memnun ederek sorunsuz bir şekilde Ortadoğu'yu harita üzerinde paylaşmış ve işi resmiyete dökmek kalmıştır[183].

Sykes-Picot ve Rusya arasında gerçekleşen ve Ortadoğu'nun yarınını etkileyecek olan bu diplomatik pazarlık 16 Mayıs 1916 tarihinde sonuca ulaşmış ve Sykes-Picot Antlaşması ortaya çıkmıştır. Antlaşmanın muhatap devletler tarafından tam kabulü ve imzalanması ise 10-23 Ekim 1916'da gerçekleşmiştir. Sykes-Picot Antlaşmasına göre;

1. Irak İngiltere'nin olacak, Musul bunun dışında kalacaktı. Savaştan sonra İngiltere Irak'ı nasıl yöneteceğine kendisi karar verecektir.
2. Bu durumda Çukurova, Hatay dâhil, Suriye sahil şeridi ayrıca Lübnan Fransa'nın olacak istediği şekilde bir idare oluşturacaktır.
3. İngiltere ve Fransa'nın himayesinde kurulacak Arap devleti ise Suriye'nin, Musul'un ve Ürdün'ün topraklarının bir bölümünün alınması ile oluşturulacaktır.
4. Filistin'de İngiltere, Fransa ve Rusya'nın kararlaştıracağı, Şerif Hüseyin'in fikrinin de alınacağı milletlerarası bir idarenin yönetiminde olacaktır.
5. Bağdat ve Halep'i birbirine bağlayacak bir demiryolu inşa edilecek bu yol Fırat üstünden geçecektir. Ancak bu yol inşa edilene kadar Bağdat demiryolu, güneyde Musul, kuzeyde Samarra sınırına kadar gelecek daha fazla uzatılmayacaktır. Eğer demiryolu inşa edilmesi kararı alınırsa bu kararı İngiltere ve Fransa birlikte verecektir.
6. İngiltere Bağdat'tan başlayıp Hayfa'ya kadar gidecek olan bir demiryolu inşa edecek bu demiryolu üzerinde başka hiçbir devlet hak iddia edemeyecektir.

---

[181] Karl E. Meyer-Shraeen B. Brysac, *a.g.e.*, s.166.
[182] Derya Aydın, *Musul'un İngilizler Tarafından İşgalinin Türk Basınına Yansımaları*, (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006, s. 75-76.
[183] Bessam Tibi, *a.g.e.*, s. 155.

7. Şu an yürürlükte bulunan ve Osmanlı Devleti tarafından belirlenmiş olan gümrük vergileri yirmiyıl boyunca uygulanmaya devam edecek İngiltere ve Fransa'nın aldığı aksi bir karar olmadıkça sabit olarak kalacaktır.
8. Fransa, İngiltere'ye danışmadan kendisine verilen topraklardan başka bir devletin menfaatine bu toprakları terk etmek amacıyla görüşme yapmayacaktır.
9. Hayfa limanı, Fransa'nın ve onun izin verdiği tüm yönetimler için serbest geçişi olan bir liman olacaktır. Hayfa bölgesinde Fransa'nın tüm ticari ayrıcalıkları kullanabileceği gibi İngiltere'ye ait demiryollarında da kolaylıklar sağlanacaktır[184].

Böylece Suriye ve Irak toprakları ile birlikte Anadolu'nun bir kısmı Fransa ve İngiltere'nin payına düşmüştü. Bu topraklarda ilerde Suriye, Lübnan, Irak ve Ürdün devletleri kurulacaktır. Şu durumda Ürdün ve Irak toprakları İngiltere'nin, Suriye ve Lübnan toprakları Fransa'nın olmuştu. İngiltere'nin doğrudan yöneteceği alan Bağdat, Basra, Hayfa ve Akka iken, Fransa'nın ki Akdeniz sahil şeridiydi. Dolaylı nüfuz bölgeleri ise içerde Arap bir liderin yönetiminde olacak şekilde, kurulması düşünülen Arap devletiydi. Fransa veya İngiltere'nin dolaylı veya doğrudan denetiminde olmayacak yerler ise sadece Suudi Arabistan ve Kuzey Yemen'di. Antlaşmanın özel maddelerini gizleyen İngiltere ve Fransa oldukça geniş bir alanda söz sahibi olmayı hedeflemişlerdi. İngiltere Aden'i de kendi payına katmış, körfezdeki yerel yöneticilerle olan bağını da koparmamaya dikkat etmiştir[185].

Yapılan bu antlaşma farklı biçimlerde harita üzerinde de ifadelendirilmiştir. Ayrılan ve paylaşılan topraklar A ve B nüfuz bölgeleri olarak ayrılmış, sadece bununla yetinilmemiş Mavi, Kırmızı, Kahverengi, Beyaz bölgeler adıyla da isimlendirilmiştir. A bölgesi ve Mavi alan Fransa'nın yönetimi ve denetimi altında olan alandı. Bu kategoriye giren topraklar; İskenderun, Şam, Lazkiye, Hama, Humus, Beyrut, Musul, Tire, Çukurova, Halep, Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmıydı. B bölgesi ve Kırmızı alan İngiltere'nin payına düşen; Şam'ın güneyinden Kerkük'ün kuzeyine çizilecek bir sınırın güneyinde kalan toprakları oluşturmaktaydı. Ayrıca Bağdat şehrinin geniş bir bölümü ve Akdeniz ve Akka'da kısa bir sahil şeridi bu kategoriye girmiştir. Uluslararası bir

[184] Erkan Özyürek, *20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İngiltere'nin Irak Politikası,* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 91-92.
[185] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 232-233.

idarenin kurulması planlanan Filistin ise Kahverengi alan olarak belirlenmiştir[186]. Bir de Beyaz alan belirlenmiştir. Burada İngiltere, Fransa, Rusya'nın karar vereceği Şerif Hüseyin'in onayının da alınacağı bir idare kurulacaktır[187].

Yapılan bu teferruatlı paylaşım İngiltere'nin Araplara verdiği sözlere tamamen aykırıydı. Aynı coğrafya için Araplara da vaatler verilmiş sahtekâr bir politika izlenerek Araplar bağımsız bir devlet sözü ile aldatılmış bu antlaşma da onun belgesi olmuştur[188]. Sykes-Picot Antlaşması ile özellikle Suriye toprakları "çifte vaat edilmiş ülke" konumuna düşmüştür. Şu durumda Şerif Hüseyin'e verilen bu topraklar aynı zaman da Fransa'ya da verilmiştir[189]. Ortada ters bir sonuç vardı Araplar toprak vaatleri ile Osmanlı yönetimine karşı kışkırtılmış ve harekete geçirilmiş ancak bu topraklar bir kez daha paylaşılmıştır[190]. İngiltere Askeri İstihbarat Şefi durumun karmaşasını sitem ederek özetlemiş; Halen ayakta duran bir devletin sınırları içerisindeki toprakları paylaşmaya çalışıyoruz[191] tespitinde bulunmuştur.

Bu gelişmeler yaşanırken Şerif Hüseyin de kendince işbirliği yaptığı İngiltere'den şüphe etmeye başlamıştır. Bu şüpheyi anlayan İngiltere 1917'de Şerif Hüseyin'in kafa karışıklığına engel olmak için Mark Sykes'ı Cidde'ye yollamıştır. Şerif Hüseyin Sykes ile Arap nüfusun çoğunlukta olduğu ve Fransa'nın kuvvetlerinin bulunduğu Lübnan ve Suriye sahil bölgelerini konuşmuştur. Sykes ise yaptıkları gizli antlaşmanın içeriğini Şerif Hüseyin'e anlatmadan onu teskin etmeye çalışmıştır[192].

Ancak Şerif Hüseyin'in gerçeklerle yüzleşmesi zaman almadı Bolşevik İhtilali ile ortaya çıkan gizli antlaşma metinleri Almanya'nın eline geçmiş Sykes-Picot Antlaşması da Osmanlı Devleti'ne ulaştırılmıştır[193]. Çarlık döneminde yapılan antlaşmaları reddeden Rusya payından vazgeçerken gizli antlaşmaları ortaya saçmış, İngiltere ve Fransa'yı utandırmak istemiştir[194]. Osmanlı Devleti eline geçen bu antlaşmayla Şerif Hüseyin'in gözünü açmak istemiştir. Cemal Paşa antlaşmayı 1917'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a göndererek onu yaşananları konuşmak üzere Şam'a çağırmıştır. Bu davette Almanya'nın da şahitliğinde Arap topraklarında müdahalesiz bir

---

[186] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 102-103; M. Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s. 95-96; Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 218-219.
[187] E.E. Adamof, *a.g.e.,* s. 204.
[188] Oral Sander, *a.g.e.,* s. 382.
[189] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 103.
[190] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 219.
[191] James Barr, *a.g.e.,* s. 42.
[192] Peter Mansfield, *a.g.e.,* s. 232-233.
[193] C. Tevfik Karasapan, *a.g.e.,* s. 153.
[194] James L. Gelvin, *a.g.e.,* s. 220.

özerklik tanıma kararı aldıklarını da bildirmiştir[195]. Osmanlı Hükümeti iş işten geçmeden Şerif Hüseyin'e tavizler vererek kendi yanına çekmeye çalışmıştır. Bu çaba ancak bu şekilde açıklanabilirdi. Osmanlı Hükümeti'nin verdiği bu bilgiyi babasıyla paylaşan Faysal'ın aldığı cevap şaşırtıcı değildi. Şerif Hüseyin gördüklerine ve duyduklarına rağmen İngilizlere güvendiğini söylemiş, bunların uydurmadan ibaret olduğuna inanmayı tercih etmiştir[196]. Bu tavrıyla Şerif Hüseyin ya gerçekten bu antlaşmanın var olduğuna inanmamıştı ya da görmezden gelerek sürecin sonlanmasını beklemişti. Sykes-Picot Antlaşması'nda Arapların ve Şerif Hüseyin'in fikrinin alınmadığı bilinen bir gerçek olsa da bu aşamadan sonra Şerif Hüseyin'in kandırıldığını düşünmek pek mümkün görünmemektedir[197].

Şerif Hüseyin'in bu teslimiyetçi tavrına rağmen Cemal Paşa konu üzerinde konuşmaya devam etmiş ve bu konuşmaları onun duymasına gayret göstermiştir. Beyrut'ta konuşan Cemal Paşa Suriye ve Mezopotamya'da Fransız egemenliği kurulacağını Şerif Hüseyin'e ise bu şartlarda sadece Hicaz'ın yönetiminin verilme ihtimali olduğunu söylemiştir. Gerçekçi bu konuşma hem İngilizlerin hem de Şerif Hüseyin'in keyfini oldukça kaçırmıştır[198]. Cemal Paşa'nın bu hamlesi hemen İngiltere tarafından karşılık bulmuştur. Şerif Hüseyin'e İttihat ve Terakki'nin güvenilecek bir yönetim olmadığı telkininde bulunulmuştur. Ayrıca İngiltere tarafından Şerif Hüseyin'e Cemal Paşa'nın amacının aralarında olan işbirliğini bozmak olduğu şeklinde haberler de yollanmıştır[199] . Şerif Hüseyin dışında bu haberlerden etkilenen Araplar sonunda teskin edilmiş, İngiltere ile Fransa onları bu haberlerin tamamen yalan olduğuna uzun süre çaba sarf etmeden inandırmıştır[200].

Anlaşılan Şerif Hüseyin her ne kadar İngiliz politikasına güvendiğini söylese de yaşanan gelişmelerin onda bir tedirginlik ve hayal kırıklığı yaşattığı ortadadır. Zira Sykes-Picot Antlaşması'nın ortaya çıkmasından sonra İngiltere'nin Şerif Hüseyin'in kafa karışıklığını gidermek için girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Ancak Şerif Hüseyin savaşın sonuna kadar İngilizlere bağlı kalacak asıl hayal kırıklığını Birinci Dünya Savaşı sonucunda Ortadoğu topraklarının işgal edilmesi ile yaşayacaktır.

---

[195] C. Tevfik Karasapan, *a.g.e.,* s. 153.
[196] M. Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.,* s.103.
[197] Karl E. Meyer-Shareen B. Brysac, *a.g.e.,* s. 167.
[198] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 218.
[199] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 220.
[200] Bessam Tibi, *a.g.e.,* s. 156.

Sykes-Picot Antlaşması'nın ortaya çıkardığı tabloyu en iyi özetleyecek cümlelerden birini Faysal söylemiştir. Faysal "İngilizler, Fransızlar ve ben, henüz elimizde olmayan bir malın pazarlığını yapan tüccar gibiyiz"[201], diyerek vereceği mücadelenin yeni başladığını anlamıştır. Tüm yaşananlar Sykes-Picot Antlaşması'nın savaş henüz devam ederken "Ortadoğu haritasının ana hatlarını" çizdiğini gözler önüne sermiştir[202].

1.4.4. Saint Jean De Maurienne Antlaşması

Sykes-Picot Antlaşması'nın imzalandığından Londra Antlaşması'nı imzalayıp taraf değiştiren İtalya'nın da haberi yoktu. Yapılan görüşmelerden şüphelenen İtalya bu konuda İngiltere ve Fransa'dan bilgi istemişti. Ancak kendisine verilen malumat henüz ortada bir antlaşma olmadığı sadece paylaşıma dair müzakarelerin yapıldığı şeklindeydi[203]. Bu cevaba rağmen İtalya'nın şüphelerini kuvvetlendiren gelişmeler yaşanmıştır. İngiliz Başbakan M. Asquith 9 Mayıs 1916'da Duma Meclisi mensupları için düzenlediği yemekte her iki devletin doğu sınırları ile ilgili kesin bir antlaşmaya varmış olmasından duyduğu mutluluğu ifade etmiştir. Değindiği antlaşma Sykes-Picot'tu ve bu imalı sözler İtalya'nın dikkatinden kaçmamıştır. İtalya'nın Londra Büyükelçisi İtalyan yönetiminden aldığı emir üzerine İngiltere'ye Rusya ile aralarında Anadolu topraklarının paylaşımına dair bir antlaşma olup olmadığı sorusuna cevap istemiştir. İngiltere bu soruya cevap vermeden önce Rusya ve Fransa'ya danışmak istediği için zaman kazanmaya çalışmıştır. Bu yüzden İngiltere Hükümeti bu konuşmanın özel bir anlam ifade etmediği şeklinde bir açıklama yapmış ve İtalya'yı oyalama yoluna gitmiştir. Ancak İtalya bu cevaptan tatmin olmamış ve ısrar etmeye devam etmiştir. İngiltere bu zamanı iyi kullanarak Rusya ve Fransa'nın fikrini almış ve İtalya'ya verilecek cevabı hazırlamıştır[204].

Antlaşmayla ilgili İtalya'ya bilgi verilip verilmemesiyle alakalı olarak Paris'teki Rus Büyükelçi İzvolski Başvekil ve Hariciye Nazırı Şturmer'e şu telgrafları çekmiştir; "İtalyan Hükümeti'nce ileri sürülen soruya verilecek karşılık için Mösyö Şturmer tarafından teklif edilen görüşü kabul edilen Mösyö Brain; savaşın başından beri, İtalya katılmaksızın üç müttefik hükümet arasında imzalanan, antlaşmaların, daha önce

[201] Laurence Evans, *Türkiye'nin Paylaşılması(1914-1924),* Çeviren: Tevfik Alanay, İstanbul, 1972, s. 110-111.
[202] Alain Gresh-Dominique Vidal, *a.g.e.,* s. 33.
[203] Ergün Aybars, *a.g.e.,* s. 94.
[204] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 74.

hazırlanacak kısa ve basit bir nota da belirtilmesi taraftarıdır. Öte yandan Mösyö Brain, bu açıklama işinin, İtalyan Hükümeti'nin de arzusuna uyarak, Paris'te yapılmak üzere kendisine havale edilmesini istemektedir. Şayet İngiliz ve Rus hükümetleri bu açıklamanın müttefik büyükelçileri aracılığıyla Roma'da ortaklaşa yapılmasını istiyorsa, Mösyö Brain bu görüşe karşı çıkmamaktadır. İstanbul ve Boğazlar konusundaki antlaşmayla Küçük Asya'da Rus, Fransız ve İngiliz bölgelerine dair antlaşmalara gelince; bunlar hakkında, İtalyan Hükümeti'nin isteğini karşılayacak tarzda, kısa ve basit bir bildiriyle yetinilmesini, Mösyö Brain uygun görmektedir. Mösyö Brain, ayrıca söz konusu antlaşmaların İtalya'ya sadece bilgi edinilmesi amacıyla açıklanacağını, yoksa açıklama ileride bu yolda görüşmeler açılmasına katiyen zemin hazırlamayacağını Mösyö Tittoni'ye kesin bir ifadeyle bildirildiğini de beyan etmiştir. Mösyö Brain'ın bu davranış tarzı, İstanbul, Boğazlar ve Küçük Asya hakkındaki antlaşmaların artık çıkılamaz, son ve kesin bir nitelik kazandığını ifade etmesi bakımından, bu duruma bir işaret konulmasını ve bu şartlar altında sözü geçen antlaşmaların İtalyan Hükümeti'ne duyurulmasının, haklarımızı bir kere daha teyit etmesi gibi bir fayda içermesinden dolayı, bizim için sadece kabul değil hatta arzu edilir olacağını arz ederim"[205] .

Yapılan bu görüşmelerden sonra İngiltere, İtalyan Büyükelçi İmperiali'ye kararını bildirmiştir. İngiltere, İtalya'ya her şeyi öğrenmek istiyorsa bir an önce taraftarı olduğu İtilaf blokunun yanında savaşa girdiğini açıklamasını istemiş ve Almanya'ya acilen savaş ilan etmesi gerektiğini söylemiştir. Tartışma bu sözlerle bitmemiş ve diplomatik yollarla devam etmiştir. İtalya başka bir yol kalmadığını anlamış olacak ki 28 Ağustos 1916'da Almanya'ya savaş ilan etmiştir[206]. Savaşa giren İtalya'ya Sykes-Picot Antlaşması'nın metni henüz verilmemişti. Zira antlaşma metninin tamamının İtalya'ya verilmesine Fransa karşı çıkmıştı ancak başarılı olamadı. Sykes-Picot Antlaşma metni 12 Ekim 1916'da İtalya'nın elindeydi[207]. İngiltere Dışişleri Bakanı Grey tarafından Londra Büyükelçisi İmprali'ye verilen belgelerin içeriği şunlardan oluşmaktaydı; "İstanbul ve Boğazlar hakkında 4 Mart 1915 Tarihli Rus tamim notası, yukarıda sözü edilen muhtıraya cevap olarak 12 Nisan 1915 tarihinde Fransa tarafından Rusya'ya verilen nota, Petrograt'taki İngiliz Büyükelçisi tarafından düzenlenen muhtıra ile birlikte, yukarıda sözü edilen 4 Mart 1915 tarihli Rus notasına ekleyerek Rus

[205] E. E. Adamof, *a.g.e.*, s. 292-293.
[206] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 74-75.
[207] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 34.

Dışişleri Bakanı Sazanof'la İngiltere Hükümeti'nin notası aşağıda yazılı ekleriyle Türkiye Asyası'na dair İngiliz Fransız antlaşma metni;

a) İngiltere'nin Dışişleri Bakanı Grey tarafından Fransa'nın Londra'daki Büyükelçisi Kombon'a hitaben söylenen 15 Mayıs 1916 tarihli sözlü nota

b) Kombon tarafından Grey'e hitaben söylenen 15 Mayıs 1916 tarihli sözlü nota

c) Türkiye Asyası hakkında 17 Mart 1916 tarihli Rus Hükümeti'nin muhtırasının metni

d) Aynı mesele hakkında 26 Nisan 1916 tarihli Rus-Fransız antlaşmasının metni ile Petrograt'taki Fransız Büyükelçisi Paleolog tarafından 26 Nisan 1916 tarihli Rus Dışişleri Bakanı Sazanov'a hitaben söylenen şifahi notası"[208].

Bu metinlerin eline geçmesi üzerine İtalya İtilaflara isteklerini belirten bir nota göndermiştir. Bu notaya göre İtalya kendisine Londa Antlaşması ile vaat edilen topraklar dışında Konya, Aydın, İzmir, Mersin hatta Fransa'ya verilmiş olan Adana'yı da istemiştir[209]. İstekleri bununla bitmemişti. Kızıldenizle ilgili her gelişmeden haberdar olmak istemiş, Araplarla yapılan görüşmelere katılmayı talep etmiştir. Ayrıca Boğazlar üzerinde İngiltere ve Fransa ile eşit haklara sahip olmayı da isteklerinin arasına koymuştur[210]. Bu görüşmeler yapılırken Asquith'ten boşalan Başvekillik koltuğuna Loyd George oturmuştur. Dışişleri Bakanı Grey görevden alınmış yerine Balfour atanmıştır. Bürokratik değişiklilerden biri de Rusya'da olmuş uzun süre görüşmelerde rol almış Sazanov'un yerine Posrevsky Dışişleri Bakanı yapılmıştır. Bu devir teslimden sonra 29 Ocak 1917 tarihinde Londra'da bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya İngiltere İtalya'nın isteklerine cevap niteliğinde bir yazılı bildiri ile gelmiştir. Bu bildiriyi hazırlayan İstanbul'da görev yapmış ve Türkleri tanıyan İngiliz elçi Louis Mallet'ti. Bu metinle üretilen çözüme göre İtalya'nın Türkiye topraklarındaki payı Kuşadası'ndan başlayacaktır. Buradan herhangi bir sapma olmadan doğrudan bir sınır çizilecek ve Erciyes Dağı'na kadar uzanacaktır. Bu sınır daha sonra güneye yönelecek Anamur Burnu'na vararak sonlanacaktır. İtalyan temsilci İmriali bu çözümü hiç beğenmemiş üzerine konuşmayı dahi kabul etmemiştir. İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino sonrasında daha yumuşak bir uslüp takınmış sanki fedakârlık yapıyormuşçasına İzmir veya Mersin şehirlerinden birinden feragat edebileceklerini Müttefiklerine bildirmiştir. Şubat'ta açıklanan bu teklifden sonra 6 Mart'ta yeniden bir araya gelen İtilaf Devletleri'ne daha

[208] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 76.
[209] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 34.
[210] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 496.

önceki Mallet'in yaptığı öneriyi kabul etmeyen İmriali, İtalya adına konuşarak İzmir'in kendilerine verilmesi halinde bu teklifi kabul edeceğini söylemiştir[211].

19 Nisan 1917'de, bir paylaşım müzakeresi daha İtilaflar açısından antlaşma ile sonuçlanmıştır. İngiltere Başbakanı Lloyd George, Fransa Başbakanı B. Ribot, İtalya Başbakanı B. Bozelli, Saint Jean De Maurienne'de bir araya gelerek yeni bir paylaşım tasarısını oluşturmuşlardı. Antlaşma yapılmadan önce İtalya Başbakanı Mersin ve Adana'nın İtalya'ya verilmesi konusunda ısrarcı olmuş ancak sadece Mersin ile ticareti sağlayacak bir avantaj elde edebilmiştir. Bu durumda İtalya'nın istediği alan; Mersin şehrinin batısında kalacak bir noktadan başlayacak, Kuzey de ise İzmir Körfezi'nin güney sahilini oluşturan yarımadanın Kuşadası Körfezi'nden batıdan doğuya doğru Nevşehir'e kadar olan topraklar ve İzmir'in kuzeyiydi. Bu sınırlara göre doğusunda Fransa'ya verilen topraklar, batısında Ege denizi, güneyinde ise Akdeniz olacaktı. Elbette bu istekleri değerlendiren İngiltere ve Fransa kendi çıkarlarını da göz ardı etmeyecekti. Bu konuyla birlikte savaştan sonra herhangi bir değişiklik olup olmayacağını da konuşan İtilaflar Lloyd George'nin fikrini onaylamışlardır. Buna göre barış yapılır ve paylaşılan topraklar üzerinde bir düzenleme yapılması gerekirse bu düzenleme herhangi bir devlete haksızlık yapılmaması prensibine bağlı kalınarak yapılacaktır. Böylece Saint Jean De Maurienne Antlaşması'nın taslağı da ortaya konmuştur. Ancak "asıl Saint Jean De Maurienne Antlaşması diye bilinen metin, 18 Ağustos 1917'de Londra'da, 21-22 Ağustos 1917'de Paris'te (sade İtalya ile Fransa arasında) ve 26 Eylül 1917'de de yine Londra'da, Fransız Büyükelçiliği'nin, 18 Ağustos tarihli ilk mektubun, Paris'te Başbakan'a da ulaştırıldığını bildiren son bir mektubundan oluşan, bir mektuplar alışverişinde yinelenen bir andırıdır"[212].

Antlaşmanın ilk hükümlerinden biri oldukça ilginçti buna göre antlaşmanın geçerli sayılması için Rusya'nın onayı gerekecekti[213]. Oysa süreç İtalya'nın aleyhine işlemiş ve Rusya'daki karışıklıklar nedeniyle Rusya bu antlaşmayı onaylamamıştı. İşte İngiltere ve Fransa'nın sözlerinden döndüklerinde işlerini kolaylaştıran ve onlara dayanak olan madde bu olacaktı. İtalya ile saf değiştirip yanlarına geçtiği bu devletlerin arasının bozulmasının bir nedeni de bu bahane olmuştur[214]. Aslında Rusya'nın İtalya'ya yeniden pay verilmesine bakış açısını en iyi anlatan cümleler 13 Mart 1917 tarihli

[211] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 34-35.
[212] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXIII, LXIV.
[213] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 35.
[214] Rıfat Uçarol, *a.g.e.*, s. 496.

Londra'daki Rus Maslahatgüzarı Nabokof'tan Dışişleri Bakanı Posrevsky'ye çektiği telgraftadır. Bu telgrafta Nabokof İtalya'ya Anadolu'dan verilen payın neredeyse Fransa'ya verilen pay kadar olduğunu söylemiş ve Rusya'nın bu olaya çok fazla müdahale etmediğinden bahsetmişti. Ona göre savaş süresince Fransa, İngiltere ve Rusya çok fazla fedakârlık yapmış ve bedel ödemişti. Oysa İtalya bunların hiç birini yapmamışken hem fazla cüretkâr davranmış hem de rahatsız edici derecede ısrarcı olmuştu[215]. Yani Rus Maslahatgüzara göre İtalya savaşa katkıda bulunduğundan daha fazla şey almıştı.

Rusya aslında İtalya'yı isteklerinde haksız ve fazla açgözlü olarak nitelemiş belki de bu yüzden İngiltere ve Fransa Saint Jean De Maurienne Antlaşması'na Rusya'nın onayını şart olarak koymuş, böylece kendi istekleri için Rusya'yı da bahane olarak kullanmışlardır. İngiltere ve Fransa da her ne kadar İtalya'nın yanında güçlü müttefikleri Rusya'yı ön plana çıkarsa da işler İtilaf Devletleri'nin düşündüğü gibi ilerlememiştir. Rusya yaşadığı çalkantılar içerisinde bu antlaşmayı onaylayacak fırsat bulmamıştır. Ancak bu antlaşmayı onaylamaya uygun şartları da olsa muhtemelen İstanbul'a sahip olacak Rusya toprak olarak yakınında İtalya'yı istemezdi. Bu antlaşma ile ilgili uzun bir düşünme sürecine giremeyen Çarlık yönetimi Bolşevikler tarafından devrilmişti zaten. Yönetimi ele geçiren sosyalistler antlaşmayı onaylamak şöyle dursun hepsini açıklayarak sömürge devletlerinin entrikalarını meydana sermişlerdir[216].

İtalya, bu antlaşma da işbirliği yaptığı İngiltere ve Fransa'nın kendisini kandırdığını ancak Paris Barış Konferası'nda idrak edecektir[217]. Sonuç olarak kazanan yine İngiltere ve Fransa olmuştu. Onlara göre Rusya onaylamadığına göre bu antlaşmanın hiçbir geçerliliği yoktu. Bu nedenle kendileri üzerinde bir bağlayıcılığı da kalmamıştı. Saint Jean De Maurienne Antlaşması'na aykırı olsa da kendi çıkarlarına uygun olduğu için İtalya'ya verilen İzmir'i bu kez de Paris'te Yunanistan'a vermişlerdi. İtalya'nın gösterdiği direniş hiçbir şekilde tesir etmemiş, Fransa ve İngiltere bildiklerinden şaşmamıştı[218].

---

[215] E. E. Adamof, *a.g.e.*, s. 406-407.
[216] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 20-21.
[217] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 94.
[218] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 86.

1.5. Balfour Deklarasyonu

1871 yılında Prusya ve Fransa arasında yaşananan Fransa'nın yenildiği savaş birçok gelişmenin başlangıcı olacak, antisemitizm fikrinin Fransa'da yayılmasına neden olmuştu. Bu konunun görünür biçimde ortaya saçılması Gobineau ve çağının diğer sosyologlarından bazılarının temellendirmeye çalıştıkları "üstün ırk"düşüncesi özellikle Fransa'da tepkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yahudilerle ilgili olumsuz düşüncelerin toplumsal olarak Avrupa'da artması Siyonistleri harekete geçirmiştir. 1897'de Bazel'de bir kongre düzenleyen Siyonistler, Yahudilerin güvende olmadığını ve Yahudilerin güvenlinin sağlanması amacıyla bir coğrafya bulunması gerektiğine karar verdiler[219]. Siyonist liderlerden Theodor Herzl, bu konuda II. Abdülhamit'le görüşmek için beş kez İstanbul'a gelerek, Filistin toprakları için kendince kabul edilebilir bulduğu ekonomik teklifler sunmuştur. Herzl, ciddi ekonomik yardımların karşılığında II. Abdülhamit'den Filistin'in Yahudi iskânına açılmasını istemiştir[220]. II. Abdülhamit Yahudilerin ettiği teklifleri reddetmiş ve Yahudilerin Filistin'i yurt edinme çabalarını önleme açısından önemli tedbirler almıştır[221].

II. Abdülhamit'in aldığı tedbirlere rağmen Osmanlı Devleti'ni endişelendiren önemli bir gelişme yaşanmıştır. Siyonistler 1911'de yaptıkları toplantıda hedeflerinin Filistin'de güvenli bir bölge oluşturarak burada yaşamak olduğu kararını almış ve duyurmuşlardır. Bu açık açık Filistin'de ciddi bir Yahudi yerleşiminin olacağı anlamına geliyordu. Bu karar Osmanlı Devleti'ni daha dikkatli olmaya zorlayan bir gelişmeydi. Ancak yaşanan kargaşa ve Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması Osmanlı Devleti'nin bu topraklar üzerindeki dikkatini dağıtmıştır. Siyonistler ise savaş başladığında herhangi bir tarafı desteklemedikleri şeklinde bir tavır takınmışlardır. Oysa Filistin'e göç etmeye başlamış Yahudiler, diaspora Yahudileriyle aynı fikirde değildi[222]. Osmanlı Devleti'nin Siyonistlerin faaliyetlerine karşı aldığı tedbirler ve ekonomik tekliflere karşı verdikleri red cevabı Siyonistlerin Osmanlı Devleti'ni Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmaya ikna edebileceklerine dair umutlarına son vermişti. Osmanlı yönetiminden umduklarını alamayan Siyonistler hedeflerini gerçekleştirmek için kendilerine yeni müttefikler aramaya başlamıştır.

---

[219] Sabit Duman, *a.g.e.*, s. 89.
[220] Ömer Turan, *a.g.e.*, s. 150-151.
[221] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 296.
[222] Sabit Duman, *a.g.e.*, s. 90-91.

Birinci Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'ne yanaşan Yahudilere İngiltere ve İtilaf Devletleri kendi yönetimleri altında maddi yardımlar ve Filistin'de bir Yahudi vatanı oluşturma vaadinde bulunmuşlardır. Siyonist temsilcilerden Herbert Samuel Kasım 1914'de oldukça önemli bir aşama kaydetmiştir. İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey ile görüşmesinde Filistin'de Yahudiler için bir yurt kurmanın gerekliliği konusunda onu inandırmıştır. İngiliz politikası ve hiyerarşisi Yahudileri sevindirecek yönde değişmeye başlamıştır. İngiltere Başbakanı olan Lloyd George Filistin'de bir Yahudi devleti kurmanın önemi üzerinde durmuştur. Bu konunun İngiltere'nin menfaatleri açısından bir zorunluluk olduğuna kanaat getirmiştir. Ancak kurulacak Yahudi devleti de İngiltere'nin kontrolünde olacaktı. 7 Şubat 1917 Yahudi Komisyonu ile İngiliz yönetimi temsilcileri Londra'da Haym Weizmann'ın evinde bir toplantı yapmış ve bu toplantı sonucunda Yahudiler istedikleri sözü almışlardır buna göre; Filistin'de İngiltere himayesinde bir Yahudi vatanı oluşturulacak ve Filistin'e yapılacak Yahudi göçleri kolaylaştırılacaktı[223].

İngiltere için Filistin oldukça önemliydi zaten bu yüzden kendi denetimlerinde olan bir Yahudi devletine destek sözü vermişlerdi. Filistin, Asya ve Afrika arasında bir köprü durumundaydı. Mısır ve Süveyş Kanalı'na yakındı ve burada İngiltere'nin aleyhine gelişecek bir durum Hindistan'a giden yolu tehlikeye atabilirdi[224] ve bu güzergâh İngiliz sömürgelerinin olduğu alanı kapsıyordu. İngiltere savaşı Almanya'nın kazanma ihtimalini de göz ardı etmiyor, Filistin'i de, savaştan sonra ortaya çıkma ihtimali olan Alman hâkimiyetini de yaptığı hesaplara dâhil ediyordu.

İngiltere ortaklarına sormadan Yahudileri kendi tarafına çekmek için onlara bir rüşvet vermiştir. Ancak tek başına hareket edemeceğini, bu konuya Fransa ve Rusya'nın da müdahil olmak isteyeceğini biliyordu. Fransa bazı çıkarlarını düşünmeden Yahudi devleti fikrini hemen kabul edemezdi. Ancak Yahudilerle zıt düşmekte istemezdi. Fransa'yı zor durumda bırakan şey Suriye ve Filistin üzerindeki eskiden beri varolan çıkarlarıydı. Bu çıkarlarına rağmen Fransa Yahudi devleti kurulacaksa bunu planlayan devletlerden biri olmayı tercih etmiştir. Rusya'nın bu topraklarda dini meseleler dışında pek alakası yoktu. Rusya bu topraklar Hristiyanların elinde olduğu müddetçe muhtemelen tepki vermeyecekti. Zira Rusya'da var olan antisemitizm duygusunu

[223] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 296-297.
[224] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 247.

ortadan kaldırmak için uğraşmaktansa kendisine uzak bir coğrafyada onlara devlet kurulması daha mantıklı bir seçenektir[225].

Rusya resmi düşüncesini şöyle dile getirmiştir; "Filistin'e çıkar çıkmaz birçok Yahudi kolonisiyle karşılaşacaksınız. Daha ilk temastan itibaren onlara geniş bir himaye göstermek, ayrıca onları kendi cemiyetleri aracılığıyla bağımsız bir idareye, kendi memleketlerinin idaresine katılmak suretiyle, yeni durumu anlamalarına yardım etmek gerekir. Bunlar hakkında uygulanacak siyasetin sadece İtilaf Devletlerine değil, tarafsız ülkelerde yaşayan dindaşları arasında da derin ve olumlu yankılar uyandıracağı gerçeğinin dikkatinizden kaçmaması gerekir. Bu ırkın, binlerce yıl süren tarihi boyunca, ümitle bağlandığı; hatta içlerinden birçoğunun tekrar dönerek kendi idarelerini yeniden kurmak için can attıkları bir yurdu, mümkün olabilen genişlikte, onlara kazandırmak niyetiyle hazırladığımız yardım ve kolaylıkları anlamalarını sağlamak, bizim çıkarlarımız gereğindedir"[226]. Filistin'de kurdukları örgütle birlikte buraya yerleşme konusunda acele eden Yahudilerin bu özgüveni İngilizlerden aldıkları destekten kaynaklanmıştır. İngiltere bu desteği Sykes-Picot'ta çizilen sınırlara rağmen vermiştir. Çünkü Yahudi yerleşmelerinin bir kısmı Mavi alan olan Fransa'ya ait topraklardaydı ve buradaki yerleşmeler Fransız çıkarlarına göre sınırlandırılacaktı. Kutsal topraklarla ilgili de Rusya ve Fransa'nın tamamen fedakârlık yapmayacağı da ortadaydı. Yahudiler Filistin'de kurulması planlanan milletlerarası idarenin kontrolü altında Kudüs'te kendilerine yerleşim alanları oluşturabilecekti. Bu kısıtlamalar Siyonistlerin bahsettiği veya hayal ettiği bir Yahudi devletine elbette uymuyordu. İngiltere için ikna edilmesi gereken iki taraf vardı. Biri savaşta müttefiki Fransa diğeri ise Siyonistler. Ancak bu süreçte öncelikli olan elbette Fransa'ydı. Sykes Yahudileri İngiltere'nin menfaatleri doğrultusunda nasıl kullanacaklarını ve Fransa'yı Filistin'den uzak tutmanın yolunu bulmuştur. Yaptığı bu planı Dışişleri, Bakanı Balfour'a da göndermiştir[227]. İngiltere bir yandan Fransa'yı ikna etmeye çalışırken, diğer yandan da Yahudi desteğini almak için diplomatik yolları kullanmaya devam etmiştir. Tüm bu yaşananlardan Arap krallığının kurulacağını ve Arap kralı olacağını düşünen Şerif Hüseyin'in haberi dahi yoktu.

Haym Weizmann Şubat 1917'de İngiliz Siyonist Federasyonu başkanlığına seçilmişti. Daha sağlam adım atmaya başlayan Siyonistler adına İngiltere ile konuşan Weizmann Filistin'de kurulacak bir Yahudi devleti için artık net ve resmi bir garanti

[225] Jonathan Schneer, *a.g.e.*, s. 179.
[226] E. E. Adamof, *a.g.e.*, s. 411-412.
[227] Sabit Duman, *a.g.e.*, s. 101.

talep edecek güce ulaşmıştır[228]. Bu isteğin gerçeğe dönüşmesi çok zaman almayacaktır. İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, Yahudi lideri Lord Rothchild'e bir mektup yazacak ve bu mektup tarihe Balfour bildirisi olarak geçecektir[229]. Bu mektubun içeriği şu şekildedir; "Majestelerinin hükümeti, Filistin'de Yahudi halkı için bir Ulusal Yurt kurulmasını desteklemeyi ve bu amacın başarılmasını kolaylaştırmak için bütün gücünü kullanmayı düşünmektedir. Filistin'deki Yahudi olmayan toplulukların vatandaşlık ve dini haklarına ya da Yahudilerin herhangi bir ülkede sahip oldukları haklara ve siyasi statülere zarar verebilecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açık biçimde anlaşılmalıdır"[230].

Artık işler resmileşmiş İngiltere resmi ağızlardan Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmak istendiğini duyurmuştur. Bu bildiride Araplar açısından oldukça önemli bir ayrıntı vardı. Nüfus olarak Filistin'de diğer topluluklardan fazla olan Araplar neredeyse yok sayılmış ve bu durum "Musevi olmayan halklar" sözüyle geçiştirilmiştir. 2 Kasım 1917'de hukuki olarak bir Yahudi devleti kurulmasının temeli İngiltere tarafından atılmıştır[231].

Bildirinin yayınlandığı tarih oldukça kritikti. Rusya'da Bolşevik İhtilali bu tarihlerde başlamış dolayısıyla İngiltere en önemli müttefikini kaybetmekle yüzyüze gelmiştir. Bu durum onu yeni bir destek arayışına sürüklemiş, Rusya'daki Yahudiler İngiltere'nin yeni hedef kitlesi olmuştur. Zira İngilizler bu gelişmelerden sonra Yahudilere olan desteklerini daha çok gösterdiler. Yani Yahudi devletinin temelleri bir nevi Bolşevik İhtilali'ne karşı gelişen bir hareket olmaya başlamıştır. İsrail Devleti'nin kurulma prensiplerinin sosyalist karşıtlığı üzerine temellendirilmesi bu anlamda tesadüf değildir. Bir süre sonra Lloyd George, Balfour Bildirisi'nin kendilerine savaşta ne kadar kolaylık sağladığını Rusya'daki Yahudilerin "savaşa paha biçilemeyecek destek" verdikleri sözleri ile anlatmıştır[232].

İngiltere savaşta kendisini rahatlatacak tüm tedbirleri almıştı. Bir yandan Yahudi devleti diğer yandan büyük Arap devleti sözleri vermiş, Ortadoğu'da yaşayan her unsurdan faydalanmayı bilmişti. Bu yöntem onu Ortadoğu'da en güçlü devlet yaparken, Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'dan çıkarılmasına neden olmuş, Almanya'yı da bu coğrafyadan uzaklaştırmıştır. İngiltere politik çıkarlarını savaş süresince korumayı

---

[228] David Fromkin, *a.g.e.,* s. 259.
[229] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 297.
[230] Peter Mansfield, *a.g.e.,* s. 236; James Barr, *a.g.e.,* s. 65; Jonathan Schneer, *a.g.e.,* s. 356; David Fromkin, *a.g.e.,* s. 265.
[231] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 297.
[232] Suat Parlar, *a.g.e.,* s. 381.

başarmıştır[233]. Balfour Deklarasyonu "yalan ve rastlantıyla olduğu kadar, vizyon ve diplomasiyle özdeşleşmiş dolambaçlı bir sürecin umulmadık ürünüdür. Balfour Deklarasyonu tahmin edilmez olduğu, çelişkilerle, hilelerle, yanlış yorumlarla ve hüsnü kuruntularla eşleştiği için, yayınlanmasıyla sonuçlanan süreçte gelecekteki sorunların kaynağı olacak, bugün hala sürdürülen kanlı bir hasada neden olacaktır" [234]. Balfour Deklarasyonu'un Siyonistlerin ve İngiltere'nin ortak çıkarları sonucu oluşmuş bir birliktelik olduğunu o dönem için anlayan kişi sayısı oldukça azdır. Ancak bu bildirinin ileride ortaya çıkaracağı etki Sykes-Picot Antlaşması'ndan çok daha fazla olacaktır[235].

Bu deklarasyonun bir diğer muhattabı şüphesiz Araplar ve Şerif Hüseyin'di. İngiltere Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikrinin onları rahatsız etmeyeceğini ummuştur. Ancak Times 9 Kasım 1917'de Balfour Deklarasyonu'nu yayınladığında bu haber Araplar arasında hiç hoş karşılanmamıştır. Zira öncesinde de Sykes-Picot'u öğrenmişlerdi. Bu durum Araplar açısından işleri çıkmaza sokmuştu. Oysa İngiltere Başbakanı Llyod George görüştüğü Araplar için Filistin'le ilgilendiklerini söyleyemem yorumlarını yapmış, hatta bu konu hakkında Şerif Hüseyin ve Faysal'ı bilgilendirdiğini söylemiştir. Ona göre görüşmelerden Filistinli Araplar İngiltere'ye karşı savaşmayı tercih ettikleri için haberdar edilmemiştir. Zaten İngiltere için bu tepkilerin çok da önemi yoktu ona göre önemli olan Fransa'nın çıkardığı sorundu oda zaten halledilmişti[236]. Buradan çıkan sonuç Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal'ın aslında durumdan haberdar olduğu ancak bildiri yayınlanmadan önce durumu ciddiye almadıkları yönündedir. Sonrasında yaşanan gelişmeler Şerif Hüseyin'i tedirgin etmeye yetmiştir. Oysa bildiri yayınlanmadan Mayıs ayında Cidde'de şüphelerinden bahseden Faysal ve yardımcısı Fuat El Katip'i, İngitere'nin sözünü yerine getireceğine inandığı şeklinde azarladığını hatırlaması gerekirdi[237]. Her ne kadar Şerif Hüseyin İngiliz Hükümeti'ne güvendiğini söyleyip kendini rahatlatsa da Araplar açısından durum pek de öyle değildir. Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulacağı haberi Araplar açısından büyük bir endişeye neden olacaktır. Bu durum İngiliz yöneticilerin birbirlerine yolladıkları yazışmalarda gün yüzüne çıkmıştır. 28 Kasım 1917'de İngiltere'ye Kahire'den giden haberlerde; "Majesteleri'nin Hükümeti'nin, Yahudilerle ilgili son açıklaması, hem Hristiyanlar, hem de Müslümanlarda derin tesir yarattı. Filistin ve Suriye'nin, zamanla

[233] Sabit Duman, *a.g.e.*, s. 106.
[234] Jonathan Schneer, *a.g.e.*, s. 382, 384.
[235] Peter Mansfield, *a.g.e.*, s. 236.
[236] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 265-266.
[237] Jonathan Schneer, *a.g e.*, s. 360-361.

Yahudilerin üstün zekâ ve ticari yeteneklerinin eline düşeceğinden korkuyorlar" diyiyordu. Sir R. Wingate bu tespiti yaptıktan sonra, hükümetine şu telkinde bulunuyordu; "Yahudilere verilen haklar şimdilik yeterli daha fazla taviz verilmesi, azami ihtiyatla yapılmalıdır. Tam şimdi, Filistin'de Yahudi kolonileşmesi bilhassa tehlikeli olur." Yine yaşananlar hakkında M. Picot ve S. M. Sykes'a 6 Aralık 1917'de gönderilen telgrafta "M. Balfour'un Siyonizm konusundaki beyanatı, Suriye Arapları arasında hayli galeyana sebep oldu" denilmekteydi[238].

Bundan sonra yaşananlar Şerif Hüseyin'in İngiltere'yi şaşırtacağı şekilde gelişmiştir. İngiltere Şerif Hüseyin'i rahatlatmak amacıyla Arap Bürosu Başkanı David George Hogarth'ın onunla görüşmesini istemiştir. Bu görüşmede Hogarth bildiriyi açıklarken değersiz bir bildiri gibi anlatmış ve sonuçlarının çok da önemli olmayacağına dair kasıtlı bir açıklama yapmıştır. Ama zaten Hogarth'a göre bu bildiri Şerif Hüseyin'in umrunda bile değildi. Hatta Siyonistlerin isteklerini dikkate alıyor, Filistin'e yapılacak Yahudi göçünü coşkulu bir şekilde destekliyor, Filistin'in zaten kurulacak bağımsız Arap devletinin sadece bir bölümü olduğunu ısrarla söylüyordu. Ortaya çıkan tablo gerçekten enteresandı. Anlaşılan Hogarth kurulacak devletin Yahudilere söyledikleri "mevcut Arap nüfusunun ekonomik ve politik özgürlüğü ile uyumlu olması" vaadini Şerif Hüseyin'e sık sık anlatmıştı. Bu görüşmeye bakılacak olursa Şerif Hüseyin bir Yahudi devleti kurulmak istendiğini ya tam anlamamış ya da Deklarasyon'un Araplara ileride nelere mal olacağına gözlerini kapatmıştı. Çünkü bu görüşmede bu devletin herhangi bir şekilde kurulması ile ilgili onaylama ifadesi de kullanmamıştır[239]. Şerif Hüseyin'in bu tavrında İngiltere'nin yapmak istediklerinin tamamını ona anlatmamalarının etkisi elbette büyüktü. Ancak devlet politikası olarak İngiltere Filistin'de yapacaklarını tamamen açıklayıp herhangi bir olumsuzlukla uğraşmak istememiştir[240]. Zira Hogarth daha sonra yaptığı konuşmada Şerif Hüseyin'in kendini nasıl bu kadar güvende hissettiğini açıklamıştır. Hogarth'a göre kendinin resmi görevi Şerif Hüseyin'e Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurulacağını anlatmak değildi. Anlatsa da bunu kabul etmezdi zaten[241].

Diğer yandan da İngiltere işini şansa bırakmıyor, Siyonist komisyonunun başında bulunan Dr. Weizmann'ın Faysal ile görüşmesini sağlıyordu. Dr. Weizmann

---

[238] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 222.
[239] T. G. Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.* , s. 136.
[240] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 225.
[241] Peter Mansfield, *a.g.e.,* s. 241.

karısına yazdığı mektupta tanıştığı Faysal'dan şu şekilde bahsetmektedir; "Tanıştığım ilk Arap milliyetçisi tam bir lider. Filistin ile ilgilenmiyor, ama diğer yandan Şam'ı ve kuzey Suriye'nin tamamını istiyor. Arap bile saymadığı Filistinli Araplardan nefret ediyor"[242]. Siyonistler de İngiltere gibi temkinli hareket etmiş Araplara hiçbir zaman açık açık Filistin'de bir devlet kurmak istediklerini söylememişlerdir. Araplarla görüşmelerinde onların dikkatini bu topraklara yapacakları ekonomik yatırımlara, tarım, sanayi ve diğer sahalarda gelişecek imkânlara yönlendirmişlerdi[243]. Bu yaşananlardan anlaşılan Şerif Hüseyin tüm öğrendiklerine rağmen İngilizlere güvenmeyi tercih etmiş ve aslında ortaya çıkan belgeleri görmezden gelerek İngilizlere teslim olmuştur.

Şerif Hüseyin'in yaptıklarını anlamlandırmak zordu çünkü Suriye'de Fransa'nın savaş sonrası oldukça etkili olacağını da duymuş ancak buna da tepki vermemiştir. Ya duyduklarına inanmamış, ya yaşanacakları zamana bırakmış, ya da her durumda Fransa'ya karşı İngilizlerin onu destekleyeceğine şüphe duymadan inanmıştır[244].

Siyonistler bu yaşanalardan etkilenmeyerek kendiişlerine bakmış ve hedeflerine yönelmişlerdir. Arapların Yahudi yerleşiminden rahatsız olduklarını ve Filistin'in bir Arap toprağı olduğuna inandıklarını bilmelerine rağmen göçlerini sürdürmüşlerdir. Arapların işin ciddiyetini anlaması 1918'de olacaktır. Savaşın sona erdiği sene Yahudilerin asıl hedefinin Filistin'e hâkim olup, Arapları da yönetmek olduğu Filistinli Arapların gördüğü bir gerçektir. Filistin topraklarında nüfusun neredeyse tamamı Arap olmasına rağmen onlardan bildiride Yahudiler dışındakiler diye bahsedilmesi gelecek günlerin habercisiydi[245]. Arapların yaşadıkları onları biçare olarak nitelenecek noktaya getirmiştir. Her geçen günün Yahudiler lehine geliştiğini görmek artık daha mümkündü[246]. Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal için yaşayacakları hayal kırıklığı için ise henüz biraz daha zaman vardı.

1.6. Savaşın Sona Ermesi

Osmanlı Devleti İttihat ve Terakki Partisi'nin verdiği bir kararla Birinci Dünya Savaşı'na girmiş ve önemli cephelerde mücadele vermiştir. Kafkas Cephesi'nde Rusya'ya karşı mücadele etmiştir. Sarıkamış faciası olarak bilinen olayda Osmanlı ordusu soğuk, kıtlık ve salgın hastalıklara karşı verdiği mücadeleye karşın 90.000'e

[242] David Fromkin, *a.g.e.,* s. 286.
[243] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 298.
[244] T. G. Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.,* s. 137.
[245] Peter Mansfield, *a.g.e.,* s. 241-242.
[246] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 226.

yakın askerini kaybederek ağır bir fatura ödemiştir. Diğer yandan İtilaf Devletleri'nin yoğun saldırılarına karşın Çanakkale Cephesi'nde Osmanlı ordusu eşine az rastlanır bir vatan savunması gerçekleştirmiş ve İtilaflar bu cephede çaresiz bir geri çekilişe mecbur kalmıştır. En önemlisi ise yüz yıllardır Osmanlı toprağı olarak yönetilen Irak, Suriye, Filistin, Hicaz toprakları tıpkı diğer Osmanlı toprakları gibi İtilaf Devletleri'nin gizli paylaşım tasarılarının odak noktası olmuş yaşanan Arap isyanı da İtilaf Devletleri'nin işini kolaylaştırmıştır.

Tüm bu yaşananlar içerisinde Rusya'nın savaştan çekilmesi Osmanlı Devleti'ne savaşın kazanılma ihtimali umudunu vermiştir. Ancak bu umut uzun sürmedi. Çünkü Almanya savaşa ABD'nin girmesine neden olacak girişimlerde bulunmuştu. Bir yandan Japonya'yı savaşa katılmak için ikna etmeye çalışırken diğer yandan Meksika ile ABD aleyhine görüşmüştür. ABD'nin savaşa girmesinin nedeni olacak bir girişimde daha bulunmuş ve ABD denizaltılarını batırmıştır. ABD 2 Nisan'da Almanya'ya, 26 Ekim 1917'de de İtilafların yanında savaştığını açıklayarak tüm İttifak devletlerine savaş ilan etmiştir[247]. Rusya savaştan çekildikten sonra Vilayet-i Selase'yi geri alan Osmanlı devleti biraz olsun toparlanmayı beklerken ABD'nin savaşa girmesi ve Almanya'nın peşpeşe aldığı yenilgiler sonucun pek de hayırlı olmayacağını göstermiştir. Diğer yandan Almanya ve Osmanlı arasındaki kara bağlantısını sağlayan Bulgarlar Fransızlar karşısında direnememiş, Eylül 1918'de ağır bir şekilde yenilen Bulgaristan ateşkes istemiştir. Bu Osmanlı'nın artık Almanya ile bağlantısının kesilmesine neden olmuştur[248]. Avrupa kamuoyu savaş sırasında yaşanan açlık, ölüm ve diğer sıkıntılar karşısında direnmekten usandığını 1918 yılının başında artık belli etmeye başlamıştır. Savaş devam ederken dengeli görünen mücadele artık bozulmuş İtilaf Devletleri'nin lehinde savaşın geliştiğini görmek kolaylaşmıştır[249]. Bu havayı doğru anlayan ABD Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson gerçek bir barış yapmanın gerekliliği iddiasıyla hangi taraf kazanırsa kazansın uygulamaya girmesini istediği Wilson İlkelerini yayımlamıştır. Ondört nokta denilen bu barış sağlayacak şartlar dünya barışı için hazırlanmış maddelerden oluşuyordu[250] .

Wilson'un yayımladığı bu barış şartları metni İngiltere ve Fransa tarafından red edilmemişti. Bu durum barışın olacağı inacını arttırmış aşağı yukarı yenileceği belli

[247] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 68.
[248] Durmuş Yılmaz, *a.g.e.*, s. 240.
[249] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 68.
[250] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 130-131.

olan İttifaklar için ise umut olmuştu. İtifak devletlerinden önce Bulgaristan 29 Eylül'de Selanik'te imzaladığı antlaşmayla savaşı kendisi açısından sona erdirmiştir. Aynı gün Almanya barış istediğini duyurmuştur. Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan yolun sonuna geldiklerini 5 Ekim'de ABD'ye ayrı ayrı notalar göndererek kabul etmişlerdir. Yenilen bu devletlerin talebi Wilson İlkeleri çerçevesinde bir barış yapmaktı, zaten bu şartlara güvenerek savaşı sonlardırmışlardı. Bu devletlerarasında ilk olarak ABD ve Almanya'nın yaptığı müzakereler sonucunda Almanya ile 11 Kasım'da ateşkes antlaşması imzalandı[251]. Bundan sonraki süreçte 1919 yılı içerisinde her devletle ayrı ayrı antlaşmalar yapılmıştır. Bulgaristan ile Nöyyi, Macaristan ile Trianon, Avusturya ile Sen Jermen, Almanya ile İkinci Dünya Savaşı'na neden olan Versay Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı topraklarının paylaşımı konusunda anlaşamayan İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmayı 1920 yılına bırakacak ve yapılan paylaşım sonucu ortaya Sevr Antlaşması çıkacaktır.

1.6.1. Osmanlı Devleti ve Mondros Mütarekesi

Osmanlı Devleti Çanakkale haricinde diğer cephelerde aldığı yenilgilerin neye mal olduğunu görmüş ve artık savaştan çekilmesi gerektiğini anlamıştır. Almanya ve Avusturya-Macaristan'ı antlaşma yapmak için beklemek ve tek başına hareket etmekten kaçınmak daha büyük sorunlara yol açmış, bu konuda ısrarcı olunursa daha fazla bedel ödeneceği de ortaya çıkmıştır. Tüm yaşananlar Osmanlı Devleti'ni antlaşma yapmak için çaba sarf etmeye itmiştir. İttifaklar içerisinde en zor durumda olan Osmanlı Devleti'ydi. Osmanlı Hükümeti İspanya vasıtasıyla ABD'ye barış için müracaat etmiştir. Ancak daha buradan gelecek cevabı beklemeden bu kez de İzmir Valisi Rahmi Bey devlet adına İngiltere'ye barış başvuruda bulunmuştur. İngiltere bu başvuruyu Rahmi Bey'in askeri yetkili olmamasını bahane ederek reddetmiştir. Bu cevap İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetimi bırakması gerektiği gerçeğini ortaya çıkarmış, Enver ve Talat Paşalar sonuca rağmen ancak ikna edilerek görevi bırakmışlardı. Yine de yeni bir yönetim işleri devralana kadar devleti bu iki isim yönetmiştir [252]. Ancak yeni yönetimi kurmak pek de kolay olmamıştır. Hükümet kurma görevi Tevfik Paşa'ya verilmiş ancak Tevfik Paşa hükümet kuramamıştır. Bu görevi üstlenen Ahmet İzzet Paşa yönetim bunalımına son vermiş ve hükümeti kurarak barış yapmak için çare bulmaya

[251] Enver Ziya Karal, *a.g.e.*, s. 557.
[252] Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali,* İstanbul, 1968, s. 33-36.

odaklanmıştır. Bu sıkıntılar içerisinde Kutü'l Amare'de esir edilmiş General Townshend'ten gelen haber Osmanlı Devleti için bir şans olarak görülmüştü. Çünkü daha önce farklı yollar denenmiş ve İngiltere ile irtibat kurmak mümkün olmamıştı. Townshend esirken görmüş olduğu dostluk için Rauf Bey'e bir mektup yazmış ve barış görüşmeleri için Osmanlı Devleti'ne yardım etmek istediğini ifade etmiştir[253]. Aranan elçi bulunmuş sadrazam ve Townshend'in yaptığı olumlu görüşme sonucunda Townshend Osmanlı Devleti'nin görüşlerini bildirmek için Mondros'ta bulunan İngiltere Akdeniz Komutanı Amiral Calthorpe ile görüşmüştür. 20 Ekim'de Amiral Calthorpe ile görüşen Townshend iki gün sonra İstanbul'a dönmüş ve Osmanlı Hükümeti'ne barış için bir engel olmadığı haberini vermiştir[254].

İngiltere barış görüşmeleri için bir Türk heyet ile görüşmek isteyince Osmanlı Hükümeti için yeni bir tartışma başlamıştır. Padişah Vahdettin'e göre heyet başkanı Damat Ferit Paşa olmalıydı. Ancak Ahmet İzzet Paşa; "Bu zat delidir, bu gibi görevler kendisine yüklenemez" diyerek bunun doğru bir seçim olmadığı konusunda direnmiştir. Oysa Vahdettin kararını vermişti. Sadrazam İzzet Paşa'yı, Damat Ferit Paşa: "eğer Amiral Calthorpe devletin toprak bütünlüğü üzerine mütareke yaptırılmasını kabul ettiremezsem hemen bir savaş gemisi isteyip doğruca Londra'ya gider ve İngiltere kralı ile görüşerek ben senin babanın eski dostuyum isteklerimin kabulünü senden beklerim der ve tekliflerimizi kabul ettiririm" sözleri ile desteklemiş ancak Vahdettin bu konuşmaya rağmen Damat Ferit Paşa'dan vazgeçmemiştir. Padişahın bu kararı tüm hükümet üyeleri tarafından tepki görünce, Vahdettin bu konunun yeni bir hükümet bunalımına neden olacağını anlamış olacak ki ısrarından vazgeçmiş ve delege olarak başta Rauf Bey, Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet ve Kurmay Yarbay Sadullah Bey seçilmiştir. Türkiye'yi temsil edecek heyet 24 Ekim 1918'de yola çıkmış iki gün sonra antlaşmanın yapılacağı Midilli adasındaki Mondros Limanı'na gelmişlerdir[255].

Türk Heyeti Mondros'a gelirken yanında hükümet tarafından hazırlanmış Osmanlı Devleti'nin şartlarının olduğu sekiz maddelik bir rapor getirmişlerdi. Bu maddeler Osmanlı Hükümeti'nin Wilson prensiplerinin gerçekten uygulanacağına inandıklarını ve kötü herhangi bir sonuçla karşılaşmayı akıllarına getirmediklerini gösteriyordu. Zira buna göre Osmanlı Hükümeti İngiltere'den maddi yardım bekliyor,

---

[253] Selahattin Tansel, *a.g.e.,* s. 17.
[254] Durmuş Yılmaz, *a.g.e.,* s. 242; Tuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.,* s. 41.
[255] Selahattin Tansel, *a.g.e.,* s. 21, 23.

topraklarının işgalinin mümkün olamacağını belirtiyorlardı. Hatta Hükümete yapılacak herhangi bir müdahaleye izin verilmeyeceği de bu içerikte yer almıştır[256].

Osmanlı Heyeti'nin bu hayali metninin kabul görmesi elbette mümkün değildi. Görüşmeler sonlandırıldığında General Calthorpe ve Rauf Bey'in Agememnon gemisinde imzaladığı 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması ortada bağımsız bir devletin varlığını işaret eden bir madde bile içermiyordu. Öyle ki antlaşmanın imzalamasından bir gün sonra yürürlüğe giren bu maddeleri İtilaf Devletleri uygulamak için sabırsızlanıyordu[257]. Mütarekenin imzalandığı günü ve Amiral Calthorpe ile aralarında geçen diyaloğu Rauf Bey şöyle anlatmaktadır; "Öğleden sonra saat onda İngiltere ve müttefikleri adına Amiral Calthorpe, Osmanlı Hükümeti adına da benimle Reşat Hikmet ve Sadullah Beyler tarafından imzalandı. Amiral Calhorpe imzalardan sonra şunları söyledi; mütarekeye imza atmakla, yıllardan beri insan kanı akıtılıp gidilişine nihayet vereceğimizi ümit ediyoruz. Ben de bu sözlere şu şekilde karşılık verdim; Mütarekenin şartları ağırdır. Bununla beraber onları yerine getirmeye çalışacağız. İngiliz devlet ve milletlerinin imzalarına sadık, vaatlerine sadakatle riayet edeceklerine güvenimiz tamdır. Bu inanç üzerimize düşen vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Bu itimadımız da hatamız yoktur zannındayız"[258].

Mondros Mütarekesinin maddeleri ise şunlardı;

1- Çanakkale ve İstanbul Boğazı tüm gemilere açık olacak, İtilaflarca işgal edilecektir.

2- Hududların kontrolünü ve asayişi sağlayacak askeri kuvvetlerin dışında tüm Osmanlı ordusu terhis olunacak, tüm donanma İtilaflara teslim edilecektir.

3- Osmanlı topraklarının işgalini kolaylaştıracak 7. maddeye göre İtilafların güvenliğini tehlikeye düşürecek bir olay meydana gelirse İtilaflar, belirledikleri herhangi bir stratejik yeri işgal edebileceklerdir.

4- Bütün ulaşım yolları ve iletişim hatları, limanlar ve tersaneler, Toros tünelleri de dâhil olmak üzere İtilafların kontrolünde olacaktır.

5- Osmanlı Devleti müttefiki olan devletlerin tüm uyruklarını bir ay içerisinde sınır dışına çıkaracaktır[259].

---

[256] Sabahattin Selek, *a.g.e.,* s. 39.
[257] Enver Ziya Karal, *a.g.e.,* s. 559.
[258] Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım I,* Hazırlayan: Sümer Kılıç, İstanbul, 1993, s. 146.
[259] Rıfat Uçarol, *a.g.e.,* s. 506-507.

6- Osmanlı Devleti Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ile bütün alakasını kesecektir.

7- Sonrasında tartışmaların odağında olacak Ermeni devletine dayanak oluşturması için 24. madde ile Vilayeti Sitte adı verilen Doğu Aandolu'daki Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas, Bitlis şehirlerinde bir kaos çıkması durumunda İtilaf Devletleri bu şehirleri işgal etme hakkına sahiptir, denilmişti[260].

Tamamı 25 maddeden oluşan Ateşkes Antlaşması'nın en önemli ve kritik maddeleri bunlardı.

Mütarekeyi imzalayan Rauf Bey sonuçtan oldukça memnun görünüyor ve bu mütarekeyi bir başarı olarak kabul ediyordu. Mütarekeyi imzalayıp İstanbul'a dönen Rauf Bey gazetelere şu beyanatı vererek memnuniyetini dile getirmiştir; "Mütarekeye giderken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum. Mütareke sürecince İngilizler çok açık kalpli ve samimi davrandılar. Bu mütareke ile devletimizin istikbali, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır. Bu mütareke yenen ile yenilen arasında yapılmış bir mütareke değil savaş halinden çıkmak isteyen denk iki kuvvetin aralarındaki iki düşmanlığı durdurmaları hali gibi bir şeydir" [261] . Rauf Bey'in sözlerinden anlaşılan İngiliz diplomasisinin yine üstün geldiğidir. Rauf Bey her ne kadar şerefli bir antlaşma imzaladığını izah edip buna inansa da kısa süre sonra başlayacak işgaller ne kadar yanıldığını ortaya koyacaktır.

Sadrazam İzzet Paşa hatıralarında mütarekenin imzası için şöyle demektedir; "Gerek hükümet, gerek murahhas heyeti son dereceye kadar mukavemet etmiş ve nihayet iş, ültimatom derecesine geldiği sırada ip koparılmadan mütareke akdolunabilmiştir. Tamamen imzasından önce mütareke maddeleri mebusan ve ayana okunarak imzası için müttefikan rıza ve muvaffakiyetleri alınmış idi. Hâlbuki bundan sonra mütarekename maddelerinde faydamıza hayli değişiklik yaptırılabilmiştir"[262].

Her iki beyanata baktığımız zaman gerek Rauf Bey, gerekse Ahmet İzzet Paşa yapılan ateşkes antlaşmasından memnun görünüyordu. Bu antlaşmanın ileride Osmanlı Devleti'ni sürükleyeceği felaketi görmedikleri gibi antlaşmanın Osmanlı Devleti'nin sona ermesine neden olacağının da farkına varamamışlardır.

---

[260] Ergün Aybars, *a.g.e.,* s. 79.
[261] Sehattin Tansel, *a.g.e.,* s. 26; Ergün Aybars, *a.g.e.,* s. 80.
[262] Sabahattin Selek, *a.g.e.,* s. 43.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Mustafa Kemal Paşa da görüşlerini belirten bir telgraf çekmiştir. Bu telgrafta Mustafa Kemal Paşa devletin içinde bulunduğu kötü durumu anladığını, savaşa devam etmenin getireceği felaketi görebildiğini söylemiştir. Ona göre antlaşma yapmak doğruydu ama antlaşma İngiltere'nin savaş boyunca yapmak istediklerine boyun eğmek demek olmamalıydı. Böyle bir antlaşma kendi elimizle İngiltere'ye yardım etmek demekti ve bu Türk tarihinde kara bir leke olarak kalacaktır[263]. Mustafa Kemal Paşa'nın çektiği bu telgraf Rauf Bey ve İzzet Paşa'nın mutluluğunun aksine kara bir tablo çizmekte ne yazık ki ilerleyen günler Mustafa Kemal Paşa'nın ne kadar doğru bir değerlendirme yaptığının da kanıtı olmaktadır.

İngiltere'nin ateşkes antlaşması olarak Türk Heyeti'nin önüne koyduğu tüm maddeler kabul edilmiştir. Bunun en önemli nedeni yine İngiliz diplomatlarının inandırıcılık yeteğiydi. Rauf Bey'de İngiliz Amiral Calthorpe'a verdiği sözlü taahhüdlere güvenerek bu antlaşmayı imzaladığını söylemiştir. Amiral Calthorpe ona herhangi bir yazılı güvence vermeden antlaşmanın adil bir devlet anlayışıyla uygulanacağını söylemiş o da inanmıştır. Rauf Bey yanıldığını anladığında ne yazık ki ben İngiltere ve Fransa gibi devletlerin sözlerini tutacak devletler olduğuna inanmıştım, diyerek kendi hatasını telafi etmek istemiştir. Rauf Bey'in Calthorpe'in inanmasının bir diğer nedeni de Ortadoğu topraklarının İtilafların eline geçmesiydi. Bu topraklar onların olduğuna göre her halde Anadolu'yu işgal etmeye ihtiyaçları yoktur diye düşünmüştü. Osmanlı Devleti için yeni bir felaketin başlangıcı olacak bu ateşkes İngiltere yönetimini sevince boğmuştur. İngiliz Hükümeti ateşkesi olabildiğince ağır şartlarda uygulamak ve her maddeyi hayata geçirmek istiyordu. Hele de yedinci madde onlar için bulunmaz bir fırsattı. Şimdiden İstanbul'un işgal yöntemini bile müzakereye başlamışlardır[264]. Kendi ifadelerinden de anlaşıldığına göre Rauf Bey Amiral Calthorpe'nin sözlerine inanarak mütarekenin ağır maddelerinin uygulanmayacağı hissine kapılmış ancak büyük devletlerin diplomatik kurnazlıklarını hesaba katmamıştır.

Sadrazam ve bakanların bazıları İtilafların kibar olduğuna ve ateşkes şartlarının kısmen de olsa hafif olduğunu iddia eden konuşmalar yapsalar da durumu doğru değerlendiren iki grup olduğu anlaşıyordu. Bu iki gruptan biri İttihat ve Terakki yöneticileri diğeri ise azınlıklardı. 1 Kasım'da Beyoğlu'nda sevinç gösterisinde bulunan

[263] Durmuş Yılmaz, *a.g.e.*, s. 246.
[264] Margaret Macmıllan, *Barış Yapanlar,* Çeviren: Belkıs Çorakçı Dişbudak, İstanbul, 2015, s. 564.

azınlıkların Beyoğlu'na Osmanlı Devleti'nin dışında diğer ülke bayraklarını astıklarını görmüşlerdir. Bayraklar gece polisi toplayana kadar Beyoğlu'nda sallanmış her ne kadar o gün indirilse de bayraklar daha sonra azınlıklar tarafından tekrar asılmış ve bu Beyoğlu'nda sıradan bir olay gibi algılanmaya başlanmıştır. Azınlıklar bu taşkınlıkları yaparken İttihat ve Terakki Partisi'nin beyin takımı olan Talat, Enver ve Cemal Paşalar aynı günün gece yarısından sonra Almanya'ya kaçmıştır[265].

İtilaf Devletleri Mondros Mütarekesi'nin verdiği yasal haklara dayanarak 1 Kasım'da işgallerine başlamıştır. İlk aşamada Musul, İskenderun, İstanbul ve Çanakkale Boğazları işgal edilirken zamanla işgaller genişleyecek Trakya ve Anadolu'nun diğer bölgelerine ilerleyecektir. Bu işgaller yaşanırken halife yani padişah Vahdettin'in saray haricinde otoritesinin kabul gördüğü başka bir yer yoktur[266].

İngilizler ve Fransızlar İstanbul'un işgali sırasında İstanbul'a giriş biçimini de kendi aralarında tartışmışlardır. Amiral Calthorpe İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan donanmalarının bir saat arayla İstanbul'a girmeleri fikrini öne sürse de Fransız Hükümeti'nin istediği olmuş gemiler yan yana birbirlerine çarpmayacak derecede yakın mesafe ile İstanbul'a giriş yapmışlardır. Donanmalar toplamda 60 savaş gemisi ile 12 Kasım'da Çanakkale Boğazı'na girmiş bir gün sonra da İstanbul'a kadar gelmişlerdir. 14 Kasım'da İngilizlerin karaya çıkmasından sonra Fransız, İtalyan ve Yunan birliklerinin karaya çıkması ile İstanbul işgal edilmiş ve beş yıl sürecek esareti başlamıştır. İstanbul'un işgali ile İtilaf Devletleri'nin verdiği sözlü güvencelerin aslında hiç bir önemi olmadığı anlaşılmıştır[267].

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasının ardından savaşın şekli değişmiş ve yeni bir hal almıştır. Bu ateşkes Türk milleti açısından daha zor ve meşakatli yeni bir başlangıca neden olacak sondu. Ateşkes Antlaşması olarak imzalanan bu metnin barışla uzaktan yakından ilgisi olmadığı işgallerle birlikte anlaşılmıştır. Avrupalı sömürgeciler Türk varlığını Anadolu'dan atmak için çalışmalara başlamıştır[268]. Bu antlaşma savaşa son vermek için yapılmış bir antlaşmadan çok Osmanlı Devleti'nin herhangi bir direniş göstermeden teslim olduğunu kanıtlayan bir

[265]Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi,* C. III, Kısım IV, Ankara, 1991, s. 774, 779.
[266] Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi,* İstanbul, 1982, s. 95.
[267] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.,* s. 786.
[268] Durmuş Yılmaz, *a.g.e.,* s. 247.

belgeydi. Bu özelliği ile savaş devam ederken yapılan paylaşım tasarılarının gerçekleşmesi için yasal bir güvence haline dönüşmüştür [269].

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması ile Osmanlı Devleti bağımsız bir devlet olma özelliğini kaybetmiştir. Padişah Vahdettin ve İstanbul Hükümeti çareyi işgalcilerle iyi geçinmekte bulmuş ve İngiliz himayesine girmenin en doğru fikir olduğuna inanarak bu yolda elinden geleni yapmıştır. Ancak Anadolu halkı her ne kadar ağır bir fatura ödeyerek Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış olsa da yeni bir savaşı göze almış ve işgaller karşısında direnmeyi tercih etmiştir.

Sonuç olarak Mondros Mütarekesi Osmanlı Devleti'nin artık yok olduğunun bir kanıtıydı. İtilaf Devletleri açısından ise şekilledirmek istedikleri Osmanlı topraklarını yaptıkları gizli antlaşmalara göre yeniden düzenlemenin zamanı gelmişti. Bu çabanın adı da Paris Barış Konferansı olacaktır[270].

[269] İhsan Şerif Kaymaz, *Mezopotamya'da Emperyalist Kapışma Ve Yerleşme,* İstanbul, 2006, s. 136.
[270] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 47.

İKİNCİ BÖLÜM

2. SAVAŞ SONRASI ORTADOĞU PAYLAŞIM TASARILARININ GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

2.1. Savaş Sonrası Ortadoğu'da Genel Durum

Osmanlı Hükümeti ateşkes yapmaya çalışırken Osmanlı birlikleri henüz bulundukları bölgeleri tamamen boşaltmamışlardı. Mezopotamya'daki Osmanlı birliklerinin komutanı Ali İhsan Paşa 6. Ordu karargâhını taşımak için emir vermişti. Musul ve Süleymaniye boşaltılacak, Zaho ve Erbil'e çekilecekti. 1 Kasım'da Osmanlı birliklerine çok yakın olan İngiliz birlikleri Gayyare'de Musul'un güneyindeydi. Ali İhsan Paşa Ateşkes'in imzalandığını duyunca birliklerin geri çekilme emrini iptal etmiştir. Bu durum İngilizler tarafından gözlemlenmiş ve onlarda bulundukları yerde bekleme kararı almışlardır. Ateşkesin imzalandığı süreçte "6. Ordu, Rakka, Deyrizor, Miyadin, Sincar, Telafer, Hamamalil, Büyük Zap, Güveyr Köprüsü, Dibeke, Kadınhane, Taktak, Cemcemal, Süleymaniye, Halıca hattını tutuyordu. İngilizler ise Ana, Elhazar, Gayyare, Altınköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Selahiye, Hanikin hattındaydı. Bağdat'taki İngiliz Siyasal Temsilcisi Wilson İngilizlerin durmaya niyetli olmadıklarını, 31 Ekim 1918'de Hindistan Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta açıkça ortaya koyuyordu; "Yerli halka, kendimize, bağlaşıklarımıza ve insanlığa verdiğimiz sözler, Musul'u ele geçirerek orada düzeni sürdürmemizi gerektiriyor. Bu sorun her halde askeri bir bırakışmanın koşullarına dayanmamaktadır; çünkü bize karşı direniş söz konusu değildir." Zaten Musul'un işgalini öncesinde tasarlamış olan İngilizler çeşitli bahaneler öne sürerek Musul'u işgal etmişti[271].

8 Kasım'da İngilizlerin eline geçen Musul'a aynı gün İngiliz bayrağı asılmıştı. Artık resmen Musul İngiltere'nin eline geçmiş Ali İhsan Paşa iki gün sonra Nusaybin'e çekilirken ilk İngiliz Musul yöneticisi tayin edilmiştir. Şehir Sykes-Picot'a göre Fransa'nın nüfuz alanındaydı. Oysa şimdi İngiliz denetimine girmiş ve İngilizler tarafından askeri bir idare kurulmuştu. Kurulan bu askeri idarenin geçici olmadığı

[271] İhsan Şerif Kaymaz, *a.g.e.*, s. 139.

yapılan açıklamalardan kolayca anlaşılmaktaydı. İngiltere'nin bu tutumu şehrin ilerideki durumunu oldukça karamaşıklaştıracak bir tavırdı[272].

Türk tarafı açısından Musul'un elimizden çıkışı hakkında Ali İhsan Paşa şu bilgileri vermektedir; "Mütareke akdine kadar, elimizde tutmağa muvaffak olduğumuz Musul şehrini, İngiliz kumandanlarıyla uzun boylu didişmelerden sonra, İstanbul'da Sadrazam ve Başkumandan Vekili İzzet Paşa'dan aldığımız direktif ve 9 Kasım1918 tarihli tebliğ üzerine Musul'u, 10 Kasım 1918'de İngilizlere bırakarak Altıncı Ordu karargâhını Nusaybin kasabasına çekmiştim. Musul'daki, her nevi silah, cephane vesaireyi, daha evvel, geceleri, şimale; Cizre'ye göndermiştim. Mondros Mütarekenamesi'nin yedinci maddesi, müttefik devletlere, sevkulceyşçe mühim addettikleri yerleri işgal hakkını vermekte idi. Aynı madde mucibince, nasıl Boğazları ve İstanbul şehrini işgal etmişler ise, Musul şehrini ve vilayetini de o suretle işgal etmek hakkını haiz olduklarını, İngilizler; son defa ileri sürmüşlerdi"[273]. Kasım'ın ortalarında artık Musul tamamen Türk birlikleri tarafından boşaltılmıştı. İngilizler 6 Aralık 1918'e kadar Musul'un tüm bölgelerini eline geçirmiş Süleymaniye, Telafer, Sincar ve Zibar, Akra İngiliz birlikleri tarafından kontrol altına alınmıştır[274].

Bu işgalleri İngiliz ordusunun Anadolu'da yaptığı işgaller takip etmiştir. Paylaşım tasarılarında Fransa'ya verilen Çukurova ve Antep, Urfa, Maraş'ın İngiliz işgaline uğraması İngiltere'nin Fransa ile henüz pazarlığının bitmediğinin kanıtıydı. Zira petrol için Musul'u işgal ederek bunu Fransa'ya göstermiştir[275]. İngiltere işgallerle birlikte önceden planladığı her şeyi uygulamaya başlamıştır. Anadolu'da başlatmaya çalıştığı Kürt ayrılık hareketini ilk olarak Musul'da hayata geçirdi. Kendisine yardımcı olacak Şeyh Mahmut Berzenci'yi 17 Kasım'da Süleymaniye merkezli bir yönetimin başına getirmiş böylece ellerinin altında kontrol edebileceği bir yerel destek oluşturmuştu. Mahmut Benzerci'nin kontrol edeceği bölgeyi Erbil, Dohuk, Zohap, Tuzhurmatu, Kifri, Altınköprü oluşturuyordu[276]. Savaş sonrası duruma baktığımız zaman İngiltere Mondros Mütarekesi için verdiği sözlü taahütlere uymadığı gibi, Sykes-Picot Antlaşması'na da uymamıştır.

---

[272] Getrude L. Bell, *Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetimi,* Çeviren: Vedii İlmen, İstanbul, 2004, s. 97-98.
[273] Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri,* C. 5, Hazırlayan: Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s. 23.
[274] İhsan Şerif Kaymaz, *a.g.e.,* s. 145.
[275] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 104.
[276] İhsan Şerif Kaymaz, *a.g.e.,* s. 145.

İngiltere Ortadoğu'nun diğer bölgelerinde de işgalinin tamamlanması için çabalarına devam etmiştir. Allenby komutasındaki İngiliz ordusu 1918 sonbaharında Suriye topraklarına doğru işgallerini genişletmiştir. Ardından Kuzey Filistin ve Kudüs saldırıları gelmiştir[277]. 19 Eylül 1918 tarihinde harekete geçen İngiliz ordusuna Araplarda destek olmuş ve bölge İngiliz kontrölüne girmiştir[278]. İngiliz birliklerini yöneten Allenby Deraa'yı Faysal'a bırakmış, Afule, Megiddo, Cenin, Nablus, Cisr El Mecami'yi geçerek, Tabor Dağı ile Nabort'a kadar ulaşmıştır. Eylül'ün sonunda Osmanlı ordusu artık çekilmiş, İngilizler Şam'a girmeye başlamıştır. Onlara yardım eden Arap çeteleri şehre zaten girmişti. Allenby Ekim ayının ilk günü artık Şam'daydı ve bu sevincini kendisine oldukça yardım eden Faysal'la paylaşmak için onu da Şam'a çağırmıştı[279]. Yavuz Sultan Selim'in dört yüzyıl önce aldığı bu Osmanlı toprağında 30 Eylül 1918'de artık Osmanlı bayrağı yerine Şerif Hüseyin'in krallığını simgeleyen bir bayrak yönetim merkezine asılmıştı[280]. Mark Sykes'ın siyah, kırmızı, beyaz ve yeşil renklerden oluşturduğu bu bayrakla Şerif Hüseyin'e siyasi bir destek verilmiş izlenimi yaratılmıştır. Şerif Hüseyin bu bayrakla hem bağımsız bir devleti olcağına daha çok inanacak hem de Suriye'nin kendisine bırakılacağını zannedecekti[281]. Bir taraftan Şerif Hüseyin diğer taraftan ise oğlu Faysal henüz İngiltere'nin işine yaracakları için ihmal edilmemiştir. Allenby İngiliz Savaş Bakanlığı ile yaptığı görüşmeye dayanarak Faysal'a Suriye'nin Fransız yönetimine bırakılacağını söylemiştir. Aynı zamanda Lübnan tamamen Fransa'nın yönetiminde olacak burayı askeri bir Fransız yetkilisi yönetecektir. Faysal'a eğer Şerif Hüseyin ile birlikte olmaya devam ederse kendisi için de doğu Ürdün'de Akabe ve Şam topraklarının ortasında kalan bir yerde askeri bir yönetim verilebileceğini söylemiştir. Bu sözler elbette Faysal'ın hayal ettiği şeyler değildi. Bu konuma itiraz etse de Allenby onu barış antlaşması yapılıncaya kadar uslu durması konusunda uyarmış ve bu uyarı Faysal tarafından dikkate alınmıştır.

Şam da bunlar yaşanırken Mustafa Kemal son bir direniş göstererek 26 Ekim 1918'de Halep'in kuzeyindeki Haritan'da dört yüz yıllık Osmanlı toprağı için mücadele etmiştir[282]. 30 Ekim'de artık her şeyin bittiği bir nokta da Mustafa Kemal Liman Von

---

[277] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 293.
[278] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 763.
[279] H. V. F. Winstone, *Ortadoğu Serüveni 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü,* Çeviren: Fuat Davutoğlu, İstanbul, 1999, s. 436.
[280] M. Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.*, s. 108-109.
[281] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 294-295.
[282] H. V. F. Winstone, *a.g.e.*, s. 436- 437.

Sanders'in yerine Yıldırım Orduları Grup Komutanlığına atanmıştı. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın artık Arap toprakları için yapabileceği bir şey kalmamıştı. M. Kemal Paşa'nın; "Halep kuzeyinde İskenderun-Beylan-Derel-Cemal, Tellal-Fırat ve doğuya uzanan hatta, daha sonra Antakya'yı da katarak kurduğu savunma hattıyla Türkiye'nin güneyinde Suriye ile olan Misak-ı Milli sınırları oluşturulmuştur"[283].

Bir hafta Araplar tarafından idare edilen Lübnan'ın bu durumu da uzun sürmemiştir. 8 Ekim 1918'de İngiltere ve Fransa ortak birlikleri Lübnan'a girmiş ve işgali takip eden günlerde Fransa burayı yönetmesi için Albay Piepape'yi tayin etmiştir. Yaşanacak tepkilerin önüne geçmek için Albay Piepape işgalin kalıcı olmadığı açıklamalarında bulunmuştur. Albay tekrar Lübnan İdare Meclisi'ni kurmak için görevlendirildiğini ve Lübnan'ın Fransa'nın himayesi sayesinde bağımsızlığını kazanacağını açıklamıştır. Lübnan'da yönetime el koyan Fransızlar eski memurların hepsini değiştirmiş, tek özelliği Hristiyan ve Fransızca bilmek olan memurlar tayin etmişlerdir. Bu din ayrımı Müslümanlara ileride neler olabileceğine dair bir fikir vermeye yetmiştir. Henüz savaş sonlanmadan ve Mondros Mütarekesi imzalanmadan önce bütün Arap topraklarında İngiliz veya Fransız bayrakları dalgalanmaya başlanmıştır. Araplara göre Türkler kendi topraklarından kovulmuştu, ancak isyancı Arapların hayali olan Arap hükümetinin ömrü de bir hafta süren bir taslak olarak kalmıştır. Fransız ve İngilizler yaptıkları paylaşım tasarılarına göre küçük değişiklikler yaparak Arap topraklarını işgal etmişlerdi. Filistin bölgesi, Sur ilçesine kadar İngiltere'nin yönetiminde, Sur'dan başlayıp Lazkiye'nin de dâhil olduğu bölge ise Fransa ve İngiltere'nin ortak yönetimindeydi. Şerif Hüseyin kendisini bütün Arapların Kralı ilan etmiş, kendisine göre beklediği gün gelmiştir, fakat sonuç umduğu gibi olmamıştır. Bu ünvan birtek isyancı Araplar tarafından kabul görmüştür. Osmanlı'ya karşı kendisini isyana teşvik eden ve Şerif Hüseyin'in Sykes-Picot Antlaşması'nın ortaya çıkmasına rağmen güvenmeye devam ettiği İngilizler dahi onu sadece Hicaz Kralı olarak tanımışlardır[284].

Savaş devam ederken Ortadoğu toprakları için yapılan paylaşım tasarıları aslında Rusya'nın savaştan çekilmesi ile ortaya çıktığında bu durum Arap topraklarının akıbeti hakkında ilk sinyalleri vermiştir. Ancak Arap isyanının liderleri olan Şerif Hüseyin ve oğulları gördüklerine inanmak yerine birlikte hareket ettikleri İngilizlere güvenmeyi

[283] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 320.
[284] M. Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.*, s. 109-111.

tercih etmişlerdir. Oysa Sykes-Picot Antlaşması'nın maddeleri özellikle Suriye'nin hem Fransa'ya hem de Şerif Hüseyin'e vaat edildiğini ortaya koyuyordu. Bununla beraber savaş devam ederken Balfour Deklarasyonu'nun yayınlanması ile Filistin'in bir Yahudi yurdu olacağına dair İngiliz desteğinin açıklanması dahi Arap isyancıların fikirlerini değiştirmeye yetmemiştir. Ortadoğu topraklarının Osmanlı yönetiminin elinden çıkmış olmasının elbette tek nedeni Arap isyanı olmamıştır. Ancak bu isyanın İtilaf Devletleri'nin işini oldukça kolaylaştırdığı da yadsınamaz bir gerçektir. Arap topraklarında dalgalanan İngiliz ve Fransız bayrakları Müslümanları gelecek için ürkütmeye yetmiş hatta pazarlıklarının başından beri İngilizlere güvenen Şerif Hüseyin'i dahi yaptıklarından şüpheye düşürmüşse de Araplar bağımsız bir devlet kurabileceklerine olan inançlarını Ortadoğu'da kurulacak mandater yönetimlerin kurulmasına kadar sürdüreceklerdir.

Ortadoğu'nun kaderi Arap isyanına liderlik edenler ve Arap isyancılarının umduğu gibi olmayacak, Ortadoğu için belirlenen kaderin akıbetini yine İngilizler tahmin edeceklerdir. 11 Aralık 1918'de Bağdat'da bulunan İngiliz askeri yetkilisinin hazırladığı rapor sadece o gün için değil bugün için dahi oldukça doğru tespitler içermektedir; "Arap politikamız din ayrılığına ve Avrupa aleyhtarlığına dayanan ön yargıları dışında ortak bir şeyleri bulunmayan bir dizi Müslüman devlet doğurursa, bu durum Ortadoğu'da oldukça uzun bir süre boyunca barış ümidine son verir… Şu halde, yeni bir Balkan meselesine çok benzeyen bir şeyi yaratmak tehlikesiyle iç içe bulunuyoruz" , demiştir[285].

2.2. Paris Barış Konferansı

Savaş sona ermiş, silahlar susmuş, özellikle Ortadoğu ve Anadolu'nun bir kısmı İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Ancak özellikle Rusya'nın savaştan çekilmesi, paylaşım tasarılarının açığa çıkması, İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu topraklarının paylaşımı konusunda bazı anlaşmazlıklar yaşayacakları işaretlerini ortaya çıkarmıştır. Bu işaretler yeni bir savaşın sinyallerini vermeye başlamıştır, işte bu savaş diplomasi savaşı olacak ve İtilaf Devletleri, yenilen devletlerin akıbeti hakkında karar vermek için Paris'te bir barış konferansı toplamaya karar vereceklerdir.

Savaş sonunda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson İtilafların antlaşmaları yaparken uymalarını istediği Wilson ilkelerini açıklamıştı ve bu şartlarda

[285] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 244.

İtilaflar tarafından kabul edilmişti. Wilson Prensipleri olarak kabul gören bu ondört ilke gizli paylaşım tasarılarının geçerliliğini kabul etmiyordu. Halklar için kendi geleceklerine kendilerinin karar vermesini talep ederken, Osmanlı egemenliğinde olan azınlıklar içinde özellikle vurgulamalar bulunuyordu. Dünya barışını korumak için ise Cemiyet-i Akvam'ın kurulmasını şart koşuyordu. Bu barış ve dostluk içeren maddeler nedeniyle Wilson Paris'e geldiğinde halk tarafından "bir kahraman ve kurtarıcı olarak" görülmüştür[286]. Wilson Prensipleri'nden milletlerin kendi geleceğine kendilerinin karar vereceği maddesi, isyan eden ancak umduklarını bulamayan Araplar, Mondros Ateşkes Antlaşması gibi ağır şartları olan bir antlaşmayı imzalayan Osmanlı Devleti ve diğer mağluplar için de bir umut ışığı doğurmuştur. Ancak bu düşünce Barış Konferansı'nda baştan şekillendirilmesi düşünülen coğrafyalar için planlanan politik gerçeklere uymayan[287] bir maddeydi.

Osmanlı Devleti aslında konferansın ana gündemini oluşturacaktı. Doğu sorunu İtilafların gözünde savaşarak çözülmüştü. Savaş bittiğine göre paylaşım tasarılarının hayata geçme zamanı gelmişti. İtilafların Paris Barış Konferansı'ndaki amacı bir barış sağlamaktan çok Türkiye ve Ortadoğu topraklarını yeniden şekillendirmekti. Savaşın başından beri aldıkları kararlarla sürekli birbirleriyle çelişen İtilaf Devletleri için çözülmesi gereken yeni problemler vardı. Savaştan çekilen ve gizli antlaşmalarda yer alan Rusya'nın payı ne olacaktı? İngiltere bu sorunu kendince çözmüş bu topraklarda Ermeni ve Kürt devletleri kurma kararı almıştı ancak Fransa ve İtalya İngiltere ile aynı fikirde değildi. Fransa kendi payı olarak gördüğü Çukuova'yı Ermenilere bırakmayı reddetmişti. Sykes-Picot Antlaşması'na rağmen Fransız ve İngiliz çıkarları hala çakışıyordu. Bütün bunlar yetmezmiş gibi aldıkları kararlara tamamen ters olan Wilson Prensipleri'ni de kabul etmişlerdi ve buna sığınan, bağımsızlık hayal eden, İngiltere'nin vaatlerde bulunduğu etnik gruplar da Paris'e geleceklerdi. Bunlar Araplar, Ermeniler, Yahudiler, Kürtler, Rumlardı[288]. Tüm bunların yanısıra Konferansı düzenleyenler öncelikle kendi devletlerinin çıkarlarını savunmak için Paris'teydi. Alacakları kararlarda kendi halklarının isteklerini de dikkate almaları gerekirken, diğer yandan önlerindeki seçimleri göz ardı edemezlerdi, devletleri için öncelikli olan çıkarları iyi düşünüp kar ve zarar hesaplamalarını iyi yapmaları gerekiyordu[289].

---

[286] Arthur Goldschmıdt Jr.-Lawrence Davıdson, *a.g.e.*, s. 289.
[287] H.V. F. Winstone, *a.g.e.*, s. 437.
[288] Tahsin Ünal, *a.g.e.*, s. 637-639.
[289] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 22.

18 Ocak 1918'de açılacak olan Paris Barış Konferansı'nda barış görüşmelerine "Müttefik, daha az müttefik ve ortak devlet gibi garip ve suni sınıflandırılmaya ayrılmış 32 devletin temsilcileri katılmıştır." Her ne kadar Konferansa 32 Devlet katılsa da kararların alınmasın da etkin olan devletler ABD, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya'dır. Bunlar içerisinde ise asıl kararları veren iki devlet vardı; İngiltere ve Fransa. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından oluşan ve Onlar Konseyi adını alan bir heyet kararları alma gücüne sahipti. Onlar Konseyi'nde isteklerini gerçekleştirmek isteyen İngiltere ve Fransa bir sulha değil kendi çıkarlarını elde etmeye odaklanmış ve bunun yöntemini bulmaya çabalamışlardır. Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı topraklarından sonraki öncelikli hedefi Almanya'nın bir daha güçlenmesini engelleyecek tedbirler almaktı. Paris'e gelen ABD Başkanı Wilson'un hedefi ise dünya barışını koruyacak milletlerarası bir barış örgütü kurulmasını sağlamaktı. Japonya olaylarda etkisiz kalmış, İtalya ise değer görmemişti. Fransa Başbakanı Clemenceau ve İngiliz Başbakanı Lloyd George değişmeyen Avrupa politikasının temsilcileri olarak Konferans'ın en etkili iki ismi olmaya hazırlanmışlardı[290]. Clemenceau'nun fikrine göre Fransa'nın güvenliği için ittifak halini sürdürmek gerekiyordu. İşte bu yüzden Konferans boyunca en büyük antlaşmazlıklar da dahi ittifakı bozmayacak şekilde davranmıştır. Clemenceau'u yakınındaki diplomatlara Fransızlar bugün Fransa'nın varlığını İngiltere ve ABD'nin desteğine borçludur, diyecektir. Bu düşünce tarzı onu Konferans boyunca Fransa'nın çıkarları için tartıştığı İngiltere ve ABD ile ipleri koparmamasına, onlarla düşünce olarak aynı çizgide yürümesine neden olmuştur[291].

Clemenceau'ya göre, Lloyd George Barış Konferansı'na gelirken İtalya ve Fransızlara göre daha avantajlıydı. İngiltere amaçlarının büyük kısmına ulaşmış, Alman donanmasını ele geçirmiş, kömür madenleri, limanlar, telgraf istasyonları hem Japonya hem de İngiltere'nin kontrolüne grimiştir. Lloyd George, Paris'te savaşta birlikte olduğu devletlerin İngiltere'ye istedikleri tavizleri vereceklerini, Hindistan hâkimiyetini tehlikeye düşürecek hiçbir şey kalmadığını söylerken bu kazanımlar azımsanacak kadar basit değildir, diyiyordu[292].

Paris'te Wilson, Clemenceau, Lloyd George'a ihtiyaç duyan ve fırsatı ganimete çevirmeye çalışan biri vardı: Yunan Başbakanı Venizelos. Venizelos Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa ile kendisi için pek de önemli olmayan Milletler

[290] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 136.
[291] Margaret Macmıllan, *a.g.e.,* s. 67.
[292] Margaret Macmıllan, *a.g.e.,* s. 83-84.

Cemiyeti'nin kurulması, Fransa'nın Güney Rusya çıkarları, İngiltere'nin Kıbrıs meselesinde İngilizleri destekler görüntüsü vermiştir. Böylece bu devletlerin hem İtalya hem de diğer devletlerle olan mücadelelerin de Yunanistan'ın yanında yer alacağını ümit etmiştir[293]. Venizelos'un çabaları sonucu İtalya Konferans'ın istenmeyen çocuğu olacaktır[294]. Konferans devam ederken Japonya'nın alınan kararlara müdâhil olmaması nedeniyle dört devletin temsilcilerinden oluşan Dörtler Konseyi kurulmuş ve bu konsey çalışmalarına devam etmiştir[295]. Konferansta toplanıp topraklarını paylaşma çabasında olan İtilaf Devletleri Konferans'a Osmanlı Devleti'ni de davet etmişlerdir. Osmanlı Devleti'ni Paris'te Haziran ayında temsil edecek heyette Sadrazam Damat Ferit Paşa, eski sadrazam Tevfik Paşa, Maliye Bakanı Tevfik Bey ayrıca Danıştay Başkanı Rıza Tevfik Bey vardı. Osmanlı Heyeti Konferans'a katıldığında Osmanlı Devleti'nin taleplerini içeren bir nota hazırlamışlardı buna göre;

1. Osmanlı Devleti'nin sınırlarının savaş öncesindeki haliyle kabul edilmesi
2. İtalya ve Yunanistan tarafından işgal edilmiş adaların Osmanlı Devleti'ne geri verilmesi
3. Türk toprağı olan ancak Balkan Savaşları'nda Yunan ve Bulgar işgaline uğramış Batı Trakya'nın boşaltılması
4. Anadolu'nun doğusunda kurulmak istenen Ermeni devleti ile ilgili görüşme yapılabileceği
5. Osmanlı yönetimine bağlı olacak biçimde Arap topraklarında özerk bir yönetim kurulabilceği, bu istekler bazı Avrupalı temsilcileri sinirlendirmiş, bazılarına ise komik gelmişti[296].

Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti durumun ciddiyetini hala anlayamamıştı, bu talepler Osmanlı topraklarını paylaşmak için Ocak ayından itibaren bir araya gelmiş devletler için oldukça hayalperest hedefler olarak kabul edilecektir. Zira İngiltere Anadolu toprakları için Ermeniler, Rumlar, Kürtlere vaatler veriyor, diğer yandan da Ortadoğu toprakları için müttefiki Fransa ile mücadele ediyordu. Dörtlü Konsey içerisinde şüphesiz en etkin devlet İngiltere'ydi. ABD Wilson prensiplerini Konferans ilerledikçe uygulayamayacağını görmüş ve bu durumu mecburen kabul etmiştir.

---

[293] Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz,* Çeviren: Halim İnal, İstanbul, 1978, s. 78-79.
[294] Fahir Armaoğlu, *a.g.e.,* s. 136.
[295] Mehmet Sait Dilek, "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C. 36, S. 36, Ankara, Kış/2013, s. 33; Ergün Aybars, *a.g.e.,* s. 98; Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 117.
[296] Selahattin Tansel, *a.g.e.,* s. 260.

ABD Konferans'ta ısrarla gizli paylaşım tasarılarının ön gördüğü paylaşımlara bağlı kalınarak bu toprakların ele geçirilmesine karşı çıkmıştır. ABD'ye göre paylaşımı yapan devletler bu paylaşımlara sadık kalınarak bu topraklarda manda idaresi kurmalı ve Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında bu toprakları idare etmeliydi. ABD'nin bu ısrarlı teklifi üzerine 30 Ocak 1919'da devletler prensip olarak Suriye, Irak, Filistin ve Arap Yarımadası ve Anadolu'nun doğusunda kurulması planlanan Ermenistan'ın manda ve himaye yöntemi ile idaresine karar vermişlerdir[297].

Bu öneri ile birlikte İngiltere'nin istekleri farklı bir biçim almıştı toprak almak yerine manda yönetimi. Bu bahane ile kurulacak Ermenistan'a ABD mandası talep edilebilecektir. ABD'nin almış olduğu yalnızlık politikasına rağmen Wilson'un bu kadar çok Avrupa'nın işlerine müdahale etmesi Amerikan meclisinde hiç hoş karşılanmamış ve Wilson bu konuda eleştirilmiştir. Sonuçta Monreo politikasına göre bu kadar fazla müdahale doğru değildi ve ABD Meclisi bu politikaya sadıktı. Ancak Wilson Ermeni devleti ile alakasını kesmemiş bu konuyla ilgili geniş çaplı incelemeler yapması amacıyla General Harbourd başkanlığında büyük bir heyeti, Türkiye'ye göndermiştir. General Harbourd bu emre uymuş ve özelikle Doğu Anadolu için içeriği oldukça güçlü bir gözlem raporu hazırlamıştır. Bu raporun biri Paris Barış Konferansı'na bir tanesi de ABD'nin Dışişlerine teslim edilmiştir. Hazırladığı raporda taraf tutmayarak adil bir değerlendirme yapan Harbourd Ermeniler kadar Türklerin de saldırıya maruz kaldıklarını yazmıştır. Manda meselesi de bu raporda yer almış Harbourd; "Ermeni sorunu Ermenistan'da çözülemez" demiştir. Ortadoğu toprakları zaten İngiltere ve Fransa'nın işgali altında olduğu için Harbourd'a göre buralarda manda idaresi kurmak gereksizdi. Ama Anadolu toprakları için farklı düşünmüş İstanbul ve Trakya'yı da kapsayan Türkiye topraklarının manda yönetimi ile idare edilmesinin doğru olacağı yorumunu yapmıştır. Bu rapor ABD'nin ön görülen Ermeni devleti mandasını kabul edeceğine dair olumlu işaretler içermemiştir. Bu raporun hazırlanmasından otuz gün sonra ABD Meclisi 19 Kasım 1919'da hem Cemiyet-i Akvam'a üye olmayı hem de Versay Antlaşması'nı onaylamayı kabul etmemiş böylece kurulacak Ermeni devleti için düşünülen ABD mandası fikrinin hiçbir hükmü kalmamıştır. ABD Meclisi bir kez daha yalnızlık politikasını tercih etmiştir. Manda sistemi Milletler Cemiyeti'nin kontrolü altında tasarlanmıştı ancak ABD Milletler

[297] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 53-54.

Cemiyeti'ne üye olmayı reddettiğine göre kurulması düşünülen manda rejimleri ortada kalmış, zaten Aralık ayında da ABD Heyeti Konferans'tan ayrılmıştır[298].

2.2.1. Konferans'ta Toprak Talepleri

Paris'te Ermeni talepleri ABD'nin yani Wilson'un girişimlerinden önce başlamıştır. Ermenileri temsilen Avetis Aharoniyan ve Bogos Nubar Paşa bir muhtıra hazırlamış ve Ermenilerin milli istekleri olarak taleplerini 26 Şubat 1919'da İtilaf Devletleri'ne sunmuşlardır. Aynı gün her iki isim Onlar Konseyi'nde uzun bir konuşma yaparak savaş sırasında kendi devletleri Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'ya yardım etmelerinden dolayı Türklerin kendilerine öfke duyduğunu söyleyerek günah çıkartmışlardır. Avetis Aharoniyan'ın başkanlığını yaptığı Ermeni Cumhuriyeti Heyeti Trabzon'un batısından başlayacak bir sınırın Mersin kıyılarına kadar uzatılmasını, Doğu Anadolu'daki altı ili yeni kurulacak Ermeni devletinin sınırları olarak belirlemişlerdir. Böylece Trabzon ve Mersin yani iki liman şehri de Ermeni devletine ait olacaktır. Ayrıca fikirlerini dile getiren Bogos Nubar Paşa bu sınırlar içerisine Çukuova'nın da dâhil edilmesini istemiştir. Bu taleplerle neredeyse Türkiye topraklarının yarısında büyük bir Ermeni devleti kuracaklarını hayal ettikleri ortadaydı. "Denizden Denize Ermenistan" adıyla bilenen bu Ermeni taleplerinin bir rüya olmaktan öteye geçmeyeceği onların anlamadığı bir gerçektir. Çünkü çizilen bu sınırlarda Ermeniler nüfus olarak Müslümanlardan daha azdı ve böyle bir bölgenin onlara verilmesi coğrafyaya dahi tersti. Bu isteklerin hayali ve imkânsız olduğunu söyleyen sadece Türkler değildi. Nisan ayında Türkiye topraklarında incelemeler yapan Robert Koleji Müdürü Caleb F. Gates'te Ermenilerin bu taleplerinin mübalağadan ibaret olduğunu söylemiştir. Ayrıca Gates; bu Ermeni taleplerinin Türkler tarafından asla kabul edilmeyeceğini, Türklerin Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra vatanlarını savunmak için örgütlenmeye başladığını ifade etmiştir. Ona göre bu durumda değil bu istekleri, Türkleri ateşkesi uygulamaya ikna etmek dahi mümkün değildi. Bu hayali sınırlara rağmen Ermenileri tüm gücüyle destekleyip tarihe, coğrafyaya ve nüfus istatistiklerine ters düşmeye razı olan biri vardı ABD Başkanı Wilson[299].

---

[298] Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", *Belleten Dergisi*, C.LXI, S. 230, Ankara, Nisan, 1997, s. 134-136.

[299] İsmail Köse, "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *Journal Of History Studies*, Volume 6, Issue 3, April 2014, s. 221-222.

Paris'te bunlar yaşanırken İstanbul ve Anadolu'daki gayri müslimlerin hayatlarının tehlikede olduğu ve Bab-ı Ali'nin Paris Sulh Konferansı'na göndereceği muhtıra ve ıslahat projesinin herhangi bir yenilik getirmeyeceği iddiasındaki patrikhanelerin, sulh konferansına değiştirilmiş raporlar gönderdikleri Osmanlı Devleti tarafından haber alınmıştı. Patrikhane Konya, Eskişehir, Kütahya ve Bursa'da raporlar hazırlamıştı. Bu raporlarda Anadolu'da yaşayan Rum ve Ermenilerin hayatlarından endişe ettikleri ve Kuvayi Milliye nedeniyle hayatlarının Müttefikler tarafından güvence altına alınması için müracaatta bulundukları yazılmıştı. Yine bu raporlara göre kiliseler halka Müslümanlarla iyi geçinmelerini, samimiyet kurmalarını ve milli duygularını rencide edecek hareketlerden kaçınmalarını tavsiye ve tebliğ etmişlerdi[300].

Ermeniler dışında Paris Barış Konferansı'nda ABD desteği almaya çalışan diğer bir millette Yunanlılardı. Yunan isteklerini ve iddialarını ortaya atan ve destek isteyen isim elbette Venizelostu. Henüz Paris Barış Konferansı başlamadan önce Venizelos faaliyete geçmiş, 30 Aralık 1918 tarihinde bir memorandum ile Yunan telaplerini Müttefiklerine bildirmiştir. Memoranduma göre "Meis Adası, Marmara Denizi çizgisinin batısında kalan Anadolu toprakları ve Büyük ve Küçük Menderes, Gediz nehirleriyle, Bakırçayı, Gönençayı ve Manyas gölüne akan Kacaçay'ın ve Güney Akdeniz'e dökülen Dalamançayı'nın suladığı en verimli topraklar ve bunların deniz zenginlikleri ile dolu kıyıları Yunanistan'a verilmeliydi"[301].

Yunanistan bir yandan diplomatik ataklarda bulunurken diğer yandan da mağdur bir gayrimüslim halk portresi çizmeye uğraşarak ABD'yi yanına çekmeye çalışmıştır. ABD'nin Yunan Elçiliği Rumeli ve Anadolu topraklarında yaşayan Hristiyan tebaanın hayatlarının tehlikede olduğunu, Türklerin tacizine ve saldırılarına maruz kaldığını haber aldıklarını söyleyerek uydurma raporlar hazırlamışlardı. Yunanistan psikolojik bir savaş taktiği uygulamıştı. Anadolu'da Türklerin Rumları ve Hristiyanları yok edecek büyük bir saldırıya hazırlandıkları dedikodularını yayarak bu söylentilerin İngiliz Dışişlerine ulaşmasını da yine kendileri sağlamıştı. Yunan Hükümeti'nin amacı bir korku havası yaratarak dünyada bu konuyu takip eden halkları etkilemek ve bir an önce Anadolu topraklarına tepki çekmeden asker çıkarmaktı. Yunan Hükümeti bu söylentilere İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe'yi inandırmayı başarmıştı. Calthorpe bu söylentiler hakkında kendine raporlar ulaştığını ve bu hususun

[300] BOA. , DH. EUM. AYŞ. , 29/121.
[301] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 118.

gerçek olduğu konusunda Rumların oldukça ısrarcı olduklarını bildirmiştir. Bu saldırıya karşı tedbir alıp askeri birliklerini teyakkuzda tutan İngiliz Amiral daha sonra kendi yaptığı araştırmayla Rumların oyununa geldiğini bu iddiaların gerçek dışı olduğunu anlamıştır[302]. Anlaşılan Anadolu'nun işgali için çok çalışan tek Rum Venizelos değildir.

Venizelos Konferans henüz başlamadan Onlar Konseyi'ne isteklerini iletmeyi başarmıştır. Buna göre kendi nüfus istatistiğine göre Rumlar çoğunlukta olduğu için Epir topraklarının kuzeyi, Trakya, Anadolu'nun Ege bölgesindeki sahil adaları, Bursa'nın bir bölümü, Aydın, Kıbrıs Yuanistan'a verilmeliydi. Hatta ona göre Trabzon ve Adana'da Yunanistan'ın olması gereken şehirlerdi ancak şimdilik böyle bir talebi yoktu [303]. Daha sonra Şubat ayında bu isteklere Oniki Ada, Rodos, İmroz ve Bozcaada'yı da dâhil etmiştir[304].

Ancak ilginç olan, Venizelos isteklerini İngiltere'yi kızdırmamaya dikkat edecek şekilde bildiriyordu. Mesela Venizelos'a göre Meriç nehrinden başlayıp İstanbul'a kadar uzanan tüm topraklar Yunanistan'a aitti. Ama Yunanistan'ın isteklerini İngiltere'ye aktarırken İstanbul'da milletlerarası bir yönetimle idare edilecek bir yapıyı kabul ettiğini de söylemişti. Diğer yandan da Doğu Anadolu'da kurulmak istenen Ermeni devletinin en hararetli taraftarlarından biriydi. Bu tavrını destekleyecek hareketler yapmış İnebolu ve Batum arasında kurulmak istenen Pontus Rum devletinin müzakarelerine pek ilgi göstermemiştir. Yani bu toprakları Yunanistan'a bağlamak gibi bir çabası yoktu. Venizelos Doğu Anadolu'nun Türkiye topraklarından koparılma çabalarının Batı Anadolu üzerindeki dikkatleri dağıtacağını düşünerek böyle bir strateji geliştirmiştir. Diğer yandan henüz İngiltere'nin kontrolü altında olan Kıbrıs ile ilgili herhangi bir çabaya girişmemiş olan Venizelos İtalya'nın işgali altındaki adalar için İtalya'nın karşısına dikilmeye başlamıştır[305].

Venizelos'un Paris Barış Konferansı'ndaki iddalarının ortaya çıkardığı tablo şuydu; Venizelos Ege kıyılarını ve burayla bağlantısı olan birçok şehri isteyerek büyük bir Hellen Devleti'ni hayata geçirmek istiyordu. Bütün politikasını da bu yönde geliştirmişti. Venizelos isteklerinin desteklenmesi ve kabul görmesi için Wilson'un nüfusun çoğunlukta olduğu yerlerde milletler kendi geleceğini kendisi belirlemelidir prensibinden faydalanmak istiyordu. Ancak sunduğu nüfus istatistikleri kendisinin

[302] Mehmet Sait Dilek, *a.g.m.*, s. 34.
[303] Paul C. Helmreich, *Sevr Entrikaları,* Çeviren: Şerif Erol, İstanbul, 1996, s. 28-29; Laurence Evans, *a.g.e.* , s. 127.
[304] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 118.
[305] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 55-57.

çeliştiğini ispatlıyordu. Çünkü Trakya'yı istiyor ancak Trakya'da Türk nüfusun çoğunlukta olduğunu gösteren belgeleri gösteriyordu. Bu hatayı yaparken amacı Bulgaristan'ı devre dışı bırakmak olan Venizelos Trakya'nın Türk toprağı olduğunu kendisi ispatlamış oluyordu. Ancak buna rağmen Venizelos'un isteklerinin mantıksız olduğunu söylemeyen Wilson ona bu nüfus kayıtlarının kaynağını sorarak bu istatistiklerin Osmanlı'ya mı Patrikhaneye mi ait olduğunu sorgulamıştır. Anlaşılan Yunan taleplerini görmezden gelmeyen Wilson kendi prensiplerine ters düşmeyi tercih ederek Türk nüfusu dikkate almamayı tercih etmiştir. Wilson'da her ne kadar barışçıl ilkeler ilan edip Paris'te buna göre bir barış antlaşması istediğini dünyaya duyursa da haklı Müslümanlara karşılık haksız Hristiyanların yanında olmuştur. Venizelos çelişkilerine rağmen desteklendiğini görmüş olacak ki Şubat'ın ilk haftası yapılan oturumlarda Doğu ve Batı Trakya'yı istediğini üzerine basarak tekrar etmiş, "Türklerin Avrupa'dan tamamen kovulmasını" talep etmiştir. Bu isteğini dile getirirken de yine kendisi ile çelişen nüfus rakamlarını öne sürmüştür[306]. Anlaşılan Venizelos çeliştiği konuların zaten büyük güçler tarafından önemsenmediğini anlamış ve her seferinde daha büyük taleplerde bulunmasının doğru olacağı kanaatine varmıştır.

İngiltere Başbakanı Lloyd George 4 Şubat 1919'da isteklerini belirten Venizelos'un taleplerinin incelenmesi için bir komisyon kurulmasını istemişti. Bu komisyon Venizelos'un isteklerinin dayandırılacağı verileri toplayacak böylece ortada bilinmeyen konularla ilgili soru işareti kalmayacaktı. Komisyonda ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın kendi içlerinden seçtiği uzmanlar görev alacaktı[307]. Bu komisyon Yunan İstekleri Komisyon'u adıyla incelemeler ve çalışmalar yapmış büyük güçlerin bilgi eksikliğini gidermeye çalışmıştı. Neticede bazı üyelerin üzerinde durduğu çekinceli durumlara ve İtalya'nın itirazlarına rağmen Konferans'ta Yunan istekleri kabul edildi[308].

İngiltere başından beri kendi çıkarlarını korumak adına Yunan isteklerini destekliyordu ve Llyod George bir İngiliz klasiği olan çelişkilerine bir yenisini ekliyordu. Yunan isteklerinin kabul edilmesi demek savaş sırasında İtalya ile yapılan Londra Antlaşması ve Saint Jean De Maurienn Antlaşması'nı görmezden gelmek demekti. Bu durum İtalya açısından ciddi bir sorun oluşturacaktı. Zira hatırlanacağı gibi savaş başladığında İttifak Devletleri'nin yanında yer alan İtalya savaşa girmemiş daha

[306] İsmail Köse, *a.g.m.*, s. 220-221.
[307] Mehmet Sait Dilek, *a.g.m.*, s. 36.
[308] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 128.

sonra kendisine vaat edilen Anadolu toprakları karşılığında savaşa İtilafların yanında iştirak etmişti. Paris'te alınan bu karar İtalya'nın Anadolu politikasının iflası anlamına geliyordu. "İtalya nın geniş çapta ulusal gurur duygularına hitap eden ve milliyetçi baskılarla ayakta tutulan Anadolu politikası, fazla gelen insan gücüne iş alanı açmak, kömür ve buğday elde etmek için yabancı topraklara gereksinim duyması nedeniyle ekonomik ve sosyal bir temele dayanıyordu. Konya ve Aydın topraklarına el değmemiş tahıl ambarları gözüyle bakıyordu. Yunan ve İtalyan çıkarları İzmir dışındaki iki nokta da daha çelişiyordu. Oniki Ada İtalya'nın kontrolündeydi ve Yunanistan burayı da istiyordu. Yunanlıların Kuzey Epir üzerindeki istekleri de İtalyan askerlerinin Arnavutlukta bulunması nedeniyle çakışıyordu"[309].

Tüm bunlara rağmen Venizelos yarattığı intiba ve İngilizlerden aldığı destekle Anadolu'da İtalya ile çakışan isteklerinde galip gelmiş, İtalya ise yaptığı gizli antlaşmaların bir anlam ifade etmediğini Paris'te anlamıştır. İtalya'ya şu durumda sadece Antalya ve bölgesi bırakılmıştır. İtalya'ya savaşta fazla rol oynayamadığınız gibi barışta da oynayamazsınız mesajı verilmiş, aslında gururlarıyla oynanmıştır[310].

Yunanistan Paris Barış Konferansı'nda alınan karara dayanarak 15 Mayıs 1919'da İzmir ve çevresini işgal etmiş daha sonrada İngiliz desteği ile bu işgallerini genişletmiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti Paris Barış Konferansı'nda kesin bir karar alınana kadar en azından Kuvayi Milliye ve Yunan kuvvetleri arasında Aydın şehrinde bir sınır belirlenemesini istemişti. Her iki tarafında bir buçuk kilometre geri çekilmesi kararı beklenirken Kuvayi Milliye'nin üç kilometre geri çekilmesi teklif edilmişti. Oysa Harbiye Nezaretine verilen rapor bu durumun sakıncalarını izah etmişti. Eğer Kuvayi Milliye üç kilometre daha geri çekilirse Yunan kuvvetleri daha geniş bir alanı işgal edecek ve Yunan işgali altında kalan köylerden mecburi göçler başlayacaktı. Osmanlı Devleti Müttefiklerin çizdiği hattın Yunanlılar lehine olduğunu ifade etmişti. Yunan cephelerinin devamlı olarak takviye edildiği de Osmanlı Devleti tarafından tespit edilmiş bu durum tarafsız bölgede asker bulundurması istenen İngiltere, Fransa ve İtalyan temsilcilerine bildirilmişti[311].

15 Ağustos 1919'ta İleri gazetesi Venizleos'un Paris gazetelerine verdiği demeci Türk halkına duyurmuştu. Venizelos beyanatında Batı Trakya'dan söz etmiş Batı Trakya'nın nüfusunun çoğunluğunun Rum olduğunu söylemişti. Bunun yanı sıra sanki

[309] Michael Llewellyn Smith, *a.g.e.*, s. 81.
[310] Tahsin Ünal, *a.g.e.*, s. 635.
[311] BOA. , MV. , 217/107.

İtalya ile çıkarları çatışmıyor izlenimi vermiş ve İtalya'nın Yunanistan'a daha samimi davranışlarda bulunduğunu söylemişti. Venizelos Adriyatik Denizi'nde İtalya ile komşu olmaktan memnuniyet duyacağını sözlerine eklemişti. Diğer yandan da muhtemelen Fransa'ya şirin görünmek için Suriye konusuna değinmiş ve Fransa'nın Suriye üzerindeki hukukunu tanıdığını da beyan etmiştir[312].

Konferans'ta tartışılan konulardan biri de Kürtlerin durumuydu. Paris Konferansı'nın devam ettiği günlerde Kürt meselesinin Şerif Hüseyin'i olmak için uğraşan Şerif Paşa Konferans'a konuyla ilgili bir harita bir de memorandum sunmuştu. Şerif Paşa; bağımsız olacağını düşündüğü Kürt devletine hududlar da belirlenmişti; "Kafkas sınırında Ziven'in kuzeyinden batıya, Erzurum, Erzincan, Kemah, Arapkir, Besni ve Divicik'e, güneyde Harran, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Sina hattından İran sınırından Ararat'a kadar." İngiltere de henüz idari statüsüne karar vermediği bu devletin kurulma çalışmaları için görevlendirdiği Binbaşı Noel'i Doğu Anadolu'ya göndermiştir[313]. Anadolu'da Kürtleri kışkırtmakla görevli olan Binbaşı Noel'e; "Kürt çıkarlarının Konferans ta ihmal edilmediğini bu konuda Kürtlere güvence vermesi emrediliyordu. Yine Paris'te bulunan Dışişleri Bakanı Balfour'la temasa geçen bakanlık, ondan 5 Mayıs'ta şu öneriyi almıştı; Kürtlere, rahat oturmaları ve her türlü kışkırtıcı davranıştan kaçınarak Paris Barış Konferansı'nın kararlarını beklemeleri salık verilmiştir"[314].

2.2.2. Arap Delegasyonu ve Faysal

Ortadoğu ile ilgili kararlar alınırken iki devlet arasında ciddi gerginlikler yaşanmıştır. Bu iki devlet daha savaş devam ederken Ortadoğu'yu paylaşan İngiltere ve Fransa'ydı[315]. Sykes-Picot'ta anlaşmalarına rağmen Paris'te Ortadoğu topraklarının paylaşımı konusunda İngiltere ve Fransa hiçbir şekilde görüş birliğine varamamıştır. Sykes-Picot Antlaşması'nı öne süren Fransa kendi hakkı olduğunu savunduğu Hama, Şam, Halep, Humus'u içine alan Suriye'nin tüm yönetimini istiyordu. Fransa bunu işgal veya Milletler Cemiyeti'nin politik ve mali gücünü kullanarak yapacaktı. Ancak İngiltere'nin Syke-Picot'un geçerliliği konusunda fikirleri değişmişti. 1916 yılının şartları bu antlaşma için uygun olsa da 1919 yılının şartları İngiltere açısından artık bu

[312] *İleri Gazetesi*, 15 Ağustos 1920, s. 1.
[313] Kadir Kasalak, "Paris Barış Konferansı'nda Ermeniler ve Kürtler", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. VIII, S. I, Elazığ, 2012, s. 112-113.
[314] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, s. 236-237.
[315] M. Derviş Kılınçkaya, *a.g.e.*, s. 112.

antlaşmanın geçerli olması için uygun değildi. Çünkü Rusya'nın yaşadığı ihtilal, savaş süresince İngiltere'nin diğer devletlere göre daha çok askeri fedakârlık yaptığı düşüncesi ve halihazırda Ortadoğu'yu ele geçirmiş olması meseleye başka bir yerden bakmasına neden olmuştur. İngiltere şimdiki çıkarlarının Araplara yakın durmayı gerektirdiğine inanıyor, isteklerinin bazıları gerçekleşene kadar Suriye'yi terk etmeyi düşünmüyordu. İngiltere'nin henüz Filistin ve Suriye ile işi bitmemişti, bu yüzden burayı Fransa'ya terk etmek konusunda ciddi bir direniş gösteriyordu. Hatta bazı İngiliz diplomatlar Suriye'yi Fransa'ya terk etmektense sahil kesiminde Amerika Birleşik Devletleri'nin idaresini bile savunuyorlardı. Amerika Birleşik Devletleri ise bölgeyle milletlerin geleceğini kendilerinin belirlemesi ilkesi çerçevesinde ilgilenmeyi tercih ediyordu. İngiliz-Fransız çekişmesini izleyen İtalya Arnavutluk ve Anadolu'dan istediği yerler için bir yol haritası oluşturmaya çalışıyordu. Savaştan sonra tartışmamak için imzaladıkları Sykes-Picot Antlaşması şimdi iki devletin çatışmasına en büyük neden olmuştu[316].

İngilizler Araplara yakın durma politikasına uygun olarak Paris Barış Konferansı henüz başlamadan Arapların temsilcilerinin katılımı için faaliyetlere başlamışlardır. Ancak bu delegelerin hazırlanışı sırasında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın bazı kaygıları da başlamıştır. Konferans'a Arapları temsilen gelecek olan kişi Suriye'deki Araplar tarafından temsilci olarak kabul görecek mi? Bu kaygılarla birlikte Paris'e gideceği belli olan Faysal'ın Fransız karşıtı olduğu herkes tarafından duyulmuştu. Kral Hüseyin Faysal'a yazdığı mektupta İngilizlere danışmadan hiçbir şey yapmaması uyarısında bulunmuş ancak mektubun nüshasını gören İngiltere Faysal'ın Paris'e gelişinin İngiltere'nin isteğiyle yapıldığının bilinmesinin İngiltere'yi zor duruma sokacağı düşüncesine kapılmıştır. İngiltere Şerif Hüseyin'in kim tarafından temsil edileceğini dahi hesaplamaya çalışmıştır. Ayrıca Şerif Hüseyin'in İngiliz desteği ile Konferans'ta temsil edileceği gerçeğinden de rahatsız olmuştur[317]. İngiltere çelişkilerine bir yenisini eklemiş, yaşadığı bu tereddütlere ve Fransa'nın tepkisine rağmen Faysal'ı bir İngiliz donanma gemisi Paris'e getirmiştir. Ayrıca İngiltere Hicaz Krallığı'nın bir değil iki temsilci tarafından Konferans'a katılımını sağlamakla kalmamış Arap Heyeti'nin Paris'teki tüm giderlerini de ödemiştir[318].

[316] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 37-38.
[317] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.,* s. 245-246.
[318] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 38.

Faysal ile birlikte Paris'e gelenler Arap milliyetçisi olup, Arap birliği ve bağımsızlığını savunan kişilerdi. Faysal Konferans'ta Suriye'nin de temsilcisi olduğunu ispatlama çabasına girmiş bunun için Suriye'nin ileri gelenleri Paris'e telgraflar çekerek Faysal'ın kendilerini de temsil ettiğini ve taleplerinin tam bağımsızlık olduğunu bildirmişlerdir[319]. Bu arada Paris Barış Konferansı'nda Faysal'ın yanında önemli bir isim vardı. İngiliz delegasyonuna katılan ve Faysal ile "yakın ilişki içinde çalışan" bu kişi Arap isyanının mimarlarından olan Lawrence'di[320]. Lawrence ve Faysal bir nevi ortak gibiydi. Lawrence Faysal'ın gerek tercümanlığını gerekse temsilciliğini yapmıştı[321]. Faysal ile Paris'te ilgilenen tek kişi Lawrence değildi. Getrude Bell de David Hogart ile bir araya gelip Faysal ile ilgili müzakerelerde bulunmuştu. Getrude Bell ileride Suriye yönetiminin Faysal'a verilmesini destekler nitelikte bir görüş beyan etmiştir[322].

Faysal Konferans'a tüm Arapların temsilcisi olarak geldiğini söylemiş, sosyal ve ekonomik anlamda suni bir hudud olmayacağı iddiasıyla İskenderun çizgisinin güneyinde bulunan tüm toprakların bağımsız olmasını istemiştir. Şuan mümkün olmadığını bildiği halde asıl amacının ve isteğinin tek bir devletin manda idaresi altında birleşik bir Arap devleti olduğunu ifade etmiştir. Lübnan'ın Fransız idaresine istekli olduğunu bildiği için bu konu hakkında sadece temennilerde bulunmuş ve konu üzerinde fazla durmamıştır. Filistin konusu hakkında konuşan Faysal buranın her devlet için önem taşımasının ciddi problemleri de beraberinde getireceğini bildiğini bu nedenle bir devletin bu topraklarda manda idaresi kurmasına itiraz etmeyeceğini dile getirmiştir. Suriye ise en önemli konuydu. Ona göre Suriyeliler her anlamda kendi kararlarını verecek bir yönetim şekli istiyordu. Yani bu dışarıdan herhangi bir müdahale olmayacak tek başına kendi kendini idare edecek bir Suriye anlamına geliyordu. Anlaşılan Faysal Batılı sömürgecilerden maddi yardım istiyor ancak siyasi hiçbir müdahele olamamasını da talep ediyordu [323].

Elbette Faysal'ın Suriye üzerinde bu kadar durması boşuna değildi. Kendi yönetiminde bir Suriye hayal eden Faysal Konferans boyunca bunun gerçekleşme ihtimali için uğraşmıştır. Ancak önünde aşılması oldukça zor bir engel vardı Fransa'nın Suriye üzerindeki amaçları. Faysal Fransa'nın kendisine ve Suriye'ye hiçbir katkısı

[319] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 401.
[320] T. E. Lawrence, *a.g.e.,* s. 16.
[321] Margaret Macmıllan, *a.g.e.,* s. 596.
[322] Samet Yüce, *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Getrude Bell*, İstanbul, 2016, s. 258.
[323] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 38-39.

olmadığını düşünüyordu. Ona göre her şeyin organizasyonunu İngiltere yaptığı için bugünkü Suriye'nin durumunu sağlayanlar da İngilizlerdi. O halde Suriye isyan sırasında da kendi kontrölünde hareket ettiğine göre İngilizlerin desteği ile kendisine verilebilirdi. Fransa Başbakanı Clemenceau "Dörtler Meclisi'ndeki konuşmasında Faysal gerçekte bir İngiliz askeridir ve bu bütün dünyanın bildiği bir olaydır",[324] diyerek duygularının karşılıklı olduğunu söylemiş oluyordu. Yani Fransızlar Faysal'ı, Faysal'da Fransızları istemiyordu. Fransa bir yandan Faysal'a diğer yandan da İngiltere'ye karşı direniyordu. Aslında Fransa olacakları önceden tahmin etmiş ve Paris Barış Konferansı açıldığında İngilizlerle Faysal arasındaki ilişkiyi bozmak için uğraşmıştı. Faysal'ın ismi katılacak delegelerin yazıldığı resmi evraka dâhil edilmemişti. Bu durumu gören Faysal'ın sitemini işiten Fransız Dışişleri Memuru Faysal'a; "Sebebini anlamak kolay, arkanızdan gülüyorlar, İngilizler sizi ortada bıraktı. Bizim yanımızda yer alırsanız, sizin için her şeyi ayarlarız " demiştir[325]. Ama şimdi mücadelenin odak noktasını iki tarafında istediği Suriye oluşturuyordu.

Faysal bu şartlar içerisinde Paris Barış Konferansı'na katılmayı başarmış ve 29 Ocak'ta hazırlamış olduğu metnini 6 Şubat 1919'da Konsey'e anlatmıştır. Faysal iddialarını dile getirene kadar hareket ve tavırlarıyla birçok devlet temsilcisi üzerinde sempati uyandıracak duygular oluşturmayı başarmıştır. Asıl çabası Paris'te bulunduğu süre içerisinde bu degelere Arapların asıl önderlerinin kendi ailesi olan Haşimiler olduğunu ispatlamak ve İtilaf Devletleri'nin savaş devam ederken Arap toprakları için yaptıkları paylaşım tasarılarının "ulusal özerklik hakkını" hasara uğrattığını göstermektir. Faysal konuşmasını yapmaya başladığında Ortadoğu topraklarının tarih öncesi dönemlerde ne kadar önemli olduğu üzerinde durmuş, uygarlıkların geleceğe yön vermek için bu topraklarda önemli bir miras bıraktığını ifade etmiştir. Bu konuşmanın ardından isteklerini açıklamıştır. Buna göre; "İskenderun-İran çizgisinin güneyinde kalan tüm Arapların özgürlüğü savaş sırasında İtilaf Devletleri'nin söz verdiği gibi tanınmalıydı. Bu talebin temeli bölgenin ulusal özerklik planı için çok uygun olmasıydı." Faysal konuşmasında bu topraklarda yaşamını sürdüren insanların ırkları ve dilleri aynı, dünyada birlikte yaşayıp bu özelliğe sahip çok az millet var, diyerek isteklerini temellendirmeye çabalamıştır. Bir yandan Amerika üzerinde olumlu bir izlenim bırakabilmek için "davasının güçlü olduğunu" göstermeye çalışmış diğer

[324] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 117-118.
[325] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 596.

yandan İtilaf Devletleri'ne savaş sırasında biz istediğinizi yaptık, artık sizinde bizim istediğimizi yapmanız gerekiyor mesajını vermiştir[326]. Faysal ABD'nin üzerinde iyi bir etki yapmak için onların delegeleri ile sürekli görüşmeye çalıştı. Bu görüşmelerden birini 20 Ocak'ta ABD'nin Batı Asya meseleleri konusunda uzman olan W. L. Western ile yaptı. Faysal, W. L. Western'e Osmanlı Devleti'ne isyan etmekteki amacımız bağımsız ve birlik içerisinde olacağımız bir devlet kurmaktı demişti. Ayrıca ona Sykes-Picot Antlaşması'nın belirlediği hududların hem coğrafyaya uymadığını hem de bu toprakların gerçekliğine aykırı olduğunu da söylemiştir. Faysal bu antlaşmanın varlığını bilmediklerini de anlatmaya açlışırken illa bir manda yönetimi kurulacaksa tercihlerinin Fransızlar değil İngilizler olacağını da eklemiştir[327].

Faysal Konferans'ta en çok milletlerin kendi geleceğine kendisi karar verecektir ilkesine atıfta bulunarak konuşmalar yapmış ve buradan hareketle büyük güçleri etkilemeye çalışmıştır. Bunun için Suriye ve Filistin topraklarında bir araştırma komitesinin görev yapmasını istemiştir. Bir komisyon kurma fikri Wilson tarafından hemen kabul görmüştür. Buraya gidecek komisyonun görevi bu topraklarda yaşayan toplulukların taleplerinin ne olduğunu anlamak ve araştırmaktır. Bu öneri çerçevesinde kurulacak komisyonda ABD, İtalya, Fransa ve İngiltere devletleri temsilciler bulunduracaktır. Ancak İngiltere bu konuyla ilgili umursamaz bir tavır takınmış, İtalya komisyona dâhil olmaktan vazgeçmiş, Fransa ise bu teklifi zaten reddetmiştir. Şu durumda komisyonu kabul eden, Henry King ile Charles Crane'yi bölgeye gönderen tek devlet ABD olmuştur [328] . Bu komisyonun kurulma kararı Araplar tarafından memnuniyetle karşılanmış hatta Faysal Wilson'a 24 Mart'ta bir mektup yazarak ne kadar minnet duyduğunu anlatmıştır. Mektupta; "Bu Araplara savaşı kazanmış olanların zafer naraları arasında kendi seslerini duyurma olanağı sağlayacaktır" demiş ve Wilson'dan kendisi ile görüşmesini istemiş, ancak Wilson ile değil danışmanı House ile görüşebilmiştir. Ona komisyon ile ilgili teşekkürlerini ilettikten sonra Araplar Fransızlar tarafından yönetilmektense ölmeyi yeğlerler, ABD Arapların manda ve himayesini üstlenemez mi diyerek bir teklif sunmuştur[329]. Seneler sonra işler Faysal'ın ümit ettiği

[326] T. G. Fraser- Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.,* s. 156-158.
[327] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 403-404; Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 122-123.
[328] Peter Mansfield, *a.g.e.,* s. 264.
[329] Laurence Evans, *a.g.e.,* s. 143-144.

şekilde gelişmediğinde Faysal Suriye bağımsız olursa ABD Suriye'yi koruyacaktır diye Wilson bana taahütte bulunmuştu, şeklinde bir iddiada bulunacaktır[330].

Arap birliği ve bağımsızlığı yolunda hiçbir şey elde edemeyen Faysal Paris'ten Nisan ayında ayrılarak Beyrut'a dönmüş ve kendisini karşılamaya gelen Suriyeli liderlere; "Şüphesiz bağımsızlık alınır, verilmez onu elimizle, kuvvetimizle alacağız" demiştir. Beyrut'tan Şam'a geçen Faysal burada da Paris'te yaşadıklarına dayanarak; Suriye ve bütün Araplar için bağımsızlık isteğini ve herhangi bir Batılı devletle henüz bir antlaşma ya da işbirliği yapmadığını söylemiştir[331]. Aslında Faysal'ın Paris'te yaşadığını ifade eden en doğru cümle hayal kırıklığıdır. Faysal acı bir tecrübe ile savaş sırasında verilen sözlerin sadece kâğıt üzerinde kaldığını burada anlamıştır[332].

2.2.3. Yahudiler ve Filistin

Filistin başlı başına bir sorun teşkil ediyordu. İngilizler Filistin'i Suriye'den ayırmak ve kendi yönetiminlerine almak istemiştir. Ayrıca Filistin'in milletlerarası bir yönetimin denetiminde olmasını istemediği gibi önemli bir coğrafyaya hâkim olduğu için İtalyan veya Fransız yönetimine girmesini de istememiştir. ABD istihbaratı tarafından hazırlanan rapor Filistin için İngiliz mandaterliğini tavsiye etmiş bu durum İngiltere'nin elini güçlendirmiştir. Lloyd George ve Clemenceau'un Aralık ayındaki görüşmelerinde Clemenceau Filistin'in İngiliz idaresinde olmasını kabul ettiğini söylemiştir. Ancak şimdi Filistin'in Suriye'den ayrılmaması gerektiğini hiç olmazsa uluslararası bir idare kurulmasını savunmuştur. Bu mücadeleye Siyonist temsilciler de katılarak Yahudilere Balfour Bildirisi ile verilen sözlerin tutulmasının zamanının geldiğini hatırlatmak için harekete geçmişlerdir[333].

İsrail Devleti kurulduğunda ilk Cumhurbaşkanı olan Chaim Weizmann, Siyonistlerden kurulu bir heyetle Paris Barış Konferansı'na katılmıştır[334]. Onlar Konseyi'nde Yahudi isteklerini dile getirmeden önce Chaim Weizmann Yahudilerin Filistin'deki isteklerinin gerekçelerini anlatmıştır. Buna göre Filistin toprakları Yahudilerin tarihsel yurdudur ve Yahudiler medeniyetlerini kurdukları bu topraklardan sürülmüşlerdir. Filistin toprakları Doğu Avrupa'da nüfus olarak artan Yahudilerin göçü için önemlidir. Filistin dünyadaki tüm Yahudilere ilham verecek ve burada yeni bir

[330] Margaret Macmıllan, *a.g.e.,* s. 597.
[331] Ömer Osman Umar, *a.g.e.,* s. 404.
[332] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g e.,* s. 247.
[333] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 42.
[334] Margaret Macmıllan, *a.g.e.,* s. 626.

kültür ortaya çıkacaktır. Filistin topraklarının kurtarılması gerektiğine inan Yahudiler bunun için çalışmaya başlamış tüm gerekli çabayı göstermiş, alt yapıyı oluşturmuş, planını tam olarak bitirmek için ekonomi ve güç olarak hazırlanmıştır. İngiltere, Fransa, ABD, Japonya, Yunanistan, İtalya, Sırbistan ve Çin Balfour Bildirisi'ni tanıyarak Yahudilerin bu davada haklı olduklarına destek verdiklerine göre Milletler Cemiyeti'nin gözetimindeki ayrı bir Filistin mandası İngiltere'nin yönetiminde olmalıdır[335]. Bunlarla Yahudi isteklerinin dayanaklarını oluşturan Chaim Weizmann 26 Şubat'ta Yüksek Konsey'e de bir sunum yapmıştır. Bu sunumda Filistin'de bir Yahudi yurdu kurulmasının gerekli olduğunu söylemiştir. Bu yurt Milletler Cemiyeti'nin denetiminde, İngiltere'nin himayesinde olsa da tam hâkimiyetini sağlamış bir devlet olmalıydı. Sınırları ise; "Sayda'nın güneyinden bir noktadan Havran Dağı'nın etekleri boyunca uzanarak ve Lübnan Dağı'nın eteklerindeki iki nehir arasındaki vadiyi içine alarak doğuda belirli bir noktaya, Hicaz demiryolunun batısına, sonra güneyine doğru demiryolu hattını izleyerek ona yakın bir noktaya ve onun batısından Akabe'ye uzanmalıdır. Mısır ile sınır konusu Mısır Hükümeti ile konuşulmalıdır." Weizmann bu devlet kurulurken Filistin'de yaşayan diğer toplulukların haklarının da gözetileceğini söylemişti. Onun istediği Yahudi nüfusu Filistin'de artana kadar kendilerini destekleyecek ve gelişmelerini sağlayacak bir mandadan çok yardımcı devletti[336].

Weizmann sömürgeci devletlerin işine yarayacak ve onları rahatlatacak bir konuşma yapmıştır. Bunu yaparken asırlardır sıkıntılar çekmiş bir halkın duygularını temsilen konuştuğunu da söylemiştir. Weizmann Yahudilerin Sovyet Rusya ve yıkılan Avusturya-Macaristan Devleti'nin topraklarında artık yaşamak istemediklerini ve göç etmek için bir arayışta olduklarını söylemiştir. Bu kadar insan her nereye göç ederse onlara "yabancı bir gezgin" muamelesi yapılacaktır. Bu insanların gitmesi gereken yer Filistin olmalıydı. Filistin toprakları bu nüfusu barındıracak kadar genişti. Ayrıca Yahudiler bu topraklar için hem emek vermeye hem de maddi olarak fedakârlık yapmaya kendilerini hazırlamışlardı. O halde yapılacak şey Filistin'de bu Yahudilerin yaşamalarına olanak sağlamaktı[337]. Weizmann bu konuşmadan bir gün sonra daha etkili bir iz bırakmak için İngiliz basınından Walter Duranty ile biraya gelmiş ve bir beyanat vermişti. Bu beyanat 3 Mart 1919'da The New York Times'ta haber olarak verilmiştir. Bu haberde Weizmann İngiltere'nin desteği altında "ulusal vatan kurma haklarının"

[335] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 43.
[336] Laurence Evans, *a.g.e.,* s. 130; Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 44.
[337] Margaret Macmıllan, *a.g.e.,* s. 626.

gerekliliğini tekrarlamıştır. Bir süreliğine nüfus olarak Filistin'de Yahudilerin az olacağını bu nedenle de Araplar üzerinde güçlü bir hâkimiyet kuramayacaklarını bildiğini de sözlerine eklemiştir. Yani şimdilik bir devlet değil vatan istediklerini ifade etmeye çalışmıştır[338].

Siyonistler söz verilen Yahudi yurdu için Fransa ve İtalya gibi önemli otoritelerle mücadele ederken Araplarla oldukça olumlu gelişen ilişkiler kurmuştur. Bu görüşmeler Ocak ayında anlaşmaya dönüşmüş, Siyonist lider Chaim Weizmann ve Faysal'ın imzalamasıyla yazılı hale getirilmiştir. Buna göre; "Faysal hem Filistin'in Suriye'den ayrılmasını kabul etmiş hem de Siyonistlerin göç planını kabul etmişti. Weizmann da bunun karşılığında, Filistin'de yaşayan Müslümanların siyasi, sivil ve dinsel haklarıyla özgürlüklerini garantilemiş, Yahudi ya da Arap ayrımı yapmadan Yakındoğu halkının ekonomik gelişmesi için her türlü yardım sözünü vermişti. Herhangi bir antlaşmazlık halinde, çözüm için başvurulacak merci İngiliz Hükümeti olacaktı"[339].

Faysal'ın Siyonist liderlerden Frankfurter'e yazmış olduğu mektup onun konuya bakış açısını anlatıyordu. Mektupta; "Amerikan Siyonistleri ile nihai temasımdan faydalanarak, geçmişte Dr. Weizmann'a sık söylediğim şeyleri burada tekrarlamak istiyorum. Arap ve Yahudilerin ırk olarak akraba olduklarını bizden daha güçlü ellerde aynı baskılara maruz kaldığımızı düşünüyoruz… Biz Araplar bilhassa aramızdaki aydınlar, Siyonist hareketi sempati ile karşılıyoruz… Yahudileri içten karşılayacağız…"[340]. Siyonistler böylece İngiltere, ABD ve İtalya'nın desteğinden sonra Arapları temsil eden Faysal'ın da desteğini almış bir antlaşma yapmayı başarmıştır.

Böylece Siyonistler hedeflerine biraz daha yaklaşmış ve Paris Barış Konferansı'nda da tezlerini savunarak ileride bir Yahudi devleti kurulması için sağlam bir adım atmayı başarmışlardır. Ancak Yahudiler o gün ektiği tohumların yeşermesi için biraz daha beklemek zorunda kalmışlardır. Zira Paris'te gösterdikleri bu büyük çabanın sonuçlanması için henüz vakit vardı. Paris Barış Konferans'ı barış getirmediği için mi bilinmez Yahudilerin istekleri büyük güçler tarafından zamana bırakılmıştır.

---

[338] T. G. Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 165.
[339] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 42-43.
[340] H. V. F. Winstone, *a.g.e.*, s. 473.

2.3. Suriye İtilafnamesi

2.3.1. Suriye İtilafnamesi'nin Gündeme Gelmesinin Nedenleri

Mısır'ı 1882 de işgal eden İngiltere Kızıldeniz'e ulaşmış daha sonraki hedefi ise Akdeniz yoluyla Basra Körfezi'ne ulaşmak olmuştu. İngiltere gücünü artırmak için yeni hedefler belirlemiş ve Hindistan üzerinden Irak'ı ele geçirmeyi yeni stratejisi olarak belirlemişti. İngilizler Aden'i kontrol altına aldıktan sonra Süveyş ve Mısır'ın güvenliğini sağlamanın yollarını düşünmüş bu yolun Güney Anadolu'dan geçtiğine karar vermişti böylece Rusya'nın oluşturabileceği risklere karşı da kendini güvence altına almış olacaktı[341]. Savaş öncesinde Musul petrollerini çıkarma hakkı, çoğunluk hisselerine İngiltere'nin sahip olduğu Türk Petrol Şirketine verilmişti. Musul petrollerine büyük önem veren İngiltere büyük bir yanlışın içine düşmüş ve bu hisselere rağmen Sykes-Picot Antlaşması ile Musul'u Fransa'nın nüfuz sahasına dâhil etmişti[342]. Yani İngiltere oyununu petrol bölgelerine göre oynarken en önemli petrol sahalarından Musul'u kâğıt üzerinde Fransa'ya kaptırmıştı.

Fransa'nın da Osmanlı toprakları üzerinde farklı istek ve çıkarları vardı. Bunların başında Çukurova'nın verimli toprakları ve pamuk, Suriye'deki ipeğin Fransız dokuma endüstrisi için önemi, Ergani maden yataklarına sahip olma isteği, Doğu Akdeniz ve İran yolunun kontrol altına alınması ve Anadolu'yu pazar yapma istekleri vardır. Fransa kendince tarihi iddialarda da bulunuyor, Urfa ve Antakya Kontlukları'nı Franklar'ın kurduğu iddasıyla bu topraklarda hâkimiyet kurmak istiyordu[343]. Savaş sırasında Rusya'nın çekilmesi ve gizli antlaşmaların açığa çıkıp Rusya'da yönetimin el değiştirmesi İngiltere ve Fransa'yı daha önceden paylaştıkları topraklar üzerinde yeniden hesaplaşmaya mecbur ediyordu. Aslında İngiltere Musul'u baştan beri Fransa'ya bırakmak istememiş ancak burayı kendi nüfuz bölgesi ile Rusya arasında tampon bölge meydana getirmek maksadıyla Fransa'ya bırakmıştı. Şimdi İngiltere'nin fikri değişmiş savaş sırasında Ortadoğu'da açılan cephelerde büyük ölçüde savaşın yükünü taşımış taraf olduğuna inan İngiltere Musul'u Fransa'nın elinden almanın yollarını arar olmuştu[344].

---

[341] Yaşar Akbıyık, *Milli Mücadelede Güney Cephesi Maraş*, Ankara, 1999, s. 2.
[342] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 156.
[343] İsmail Özçelik, "Fransa'nın Çıkarları Çerçevesinde Urfa ve Urfa'da Ermeniler", Fırat Üniversitesi Merkezi Yayınları No: 2, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003, s. 117.
[344] İsmail Kurt, *Güney Cephesinde Antep İşgali (1919-1921)*, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2014, s. 11.

Kısacası İngiltere savaş şartlarında verdiği Musul'u savaştan sonra gördüğü tablo neticesinde geri istiyor ve bunun için önündeki engel yani Fransa'yı ikna etmenin yollarını arıyordu. Fransa kendi tarafından olaya baktığında pamuğun ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğunu biliyor ve bir an önce bu konuda hammadde sağladığı İngiltere ve ABD'ye olan bağımlılığından kurtulmak istiyordu. Fransa bu durumdan kurtulmanın yolunu başta Adana olmak üzere, Maraş, Antep ve Urfa gibi Türk şehirlerini ele geçirmekte buluyordu[345]. Fransız resmi makamları Kilikya'yı koloni haline getirmek için raporlar ve planlar hazırlamışlardı. Bunlardan biri de Beyrut'taki Fransız Yüksek Komiserliği mensuplarından ziraat mühendisi Achard'a yaptırılmıştı. 1919'da bölgeyi dolaşan mühendis raporunda; "Marsilya'ya çok uzak olmayan Kilikya, Fransa'nın bütün pamuk ihtiyacını karşılayabilir, bu nedenle Kilikya ve Kuzey Suriye'yi elimizde tutmakta ve pamuk üretimini geliştirmekte çıkarımız vardır. Bunu yaparken, her koloniciyi beklerken güçlüklerle karşılaşılmayacak, büyük düşmanımız yenilmiş Almanya'nın yerine geçerek onun başlattığı eseri tamamlayacağız," demekteydi. Bunun yanısıra Kilikya pirinç, tütün, orman, ipek ve maden gibi ürünler açısından da Fransa için ideal topraklara sahipti[346].

2.3.2. Suriye İtilafnamesi'ne Giden Süreçte Fransız-İngiliz Çekişmesi

Ortadoğu'da pastadan pay kapma konusunda özellikle İngiliz ve Fransızların anlaşmazlıkları sürüyordu[347]. İngiltere ve Fransa arasında yaşanan bu siyasi çekişmeyi Henry Wilson: "Birinci sınıf bir it dalaşı" olarak not etmişti[348].

Çukurova toprakları 1918 Kasım ayına kadar sanki unutulmuş ve kaderine terk edilmiş gibiydi ancak bu tarihten sonra bir anda dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştı[349]. Bölgenin ilgi çekmesinin nedeni asayişsizliği bahane ederek[350] bölgeyi işgal eden İngilizler ve Fransızlardı. İşte İngiltere'nin de bu işgallere katılması ve Sykes-Picot Antlaşması'na göre Fransa'ya verilen bölgelerde asker bulundurması bölgeyi daha dikkat çekici hale getirecekti. İngiltere henüz Osmanlı Devleti ile barış

---

[345] Süleyman Hatipoğlu, *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*, Ankara, 2001, s. 35.
[346] Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara, 1988, s. 176-177.
[347] Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Isparta, 2016/3, s. 69-70.
[348] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 605.
[349] Sabahattin Selek, *a.g.e.*, s. 316.
[350] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, İstanbul, 1999, s. 322.

antlaşması yapmamışken İngiltere Başbakanı; "Fransa ve İtalya'nın alacağı payı azaltmayı ummuş ve haklı olmak gerekirse müttefiklerin başta vaat edilenleri hak etmediklerini söylemiştir. Başbakan Sykes-Picot Antlaşması'nın gözden geçirilmesi gerektiğini bu antlaşmanın bugünkü şartlar için uygun olmadığını ve İngiltere açısından hiç istenmeyen bir antlaşma olduğunu savaş kabinesinde ifade etmişti. Yine İngiltere savaş kabinesinde bugün Türkiye'deki durumun büyük ölçüde İngiliz kuvvetleri tarafından sağlandığını ve müttefiklerin bu sonuca pek az katkıda bulunduğunu ve bu durumun göz ardı edildiği de konuşulmuştur"[351].

İngiltere ve Fransa arasındaki anlaşmazlık ve rekabet Ruslar'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi ile su yüzüne çıkmışsa da asıl rekabet ve antlaşmazlık Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile başlamıştır. İngiltere Fransa'nın Mütareke'de imza hakkı olmadığını bildiriyor böylece Ortadoğu'daki ağırlığını ortaya koymak istiyordu. Mondros Mütarekesi'nden Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar devam edecek bu rekabet sayesinde Türk Milli Hareketi biraz nefes alabilmiş ve Misak-ı Milli bazı ufak değişikliklerle bu devletlere kabul ettirilmiştir[352] .

Bunun yanı sıra Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ile Anadolu'da da işgaller yaşanmıştı. Mütarekenin imzalanmasından hemen sonra "İngilizler 8 Kasım 1918'de Musul'u ve 9 Kasım 1918'de İskenderun'u işgal etmişlerdi. 11 Aralık 1918'de ise Fransız subayları yönetiminde 400 kişilik yerli Ermenilerden Kurulu bir Fransız taburu Dörtyol'a, 17 Aralık 1918'de ise Yarbay Romieu komutasında yine çoğu Ermeni olmak üzere 1500 Fransız askeri Mersin'e girmiştir. Bu kuvvetten ayrılan müfrezeler Tarsus'u ve Adana'yı işgal etmişler; 19 Aralık 1918'de Fransız işgal komutanı General Hamlin Mersin'e çıkarak Adana'ya girmiş ve buradan da Toros tünellerinin işgalini düzenlemek üzere Pozantı'ya geçmişti. Böylece Fransızlar Mersin, Tarsus, Yenice, Adana, Pozantı, Ceyhan, Toprakkale, Bahçe ve İslahiye'ye yerleşmiş oldular. İngilizler ise daha sonra 1 Ocak 1919'da Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgalleri altına almışlardı. İngilizlerin bu işgalleri Sykes-Picot Antlaşması'na aykırıydı. Bu antlaşmaya göre Antep, Urfa, Maraş bölgesi Fransızlara aitti ve Musul'da Fransız nüfuz bölgesi içinde kalıyordu"[353].

---

[351] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 320.
[352] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 90.
[353] Bige Yavuz, "Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa'nın Anadolu'daki Çıkarları ve Ermeniler", Fırat Üniversitesi Merkezi Yayınları No: 2, *Sömürgecilik Harketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003, s. 142.

Ermenilerin cüretkâr tavır ve hareketleri içerisinde İngiltere Maraş'a girmiş Amerikan Koleji etrafında karargâhını kurmuştu. Bunun ardından bir İngiliz subayı hükümete giderek mütareke hükümleri gereğince güvenliği sağlamak için Maraş'ı işgal ettiklerini bildirdi. Mutasarrıf Ata Bey subaya; "Memlekette güvenliği bozan bir hal olmadığından, kendilerini işgalci değil, ancak bir misafir sıfatıyla kabul edecekleri cevabını vermişti"[354]. Fransızlar Kilikya'yı işgal etme işini üç Ermeni taburundan oluşan bir birlikle yaptılar. Bu işgallerle birlikte İngiltere Kilikya'nın askeri kontrol ve yönetimini elinde tutuyor, Fransa ise Kilikya'yı Müttefikler adına idari bakımdan yönetiyordu[355]. Burada değinilmesi gereken önemli bir husus vardır ki gizli antlaşmalarda, Rusya ile arasında tampon bir bölge oluşturmak amacıyla buraları Fransa'ya veren İngiltere bölgeyi işgal ederek tampon bölge fikrinden vazgeçmemiştir. İngiltere fikir değiştirdiği için böyle bir strateji geliştirmiştir amacı tampon bölgeyi kuzeyde oluşturmaktır. İngiltere'nin yeni stratejisi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da uydu bir Kürt devleti kurmak olacaktır, bu amaca ulaşmak için de Kürtçülük faaliyetlerine girişmiştir[356].

İngiltere'nin mücadelesinin asıl amacı petrol bölgesi olan Musul'u Fransa'ya vermemekti ancak savaş şartları gereği İngiltere Musul'u Fransa'ya bırakmıştır. İngiltere Musul'u elde edebilmek için geçici olarak Kilis, Urfa, Maraş ve Antep'i işgal etmiştir. Bu işgalleri Fransa'ya karşı koz olarak kullanacaktır. Fransa bu durumu kabullenmediği gibi, sert bir lisanla eleştirmiştir. Bunun üzerine İngiltere işgal ettiği bölgeden çekilmek için Filistin'de nüfuzunun tanınmasını ve Musul bölgesinin kendisine bırakılmasını şart koşmuştur. Böylece İngiltere, Musul konusunda çok önemli bir adım atmıştır[357]. Fransız Başbakanı Clemenceau; "Ben Kilikya'yı Suriye'yi, Şam'ı, Halep'i, Beyrut'u ve Musul'dan elde edilecek petrolün akacağı İskenderun limanını alabilmek için bir yem olarak Musul'u İngilizlere verdim," derken oyuna geldiğinin farkında değildi[358]. Fransız kamuoyu, kendi hükümetine baskı yaparak, Sykes-Picot Antlaşması'na göre kendi nüfuz bölgeleri olması gereken Adana ve çevresinin İngilizlerle ortaklaşa işgal edilmesine karşı çıkıyor, İngilizlerin bölgeden çıkarılmasını

---

[354] Salih Özkan, "Albayrak Gazetesine Göre Maraş Savunması", ATAM, *Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri /,* (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), Ankara, 2015, s. 133.
[355] Yahya Akyüz, *a.g.e.,* s. 179.
[356] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.,* s. 50.
[357] Süleyman Hatipoğlu, "Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", ATAM, *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri* /, (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), Ankara, 2015, s. 197.
[358] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.,* s. 3.

istiyordu. Bu kamuoyu baskısı Fransız Hükümeti'ni harekete geçirecekti[359]. İngiliz işgaline karşı Fransız Dışişleri Bakanı M. Pichon, 29 Aralık 1918'de Fransız Meclisi'nde yaptığı sert konuşmada; "Bizim orada (Osmanlı Devleti'nde) karşı çıkılamayacak haklarımız vardır. Tarihe ve antlaşmalara dayanan haklarımız Suriye, Lübnan, Kilikya ve Filistin'i içine almaktadır" demiştir[360]. İngiliz ve Fransızların bu topraklar üzerindeki mücadelesi sürerken Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal ise; "Biz Araplar resmen Türklerle birlikte olduğumuz halde onlara karşı savaştık. Bunu ülkemizi parçalamak ve Fransızlara bir pay ve İngilizlere bir parça vermek için yapmadık. Biz, bu hakareti tarih sayfaları içinde ve Muhammed dünyasında omuzlarımızda taşıyamız," demiştir[361]. Tarafların açıklamalarından ortaya çıkan sonuç şu ki herkes kendini bu topraklarda hak sahibi olarak görüyordu.

2.3.3. Suriye İtilafnamesi'nin İmzalanması

İngiltere ve Fransa'nın bu mücadelesi bir türlü sonuca ulaşmıyor, Fransız kamuoyu ise durumdan rahatsızlık duyduğunu hükümetlerine bildiren tepkiler vermeye devam ediyordu. Bu arada, İngiltere Suriye'de kesin olarak gözü olmadığını ve burasının bir Fransız bahçesi olduğunu açıklıyordu, ancak Fransa'ya bırakılan Kilikya ve Suriye'de İngilizlerin bulunması ve Fransa'nın evlatlık çocuk muamelesi görmesi Fransızların tepkisini çekmişti[362]. Bunun üzerine bu çelişkiyi ortadan kaldırabilmek için Fransa Başbakanı Georges Clemenceau Aralık 1918'de Londra'ya gitmişti. Burada Suriye ve Kilis'te Fransız üstünlüğünün tanınmasını isteyen Clemenceau'un karşısındaki Lloyd George, Musul ve Filistin'in İngiliz yönetimine girmesini şart koşmuştu[363]. İngiltere buna karşılık, Türk petrol şirketindeki Almanya'nın hissesinden yüzde yirmi beşini Fransa'ya verebileceğini belirtti[364]. Bu teklifi düşüneceklerini söyleyen Fransızlar daha sonra 15 Şubat 1919'da verdikleri bir bildiri ile İngilizlerin

---

[359] Kemal Çelik, "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Milli Kuvvetlerin Buna Karşı Yayımladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 2, S. 3, Ankara, Kış/2008, s. 105.
[360] Mustafa Budak, *Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası*, İstanbul, 2014, s. 116.
[361] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 155.
[362] Ulvi Keser, "Doğu Lejyonu ve Güney Doğu Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)", ATAM, *Milli Mücadelede Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri* /, (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), Ankara, 2015, s. 86.
[363] Harry N. Howard, "Paris, San Remo, Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", Çeviren: Müge Yılmaz, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün, Bugün, Yarın*, S. 35, İstanbul, Ağustos 1970, s. 41.
[364] Yaşar Akbıyık, *a.g e.*, s. 51.

isteğini kabul ettiğini açıklamak zorunda kaldılar[365]. Burada Fransızlar, Filistin'in uluslararası bir idare altına alınmasına taraftar oldukları halde; kendileri böyle bir idari sorumluluk almak istemediklerini açıkça söylemiş bulunuyorlardı[366].

İngiltere Başbakanlığı da Musul ile birlikte Suriye'nin önemli bir bölümünde haklarının tanınmasını istedi. Bunun üzerine Fransa Suriye konusunda kendi düşündüğü çözüm yolunu İngiltere'ye bildirdi. Fransa tüm Suriye'nin mandaterliğini istiyordu. İngiltere ise Araplara verilen bağımsızlık sözünü göz önünde bulundurarak buna karşı çıkıyordu. Ayrıca Faysal, bağımsızlık ve İngiliz taraftarı olup, Fransa'nın Suriye'yi kalkındıracak finansman gücüne sahip olmadığını düşünüyordu[367]. Faysal'ı Fransızlara karşı çıkışa yönelten sebepler oldukça fazlaydı. Cezayir örneğinden hareketle Araplara göre Fransız sömürgeciliği İngiliz sömürgeciliği ile karşılaştırıldığında Fransız sömürgeciliği, ulusal gelişmeleri kolaylaştırmak ve yerli halkı ilgilendiren konulara eğilmekten çok uzaktı[368]. 7 Mart 1919'da İngiltere, Fransa, İtalya ve Amerika delegasyon liderleri özel bir toplantı yaparak durumu görüştüler. Clemenceau bütün Suriye ve Kilikya'ya yönelik manda isteklerini ifade etti. Lloyd George ise bu isteğe karşı çıktı çünkü bu düşünce gerçekleşirse Ermenistan için düşünülen bölgenin en verimli kısmı Fransızların eline geçiyordu[369].

Tartışmalar Suriye üzerinde yoğunlaşınca Lloyd George, Clemenceau'ya, Faysal ile antlaşma sağlanmadan Suriye'yi işgal ederlerse bu durumun kanlı bir savaşla sonuçlanacağını söylemişti. Bu sebeple Fransa kıyı şeridi ile yetinmeli ve merkez Suriye'de de orta bir yol izlemeliydi. Ancak bu teklif Fransızlar tarafından kabul görmedi[370]. İngiliz General Allenby, Suriye'nin Fransız işgalinin Müslüman ve Araplar arasında ciddi sorunlara yol açabileceğini ifade etmiş ve Emir Faysal'ın Fransa'ya savaş açabileceğini anlatmıştı. Zaten Şam, Beyrut ve Halep'te bir takım zorluklar ortaya çıkmıştı. Başkan Wilson ise İngiliz-Fransız çekişmesine kayıtsız kalmamakla birlikte Şerif Hüseyin'e verilen sözlere de ilgi duyuyordu[371]. Temmuz 1919'da Clemenceau ile Lloyd George arasında yapılan görüşmeler sonucunda Adana, Maraş, Antep, Urfa sancakları ile Suriye'nin bir kısmında İngiliz birliklerinin yerine Fransız birliklerinin

[365] Harry H. Howard, *a.g.m.*, s. 41.
[366] Kadir Kasalak, *a.g.m.*, s. 70.
[367] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 376.
[368] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 118.
[369] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 118.
[370] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 52.
[371] Harry H. Howard, *a.g.m.*, s. 42.

geçmesine Şam ve Halep şehirlerinde de İngiliz birliklerininin yerine Şerif'in birliklerinin yer alması kararı verildi[372]. Ayrıca İngiliz kuvvetleri Filistin'de kalmaya devam edecek Musul dâhil olmak üzere Mezopotamya bu devletin himayesinde kalacaktı[373]. Ardından Lloyd George Fransızlar ve Araplara sunulmak üzere bir memorandum hazırladı[374]. Buna göre: "İngiliz ordusu, Suriye ve Kilikya'yı boşaltmak için derhal harekete geçecekti"[375]. Ayrıca; "İngiliz kuvvetleri Kilikya'dan derhal ve 1 Kasım'dan sonra da Suriye'den çekilecektir. Sykes-Picot Anlaşmasına göre, Şam, Humus, Hama ve Halep, Arap devleti sınırları içine alınmış bulunuyordu. Bu nedenle, İngiliz garnizonları Emir Faysal'a teslime hazırlanmaktadır. Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonlar da Fransızlara teslim edilecektir. Bu bölgede, Suriye-Mezopotamya ve Suriye-Filistin sınırları konusunda Fransız Hükümeti ve Faysal ile bir anlaşmaya varılamayacak olunursa, İngiltere, Başkan Wilson'un göstereceği bir hakemin kararını kabule hazırdır. Emir Faysal'ı Avrupa'ya İngiltere göndermiştir. Britanya Hükümeti, İngiliz askerlerine büyük yardımda bulunan Kral Hüseyin'e bazı vaadlerde bulunmuştu, Araplar bu sözlerin karşılığında, Türkleri çok rahatsız etmiş ve sürekli olarak 30-40 bin Türk askerini uğraştırmakla, ülkenin ele geçirilmesinde bize büyük ölçüde yardım etmiştir. Emir Faysal, Sykes-Picot Antlaşması'yla İngiltere Hükümeti'nin Araplara ait bir şeyleri ellerinden aldığı kanısındadır. Hâlbuki Kral Hüseyin'e, her zaman, Şam, Humus, Hama ve Halep batısındaki ülkeyi, karakter bakımından Arap saymadığımızı söylemişizdir. Şimdi Emir'e bunlar anlatılacaktır"[376].

Yani İngiliz ordusu Toros tünelleri de dâhil Suriye ve Kilikya'yı boşaltmaya başlayacak İngiltere bu bölgedeki yetkilerini Fransa ve Araplara devredecekti. Aynı zamanda bu muhtıranın açıklaması şu anlama geliyordu. Sykes-Picot Antlaşması'nın batı yanında ve Kilikya'daki garnizonlarda bulunan İngiliz askerlerinin yerini Fransız birlikleri alacak Humus, Hama, Halep ve Şam'daki garnizonlar da Arap kuvvetleri tarafından işgal edilecekti. Diğer taraftan da İngilizler Dan'dan Bi'rü's-sebi yani Berşeba'ya uzanan eski sınıra göre tanımlanmış Filistin ve Musul dâhil Mezopotamya'da kalacaktı[377]. Buna ek olarak İngiltere aynı zamanda Ermenileri

[372] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 53.
[373] Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 377.
[374] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 119; Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 377; Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 53; İsmail Özçelik, *a.g.e.*, s. 75.
[375] Süleyman Hatipoğlu, *a.g.m.*, s. 198.
[376] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXII.
[377] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 120.

himaye etmek kaydıyla, Fransız birliklerinin Kilikya'ya gönderilmesini kabul ediyordu. Bunu takiben Fransa 1919 yılının Mayıs ve Haziran ayında işgal bölgesindeki kuvvetlere ek olarak Beyrut'ta bulunan General Gouraud kuvvetlerinden 412. Piyade Alayının iki taburunu 12 Temmuz 1919'da karaya çıkararak Adana'ya sevk etmişti. İlerleyen günlerde aynı alayın üçüncü taburu da Dörtyol tarafına sevk edilmişti. Böylece Kilikya'daki Fransız işgali takviye edilerek güçlendirilmişti[378].

Lloyd George bu muhtırayı 13 Eylül 1919 tarihinde Paris'te özel bir toplantıda Clemenceau'ya verdi[379]. Lloyd George bu memorandumu Clemenceau'ya sunmadan önce Amerika'nın da tepkisini ölçmek istemişti işte bu yüzden konu hakkında Amerikan Dışişleri Bakanı Polk'un fikrini öğrenmeye çalışmıştı. 12 Eylül de Polk, Lloyd George, Allenby ve kabine üyelerinden birçoklarıyla öğle yemeği yediği sırada Lloyd George, Arap ülkelerinin durumunu görüşürken diğer yandan da bu memorandumu okudu[380]. Bu yemekte İngiltere adına konuşan Lloyd George Suriye'den çekilmek suretiyle Ortadoğu'da bulunan dört yüz bin askerden oluşan kuvvetini azaltmış olacaklarını söylemişti[381]. Polk ise ihtiyatlı davranarak bu memorandum hakkında herhangi bir yorum yapmamıştı. Clemenceau ise tek başına memorandum için bir söz vermeden, yalnızca İngiliz ordularının çekilmesi gerektiğine onay vermişti[382]. Anlaşılan o ki memorandum teklife sunulmadan önce 12 Eylül'de konuşulmuş ancak Amerikan Dışişleri Bakanı Polk ihtiyatlı davranırken İngiltere ve Fransa aralarında antlaşmalarına rağmen restleşmeye devam etmiştir. B. Clemenceau, Türkiye mandası konusunda, Başkan Wilson'dan hala bir ses çıkmaması karşısında; "Türkiye'nin kaderi belli olmadan alınacak öteki kararların geçici niteliği üzerinde durmuş; Ermenistan'a asker göndermenin güçlüğünü bir kez daha belirtmiş ve Suriye ile Kilikya'ya Fransız askeri gönderilmesi, andırının tümünü kabul etmiş olmak anlamına gelecekse, asker göndermemeyi yeğleyeceğini" söylemiştir. B. Lloyd George'un, bunun bu anlama gelmeyeceğine dair güvencesine dayanarak, sadece İngiliz işgal kuvvetlerinin yerini almak üzere Fransız askeri göndermeyi kabul etmiştir[383].Yani Fransız Başbakanı bunun sadece bir nöbet değişimi gibi algılanması gerektiğini kabul ederek hareket ettiklerini ve

---

[378] Süleyman Hatipoğlu, *a.g.m.*, s. 198.
[379] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 53; Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 120; Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 377; Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 215.
[380] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 215.
[381] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 120.
[382] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 215-216; Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 120.
[383] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXII.

notanın tamamının kabul edildiği anlamına gelmeyeceğini vurgulamış ve beyan etmiştir[384].

L. Evans'a göre; Lloyd George bu muhtırayı 15 Eylül 1919'da Dörtler Konseyi'ne resmen sundu[385]. Konseyde, Amerika'yı Dışişleri Bakanı L. Polk, İngiltere'yi Başbakan Lloyd George, Fransa'yı Başbakan Clemenceau, İtalya'yı Dışişleri Bakanı B. Tomasso ile Japonya'yı B. Matsal temsil ediyordu[386]. Lloyd George'nin verdiği muhtıra konseyde görüşüldü ve antlaşmaya varıldı. Buna göre önceden teklif edildiği gibi İngiltere 1 Kasım 1919 tarihinden itibaren Kilikya'dan ve Suriye'den çekilecek, Şam, Hama, Humus ve Halep Arap devleti sınırları içinde kalacak, Sykes-Picot çizgisinin batısındaki garnizonlar da Fransızlara teslim edilecekti[387]. Ayrıca kurulacak Arap devletinin ihtiyacı olan yabancı müşavir ve öğretmenlerin de Fransa tarafından karşılanmasına karar verilmiştir[388]. Suriye İtilafnamesi olarak bilinen bu antlaşma böylece 15 Eylül 1919'da resmen imzalanmış oluyordu[389]. Böylece Suriye ve Kilikya işgal kuvvetlerinin karşılıklı değişimi hakkındaki İngiliz-Fransız mukavelesi resmileşmiştir[390].

Tüm bu yaşananlar Türk halkı, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele yanlıları, Faysal ve İstanbul Hükümeti tarafından takip ediliyordu. Osmanlı Hükümeti adına Harbiye Nazırı Cemal Paşa, kolordu komutanlıklarına çektiği telgrafta bu antlaşma maddelerini şöyle sıralamıştır; "Doğudaki Fransız nüfuz sahası iki bölgeye ayrılmıştır. Birinci bölge Fransız kontrolündeki mavi bölge, ikinci bölge ise İngiltere'nin boşaltıp, Fransa'nın işgal etmeyeceği A bölgesidir. Bu bölgelerden birincisi Kilikya, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı ile Suriye'nin sahil kısmından oluşmaktadır. Bu bölgenin sınırları Beyrut'un güneyinden başlayıp, Şam, Hama, Humus, Halep şehirleri dışarıda bırakarak Halep'ten Urfa, Malatya, Harput şehirlerini içine alarak Sivas'a gider ve Mersin'in batısında denize kavuşur. İkinci bölge Halep, Hama, Humus ve Şam şehirlerini kapsamaktadır. Birinci bölgede Fransız idaresi ikinci bölgede ise Arap

---

[384] İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa*, Ankara, 1982, s. 75.
[385] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 120; Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 216.
[386] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. LXVI; Ömer Osman Umar, *a.g.e.*, s. 377; Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 120.
[387] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 54.
[388] Ömer Osman Umar, *Türkiye- Suriye İlişkileri*, Elazığ, 2002, s. 22.
[389] İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*, Ankara, 2005, s. 38; Ömer Osman Umar, *Türkiye- Suriye İlişkileri,* s. 22; İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa*, s. 75; İsmail Kurt, *a.g.t.*, s. 12; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye,* s. 377.
[390] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 54; Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 121; Süleyman Hatipoğlu, *a.g.m.*, s. 199; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. II, s. 208.

Hükümeti kurulacaktır. Musul ve çevresi şimdilik yine İngiliz işgal bölgesi olarak kalacaktır. Fransız kuvvetleri Beyrut'ta bulunacak, Fransız generali Gouraud'un emrinde olacaktır. Mavi bölgede Fransızların Senegalli ve Cezayirlilerden oluşan 30 bin askeri bulunacaktır"[391]. Bu telgraf Osmanlı yönetiminin itilafnamenin içerdiği sınırları ayrıntılı bir biçimde bildiklerini gösterir. Bu maddelerden de anlaşıldığı üzerine tüm bu mücadelenin sonucunda kazanan ve amacına ulaşan İngiltere olmuş ve yaşanan siyasi mücadelenin nihayetinde İngiltere istediği Musul'u ele geçirmeyi başarmıştır[392].

Llyod George Suriye'den çekilme kararını Faysal'a Şam'da haber verdiğinde 10 Eylül'dü. Aynı gün Beyrut Konsolosu Şam şehrinin bir İngiliz-Fransız antlaşması olma ihtimali üzerine gelen haberler nedeniyle heyecan içinde olduğunu bildiriyordu. Bu durum üzerine Faysal acele olarak Paris'e gitmiş[393] ve Fransız mandasının bir esaret olacağını ifadeye çalışmış ancak bu kararı değiştirmeye gücü yetmemiştir. Faysal'ın çabaları sonuçsuz kalırken Paris gazeteleri Arapların karardan memnuniyetsiz olduklarını ve herhangi bir ümitleri kalmazsa haklarını müdafaya başlayacakları, şeklinde haberler yapıyordu[394]. Aslında İngilizler Arapların Fransızlara karşı kendilerini tercih edeceklerini biliyorlardı. Fransızlar ise bu durumu bilmelerine rağmen Arap milliyetçiliğini dikkate almadıkları için pek de umursamıyorlardı. Osmanlı'ya karşı Arap milliyetçiliğini harekete geçirip kendi çıkarları için kullanan bu devletler şimdi de bu milliyetçiliği önemsemeyerek kolayca yok edebileceklerini düşünüyorlardı[395].

Diğer taraftan Anadolu hareketi de yaşananlara kayıtsız kalmamış ve 14 Aralık 1919'da Mustafa Kemal Paşa durumu şu telgrafla Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyetine bildirmiştir; "İngilizler Fransızlarla 1916 senesi adkdetmiş oldukları muahedeyi esas ittihaz ederek senei haliye Eylül'ün on beşinci günü Suriye İtilafnamesi namiyle tarihi millete yeni bir sahifei gadrü tecavüz daha ilave eylediler. Milletimiz Erzurum ve Sivas kongreleriyle hukuku mukaddese ve meşruasını müdafaa emrindeki azim ve kararını cihana ilan eylemişti. Binaenaleyh bu ve bu gibi mevcudiyet ve istiklali meşruumuza kasd eden caniyana mukarrerata asla boyun eğmeyecektir"[396]. Böylece

---

[391] Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 377-378.
[392] Yaşar Akbıyık, *a.g.e.*, s. 54; Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 378.
[393] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 217.
[394] Ömer Osman Umar, *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye*, s. 378.
[395] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 590.
[396] Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016, s. 129; İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921*, s. 39.

İtilafname hakkında bilgi vermiş ve Suriye İtilafnamesi'nin gazetelerde yayınlanmasını istemiştir. Mustafa Kemal Paşa bu nöbet değişimini yeni bir işgal sayarak kabul etmemiştir[397]. Yaşanan gelişmeleri takip eden Türk halkı için ise Suriye İtilafnamesi dehşete düşürücü bir gelişmeydi[398]. Çünkü İngilizler bu antlaşmayla durmadan kaynaşan ve Türkler tarafından mutlaka savunulacağı düşünülen bir toprak parçasını Fransızlara terk etmekle kalmıyor, aynı zamanda burada yaşayan Türk halkını da Fransız zulmüne terk ediyorlardı[399].

2.3.4. Antlaşmanın Uygulanması ve Tepkiler

Suriye İtilafnamesi gereğince; 1 Kasım 1919'dan itibaren, Suriye'den çekilmeye başlayan İngiliz kuvvetlerinin yerini alan Fransız birlikleri, yalnız kaldıkları Adana ve çevresi yanında, Antep, Maraş ve Urfa'yı da işgal etmişlerdi. Buna göre; askeri otorite Fransızlarda, sivil yönetim Osmanlılarda olacaktı[400]. Kilikya'daki İngiliz kuvvetleri 1919 Kasımı'nın ilk yarısı içinde yerlerini tamamen Fransızlara bıraktılar. Mareşal Foch, "Fransız işgali için 32 tabur, 20 süvari taburu ve 14 batarya (topçu birliği) gerekir demişti. Oysa Fransız işgal kuvvetleri komutanı General Hamelin bu iş için, Adana'dan Urfa'ya kadar sadece 6 tabur kullanmıştı. Bunu gören İngiliz subayları… Felakete gidiyorsunuz! Bir avuç adamla devralıyorsunuz, demişlerdi." Kasım'da Fransızların işgali devralmaları ve ortak işgal dönemi sükûnet içerisinde geçti[401]. İşgaller sırasında dikkat çeken önemli bir husus vardı ki bu durum İngilizlerin Mondros Mütarekesi'nden sonra işgaller sırasında da gerçekleştirdiği bir hadiseydi. İngilizler işgallerden sonra başka yerlere göç etmiş Ermenileri bölgeye geri getirmiş ve yerleştirmişlerdi. İngilizlerin açık desteğini alan Ermeniler Müslüman halka hakaret etmekten ve saldırmaktan çekinmemekteydiler[402]. Şimdi aynı durum daha da göze batacak şekilde Fransızlar tarafından yapılıyordu zira Türk halkı Fransızların Ermenilerin taşkınlıklarına göz yumduğunu biliyordu. Çünkü Fransız işgal kuvvetlerinin içinde önemli ölçüde Ermeni bulunuyordu. O yüzden Maraş'ın işgali esnasında Ermeniler işgal kuvvetlerini coşkuyla karşılıyor ve ileride yaşanacak sıkıntıların sinyallerini vermeye

---

[397] Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri III*, Çeviren: Cemal Köprülü, İstanbul, 2001, s. 22.
[398] Süleyman Hatipoğlu, *a.g.m.*, s. 199; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. II, s. 208.
[399] Süleyman Hatipoğlu, *a.g.e.*, s. 39; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. II, s. 208-209.
[400] Kemal Çelik, *a.g.m.*, s. 105.
[401] Salih Özkan, *a.g.m.*, s. 136.
[402] Mehmet Şahingöz, "Milli Mücadele Esnasında Yapılan Birlik Mitingleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI. , S. 32, Ankara, Temmuz 1995, s. 421.

başlıyorlardı[403]. Fransız işgal kuvvetleri Ermenileri silahlandırarak halka büyük zulüm yapıyorlardı. Bu zulümler devam ederken Fransız işgal kuvvetleri komutanı Gouraud, neşrettiği beyannamede Kilikya ve Şark arazisi ile Suriye'nin Fransız himayesine girdiğini ifade ederek, herkesin Fransız kuvvetlerine hürmet etmesi gerektiğini deklare etti. Ayrıca beyannamede: "Namuslu olanlar Fransızların muzaffer silahlarının himayesine sığınsın!" gibi Türk halkının içini acıtacak davetler yapıldı[404]. Kilikya'da Ermeni kıtalarının bölgeye sokulmasının doğurduğu güçlükler sonra aşama aşama artacaktır[405].

Antep'e giren Fransız işgal kuvvetleri de tıpkı Maraş'taki gibi Ermeniler tarafından coşkuyla karşılanmışlardı. Öyleki Fransız Albay Saint Marie 28 Ekim 1919 günü Ermeniler tarafından muhteşem bir surette bando mızıka ile karşılanmıştır. 28 Ekim gününe kadar elliden fazla Ermeni Fransızlar tarafından gönüllü asker olarak kaydedilmiştir. 29 Ekim günü Fransız fırkası coşkulu Ermeni tezahüratıyla birlikte Antep'e girmişti. Daha önce çetecilik yaparken firar etmiş olan Ermeniler, lejyonlar halinde Adana'da toplanmışlar ve Fransızlar tarafından Urfa, Antep ve Maraş tarafına gönderilerek Türklere zulümlerde bulunmuşlardı. Bu Ermeni lejyonları güya başlamış oldukları mezalimi bitirdikten sonra Elbistan üzerinden Sivas'a ve Urfa üzerinden de Diyarbakır'a saldıracaklardı. Diğer yandan da Ermenistan hülyası içinde Ermeni göçmenler getiriliyordu[406].

Fransız askerleri 30 Ekim 1919 günü otomobillerle Urfa'ya girerek şehri işgal ettiler. Urfa'ya giriş sırasında bazı askerlerin Türkçe şarkılar söylemesinden anlaşılıyor ki işgaller Fransız üniforması giymiş Ermeniler tarafından gerçekleştiriliyordu. Birliklerin değiştirilmesi işiyle görevlendirilmiş İngiliz Albay Piape, kısa sürede Maraş, Antep, Kilis, Birecik, Suruç, Urfa, Ceraplus ve Haleb garnizonlarını Fransızlara devrederek işgali tamamlamıştır[407]. Bu işgallerle Fransızlar Çukurova'nın verimli topraklarını işgal edip, Suriye'yi uzun süre ellerinde tutabilecekleri Toros tünellerini de ele geçirmişlerdi. Fransızlar bu bölgeler için şunları söylüyorlardı; "Kilikya'nın Fransızlar tarafından işgali stratejik ve ekonomik sebeplerle Suriye'nin tarihi

---

[403] Salih Özkan, *a.g.m.*, s. 136.
[404] Sadiye Tutak, "Milli Mücadele Yıllarında Suriye'deki Gelişmelerin Güney Cephesi ve Ankara Hükümeti Açısından Önemi-II", *Hıstory Studıes International Journal Of Hıstory*, Volume 6, Issue 5, September 2014, s. 196.
[405] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.*, s. 28.
[406] Ayhan Öztürk, "Antep'de Ermeni ve Fransız Zülmü", Fırat Üniversitesi Merkezi Yayınları No: 2, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003, s. 129.
[407] İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa,* s. 81.

müdafasını teşkil eden Toros geçitlerini ele geçirmeyi istilzam eylemektedir." Ermenilerin işgaller sırasında ön plana çıkarılması Fransızların başka bir planı olduğunu da ortaya çıkarır. Fransızlar Tehcir Kanunu ile bölgeden uzaklaştırılmış Ermenileri geri getirip buraya yerleştirmeye çalışmışlardı çünkü Ermenileri Türklere karşı maşa olarak kullanacak bunu yaparken de Ermenilere bir devlet kurmayı vaad edecekti. Böylece bölgeyi terk etmek zorunda kalırsa burada ortaya çıkacak boşluğu Ermeni devleti ile dolduracak ayrıca Suriye'de yaşayan Müslüman Araplar ile Türk devleti arasında bir tampon bölge oluşturacak ve Müslümanların birleşmesi de engellenmiş olacaktı[408].

Mustafa Kemal Atatürk bu hususa Nutuk'ta şöyle değinmiştir; " … Halen ecnebi taht-ı işgalinde bulunan manatıktan, Kilikya'yı Arabistan ile Türkiye arasında bir etat tampon vücuda getirmek maksadıyla anavatandan ayırmak arzusunda bulunduğu mevzu bahis edildi. Anadolu'nun en koyu Türk muhiti ve en mahsüldar ve zengin mıntıkası olan bu kıtanın hiçbir surette ayrılmasına muvafakat edemeyeceği…"[409]. Fransızların amacı orada bir Ermeni cumhuriyeti kurmak ve Ermenilerin halen zayıf bir azınlıkta bulunmalarından dolayı, şimdiki halde buna muvaffak olamazlarsa, geçici olarak müstakil bir hükümet teşkil etmek olduğunu ve işgal askerlerinin yüzde sekseninin Ermeni gönüllülerinden olmasının buna dâhil olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Fransızlar Çukurova'yı işgal ederken, Ermeni gönüllülerinin yanı sıra diğer sömürgelerinden getirdiği Tunus, Cezayir ve Senegalli askerlerden de yararlanma yoluna gitmişlerdi. Böylece Fırat Nehri'nin batısında Kilikya ve Suriye'ye yerleşmiş olan Fransız kuvvetleri dört tümenden ibaretti. Suriye-Kilikya Fransız Baş Mümessili ve Doğu Ordusu Başkomutanı General Gouraud kumandasındaki Fransız kuvvetlerinden Birinci Doğu Tümeni karargâhı ve büyük kısmı ile Adana'da konuçlanmıştı. Ayrıca 7. Süvari Alayı'nın karargâhı Adana'da ve birlikleri de piyade alaylarının emrinde bulunuyordu. Bu tümenin bir alayı Tarsus'a, bir alayı da Mersin'e yerleşmişti. İslahiye, Bahçe, Ceyhan ve Pozantı'da Birinci Tümen'den birer takviyeli tabur bulunmaktaydı[410].

İngilizlere gelince İngilizler durumdan gayet memnundu çünkü bölgeden çekilmekle kuvvetlerinin önemli bir kısmının serbest kalmasını sağlamış hem de Türklerin anavatanına dâhil olan bu toprakları nasıl olsa savunup kimseye bırakmayacaklarını bildiklerinden Fransızları bu bölge ile meşgul ederek dikkatlerini

[408] Süleyman Hatipoğlu, *a.g.e.,* s. 40-41
[409] Ömer Osman Umar, *Türkiye-Suriye İlişkileri 1918-1940,* s. 23.
[410] Süleyman Hatipoğlu, *a.g.m.,* s. 204.

Arap topraklarından ve petrol bölgelerinden dağıtmış olacaklardı[411]. İngiliz George Kıdson bu hususta şu yorumda bulunmaktadır; "Fransızları Anadolu'ya girmek konusunda teşvik etmeliyiz. Böylece onları sonuç alamayacakları bir alanda uğraştırıp, başka bölgelerde itirazlara yol açan hareketlerini gevşetebiliriz"[412]. Kidson'un bu yazısının kenarına Lord Curzon şu notu düşmüştür; "Başlarına ne geleceğini anlamıyorlar"[413]. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Amiral Sir de Robeck'in 12 Kasım'da Lord Curzon'a yolladığı rapor bu düşünce ve görüşleri çok iyi aksettirmektedir: "Suriye ve Güneydoğu Anadolu'nun İngiliz işgalinden Fransız işgaline devri hususundaki kararın açıklanması üzerine burada gösterilen tepki, Adana bölgesinin Türkiye'nin tabi ve ayrılmaz parçası olduğu gerçeğini bir kere daha ortaya koymuştur. Nitekim bu karar üzerine İstanbul'daki Müttefik devletlerin yüksek komiserlerine memleketin çeşitli yerlerinden gönderilen telgraflarda; Fransızların Antep, Urfa ve Maraş'ı işgalleri protesto edilmiştir"[414]. İngilizler böylece hem Musul'u almış hem de Fransızları uzun süren mücadelelerin yaşanacağı bir bölgeye çekerek istedikleri petrol alanlarından Fransızların dikkatini de dağıtmışlardı. İngilizlerin bu bölgelerin işgali ile Fransızlara karşı direnişe geçeceği tahmini doğru çıkmış Fransız işgalini takiben, işgale uğrayan yerlerdeki Türk halkı çete adı verilen milli müfrezeler kurmuş, işgal kuvvetlerine karşı çıkmaya, baskınlar düzenlemeye başlamıştır[415].

Mustafa Kemal Paşa yaşanan bu işgal hakkında Nutuk'ta şöyle bir bilgi vermektedir: "Yüksek topluluğunuzca bilinmektedir ki, başlangıçta, Maraş, Urfa ve Antep'te İngiliz birlikleri vardı. Bu birlikler, Fransız askerleri ile değiştirildi. Bu yüzden, işgali yeniden önlemeye çalıştık, işgalden önce siyasi daha sonra fiili teşebbüslere geçtik"[416]. Nitekim Fransız işgal birliklerinin yerlerine ulaşmasıyla birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın Heyet-i Temsiliye Reisi sıfatıyla, bütün Müdafaai Hukuk Cemiyetlerine, Valilik ve Mutasarrıflıklara verdiği talimatla işgal olayının prostesto edilmesi istendi[417]. 1 Aralık'ta Kazım Karabekir'e son derece gizli notuyla gönderilen telgrafta Kilikya, Urfa, Maraş, Antep işgalinin yanı sıra Ermenilerin yaptıkları

---

411 İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa,* s. 79.
412 Taner Baytok, *İngiliz Belgeleriyle Sevr'den Lozan'a Dünden Bugün'e Değişen Ne Var,* İstanbul, 2007, s. 45.
413 Yaşar Akbıyık, *a.g.e.,* s. 56.
414 Sadettin Gömeç, *Milli Mücadele'de Gaziantep,* Ankara, 1989, s. 21; Taner Baytok, *a.g.e.,* s. 44; Mehmet Şahingöz, *a.g.m.,* s. 422.
415 Kemal Çelik, *a.g.m.,* s. 105.
416 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk,* Sadeleştiren: M. Murat Sezer, İstanbul, 2001, s. 214.
417 İsmail Özçelik, *Milli Mücadele'de Güney Cephesi,* s. 80.

cinayetlerin şiddetli prostesto edilmesi ve bu haksız işgale karşı bütün maddi ve manevi güçlerle savaşılması bildirilmişti[418]. Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteği ülkenin her köşesinde etkisini gösterdi. Devletlerin İstanbul'daki temsilcilerine prostesto telgrafları yağmaya başladı. 25 Ekim 1919 ve 16 Kasım 1919 tarihleri arasında pek çok şehirde mitingler yapıldı. İstanbul'da bulunan İngiliz Yüksek Komiseri Amiral De Robeck, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir raporda Fransızların Antep, Maraş ve Urfa'yı işgalini prostesto eden seksen şehir ve kasabanın isimlerini ve telgraflarını eklemiş aynı telgrafların Fransız Yüksek Komiseri'ne çekildiğini de belirtmiştir[419].

İşgaller karşısında başlangıçta sabır gösteren Türk halkı özellikle Fransız işgalleri sırasında Ermeni askerlerin taşkınlıklarının da etkisiyle artık hem silahsız hem de silahlı bir mücadeleye girişmiş bulunuyordu. Diğer yandan da Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1919'da, Kilikya Kuvayı Milliye Komutanlığı'nı kurmuş, Topçu Binbaşı Kemal Bey'i (Kozanoğlu Doğan) komutan olarak atamıştı. Yüzbaşı Osman Nuri Bey Aydınoğlu Tufan, Yüzbaşı Ali Ratip Bey Tekelioğlu Sinan takma adlarıyla komutan yardımcılığına, Emin Resa Adana'ya Mürettep 1'nolu Fedai Müfrezeler Komutanlığı'na atandılar. Mustafa Kemal Paşa bu atamalarla işgalcilere ve İstanbul Hükümeti'ne mücadeleyi halkın başlattığı, komutanların halktan kimseler olduğu mesajını vermek istemiş, halkın da komutanları benimsemesini amaçlamıştır[420]. Bu atamalar hakkında Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu bilgileri vermektedir: "Maraş ve Antep'te Kılıç Ali Bey'i, Çukurova bölgesine de Topçu Binbaşısı Kemal ve Yüzbaşı Osman Tufan Beyleri göndererek ciddi teşkilatlanmaya ve faaliyete geçtik"[421].

Mustafa Kemal Paşa ve Suriye'den dönen Fransız Yüksek temsilcisi George Picot 5-6 Aralık'ta Sivas'ta görüşmüş ve Mustafa Kemal Paşa bu görüşmede İngiltere'den gelecek herhangi bir yardımı kati surette reddettiklerini belirtmişti. Tercih edilecek bir nezaret varsa o tercihin Fransızlardan yana kullanılacağını belirten Mustafa Kemal Paşa'nın bu sözleri Picot tarafından memnuniyetle karşılanmış ve Picot Fransız danışmanların içişleri, maliye ve adalet bakanlıklarında görev alacaklarını, hatta bunların Fransızlar tarafından seçilmesi kaydıyla Türk olabileceğini söylemişti. Bunu yaparken amaçlarının denetlemek değil işbirliği olacağını söyleyen Picot Çukuova ile

[418] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.*, s. 28-29.
[419] Mehmet Şahingöz, *a.g.m.*, s. 424.
[420] Kemal Çelik, *a.g.m.*, s. 105.
[421] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 214; Sabahattin Selek, *a.g.e.*, s. 317.

ilgili konuşmaya başladığında aralarındaki olumlu hava dağılmış ve Mustafa Kemal Paşa "bedenimizin bir parçası diyerek bölgenin savunulacağını ifade etmiştir"[422].

Suriye'deki durum ise Faysal'ın Avrupa'daki görüşmeleri sonucunda Fransız Başbakanı Clemenceau ile yaptıkları bir gizli antlaşma ile belirlenecekti. Buna göre Faysal Fransa'nın gevşek bağlarından oluşan himayesi altındaki bağımsız Suriye'ye egemen olacaktı. Faysal'ın umduğu şey gerek Fransızların gerekse Suriyeli Arapların öğrendiklerinde bu antlaşmaya uymalarıydı. Ancak işler Faysal'ın umduğu gibi gitmeyecekti. Bu antlaşmayı öğrenen Arap milliyetçileri antlaşmaya karşı çıkacak hatta Ocak ayı içerisinde toplanan Suriye Genel Kongresi de Clemenceau ve Faysal antlaşmasını yaptıkları oylamada reddeceklerdi. Faysal ve Suriyeli Arapların direnişleri devam etse de Fransız ordusu karşısında ciddi bir direniş gösteremeyen Faysal ve taraftarları yenilecektir. 26 Temmuz 1920 de Şam'ı işgal eden Fransız ordusu ardından da Faysal'ı sürgüne göndermişti. Fransız Başbakanı ise Suriye'nin bundan sonra bütünüyle ve sonsuza kadar Fransa'nın olduğunu ilan ediyordu[423].

Suriye İtilafmesi ile İngiltere Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya verdiği Musul'u geri almayı başarmıştı. Etkili bir öngörü ile sorun çıkacağını tahmin ettikleri Antep, Urfa ve Maraş'ı terk ederek Fransa'ya bırakmışlardı görünürde toprak terk etmiş gibi olsa da İngiltere istediğini masa başında yine almıştı. Fransa bir yandan Suriye'de başlayan Arap Milli hareketi ile uğraşırken diğer yandan da Urfa, Maraş ve Antep'te Türklerle uğraşmışlardır. Böylece Fransız işgaliyle başlayan bu kanlı savaş[424] Urfa, Antep ve Maraş'ın kurtarılmasına kadar devam edecekti.

2.4. Londra Konferansı

2.4.1. Konferans Öncesi İngiliz-Fransız Görüşmeleri

İngiltere ve Fransa yaptıkları siyasi çekişme sonucunda Kilikya ve Suriye hakkında bir sonuca varmışlardı. 1919'un Kasım ayına gelindiğinde ABD'nin kendi içine dönme siyaseti üzerine Osmanlı Devleti'nin geleceği hakkında daha ayrıntılı düşünmeye başlamışlardı. 10 Kasım 1919'da Fransız Dışişleri Bakanı Stephen Pichon Londra'yı ziyaret etmiş ve bu durum hakkındaki düşüncesini anlatmıştır. Pichon'a göre: "Amerika Birleşik Devletleri Türkiye topraklarında bir manda yönetimi kurmaktan vazgeçtiyse bu durum değerlendirilmeli İngiltere ve Fransa bölgedeki çıkarlarını ön

[422] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 139.
[423] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 378-380.
[424] Gotthard Jaeschke, *a.g.e.*, s. 29.

planda tutarak mutlaka uzlaşmaya varmalıydı"[425]. Aslında Müttefiklerin Osmanlı sorununu bu tarihe kadar ertelemelerinin temelinde yatan sorun kurmayı düşündükleri Büyük Ermenistan'dı. İngiltere, Fransa ve İtalya bu konuda kendi kaynaklarını seferber etmek istemiyor tüm sorumluluğu Amerika'ya yüklemek istiyorlardı. Ama Amerika Senatosu'nun aldığı Ortadoğu politikasında aktif rol oynamama kararı tüm dengeleri yeniden gözden geçirmeyi zorunlu hale getirmişti. Netice olarak Osmanlı Devleti'nin geleceği Londra ve Paris'in vereceği kararlara bağlıydı[426].

Osmanlı ile mütareke imzalanmış ancak üzerinden uzun bir zaman geçmesine rağmen hala Osmanlı Devleti ile bir antlaşma imzalanmamıştı. Bu durum bilhassa Ortadoğu'da 400.000 askeri olan İngiliz halkının hiç de hoşuna gitmiyordu. İngiltere'de bu durumu eleştirenlerin önemli gerekçeleri vardı eğer bu süreç uzarsa ve antlaşma yapılmazsa bu süre zarfında Bolşevikler harekete geçip Türkiye'yi etkisi altına alabilir, Anadolu hareketi zaman kazandığı için güçlenebilir, tüm bunlar olurken İngiltere yeni ekonomik yükümlülükler altına girmek zorunda kalabilirdi[427]. İşte bu ortamda İngiltere ve Fransa Sevr'in ilk müsvettesi olacak görüşmeleri başlatmıştır[428].

Görüşmelerde İngiltere ve Fransa'nın tartıştıkları konular Avrupa'daki Türkiye'nin geleceği ve İstanbul'un kontrolü veya İstanbul'a ne şekilde bir yönetim uygulanacağı, Padişah'ın İstanbul'da kalıp kalmayacağı, Yunan işgalinin İzmir'de devam etmesine izin verilip verilmeyeceği, Türkiye topraklarının tamamının veya bir kısmının manda yönetimine verilip verilmeyeceği, Ermeni bağımsızlığı ve Kürdistan'ın geleceği gibi meseleler ana gündem maddeleriydi[429]. Aralık ayı içerisinde gerçekleşecek üç toplantıda da iki hükümet temsilcisi Sevr'in zemininini belirleyecek konuları tartıştılar[430].

Clemenceau 11 Aralık'ta Londra'ya varmış ve hemen Lloyd George ile özel ve gayri resmi bir görüşme yapmıştı. Yapılan görüşme hakkında Lloyd George'un aynı gün İngiliz bakanlara bilgi vermesi ileride yapılan resmi görüşmelerde hızlı karar verilmesini kolaylaştırmıştı. Toplantı başlar başlamaz Clemenceau şunları söyledi: "İlk olarak söz konusu Küçük Asya ise manda sisteminden vazgeçilmelidir. Türkiye için manda sisteminin bir kenara bırakılmasından bahsederken, eski Türk Devleti'nin Arap

[425] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 121.
[426] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 71.
[427] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 70.
[428] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 72.
[429] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 6.
[430] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 69.

bölümünün buna dâhil olmasını istemiyordu. Ama sorunu Türkiye'nin bakış açısından tartışırken, Kilikya'yı Suriye'nin bir parçası olarak düşünmemesi gerektiğini fark etti. Çünkü Türkler orayı Suriye'nin bir parçası olarak kabul etmiyorlardı. Bunun üzerine Lloyd George'a dönerek; Arapların yaşadığı bölgeler hariç tutularak, Asya'nın Türk bölümü için manda sisteminden vazgeçilmesi konusunda, kendisine katılıp katılmadığını sordu." Bu ifade yapılan toplantıda sadece Türk Devleti'nin geleceği hakkında değil, aynı zamanda Yunan ve İtalyanların da Anadolu toprakları üzerindeki emelleri hakkında da bir tavır alacaklarını gösteriyordu[431].

Başka bir ifadeyle Anadolu'da manda kararından vazgeçilmesi demek İngiltere ve Fransa'nın bölgedeki İtalyan ve Yunan isteklerini yok sayacağı anlamına da geliyordu. Ancak İngiltere'nin desteği ile Yunanlılar İzmir'i işgal etmişlerdi. Ayrıca Trakya için de Yunanlılara sözler verilmişti eğer benzer imtiyazlar İtalya'ya da tanınmazsa Yunanistan'ın Anadolu'da toprak ve manda sahibi olmasının zorlaşacağının farkındalardı[432]. İtalya'nın Anadolu'da giriştiği işgallerin İtilafların izni olmadan gerçekleştiği üzerinde duran Fransa İtalya'nın bu işgallerden vazgeçmeleri karşılığında Ereğli'de açılan kömür madenlerinden hisseler verilebileceğini söylüyorlardı. Ancak İngiltere bunun İtalyanlar'ı tatmin etmeyeceğini bu nedenle onlara Güney Batı Anadolu'da bazı bölgelerde yatırım hakkı tanımanın yanı sıra Afrika'daki sömürgelerinde de toprak katkısında bulunulması gerektiğini savunuyordu. Fransızlar Yunanlıların kesinlikle İzmir ve çevresini boşaltmaları gerektiğini dile getiriyordu. Eğer Yunanistan burada Enosis'i ilan ederse bu durumun Türk milliyetçiliğini körükleyeceği uyarısında bulunuyordu. Ancak İngiltere Fransa'nın bu düşüncesine katılmıyordu[433].

Lord Curzon ile Fransız Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Berthelot 21 Aralık'ta tekrar toplandılar. Bu görüşmede Berthelot'un İngiltere'den öğrenmek istediği konu, İngiltere'nin Osmanlı'yı İstanbul'dan çıkartmakta kararlı olup olmadığı olmuştur[434]. İngiltere bu konuda kararını vermişti Lloyd George ve Lord Curzon bu konuda aynı fikirdeydi. Osmanlı Hükümeti kesinlikle İstanbul'dan çıkarılmalıydı. Padişahın İstanbul'da halife olarak kalması dahi hata olurdu. Eğer Halife olarak kalmasına izin verilirse bu da sakıncalara yol açacak Tunus, Cezayir, Mısır ve Trablus gibi Müslüman topraklarda Osmanlı'nın yenilmediği ve dimdik ayakta olduğu gibi

[431] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 141.
[432] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 143.
[433] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 76.
[434] Şayan Ulusan, "Şark Meselesi'nden Sevr'e Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* VIII/18-19, İzmir, Bahar-Güz 2009, s. 237-238.

söylentileri meydana çıkacaktı[435]. İngiliz Bakanlar Kurulu'nda Hindistan Bakanı Evin Mantagu Türkler için avantajlı olacak bir konuşma yaptı. Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasının yanlış olduğunu oldukça sinirli bir biçimde savundu. Mantagu Osmanlı'nın İstanbul'dan atılmasının Müslüman Hintliler üzerinde kötü etki yapacağını bu durumun İslam dünyasını kışkırtacağını ve İngiltere'yi Doğu'da zor durumda bırakacağını ifade etmişti[436].

Fransızlar ise Bab-ı Ali'nin İstanbul'dan çıkarılması fikrini doğru bulmamakla birlikte bu durumun Osmanlı Devleti'ni mali ve kültürel anlamda denetlenmesini zorlaştıracağını söylüyorlardı[437]. Bu tartışma beraberinde yeni soruları da getiriyordu eğer Osmanlı Devleti İstanbul'dan çıkarılırsa gelecekteki Türk Devleti'nin başkenti Konya mı Bursa mı olmalıdır[438]. Bu konuda Mantagu İstanbul uluslararası bir statü kazanırsa ve padişah İstanbul'da kaldığı sürece Türk Hükümeti'nin başkentinin Bursa olabileceği fikrine katıldığını söylerken, Churchill padişahı İstanbul'da gözümüzün önünde tutmak akıllıca olacaktır diye fikrini beyan ediyordu. Ancak bu konuda İngiliz Başbakanı ve Clemenceau'nun alacağı kararları destekleyeceğini de sözlerine ekliyordu[439]. Buna karşılık Fransa İstanbul ve dolaylarındaki yörelerde tarafsız bir devlet kurulmasını öneriyordu. Başlangıçta Müttefiklerin daha sonra ise Milletler Cemiyeti'nin kontrolünde olacak bu devletin toprakları kozmopolit bir halkın yaşadığı Gelibolu Yarımadası ve karşı sahili ile Marmara Denizi'ni çevreleyen tüm kıyı boylarından olacaktı. İngiltere ise bu sınırları doğru bulmuyordu[440]. Diğer taraftan İngiliz ve Fransızlar, Boğazların serbest bir şekilde deniz trafiğine açılmasını sağlamak için uluslararası bir komisyonun kurulmasında anlaşmışlardı. Komisyona üye olarak İngiltere, Fransa, İtalya'nın yanı sıra denizden yakınlığı sebebiyle Yunanistan, Romanya ve ileride Rusya katılacaktı. Hatta İngilizler ABD'nin olayların dışında kalma çabasına rağmen bu komisyona katılmasını istiyordu[441]. Anadolu'da ise Osmanlı hanedanının yönetimi altında bir Türkiye kabul ediliyordu. Özellikle Konya, Kayseri, Ankara, Sivas ve Erzurum bölgelerini kapsayan topraklarda kurulacak olan bu devlette, Padişah'ın hükümeti adli ve mali komisyonun kontrolünde işlerini yürütecekti[442].

---

[435] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 72.
[436] Mıchael Llewellyh Smith, *a.g.e.*, s. 134.
[437] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 73-74.
[438] Mıchael Llewellyh Smith, *a.g.e.*, s. 135.
[439] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 146.
[440] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 74.
[441] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 122.
[442] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 75-76.

Yapılan toplantılarda Ermeni devleti kurma düşüncesi şaşırtıcı bir şekilde pek de önemsenmeyen bir konu halinde görüşülmüştü. İngiltere ve Fransa bu bölgede Amerikan mandasıyla sorunu çözeceklerini düşünmüş ama Amerika'nın isteksiz ve ilgisiz hali keyiflerini kaçırmıştı[443]. Fransızlar Kafkaslardan Çukurova'ya kadar uzanan toprak isteklerini aşırı bulmaktaydı. Böyle geniş toprakları Ermenilere vermek şöyle dursun, Ermenilerin Doğu Anadolu'daki altı ilde dahi varlıklarını sürdürecek yeterli nüfusları yoktu. Ermenistan'ın bir limanla bağlantısı konusunda akla gelen ilk şehir Trabzon'du. Ama bu da imkânsız görünüyordu. Çünkü burada da Pontus devleti kurulması öngörülmüştü. Ermenistan ve Pontus'un birleştirilmesi düşünülmüş ancak pek sağlıklı bir düşünce olmadığı araştırmalarla anlaşılmıştı[444]. Bu konuda da net bir karar alınamamıştı. Özellikle Fransızlar Ermenilere para harcamak istemiyordu. Hatta Clemenceau'ya göre; "Ermeniler bir arada bulunmak için tehlikeli insanlardı." Bu sorun Paris'teki Müttefik Askeri Komisyonu'nun değerlendirilmesine bırakıldı. Ayrıca Berthelot İngilizlerin bu konudaki önerisini de kabul etmişti. Şayet Fransa, İngiltere ve İtalya Hükümetleri gerekli kaynakları sağlayamazlarsa Ermenistan'a iş gücü ve para yardımı görevinin Milletler Cemiyeti'ne bırakılması yaklaşımı benimsenebilirdi. İngilizlerin üzerinde durduğu bir diğer konuda Kürtler meselesiydi. Bu nedenle 1919 yazında Binbaşı Edward Noel'i bölgeye göndermişlerdi. Binbaşının görevi bölgede yaşayanların kendi geleceklerini tayin edebilme yetisine sahip olup olmadıklarını anlamaktı[445]. Bir yandan da "Kürt Lawrence" olarak adlandırılan Binbaşı Noel bazı Kürt aşiretlerine para yardımında bulunuyordu[446].

Mustafa Kemal Paşa Binbaşı Noel'den Nutuk'ta bahsetmiş ve amacının Kürdistan kurulacağı hayaliyle Kürtleri kışkırtmak ve Milli Mücadele aleyhinde harekete geçirmek olduğuna işaret etmiştir. İşte bu nedenle karşı tedbirlere başvurulmuştur ifadesini de kullanmıştır[447]. Ortaya çıkan bu şartlarda 23 Aralık toplantısının konusu sözde Kürdistan olmuştur. Berthelot'un teklifi Kürdistan diye adlandırdıkları bu bölgenin İngiltere ve Fransa arasında paylaşılması olmuştur. Yani bir kısmı Irak'ta İngiliz mandası altına girecek, diğer kısmı da Fransız-İngiliz gözetiminde aşiret federasyonlarından oluşacaktı. İngiltere Musul civarına Fransa'nın yaklaşmasına asla razı olmayacağı için Curzon Fransız temsilcisinin bu teklifine karşı çıkmıştır.

[443] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 153.
[444] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 78.
[445] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 154-155.
[446] Margaret Macmillan, *a.g.e.*, s. 679.
[447] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 93.

Berthelot ise bu bölgede birbirinden bağımsız hareket eden aşiretlerin başka bir şekilde örgütlenemeyeceği görüşünde ısrar ederek, bölgede başka bir çözümün mümkün olmadığını ifade etmiştir. Buna karşılık Curzon ise güney yani Irak bölgesi dışında kuzeyde hiçbir şekilde İngiliz-Fransız mandasının düşünülemeyeceğini, Kürt bölgelerinde sembolik dahi olsa Türk egemenliğine asla müsaade edilmeyeceğini, Kürdistan meselesinin de Ermenistan meselesi çözümlenmeden halledilemeyeceğini, ayrıca da Kürtlere tek bir devlet mi yoksa küçük devletler mi istediklerinin sorulması gerektiği şeklinde görüşlerini belirtmiştir. Bu toplantıda Fransızların İngiliz koşullarını değerlendireceklerini söylemeleri üzerine sözde Kürdistan konusu şimdilik kapanmıştır[448]. Başlangıçta Kürt devleti kurma fikrini öne çıkaran İngiltere Amerika Birleşik Devletleri'nin geri çekilmesi ile bu fikrin askeri ve mali olarak kendisine pahalıya patlayacağını anlamış ve bu yüzden artık bir Kürt devleti kurma fikri cazibesini kaybetmiştir[449]. Ortaya çıkan sonuç şudur ki 11-23 Aralık 1919 tarihleri arasında gerçekleşen ve Türkiye'nin geleceğinin ve topraklarının nasıl paylaşılacağının tartışıldığı bu toplantılarda da kesin bir sonuca varılamamıştır[450].

Konu tartışılırken meselenin askeri boyutunu ön plana çıkaranlar bu konunun askeri açıdan da düşünülmesi gerektiği üzerinde durmuştu. Bir yandan Sovyetler Ortaasya'da ilerlemeye devam etmiş, bu durumun İran'ı rahatsız edeceği gerçeği ortaya çıkmıştır. Eğer Türkler İstanbul'dan çıkarılırsa yeni bir sorunun ortaya çıkacağı kesindi. O zaman İngilizlerin bu yörelerde güvenliği ve sükûneti sağlaması daha da zorlaşacaktı. Bu çerçevede düşünülünce Türkleri İstanbul'dan çıkarmak sorunu çözmek yerine yeni bir sorunu beraberinde getirecekti. Zira bu düşünceyi ortaya atanlar Mustafa Kemal Paşa önderliğinde gittikçe güçlenen Milli Mücadele yanlılarının tavırlarının nasıl bir sonuç doğuracağını da tahmin etmeye çalışmalıydı. Ancak bu düşünce tartışmaya değer görülmemişti. İstanbul ve Padişah için verilecek karar yine Hindistan politikası ve uluslararası çıkarlar çerçevesinde tartışılmıştı[451]. İngiliz kabinesi Lord Curzon'un Türkleri Doğu Trakya ve İstanbul'dan çıkarma planını tartışmış Lord Curzon'un şiddetli savunmasına rağmen bu fikir 6 Ocak 1920'de kabine tarafından reddedilmişti[452]. Lord Curzon aslında kendi içinde de çelişiyordu bir yandan Türk Devleti'nin dolayısıyla

[448] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 238.
[449] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 680.
[450] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 124.
[451] Yuluğ Tekin Kurat, "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları- Sevr", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Dün, Bugün, Yarın*, C. X, S. 58, İstanbul, 1972, s. 12-13.
[452] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 8.

Halife'nin İstanbul'dan çıkarılması gerektiğini savunurken diğer yandan da bunun ciddi anlamda milliyetçiliği körükleyebileceğini ve Doğu dünyasında müslümanları uyanışa geçirebileceği uyarısında bulunuyordu[453].

6 Ocak'ta kabineye sunulan bu rapor dört önemli nokta üzerinde duruyordu. Bunlardan birincisi İstanbul Boğazı Karadeniz'e karşı güçlü bir müttefik donanması ile savunulabilirdi. İkincisi Bab-ı Ali'nin Avrupa'daki toprakları Midye-Enez çizgisinden başladığında iki tümen barış süreci için yeterli olabilirdi. Üçüncüsü Avrupa'daki Osmanlı toprağı Çatalca ile İstanbul arasına sıkıştırılabilirse, o zaman bu iki tümenden indirim yapılabilirdi. Dördüncüsü Padişah ve hükümetinin Anadolu'ya geçirilmesi daha büyük bir garnizonu gerektireceği gibi, Müttefikler içinde hiç de avantajlı olmayan, sürekli bir gerilim ve tartışmaların doğacağı bir sınır boyunca güçlü bir savunma sisteminin kurulmasını zorunlu kılacaktı[454]. Bu rapor Lloyd George ve Balfour'un Curzon'u desteğine rağmen kabul görmemiştir[455].

İngilizlerin bu yaklaşımı üzerine Fransızlar 11 Ocak 1920'de Berthelot aracılığıyla İngilizlere bir nota verdiler. Bu notanın içeriğinde İstanbul'un Türklerde kalması hususu açık bırakılmakta ve Türkiye için yeni sınırlar öngörülmekteydi. Buna göre; "Kuzeyde Trabzon'un doğusunda Gürcistan'a verilecek olan Lazistan sınırı, güneyde Lamas (Limonlu Çay)-Çamurlu Dağ-Üç Kapılar (Pozantı) Dağı'na kadar Bulgar (Bolkar) Dağları su ayrımı çizgisi-Tokma Suyuna kadar Kızıl Dağ (Soğanlı Dağının güneybatısı), Hezanlı ve Belli Gedik (Darende güneyi), Dağları boyunca vilayet sınırları, Mamüratü'l Aziz ve Diyarbakır sınırına kadar Tokma Suyu ve Fırat Boyu-Murat Suyu'na kadar vilayet sınırı Murat Suyu'nun Munzur Suyu-Mercan Dağı'ndan Karadere boyunca Trabzon'un doğusuna kadar uzanacaktı. Ayrıca Erzincan ve Harput Türkiye'ye, Erzurum Ermenistan'a, Ergani madeni Fransız mandasına kalacaktı. Başkent İstanbul olmazsa Bursa veya Konya olacaktı. Bu notada sadece sınırlarla ilgili hükümle değil ekonomik hükümlerde yer alıyordu ve Fransızlar daha fazla bu konuyla ilgileniyorlardı. Buna göre, İngiliz ve Fransız temsilcilerinden oluşan müttefiklerarası bir Denetim Kurulu mali işlere bakacağı gibi Meclis'e sevk edilmeden önce bütçe ve mali nitelikteki kanun tasarılarını onaylayacaktı. İçişleri ile dışişleri bakanlığı gibi sadece siyasi görevleri olan yerler dışında her bakanlıkta İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri bulunacak; bunların denetimi için imza yetkileri olacaktı.

[453] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 670.
[454] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 84-85; Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 126.
[455] Mıchael Llewellyn Smith, *a.g.e.*, s. 135.

Yunanlılar, Midye-Enez hatta Çatalca hattına kadar Doğu Trakya'yı alacaklar; İzmir müttefiklerarası denetimi altında serbest bir liman haline gelecekti. Buna rağmen Yunanlıların Ege'den çekilmeleriyle birlikte İzmir'de özel idari bir mevkileri ve İzmir Sancağı'nda askeri ve adli denetimleri olacaktı." Bu notada, Kürdistan hakkında bir hüküm bulunmaması oldukça ilgi çekiciydi[456].

Türkiye ile yapılacak barış şartlarının hazırlanmasıyla görevlendirilmiş Montagu yeni bir muhtıra hazırlamış ve 12 Ocak 1920'de hükümete sunmuştu. Buna göre: "İstanbul Türklere bırakılıyor, Doğu Trakya Türk sınırı, Midye-Enez hattına kadar çekiliyor, Boğazlardan geçiş serbestliği kabul ediliyor, İzmir'den çekilecek olan Yunanlılara Edirne verilecek olursa o takdirde İzmir'e bir Rum, Edirne'ye ise bir Türk valisi tayin edilmesi öngörülüyordu. Erzurum ve Bayburt hariç, Erzurum'un doğusundaki topraklarda bir Ermenistan kuruluyor ve Trabzon'un doğusu (Lazistan), Gürcistan'a bırakılıyordu"[457]. Bu muhtıra sonunda 12 Ocak 1920'de Lloyd George ve Lord Curzon'un karşı oylarına rağmen Osmanlı Devleti'ni İstanbul'da bırakılmasına karar verildi[458]. Bu karar Yunanistan'ın işine yarayacaktı çünkü alınan karar kuvvet sayısında indirim yapmak, Müttefiklerin askeri sorumluluğunun Çatalca'dan başlaması ve bunun dışında kalan yörelerin Yunanistan'a verilmesi fikrini ortaya çıkaracaktı[459]. Görüşülen mevzulardan biri de İzmir'in Yunanlılara verilip verilmeyeceği meselesiydi. Türk Hükümeti'nin İstanbul'dan çıkarılması fikrinden vazgeçilince İzmir'in Yunanlılara verilmesi daha kolay olacaktı[460].

Sonuç olarak Aralık-Ocak görüşmeleri itibariyle iki husus açıktı. Gerek İngiltere gerekse Fransa, Türk sorunu hakkında giderek daha çok endişe duymaya başlıyor ve kendi istekleri yönünde bir çözüm sağlanması konusunda kararlılık sergiliyordu. İngiltere ve Fransa bu noktada İtalya'yı bir sıkıntı olarak görüyor, Amerika Birleşik Devletleri'nin isteklerini ise dikkate alma gereği duymuyorlardı[461]. Aralık ayında başlayıp Ocak ayına kadar devam eden bu siyasi müzakereler Anadolu topraklarının nasıl sömürgeleştirileceğine ve kimin ne kadar pay sahibi olacağına net bir karar verememelerinden kaynaklanıyordu. Amerika'nın manda yönetimleri fikri ile devreye

---

[456] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II,* Ankara, 1998, s. 267-268; Mustafa Budak, *a.g.e,* s. 126-127.
[457] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 9.
[458] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 126.
[459] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 84.
[460] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 238.
[461] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 170.

girip daha sonra kendi içine dönüşü İngiltere ve Fransa'yı yeni arayışlara mecbur etmişti. İngiltere Yunanistan'ı oyuna daha etkin bir biçimde sokmanın yollarını ararken İtalya'nın ise gereksiz bir baş ağrısı olduğunu düşünmeye başlamıştı. İstanbul gibi önemli bir şehrin geleceği ise hassas dengeler gerektiren bir kararla sonuçlandırılmalıydı. Zira bu konuda hem Fransa'nın hem de İngiltere'nin endişeleri vardı. Tüm bu görüşmeler olurken Anadolu'da başlayan Milli Mücadele, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yaptıkları Fransa ve İngiltere'yi korkutmuyordu ama bu durumu görmezden de gelmiyorlardı. İşte bu şartlar ve gündem maddeleri ile Sevr Antlaşması'nın oluşumuna doğru bir yön çiziliyor ve Londra Konferansı toplanıyordu.

2.4.2. Londra Konferansı'nın Toplanması

Paris'te yapılan görüşmeler bir kısır döngüye dönüşmüş ve nihai kararlar alınamamıştı bu nedenle 12 Şubat 1920 tarihinde Müttefikler bir kez daha bir araya gelerek Londra'da bir konferans düzenlediler. Görüşmede İngiltere'yi Başbakan Lloyd George, Fransa'yı Clemenceau'nun yerine gelen Başbakan Millerand, İtalya'yı Başbakanları Nitti temsil etti. Ayrıca kararların alındığı Yüksek Kurul'da devletlerin dışişleri bakanları da bulunuyordu. Kurulun başkanlığı Lloyd George'ye verilmişti. Amerika Birleşik Devletleri bu konferansa davet edilmişti ancak Wilson bu görüşmelere katılmamış ve bir temsilci de göndermemiştir. Aslında Amerika Birleşik Devletleri Türkiye topraklarının paylaşımında rol alamayacağını bir kez daha göstermiştir[462]. Ayrıca toplantıya sadece kendilerini ilgilendiren oturumlarına Belçika, Yunanistan, Romanya da katılmış Japonya ise çoğu zaman Londra Büyükelçisi tarafından temsil edilmiştir[463]. Konferans'ın açıldığı gün açış konuşmasını yapan Lloyd George konuşmasına Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan mandası konusundaki tavrından bahsederek başlamış ve bu yüzden antlaşmasının yapılmasının geciktiğinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir[464].

Görüşmeler başladığında elbette ana konu Türkiye topraklarının nasıl paylaşılacağını enine boyuna değerlendirmekti ve bu çerçevede yine en önemli konu İstanbul'un yönetimi ve denetimi, Ermenistan, Anadolu topraklarının ekonomik olarak

---

[462] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 137.
[463] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 72.
[464] Mehmet Sait Dilek, "Londra Konferansı'nda Ermeni Sorunu ve İngiltere'nin Tutumu (12 Şubat-10 Nisan 1920)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 8/7, Ankara, Summer 2013, s. 808.

nasıl denetleneceği, Anadolu'daki nüfuz bölgeleriydi[465]. 14 Şubat 1920'de Lord Curzon yaptığı konuşmada Türkiye yenilmiş olmasına rağmen ayakta tutulmasının görüşülmesi gerektiğini söylemiş, Boğazlar konusunda uluslararası bir yönetim kurmanın gerekliliği, geride bir Türk Devleti bırakılacaksa bunun dünya barışını tehdit edecek büyüklükte olmamasını, Türkiye'deki azınlıkların tam manasıyla korunacak hale gelmeleri gerektiğini, Müttefiklerin bir sorumluluğunun da bağımsız bir Ermenistan kurmak olduğunu, Suriye, Filistin, Irak gibi coğrafyaların Türkiye'den ayrılmasının zorunluluk olduğunu da sözlerine eklemiştir[466].

Konferansa katılan İtalya istenmeyen devlet olduğunun farkındaydı. İtalya kendisine verilen paydan rahatsızlık duyan İngiltere ve Fransa'ya göre Türkiye toprakları konusunda daha ılımlı ve insancıl bir tavır sergiliyordu. İtalya Konferans boyunca kendisine Londra ve Saint Jean De Marienne Antlaşmaları'nda vaat edilen yerlerin Yunanistan'ın eline geçmeyen kısmı için mücadele vermiştir. İtalya alacağı Anadolu topraklarını dominyon haline getirmekten çok kendi topraklarına bağlama amacına yönelik bir siyaset izlemiştir[467]. İtalya İngiltere'nin tam desteğini alan Venizelos'a karşı tek başına kalmıştı. Çünkü Fransa her ne kadar Venizelos'a destek vermese de İtalya'ya verilen payın da savaşta aldığı sorumluluğa göre fazla olduğunu düşünüyordu. Yani savaş sırasında Müttefiklerin yanında savaşa girmesi için vaatlere boğulan İtalya şimdi kurtulunması gerekilen bir dert gibi görülüyordu.

27 Şubat 1920'de Lloyd George Yüksek Kurul'a yeni bir yöntem önermişti bu öneri kabul görmüş ve Türkiye topraklarının paylaşılması ile ilgili üyelerin Dışişleri'nde toplanması karara bağlanmıştı. Curzon'un başkanlığında toplanan dışişleri bakanları ve büyükelçiler yaptıkları toplantıyla barış antlaşmasının detaylarını görüşmüş ve uzlaşmaya varmışlardı[468]. Londra Konferansı'nda İngiliz Başbakanı Lloyd George düşüncelerini şöyle açıklamaktadır; Türkleri Avrupa'dan çıkarmak için önemli bir imkânı elimizden kaçırıyor olabiliriz[469].

---

[465] Mıchael Llewellyn Smith, *a.g.e.*, s. 135.
[466] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 4; Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 76-77.
[467] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 142.
[468] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 138.
[469] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 239.

2.4.3. Görüşülen Maddeler

2.4.3.1. İstanbul

Şüphesiz tartışmaların odağında olan konu İstanbul olup ve Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan çıkarılıp çıkarılmayacağı meselesiydi. Müttefikler bu konu hakkında Aralık-Ocak görüşmelerinde bir türlü karara varamamışlardı. Osmanlı padişahının aynı zamanda Halife olması ve İngiltere'nin sömürgelerinin çoğunun Müslüman olması İngiltere'yi bu konuda tereddüte düşürüyordu. Öyle ki İngiliz devlet adamları kendi aralarında çelişen konuşmalar yapıyor, değil Fransa ile kendi aralarında dahi anlaşamıyorlardı.

Bu çelişkilerin odağında Lloyd George vardı Ocak ayının ilk günlerinde yaptığı açıklamalarda İstanbul'un Osmanlı yönetiminden alınıp Türklerin şehirden çıkarılacağını söylerken 10 Ocak'tan sonra bu tezinin tersini savunmaya başlamıştır. Lyon şehrinin gazetesi bu durum üzerine gazeteden şu soruları sormuştur; "Fransız Hükümeti'nin karşı olmasına mı boyun eğdi? Veya sadece Müslüman Hindistan'ın, Sultan'ın elinden başkentinin alınmasının kötü bir gözle göreceği yolunda Kalküta'dan gelen uyarmalara mı dayanamadı?" [470]

İngiltere ve Fransa arasında yaşanan tartışmalara İtalya'da dâhil olmuştur. Lloyd George Müslüman sömürgelerinde İstanbul'un Türklerin elinden alınmasıyla yaşanabilecek sorunların uyarısına rağmen ısrarla kendi tezini savunuyordu. Fransız delegesi Millerand Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmanın uzun süredir yapılmamasının bazı sonuçlar doğurduğundan bahsetmişti. İtilafların on beş ay önce yapabilecekleriyle şimdi yapabilecekleri arasında artık fark olduğuna dikkat çekmiş, geçen sürenin kendi aleyhlerine geliştiğini öne sürmüştür. Bunun yanı sıra Fransa Müslüman topraklarında ve Türkiye'de nasıl bir tepkiye neden olacağını kestiremediği için bu kararın Fransa tarafından kabul edilmediğini sözlerine eklemiştir. İtalya Başbakanı: "Elde edeceğimizden emin olmadığımız şeyleri istemek faydasızdır. Türk halkını aleyhimize çevirecek kararlar almaktan kaçınmalıyız," demişti[471]. İstanbul'un Türklerin elinden alınması ile ilgili Londra gazetelerinde haberler çıkmıştır. Bu haberlere göre Lloyd George tüm karşı fikirlere rağmen direnmiş ve Türklerin İstanbul'da kalması için Yüksek Konsey'de ısrarcı olmuştur. Bu haberin basına sızması

[470] Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 142.
[471] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 13; Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 184.

parlemento ve yayın organlarında karşı çıkışlara neden olmuştur [472] . Fransız gazetelerinden L'Action Française'de Jacques Bainville şu sözcüklerle durumu açıklıyordu; "eğer İngiliz Hükümeti fikrini altıncı kez değiştirmezse Türk Hükümeti İstanbul'da kalıyor… Bu sonucun Paris basını sayesinde kazanıldığını söyleyebiliriz"[473]. Sonuç olarak İstanbul'un Türklerin elinde kalmasına izin verilmiş ancak Anadolu'da yaşanan direniş Müttefik Devletlere zarar vermeye devam ederse alınan karar yeniden revize edilebilir tehdidini de unutmamışlardı[474]. İngilizlerin Doğu masası memurlarından W. S. Edmons'a göre: "Türklerin akıllarını başlarına getirmek için tek çare olarak İstanbul işgal edilmeliydi"[475]. Bu sözler aslında İngilizlerin genel bakış açısını ortaya koyuyordu. Zira Mebusan Meclisi'nin Misak-ı Milli kararlarını almasının ardından Müttefik orduları İstanbul'u işgal edeceklerdi. Aslında uzun süren müzakerelerin bir anlamı kalmamış Müttefikler sonunda aldıkları kararlara yine uymamışlardır.

2.4.3.2. Boğazlar

İngiliz Başvekili'nin: "Türkiye geçmişte İtilaf Devletlerine ihanet ederek Boğazları kapatıp, Prusya militarizmine teslim ettiği gibi gelecekte de antlaşma koşullarını bozmaması için gereken önlemler alınmaktadır" [476] sözleri müttefiklerin Boğazlar konusuna bakış açısını ortaya koymuştu. İstanbul konusunda bir fikir birliğine varan Müttefikler için Boğazların hâkimiyetinin kimde olacağı, denetimi ve toprak sınırlarının belirlenmesi daha karmaşık bir problem olarak görünüyordu[477]. Boğazların geleceği ile ilgili kararlar alınırken Fransa Başbakanı Millerand kendi görüşünü belirterek Boğazlar üzerinde uluslararası bir yönetim mekanizmasının oluşturulmasının mecburi bir durum olduğunu savunmuştu. İtalya Başbakanı Nitti yine daha ılımlı bir açıklama yaparak Avrupa'nın çıkarlarına hizmet edecek bir statü belirlenmesi gerektiğini belirterek bunun ancak Boğazların tam bağımsızlığının güvence altına alınması ile mümkün olacağını dile getirmişti [478] . Boğazlar konusu tartışılırken Müttefiklerin dikkat etmeleri gereken önemli bir husus vardı. Boğazlar hakkında karar

[472] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 270.
[473] Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 142.
[474] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 14.
[475] Salahi Sonyel, *Türk Dış Politikası,* C. I, 1987, Ankara, s. 60.
[476] İzzet Öztoprak, *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, 1989, Ankara, s. 62.
[477] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 106.
[478] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 169.

verirken yeniden şekil verilen Anadolu toprakları hakkında verilen kararlara ters düşen bir karar olmamalıydı. Ayrıca alınan karar diğer bölgeleri de ilgilendiren bir nitelik taşıyacaktı. Bu görüşmelerde de İngiltere ve Fransa kendi çıkarlarını korumanın yollarını arasa da diğer müttefikleri konudan uzak tutmaları pek mümkün görünmüyordu. Eğer baştan düşünüldüğü gibi Amerika Birleşik Devletleri denetim konusunda geri çekilmemiş olsa bu konu kendiliğinden çözülmüş olacaktı.

Uzun süren müzakereler ve karar değişiklerinin ardından bir karara varılmıştır. Buna göre: "Boğazların yönetimi için uluslararası bir komisyon kurulacak ve bu komisyonda İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Japonya ve Romanya bulunacaktı." Bu maddeye daha sonra Amerika, Bulgaristan ve Rusya'nın da komisyona katılacağı dâhil edilecekti [479] . Rusya savaştan çekilmesi, yaşadığı yönetim değişikliği ile müttefiklerle ters düşmesine rağmen bu komisyonda yer almayı başarmıştı. Yine Amerika Birleşik Devletleri'nin birçok kararda çekimser davranıp sorumluluk almamasına rağmen bu komisyonda yer alması Boğazların dünya siyaseti açısından ne kadar önemli olduğuna bir kanıttır. Yine alınan karara göre; "Dört büyük güçten her biri ikişer, diğer devletlerin ise bir oy hakkı olacaktı. Heyet, Türk Hükümeti'yle herhangi bir ilgisi bulunan tüm kuruluşlardan tamamen ayrı olacak ve finansmanı mümkün mertebe Boğazları kullanan gemilerden alınacak geçiş ücretiyle sağlanacaktı". Müttefikler bu kararla Türklerin Boğazlar üzerinde hiç bir hakkı kalmadığını duyuruyor ve 1453'ten beri Türk yönetiminde olan Boğazların tüm haklarını üzerlerine alıyorlardı. Ayrıca; "Heyetin hiçbir bölge üzerinde egemenlik hakkı olmamasına rağmen, Boğazların ve Marmara Denizi'nin iki yakasında da askeri teçhizattan arındırılmış bir bölgeyi işgal etme hakkı bulunacaktı. Boğazlar, Müttefik ve Birleşmiş güçlerin üyesi olduğu ya da Milletler Cemiyeti tarafından onaylandığı sürece, Cemiyet'e ait tüm ulusların gemilerine savaşta ve barışta açık tutulacaktı. Türkiye'nin kendi başlatmadığı bir savaşa müdâhil olması durumunda, düşmanlarına ait malzeme ve gemilerin Boğazlardan geçmesine izin verilmeyecekti. Gemilerin Boğazlardan geçişi ya da İstanbul limanındaki yüklemeye ilişkin her tür husus, heyet tarafından düzenlenecekti. Dolayısıyla sağlık hizmetleri, karantina ve yükleme-boşaltma gibi meseleler heyetin yetki sahasında kalacaktı. Heyet bunların yanı sıra Boğazların idaresi, gemilerin bölgeden geçişi ve bu gemilerin mürettebatlarıyla ilgili herhangi bir hukuki sorunda söz

[479] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 106.

sahibi olacaktı"[480]. Ortadoğu ve İstanbul konusunda kendi toprakları gibi kararlar alan galipler şimdi de Boğazların kaderini belirlerken kendi kafalarına göre statüler belirliyorlardı.

21 Şubat 1920'de alınan bu kararlardan memnun olmayan bir devlet vardı oda Japonya idi. Japonya'nın Londra Büyükelçisi Vikont Chinda bu komisyonda bir Japon delegenin de olması için ısrarla talepte bulunuyordu. Ancak Lord Curzon bu talebi Japonya'nın Boğazlarla ilgisi olmadığını söyleyerek doğru bulmadığını ifade ediyordu. Hatta Lord Curzon Chinda'ya; "Devletler barış antlaşmasını uygulamak için asker kullanmak zorunluluğu duyacak olursa Japonya'nın buna katılmayı ve askeri yardım göndermeyi görev sayıp saymayacağını" [481] sormuştu. Daha önce İtalya'nın aldığı paydan fazla bedel ödemediğini düşünerek rahatsız olan İngiltere şimdi de Türklere ait olan Boğazlar üzerinde kurulacak komisyonda yer alabilmesi için Japonya'ya bedel ödeyip ödeyemeceğini soruyordu. Sonuçta Japonya'nın ısrarı sonuç vermiş ve istekleri kabul edilmiştir. Bu durum ise yeni sorunları beraberinde getirmiştir.

Japonya'nın heyete iki oy hakkıyla katılması diğer güçler tarafından istemeyerek de olsa kabul görürken İngiltere ve Fransa alınan kararı takriben itiraz etmeye başlamışlardır. İtirazlarının dayanağı Japonya'nın Akdeniz'de bir çıkarının bulunmadığı ve Akdeniz'de bir güç olmadığıydı. Ancak bu tezler kabul görememekle birlikte İngiltere ve Fransa'nın asıl rahatsızlığı Japonya'nın iki oy hakkı elde etmesi ve komisyon başkanlığı için sırada beklemesiydi. Eğer Japonya Boğazları yönetecek komisyonun başkanlığına gelirse bu planladıkları kapalı grup idaresi için bir risk olacaktı[482]. Yapılan tartışmalar, karar değişiklikleri ve siyasi mücadeleler sonucunda komisyonun yetki ve görevleri belirlenmişti. Buna göre; "Geçitlerin, ya da limanlara, doklara ve rıhtımlara girişlerin iyileştirilmesi için gerekli görülecek tüm işlerin yapılması. Geçitlerin aydınlatılması ve şamandıralar konulması. Kılavuzluk ve yedek çektirme işlerinin denetimi. Gemilerin demirledikleri yerlerin denetimi. Dok (havuz) , rıhtım ve limanların denetimi ve gerekebilecek fazla dok (havuz) ve rıhtımın bağlanması. Kazaya uğramış gemilerin kalıntıları ile çatışma, karaya oturma ya da herhangi bir nedenle yara almış gemilerin kurtarılmasına ilişkin tüm işlerin denetimi. Mavnalardan ya da başka araçlardan, rıhtımlara ya da kıyıya, ya da buralardan mavnalar

[480] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 184-185.
[481] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 170.
[482] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 185.

ya da başka araçlara yük doldurma ve boşaltma işlerinin denetimi. Karantina ile limandaki gemilerin sağlığına ilişkin tüm konuların denetimi"[483].

Konferans'ta alınan diğer bir karar da Karadeniz ve Çanakkale Boğazları'nın özgürlüklerini sağlamak için bu bölgelerde iki tümenlik bir kuvvetle, İstanbul'da uygun büyüklükte bir deniz birliğinin hazır bulunması kararıydı. Önemli bir husus da Marmara'da bulunan adaların ne olacağı konusuydu. Venizelos bu durumdan faydalarak buraların Yunanistan'a verilmesini istemiş ancak alınan kararla buraların silahsız alan olarak Müttefiklerin denetiminde Türk yönetiminde kalacağı kararına varılmıştır[484]. Londra Konferansı kararları 31 Mayıs 1920 Vakit gazetesinde geniş yer tutmuştur. Gazete Rumeli sınırının alınan kararla bağımsız devlet anlayışına uymayacak derece tahrip edildiğini yazmıştır. Boğazların uluslararası bir komisyon tarafından yönetileceğini, belirlenen hududun Şile'nin biraz doğusundan başlayarak İzmit, Mudanya, Bandırmayı içine alacağı, sınırın Edremit Körfezi'nde son bulacağını Türk halkına duyurmuştur. Bu şu anlama gelmekteydi bu mıntıka Boğaz sahillerinin hinterlandını kâmilen teşkil ettiği gibi Midilli, Bozcaada, Limni'yi de içine almaktaydı. Sadece Bursa dışarıda bırakılmıştır[485]. Alınan bu kararlarla Sevr Antlaşması'nda Boğazların statüsünün nasıl olacağı da kararlaştırılmış oluyordu.

2.4.3.3. Ermeni Devleti Meselesi

Bu konu oldukça önemli kabul edilerek üzerinde durulan bir husus olmuştur. Bu mesele Londra Konferansı'nda masaya yatırılana kadar çeşitli süreçlerden geçmişti. 7 Mart 1919'da başkan Wilson'un en güvendiği danışmanlarından biri olan Edward M. House Amerika'nın Ermeni ve İstanbul mandalarını kabul edebileceği sinyallerini veriyordu. Paris Barış Konferansı'na katılan Damat Ferit Paşa'da bağımsız ya da manda altında bir Ermenistan'ın Türk topraklarında kurulabileceğine değiniyordu[486]. Ancak bu köprünün altından çok sular akmıştı. Amerika artık bir Ermenistan mandasını üstlenmek istemiyordu. Anadolu'da ise Ermenilere karşı güçlü bir ses olan Şark Vilayetleri Müdafaai Hukuk Cemiyeti faaliyetleri ile bölgeyi savunuyordu.

Konferans'da bu konu görüşüldüğünde hiçbir devlet kurulacak Ermenistan mandasını üstlenmek için istekli görünmemiş ve hiçbiri uzun sürecek bir destek sözü de

[483] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 158-159.
[484] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 171-172.
[485] *Vakit Gazetesi*, 31 Mayıs 1920, s. 1.
[486] Süleyman Beyoğlu, "Sevr ve Lozan'da Ermeniler", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 2, S. 3, Ankara, Kış/2008, s. 127.

vermemişti[487]. Buna rağmen bir Ermeni Devleti kurmakta kararlı davranıyorlardı. Şimdi de bu devletin sınırları mesele ve tartışma konusu haline gelmişti. Bir taraf kurulacak devletin sınırlarının Doğu Anadolu'nun altı ilini kapsamasını ve Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzanan büyük bir devlet olmasını savunmuştu. Diğer taraf ise bu kadar geniş bir alanda kurulacak bir Ermeni Devleti'nin savunulmasının oldukça zor olacağını ve zaten bölgedeki Ermeni nüfusun bu kadar geniş bir alana yayılacak sayıda olmadığını savunmuştu[488]. Bunun yanı sıra büyük bir Ermenistan kurulmasını savunan taraf Erzurum ilinin Doğu bölümü ile Erzurum kalesini ve Karadeniz'e bu sınırları ulaştıracak Trabzon'u da bu sınırlara dâhil ediyordu. Erzurum kalesi Ermeni sınırları içerisinde yer alırsa bu durum Ermeni devleti için bir tehdit öğesi olabilir endişesi vardı. Ancak Erzurum kalesinin sınırların dışında kalmasının da güvenliği tehdit edeceği konuşulmuştu. Bir diğer konu ise bu Ermeni devletinin Karadeniz'e sınırı olmalı mı olmamalı mı konusuydu. Bu konuda yine iki görüş vardı. Birinci görüşe göre Karadeniz'in güneydoğu köşesinde kurulacak Lazistan Ermenistan'a verilmeli böylece Karadeniz'e çıkışı olmalıydı. Ancak buradaki sorun şuydu ki burada yaşayan halk Ermeni değildi hem de dinleri İslam'dı. İkinci seçenek ise Batum tarafından Ermenilere bir çıkış sağlamaktı. Kilikya konusu ise görüşülmemiş ve sınırlara dâhil edilmemişti. Zira burada Fransızlar vardı ve bu konuyu görüşmek yeni sorunlara yol açabilirdi. Diğer yandan konuşmalar sırasında Amerika Birleşik Devletleri her ne kadar mandayı üstlenmese de maddi anlamda destek sağlayabilir düşüncesi de dile getiriliyordu[489].

Sınırlar konusundaki tartışmalar devam ederken İtalya Başbakanı Nitti kesinlikle bağımsız bir Ermeni Devleti kurma fikrini desteklediğini belirterek başladığı konuşmasında Erzurum'un bu devletin sınırları içerisinde olmaması gerektiğini savunmuştur. Ona göre eğer Erzurum bu sınırlar içerisinde yer alırsa bu durum Türklerin tepkisine neden olacaktı. Bu yüzden Erzurum Türklerin yönetiminde kalmalı, Trabzon limanını kullanma hakkı Ermenilere verilerek denizle bağlantıları sağlanmalıydı. Batum ise uluslararası bir liman haline dönüştürülmeliydi. Lloyd George'ye göre müttefikler bağımsız bir Ermeni Devleti kurmak konusunda anlaşmıştı. Sınırlarının belirlenmesi işini de bir komisyona havale etmek daha doğru olacaktı bu komisyon bu düşünceler çerçevesinde görevini yapacaktı; Yarı özerk Ermenistan ve Anadolu topraklarından oluşan bağımsız bir devlet kurulacak, Çukuova'da yaşayan

[487] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 203.
[488] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 172.
[489] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 25-26.

Ermenilerin güvenliğinin sağlanması için tedbirler düşünülecekti. Ermenistan Komisyonu, Batum ve Trabzon'un gelecekteki statülerini Ermenistan ile doğrudan ilişkilendirmediğinden bu konuları ayrı bir başlık altında ele almaya karar vermiştir[490].

İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan bu komisyon çalışmalarını tamamlamıştı. Buna göre Erzurum bulunduğu konum itibariyle güvenlik ve coğrafi açıdan kurulacak Ermeni devletinin sınırları içerisine alınacaktı. Ayrıca Muş, Bitlis, Van bu devletin sınırları içerisinde olacaktı. Ancak Erzincan ve Trabzon bu sınırların dışında kalacaktı[491]. Bunların yanı sıra komisyon şu kararları almıştı: "Gürcistan-Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sınırlar kendi aralarındaki antlaşmanın sonuçlanmasının ardından belirlenecektir. Biraz daha görüşüldükten sonra Ermenistan'ın Sınırlarını Saptama Komisyonu'nun tavsiye ettiği gibi Ermenistan'ın sözde tabiliği altında özerk bir Lazistan Devleti kurulması önerilmelidir. Trabzon iç bölgesinde, Tirebolu ile Kemah arasında Türklerin askeri birlikler ve mühimmat deposu bulundurma hakları olmamalıdır. İlerleyen günlerde, Milletler Cemiyeti Konseyi'nden, Ermenistan'a, ulusal bir ordu kurulması için gerekli gereç ve paranın sağlanması ve gerekecek olursa, yeni devlete hizmet için müttefik devletlerarasında gönüllü toplanması olanaklarını araştırması istenmelidir. Çukurova bölgesinde yaşayan Ermenileri koruma görevi o tarihlerde bölgede bulunan Fransız kuvvetlerinin sorumluluğundadır"[492]. Neticede Ermeni nüfunun az olduğu göz önüne alınarak sınırları küçültülmüş bir Ermeni Devleti'nin kurulması konusunda anlaşmışlardı.[493] Kurulacak Ermeni Devleti kendi güvenliklerini sağlayabilecekleri kadar sınırlara sahip olmalı diğer taraftan da Türklere zorluk çıkartacak kadar geniş sınırlara sahip olmamalıydı[494].

Bu hususta Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson sorumluluk almayı kabul etmiyor ancak fikirlerini de beyan ediyordu. Wilson'a göre sınırları geniş bir Ermeni Devleti kurulmalı bu sınırlara Van ve Trabzon şehirleri de dâhil edilmeliydi[495]. Anlaşılan Wilson kendi devletini her hangi bir zarara uğratmadan bu işe karışmak istiyor ancak Müttefikleri ikna edemiyordu. Zira alınan devlet kurma kararı beraberinde yeni sorunları ve sorumlulukları da getirmişti. Kurulacak bu devlet ekonomik ve askeri

---

[490] Mehmet Sait Dilek, *a.g.m.,* s. 810.
[491] Elif Çalışkan, *Sevr Antlaşması Görüşmeleri ve Kabulünün İstanbul İle Anadolu Basınındaki Yansımaları,* (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006, s. 59.
[492] Mehmet Sait Dilek, *a.g.m.,* s. 811.
[493] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları,* s. 327.
[494] Osman Olcay, *a.g.e.,* s. 29.
[495] Elif Çalışkan, *a.g.t.,* s. 60.

açıdan desteklenmeli, himaye edilmeliydi. Tüm bunlar için en iyi aday devlet Amerika Birleşik Devletleri'ydi. Ancak Wilson himaye teklifini reddetmiş, ekonomik yardım teklifine yanıt dahi vermemişti[496]. Daha sonra bu teklif İngiltere'nin fikri ile Milletler Cemiyeti'ne yapılmış ancak Milletler Cemiyeti de bu taşın altına elini koymamıştı[497]. İngiltere, Fransa, İtalya Ermenistan için tek kuruş sarfetmek istemiyor, sadece devleti kurup silah desteği vermeyi planlıyorlardı. Öyle ki Ermenileri korumak için bir askerlerini dahi görevlendirmeyecekleri tutumlarından ve aldıkları kararlardan rahatça anlaşılmıştı[498].

Türk topraklarında kafalarına göre devletler kuran, sınırlar belirleyen bu sınırlar üzerinde uzun uzun tartışan büyük güçlerin yaptıkları Türk kamuoyu tarafından takip ediliyordu. Hele ki işgaller sırasında Ermenilerin yaptıkları zulümlere şahitlik edenler için alınan bu karar kabul edilemezdi. İngiltere ve Fransa bir yandan Ermenileri Anadolu'ya taşımış ve kullanmış, diğer yandan da Türk vatanında Ermeni devleti sınırları çizme cüretini göstermişti.

Ermeni devleti kurulması kararı İzmir'e Doğru gazetesinde güçlü bir tepki ile kamuoyuna duyuruluyordu. Konferans devam ederken gazetede çıkan bu haberde; "Türk halkı Doğu illerinde kurulacak bir Ermeni devletine asla izin vermeyecektir ve böyle bir karara boyun eğilemez, Doğu illerinde Ermenilerin savunacakları hiçbir hakları yoktur," denilmişti[499]. Londra Konferansı da bu meselenin halli için son durak olmamıştır. Çünkü Müttefiklerin tartıştıkları bu konu her yönüyle şaibeliydi ve tutarsızlıklarla doluydu. Bunun yanı sıra Anadolu hareketinin en güçlü olduğu noktalardan biri de kurulması planlanan bu sınırlar içerisindeydi. İtilaflar yine Türk halkını yok sayarak yanlış hesaplara girişmiştir. İşte bu yüzden tartışmaları ve kurdukları komisyonlar bir türlü kesin ve net kararlar alamamış tartışmalar ve görüşmeler ucu açık yeni sorunlar doğmasına neden olmuştur. Kurulacak Ermeni devletinin manda ve himaye meselesi de Londra da kesin sonuca ulaşamamış ve çözümü San Remo'ya bırakılmıştır[500]. Ancak Konferans'ın aldığı net karar şuydu; Türkiye özerk bir Ermenistan'ı tanıyacaktır[501].

---

[496] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 174.
[497] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları,* s. 327.
[498] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.,* s. 97.
[499] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 81.
[500] Mehmet Sait Dilek, *a.g.m.,* s. 812.
[501] A. Öner Pehlivanoğlu, *Sevr, Lozan Antlaşmaları ve Avrupa Birliği*, İstanbul, 2005, s. 54.

2.4.3.4. Kürt Devleti Kurma Çabaları

Daha önce bu konuya deyinmekle birlikte bu konu da en istekli devlet Musul'da rahat hareket etmek isteyen İngiltere'ydi. Aslında İngiltere Birinci Dünya Savaşı sürerken böyle bir devlet kurma fikrine sahip değildi. Ama Büyük Britanya İmparatorluğu'nun değişen şartlara göre her zaman bir B planı vardı ve Kürt devleti kurma fikri de yine ortaya çıkan yeni duruma göre siyaset geliştirme gayretiydi.

Bu konunun Londra Konferansı'nda konuşulmasını isteyen kişi Lloyd George'ydi. Lord Curzon bu konunun net bir biçimde kararlaştırılmasının zor olduğunu söylemişti. Bu topraklar şimdiye kadar Türk Devletleri'nin yönetiminde kalmıştı. Tarihsel yapısı ve Ermenistan ile sınırdaş olacağı düşünülürse konu Avrupa açısından dikkat çekmişti. Bir Kürt devleti kurulursa bu devletin kendi kendine varlığını sürdüremeyeceği ortadaydı. Bu durum mutlaka bir manda yönetimini gerektiriyordu. Bu manda yönetimi özerk bir Kürt devleti kurarakta yapılabilirdi, bu Kürt devleti İngiliz yönetiminde olan Musul'a bağlı olabilir ve oranın bir parçası olarak varlığını sürdürebilirdi. Bu düşüncelerle fikir alış verişi yapılırken diğer yandan Kürt halkıyla da temaslar kurulmaya çalışılmıştı[502].

Tıpkı kurulmak istenen Ermenistan gibi bu konuda da birçok nokta kör ve muallaktı. İngiltere bu konuda kararlı görünmüş ancak nasıl yapacağı konusunda kesin bir tavır sergileyememişti. Ortada Kürt halkının istekleri, kurulacak devletin sınırları, nasıl finanse edileceği ve nasıl yönetileceği ile ilgili cevabı olmayan birçok soru vardı. Bu konu Londra Konferansı başlamadan önce de tartışılmıştı. Konferans öncesi İngiliz ve Fransızların cevabını buldukları iki soru vardı. Birincisi Kürt bölgesi Türklerin hâkimiyetinden çıkarılmalıydı. İkincisi ise bu sorun Ermeni meselesinin çözülmesiyle çözülecek ona paralel bir problemdi[503]. Bunun yanı sıra bir Kürt devleti kurulacağı hayalinde olan Kürt Şerif Paşa bu konferansa katılarak dikkat çekmeye çalışmış, kendini Kürt delege olarak nitelendirmiş ancak ona bu hayali kurdurtan Müttefikler tarafından pek de önemsenmemiştir[504].

Ermeni temsilci Bogos Nubar Paşa ve Şerif Paşa hazırladıkları memorandumda Konferans'tan Kürt ve Ermeni devletlerinin ayrı ayrı kurulmasını talep etmişlerdi. Ancak Şerif Paşa ile aynı fikirde olmayan bazı Kürt üyeler bu duruma itiraz etmişlerdi. Onlara göre iki ayrı devlet kurmaya gerek yoktu. Bu iki topluluk tek devlet çatısı altında

---

[502] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Paylaşma ve Parçalama Planları*, s. 328.
[503] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 81.
[504] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, s. 326.

birleşmeliydi. Kürt Cemiyeti üyelerinden Abdullah Cevdet doğrulanmadığı halde Kürt Teali Cemiyeti üyesi olduğu için bu cemiyet adına bir açıklama yaptığı iddiasıyla beyanat vermişti. Ona göre birlikte yaşayan bu iki halkı ayırmak mümkün değildi. Birlikte yaşadıkları için aralarında her hangi bir sınır çizilmesi zordu. Ancak iki ayrı devletin kurulması her iki halkın geleceği açısından daha iyi sonuçlar doğuracaktı. Şerif Paşa'nın Paris'te bir Kürt devleti kurmak için Konferans'a muhtıra sunduğunu öğrenen Anadolu'daki Kürt aşiret liderleri bu girişimi eleştirmek adına Konferans'a bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta; Şerif Paşa'nın kendilerini temsil etmediğini belirten Kürtler bu şahsın hiçbir surette Kürtler adına söylediklerinin geçerli olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca Kürtlerin devletleri olan Osmanlı'dan ayrılmak gibi bir niyetlerinin kesinlikle olmadığı vurgusunda da bulunmuşlardır. Konferans dışında TBMM'ye Hakkâri, Van, Adıyaman, Mardin, Urfa gibi şehirlerden telgraflar gönderen Kürt aşiret liderleri Türk ve Kürtlerin kardeş olduklarını ifade etmişlerdir. Bu telgraflarda da Şerif Paşa'nın Kürtleri, temsil edemeyeceği üzerinde durulmuş, ayrıca Bogos Nubar Paşa ile Paris'te imzaladığı Kürt-Ermeni antlaşmasını protesto etmişlerdir[505].

İngiltere'yi bu konu üzerinde şüpheye düşüren en önemli faktörlerden biri de Kürt halkının yüzyıllardır Türklerle kader birliği yapmış olması ve Kürtlerin Araplar kadar kolay isyan etmeyebilecekleri endişesi olmuştur. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele yönetimi de bu konuya kayıtsız kalmamıştır. Kürt aşiret liderleri ile temaslar sağlanmıştır. Diyarbakır'daki XIII. Kolordu Komutanlığı bu konuyu dikkate almış ve bir yandan ayrılıkçı hareketleri kontrol altına almaya çalışırken diğer yandan da bu olayları körükleyen İngilizleri etkili bir şekilde protesto etmiştir[506]. Tam bir fikir birliği ortaya çıkmamış ancak Konferans'tan özerk bir Kürt Devleti kararı alınmakla birlikte, sınırları kabataslak Ermenistan sınırından başlayarak doğu-batı istikametinde çizilerek Fırat'ın doğusuna kadar devam edecek İran sınırına varacak bir sınır kararlaştırılmıştır. Kesin şekline karar vermek ise San Remo Konferansı'na bırakılmıştır[507].

---

[505] Yalçın Doğan, Sevr Sürecinin Türk Basınındaki Yansımaları, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2007, s. 44-45.
[506] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 176.
[507] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Paylaşma ve Parçalama Planları*, s. 329.

2.4.3.5. Batum

Tartışmaların odağında olan bu şehir hem petrol yatakları hem de liman şehri olması açısından özellikle İngilizler için büyük önem taşıyordu. Bu şehir sadece İngilizler için değil Gürcistan, Ermenistan, Rusya ve İran için de önemliydi. İngilizlere göre şehir gerek ırk yapısı gerekse sahip olduğu coğrafyasının yapısı itibariyle Gürcistan'a aitmiş gibi görünüyordu. Ancak bu durumu pek umursamayan İtilaflar bu şehrin geleceği hakkında kendi çıkarları doğrultusunda kararlar vermeliydi. Çünkü Batum ticari anlamda önemli bir kavşak noktasıydı ve buranın yönetiminin tamamen Gürcistan'a bırakılması düşünülmesi gereken bir konuydu. Hele ki Sovyet yönetiminin Batum'a yaklaştığı ve ellerine geçirme ihtimali de çok yüksek bir olasılık olarak görülmüştü[508].

Tartışmalar konusunda önemli bir noktada Batum'da bulunan İngiliz kuvvetlerinin bölgeden çekilip çekilmeceğiydi. Müttefiklere göre İngiliz kuvvetleri bir süre daha burada kalmalıydı. Çünkü Batum savunmasız kalırsa sadece Ruslar değil, Türkler ve Gürcüler tarafından ele geçirilebilirdi. Batum'un geleceğine karar verilinceye kadar demiryolu ve petrolün güvenliği için İngiliz askerlerinin Batum'da kalmasına karar verilmiştir [509] . Konsey çareyi yine Milletler Cemiyeti'ne havale etmekte bulmuştur. Batum'un ayrı bir devlet olacağı kabul edilmiş ve Milletler Cemiyeti tarafından görevlendilirilen biri tarafından yönetileceği kararı verilmiştir. Ancak yine umulan olmamış, Milletler Cemiyeti'nden gelen Ermenistan'ı himaye edemeceği yanıtı bu fikrinde çürümesine neden olmuştur. Zira Milletler Cemiyeti'nin bu yanıtıyla Batum'u koruyacak bir güce sahip olmadığı da ortaya çıkmıştır[510]. Sonuçta geriye tek bir yol kalmıştı ve ona karar verildi. Batum isteksiz de olsa büyük devletler tarafından Gürcistan'a bırakılmıştı. Şehrin serbest bir liman olarak kullanılması için askeri tedbirler alınmış, şehirde zaten varolan İngiliz kuvvetlerinin yanına İtalyan ve Fransız kuvvetleri de getirilecek kararı alınmıştır[511].

2.4.3.6. Lazistan Konusu

Bu meselenin ortaya çıkışı tamamen Ermenistan devleti kurma düşüncesi ile alakalıydı. Kurulacak olan Ermeni devletinin denizle bağlantısını kurma çabaları sonucu

[508] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 204.
[509] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 120.
[510] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 205.
[511] Elif Çalışkan, *a.g.t.*, s. 63.

ortaya Lazistan kurma fikri atılmıştı[512]. Lord Curzon komisyona bu coğrafya hakkında bilgi vermiş ve Karadeniz'in doğusunda olan bu topraklarda yaşayan insanlar Müslüman ve müdahaleye açık bir yapıları yok demişti[513]. Dolayısıyla bu bölgenin insanı Ermeniler gibi Hristiyan değillerdi ve Müttefiklerle ortak bir özellikleri yoktu. Yine Araplar gibi Türklerden kopmaya niyetleri yoktu ve kandırılmaya, yönetilmeye müsait bir kültürleri de yoktu bu yüzden de bu fikir daha doğarken inandırıcılığını kaybetmişti.

Buna rağmen burada bir Lazistan fikrinden vazgeçilmemiştir. Bölgedeki halkın eğilimi tamamen Türklerle birlikte hareket etmek yönündeydi. Bu yeni bir tehlike doğurabilir Batum yeniden Türklerin eline geçebilirdi. Ayrıca kurulacak Ermenistan'ın egemenliğinin güvenliğini sağlayabilmek için bu topraklarda bir tampon devletçik daha ortaya çıkması düşüncesi kuvvetlenmişti[514]. Gürcü delegeler eğer bir devlet kurulacaksa buranın halkının Lazlar olması nedeniyle Gürcü olarak kabul gördüğü fikrine dayanak bölgenin Gürcistan'a bağlanmasını teklif etmişlerdi. Ancak Fransız delegesi B. Cambon, bu fikri eleştirmişti. Bölge halkının Ermenilerle herhangi bir bağı olmamakla birlikte Ermeni devleti fikrine sıcak bakmadıklarını ayrıca halkın kendilerini Türk olarak hissettiklerini söylemişti ve buranın Türk yönetiminde kalmasının doğru olduğu fikrini ileri sürmüştü[515]. Kendi kendilerine kararlar verip daha sonra bu kararlardan vazgeçen komisyonun bir önerisi de B. Cambon'un itirazını yok sayan bir fikirdi. Bölgede Lazistan kurulmalı ve şartlı bir yarı bağımsızlık verilerek Ermenistan'a bağlanmalıydı. Ancak fikir değişikliğine gidilmesini gerektiren bir durum ortaya çıkmıştır. Batum Gürcistan'a verilmiş ve Ermenilerin gönlünü almak zorunluluk olarak görülmeye başlanmıştır. Sonuç olarak kurulacak devletin hiçbir şarta bağlı kalmadan doğrudan Ermenistan'a bağlanmasına karar verilmiştir[516].

2.4.3.7. Yunan İstekleri, Trakya ve İzmir'in Geleceği Konusu

14 Şubat'ta Fransa Başbakanı Yunanistan'ın İzmir'den çekilmesi gerektiğini savunan bir konuşma yaparak Yunanistan'a başka konularda imtiyazlar vermenin daha doğru olacağını söylüyordu[517]. Lloyd George bu görüşe kesinlikle katılmadığını

[512] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. XXIII.
[513] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, s. 327.
[514] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 205.
[515] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, s. 327.
[516] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 205.
[517] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 14.

belirterek bunun savaşta kendilerine destek vermiş Venizelos ve Yunan halkına karşı haksızlık olacağı kanaatinde olduğunu belirtiyordu. Bu düşünceyle hareket eden Lloyd George'nin Yunanistan'ı savunma çabaları sonuç vermiş ve Venizelos'un bir kez daha konuşmasına karar verilmişti. 16 Şubat'da konuşma yapan Venizelos Ege'de kendilerinin hâkimiyeti için tüm koşulların uygun olduğunu nüfus yapısının bile kendilerinin lehine olduğunu iddia ediyordu. Konuşurken de inandırıcılığını arttırmak adına nüfus konusunda bazı bilgiler veriyor ve bu bilgilere göre Türklere bölgede sembolik bir egemenlik vermeye dahi gerek olmadığını savunuyordu[518]. Venizelos'a göre İzmir ve Trakya mutlaka Yunan toprağı olmalıdır. Bunun yanı sıra Bursa ve Manisa'nın bir kısmı, Gelibolu ve Edremit kıyıları da bu topraklarla birlikte Yunanistan'a verilmelidir[519]. Venizelos'un Londra'da olması aslında rastlantı sonucu değildi. Ülkesi için gösterdiği çaba da Anadolu'nun kaderini belirleyen devletler için takdir edilecek düzeydeydi. Zira Paris ve Londra'da zaman harcıyor, toplantı yapılan binalarda zaman geçiriyor, her fırsatta önemli devlet adamları ile iletişime geçmek için çalışıyordu[520]. Ancak Venizelos'un sunduğu nüfus rakamları inandırıcı bulunmadığı için itirazlara neden olurken Venizelos bulduğu fırsatı değerlendirmenin tadını çıkararak sunduğu gerekçelere dayanarak Türk toprağı olan Meis Adası'nı dahi istediğini ifade etmiştir[521].

Venizelos'u başından beri destekleyen Lloyd George Yunanlıların elde ettikleri avantajların ellerinden çıkmaması için çaba sarf ederken diğer taraftan bir manevra yaparak Türklerin gururlarını kurtarmaları için bir fırsatmış gibi İzmir'de Türk bayrağı çekilmesine izin verilmesini böylece göstermelik bir hâkimiyetle bazı sorunların engellenebileceği fikrini ortaya atmıştır. Bu fikre en sıcak bakan devlet şüphesiz Venizelos'la rekabet eden İtalya olmuştur[522]. İtalyan Başbakanı Nitti durumdan şikayet ederek Yunanistan gibi küçük bir devletin kazanımları ile İtalya'nın elde ettiklerini karşılaştırmıştır. Nitti bu durumun İtalyan halkı tarafından da hoş karşılanmadığını söylemiştir. 24 Şubat'ta yapılan oturumda Nitti Enosis'in Türk halkı tarafından ciddi bir reaksiyonla karşılacağını ifade ederek bu durumun çatışmaya dönüşeceğini söylemiştir. Llyod George ise Nitti'ye kendi kazanımlarını hatırlatmış Güneybatı Anadolu topraklarının sahip olduğu tarım avantajlarını ve buralara fedakârlıklar yapmayarak

[518] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.,* s. 86.
[519] İzzet Öztoprak, *a.g.e.,* s. 81.
[520] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.,* s. 14.
[521] Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları,* s. 326.
[522] Paul C. Helmreich, *a.g.e.,* s. 201.

sahip olduğu imasında bulunmuştur[523]. Nitti tüm gücüyle Venizelos ve en büyük destekçisi Lloyd George'ye karşı çıkmaya çalışıyordu. Fransız Başbakanı Millerand ise Lloyd George'nin teklifine karşı çıkmayarak şunları söylemişti; "İzmir üzerinde Yunanistan ile Türkiye'nin birbirine girmesinin ne sonuçlar doğuracağını tahmin edemezsiniz. Türkiye ile yakından ilgili olan Fransa ve İtalya gibi büyük devletlerin bu takdirde işe karışması kaçınılmaz olacaktır. Çatışmanın bir bölgede kalmayıp, bütün Osmanlı topraklarına yayılması ve büyük devletleri içine alması muhakkaktır. Bu bakımdan sonuçları şimdiden tahmin olunamayacak bir mücadelenin tehlikesini, göze almaktansa, pek mantıki olmayan bir hal şeklini şimdilik kabul etmek daha akıllıca olur kanısındayım" demiştir[524]. Kazanan Venizelos olmuş, onun ve Llyod George'un isteklerine uygun kararlar alınmıştır. Buna göre;

1- İdaresi Yunanistan'da olacak İzmir'de, Türk hâkimiyetini belirten bir simge olması açısından Türk bayrağı asılacaktı. Ancak bu bayrak sembolik bir anlam ifade edecekti.

2- İzmir ve çevresi Yunan askeri birlikleri tarafından kontrol edilecekti.

3- Yerel bir meclis kurulacak bu meclisin üyeleri hem Türkler hem de Rumlar olacaktı.

4- Bu meclis isterse Yunanistan'a bağlanmak amacıyla iki sene geçtikten sonra Milletler Cemiyeti'ne müracaat edebilecekti. Gerekli görüldüğü takdirde plebisit yapılabilecekti[525].

Trakya'ya kimin egemen olacağı konusu da yine egemen güçlerin gündemine girmişti. Bu konuda ABD Monreo Doktrinine rağmen Ocak ayında bir karar almıştı ve bu kararla kendilerince Trakya'nın Yunanistan'a bağlanması kararı alınmıştı. Bunun yanı sıra Lloyd George da Trakya ile ilgili açıklamalar yapmış ve burada Türk nüfusun Rum nüfustan daha az olduğunu ileri sürerek Wilson ilkelerine atıfta bulunmuştu[526]. Diğer taraftan ABD Başbakanı Wilson Konferans'a gönderdiği haberde daha ileri giderek tüm Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını ve Edirne ile civarının Bulgaristan'a dâhil edilmesini önermişti[527]. Ancak ABD'nin işine geldiği gibi davranması ve sorumluluk almadığı halde bu tip kararlarda etkili olma çabaları Müttefikler tarafından hiç de hoş karşılanmıyordu. Bu durumdan hoşlanmadıklarını belli etmekten de

[523] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 15.
[524] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 92.
[525] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 15.
[526] İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 83.
[527] A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 56.

çekinmemişlerdir. Trakya meselesi Müttefikler için zor bir konu olarak görülmemiştir. Çünkü bu konuda hepsi aynı fikirdeydi Doğu ve Batı Trakya Yunanistan'a bırakılmıştır. Ancak Yunanistan'ın duracağı hattın Çatalca veya Midye-Enez mi olacağına karar vermek gerekiyordu. İngiltere İstanbul dışında Türk yönetiminin bu sınırda yönetime egemen olması gerektiğini savunmuş bu durum Venizelos'un işine yaramıştır. Çünkü O da Çatalca hattına kadar Yunanistan'a bırakılması gerektiğini savunmuştu. Edirne'de nüfus yapısı dikkate alınarak buna bağlı bir yönetim kurulacaktı ancak Yunanistan'a verilecekti. Bu karar 18 Şubat 1920'de alınmıştır. Bulgaristan'ın Ege'ye ulaşmasını sağlayacak Dedeağaç limanı meselesi ise bu kararlar arasında yer almamıştır[528]. 29 Mart 1920 tarihli Albayrak gazetesi konu hakkında şu haberi yapmıştır; "İzmir işgal bölgesi genişletilerek Yunanlılara bırakılacaktı. Trakya'nın yönetimi de Yunanistan'a verilmişti. Terkos'tan Küçük Çekmece yoluyla kıyıyı izleyerek Tekirdağ yakınına ve buranın güneyinden Korudağı tepelerini izleyerek Ege Denizi'ne, Zonguldak'tan başlayarak İzmir'e ulaşacak bir sınır İstanbul yöresini belirlemiş olacaktı"[529].

Bu Konferans'ta Ege adaları ile ilgili de karar alınmıştır. İtalya'da kalmasına karar verilen On iki Adalar Rodos adası hariç Yunanistan'a verilmiştir. Ayrıca Ege'deki tüm adalar Venizelos'un isteğine rağmen Meis dışında Yunan yönetimine verilecek kararı alınmıştır[530]. 31 Mayıs 1920 tarihli Vakit Gazetesi Türk Heyeti Londra'da Boğazlar ve güney sınırıyla ilgili teklifleri belki kabul edilebilir ancak Trakya ve İzmir konusunda ciddi zorluklar çekileceğinin kesin olduğunu yazmıştır[531].

2.4.3.8. Müttefiklerce Türkiye'nin Kontrolü ve Sınırlar

Bu konu önemli bir sorun olarak müttefiklerin önünde duruyordu. Anadolu işgal edilmiş ve kendilerince alanlar belirlenmişti. Ancak henüz Anadolu üzerinde nasıl bir hâkimiyet kurulacağı, bu toprakların nasıl yönetileceği, elde edilen ekonomik kazanımların nasıl kontrol edileceğine karar verilmemişti.

İtalya ve Fransa'nın bu konuda fikri açık ve net olup, onlar Anadolu üzerinde sadece yönetimsel değil ekonomik olarak da hâkimiyet ve kontrol olması gerektiğini savunmuştur. Cambon fikrini dile getirirken; "Cüzdanı denetleme gücü, bütün Hükümeti denetleme gücü demektir. Ülkeyi büyük güçler yönetmeyecekse, kim

---

[528] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 200-201.
[529] İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 83.
[530] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 165.
[531] *Vakit Gazetesi*, 31 Mayıs 1920, s. 1.

yönetecek… Eğer güçler Türkiye'yi denetleme ve müdahale etme fırsatını kaçırırlarsa, Türkler yeniden o eski çürümüş tarzlarına dönerler," demiştir. Llyod George bu düşüncenin İngiliz Hükümeti'nin düşüncesinden daha fazlası olduğunu anlayınca duruma itiraz etmiştir. Ona göre; "Şayet Türkiye kendisini kendi bildiği gibi idare etmek istiyorsa, bu talebe nasıl direnileceğini anlamıyorum. Sonuçta Türkiye İran'dan daha kifayetsiz değildir," diyerek kaygılarını açıklamıştı. Aslında Lloyd George'un kafasındaki sorular bundan ibaret değildi eğer Müttefikler yönetimi ele almaya kalkarlarsa bu durum ileride yeni rekabetlere ve siyasi çekişmelere neden olabilirdi. Aralarında oluşacak bu nefret ortamı askeri tedbirleri de zorunlu hale getirebilirdi. Bu kaygılar çerçevesinde Lloyd George ve Curzon İstanbul'u Türkiye'den ayırmak istemiştir[532]. Tabiki İngiltere diğer taraftan da Anadolu'da ortaya çıkabilecek Fransız ve İtalyan siyasi üstünlüğünü engellemeye yönelik tedbirler almaya çalışmıştır[533]. Bu yüzden İngiltere yönetimin denetiminin uygulamaları engellemeyecek düzeyde minimum seviyede tutulması gerektiğini savunmuş ve Türkiye'nin borçlarını ödemesini sağlayacak tedbirleri almak dışında herhangi bir tedbire gerek olmadığını belirtmiştir[534]. İtalya, İngiltere ve Fransa arasında yaşanan rekabet içerisinde ne kadar güç sahası elde ederse etsin elde ettiklerini korumanın yolunun Fransa'nın Çukurova'daki hâkimiyetine bağlı olduğunu anlamıştır[535].

Fransa'nın ise bu topraklardaki durumu pek de iç açıcı değildi. Özellikle Türk halkı bu işgaller karşısında sessiz kalmayacağını kurdukları direniş örgütleri ile göstermişlerdi. Fransızların Ermeniler aracılığı ile yaptıkları ve Ermenilerin Türk halkına yaptığı zulüm direnişi körüklemiştir. Fransa nasıl bir yeri devraldığını ve kendisine nelere mal olacağını artık anlamıştır. İngiltere ise Fransa'ya karşı gösterilen bu direnişten yine kar çıkarmanın peşine düşmüştür. Londra Konferansı'na Kilikya'dan haberler geldikçe Berthelot'un da söylemleri değişmeye başlamıştır.

17 Şubat'ta yapılan toplantıda Berthelot Fransa'nın bu topraklarda kalmaya niyeti olmadığını ve buranın Türk yönetimine bırakılmak istediğini ifade etmiştir. Elbette bunun bir bedeli olmalıydı. Fransa bu toprakları Türklerin yönetimine bırakacaktı ama bunun karşılığında Fransa'ya yapılacak antlaşmada yeni ekonomik ayrıcalıklar verilmeli, görüşünü açıklamıştır. Elbette bu isteğe karşı ilk tepki Lloyd

---

[532] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 190.
[533] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.*, s. 14.
[534] Elif Çalışkan, *a.g.t.*, s. 68.
[535] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 191.

George'dan gelmiştir. Lloyd George Fransa'nın bu toprakları boşaltmasının kendi kararı olacağını, böyle bir talebin ne İngiltere ne de İtalya tarafından yapılmadığını hatırlatmıştır. Fransa Kilikya'yı boşaltmayı istiyorsa bu kendi istekleri doğrultusunda aldığı bir karar olacaktır. Bunun sonuçlarına katlanmak İngiltere ve İtalya'ya düşmezdi. Bu nedenle herhangi bir mali taviz ya da üstünlük vermeye de gerek yoktur demiştir. Aslında İngiltere Fransa'ya hayır diyerek İtalya'nın da ileride Güneybatı Anadolu'da isteyeceği daha fazla tavize de set çekmiştir. Böylece kendini korumanın yolunu yine bulmuştur[536]. Fransa kendince bölge de bir manda yönetimi kurmayacağını ifade etse de bölgeden vazgeçmediğini de ardına sıraladığı istekleriyle ima etmiştir. Bölge ekonomisine sahip olacağını, ticaretini kontrol edeceğini, bölgede askeri denetim sağlamak için bölgeye Fransız subaylar göndermek istediğini her alanda idari ve ekonomik kontrolü sağlamak için Fransız danışman ve müsteşarlar da atayacağını söylemiştir. Bu istekler İngiltere tarafından eleştirilere uğramıştır. İngiliz delegelerin direnişi sonucunda Fransa özellikle müşteşar ve danışman konusunun yeniden Paris'le görüşüleceğini ifade ederek tepkiyi azaltmaya çalışmıştır[537]. Ancak Lloyd George Fransızları sıkıştırmaya devam ediyordu. Ona göre sorun şuydu; "Fransızlar öncelik haklarına dayanarak Kilikya'da bir Amerikan kumpanyasının yatırım yapmasını mı önleyeceklerdi? Yoksa Fransa Çukurova'ya hiçbir şey yapmazken, bölgenin gelişmesine yararlı olan hareketleri öncelik haklarına dayanarak veto mu edecekti?" Bu sorulara cevap veren Berthelot ticarette açık kapı prensibine uygun hareket edeceklerini söylemişti[538].

Ortadoğu toprakları için devam eden İngiliz-Fransız mücadelesi Anadolu toprakları içinde kıyasıya devam etmişti. Ancak Anadolu'daki rekabete İngilizlerin tam desteğini alan Venizelos'a rağmen İtalya'da katılmaya çalışıyordu. İngilizlerin kendilerini ötelediğini düşünen İtalya Kilikya konusunda Fransa'yı destekleyerek kendi menfaatlerini korumaya çalışmıştı. Ancak Fransa da İtalya da bu görüşmelerde İngiliz diplomasisi ile baş edememişlerdi.

Yine sorunu büyük ölçüde çözmeye yönelik öneri Lord Curzon'dan gelmişti; "Bu durum bizi aşağıdaki genellemeye götürür ki herkesin buna katılacağına inanıyorum. Danışmanların görevlendirilmesi ya da ekonomik ayrıcalıkların sağlanmasına dair ne düzenleme yaparsak yapalım, bunlar antlaşma çerçevesinde siyah

[536] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.m.,* s. 14.
[537] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.,* s. 153-154.
[538] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.,* s. 87.

ve beyaz gibi net olarak birbirlerinden ayırılamaz ve dolayısıyla Güçler arasında karşılıklı bir uzlaşma şarttır. Şayet antlaşmadan, Türkiye'nin, nüfuz alanlarına taksim edildiği izlenimi doğarsa, Türkiye bu koşulları asla kabul etmeyecek, Birleşik Devletler karşı çıkacak ve uygar dünyanın duyguları incinecektir. O halde, antlaşmada taksimata ilişkin hiçbir şey yer almamalıdır. Ama eğer Türkiye'den danışman talebi gelecek olursa, Güçler kendi aralarında bunun tedarik edilmesi için organize olabilir. Nüfuz alanları konusuna gelince, Müttefikler İngilizlerin "feragat kaidesi" adını verdikleri prensip çerçevesinde davranmalıdır. Yani karşılıklı olarak öyle organize olmalıdırlar ki, Büyük Britanya, Fransa'ya ve İtalya'ya tahsis edilen bölgelere müdahale etmesin, hatta bölgenin idaresinde kendilerine destek versin ve bu durumun tersi de geçerli olsun. Son olarak, Güçler bu karakteristikler içinde nasıl bir uzlaşmaya varırsa varsın, mutlaka geniş çapta duyurulmalı ve gizli tutulmamalıdır. Aksi takdirde, uygar dünyanın beklentilerini tatmin etmenin yolu yoktur." Lloyd George ve Berthelot bu öneriyi hemen kabul ettiler. Bütün yapılması gereken, Müttefiklerin kendilerinden istendiği takdirde danışman göndereceklerini belirten bir maddeyi antlaşmaya eklemekti. Sonuç olarak Anadolu toprakları için egemenlik alanları ile ilgili kesin bir karara varılamamıştır. Konferans bu konuda Sykes-Picot ve Saint Jean De Maurienne Antlaşmaları'ndaki hükümlere uyma kararı almıştır. Ancak elbette bu antlaşmalara da uyulmamış maddeler vardı İzmir ve çevresinin İtalya'nın elinden alınıp Yunanistan'a verilmesi gibi. İngilizlerin hâkimiyet alanında ise bu antlaşmalarda yer almayan Kürt devletinin kurulması planlanan topraklar ve Musul ile ilgili bazı kararsızlıklar mevcuttu. İtalya ve Fransa ileri tarihlerde egemenlik alanlarının genişleyeceği ümidini taşıyarak alınan kararları kabul etmiştir[539].

Görüşmeler devam ederken Anadolu'dan da Londra'ya haberler gelmiştir. Bu haberler Fransızlar açısından pek de hoş haberler değildi. Fransız kuvvetleri Maraş'ta yenilgiye uğramıştır. Fransa açısından bu bir pretij kaybıydı ancak İngilizler için fırsat sayılmıştır. Çünkü İngiltere bu durumu bahane edebilir ve Türkleri daha fazla taviz vermeye zorlayabilirdi. Bu nedenle İstanbul'un işgal edilme kararı alınmıştır. 16 Mart'ta Müttefikler İstanbul'u işgal ederken yine Milli Mücadele'ye istemeden katkı sağlamışlardır. Çünkü işgalle birlikte vatansever Türkler Anadolu'ya geçmiş ve Milli Mücadele saflarına katılmışlardır[540].

[539] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 192, 194.
[540] Mıchael Llewellyh Smith, *a.g.e.*, s. 136.

Müttefikler kendi nüfuz bölgelerini aşağı yukarı belirledikten sonra geriye kalacak ve üzerinde Türk Devleti'nin yaşamasına izin verecekleri sınırları da belirlemişlerdir. Buna göre;

1. "Avrupa topraklarında Türk Devleti'nin sınırları (a) Çatalca hattı ya da (b) Enez-Midye hattı olacaktır.
2. Asya'da, Boğazların savunması için başka önlemler alınması gereği dışında, Türk Devleti'nin kuzeyi, Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, Karadeniz Boğazı ve Ermenistan sırına kadar da Karadeniz ile sınırlandırılacaktır.
3. Doğuda sınır, Ermenistan Komisyonu raporu hazırlandıktan sonra saptanacak bir çizgi üzerinden, Ermenistan olacaktır. (Kürdistan'ın geleceği ayrıca tartışma konusu olacaktır.)"[541].
4. "Güneyde sınır Fransız temsilci heyeti tarafından belirlenen Bağdat demiryolunun Maraş yakınındaki tepelerde kuzey doğuya doğru çizdiği eğmeci izleyerek bu eğmecin içi Fransız Suriyesi alanının içinde kalacaktır. Buradan doğuya doğru Nusaybin yakınında Dicle'ye salların genellikle karşıya geçme yeri olan noktaya kadar uzanan Suriye'nin kuzey sınırı ile İskenderun Körfezi'nden batıya doğru Akdeniz kıyıları olacaktır. Buna göre Antep, Urfa ve Mardin şehirleri Türkiye Devleti'nin topraklarının sınırlarının haricinde olacaktır.
5. Batıda sınır Akdeniz olacaktır"[542].

2.4.3.9. Anadolu ile İlgili Alınan Asker, Techizat ve Güvenlik Kararları

Konferans'ın en önemli konularından biri de elbette askeri kararlardı. Bu konuyla ilgili kararlar Mondros Mütarekesi'nde alınmış ve büyük ölçüde uygulanmıştır. Ancak yaşanan durum yeni tedbirleri gerektirmiştir. Müttefikler aldıkları kararlarla Türk ordusunu sadece iç güvenliği kuracak şekilde dizayn etmeye karar vermişlerdir. Elbette bunu uygulamaya çalışırken kendilerini sıkıntıya sokacak bir düzene izin vermeden yapacaklardır. Hava, deniz ve kara kuvvetleri için ayrı ayrı kararlar almışlardır. Deniz kuvvetleri için sadece kıyı şeridini koruyacak kadar birlik bulundurulmasına karar verilmiştir. Hava kuvvetleri ise yasaklanmıştır. Deniz kuvvetlerinin askeri durumu düzenlenirken Müttefikler kendi çıkarlarına zarar verecek

[541] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 61.
[542] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 178-179.

kaçakçılık işlemlerini engellemeye dikkat etmişlerdi ve tedbirlerini de bu yönde almışlardır[543]. Kara ordusu için yapılan tartışmalar yine İngiliz Fransız didişmesine sahne olmuştur. Konuşulan ilk rakamlar 50.000-60.000'den oluşan bir askeri birlik olsa da bu rakamlar oldukça fazla bulunmuştur. Yapılan tartışmalar sonucunda Jandarma kuvvetleri de dâhil olmak üzere 50.000 kişilik bir ordunun varlığına karar verilmiştir. 15.000 kişiden oluşan bir devamlı ordu olacaktır. Her birimdeki subayların yüzde onu veya yüzde on beşi ya Müttefikler tarafından ya da tarafsız devletler tarafından atanacaktır. Padişahın korunması için bir müfrezenin bulunmasına izin verilecektir. Zaten Boğazlar ve çevresinde bulunacak tek düzenli kuvvetin bu olmasına izin verilmiştir[544].

2.4.3.10. Azınlıklar

Konferans'ta bu konuya oldukça önem verilmiştir. Özel bir komisyon bu konuyla ilgilenmek üzere görevlendirilmiş ve onun sunduğu raporlara dayanılarak kararlar alınmıştır[545]. Kurulan bu komisyon Türklerin Boğazlara hâkim olmasının azınlıklarla ilgili kararlara riayet etmelerine bağlı olduğunu vurgulamıştır. Genel çerçeveye göre her devlet hâkim olduğu alanlarda azınlıklara verilen hakların korunması açısından insiyatif alacaktır[546]. Bu komisyonun aldığı kararlar şunlardır:

1- Türkiye 2, 6 ve 7. maddelerin kapsadığı hükümlere aykırı bir kanun ya da benzeri düzenleme yapmayacağını kabul eder.

2- Türkiye topraklarında yaşayan tüm insanların din, dil, ırk, soy ayrımı yapmadan yaşam ve özgürlüklerini korumayı tam ve noksansız olarak kabul eder. Türkiye, Türkiye'de yaşayan tüm insanların her dinin, inanışın ve mezhebin gerektirdiği şekilde davranabilmesi için ister özelde isterse tüm insanların önünde ibadetlerini gerçekleştirebilmeleri için gerekli ortamı sağlamak ve bu hakkı kullanmasına yardımcı olmakla yükümlüdür.

3- Türkiye 1 Kasım 1914'den ateşkesin imzalandığı tarihe kadar İslamiyet'e geçişlerin gönüllü olmayacağı için bu tarihler arasında Müslüman olmuş kişilerin Müslüman sayılmaması, 1 Kasım tarihinden önce dini İslam olmayanların özgürleştirilmeleri ve Müslüman sayılmamaları için gerekli

---

[543] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 179.
[544] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 195.
[545] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 223.
[546] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 196.

işlemlerin yapılmasına devam edecektir. Bu tarihten sonra gerek topluca gerekse aile bireylerinden herhangi biri Müslüman olmuş ve kaybolmuş bireylerin aileleri tarafından istendiği takdirde bulunması için Türk Hükümeti elinden geleni yapacaktır. Bu kayıplar aranırken Türk Hükümeti bu toplumdan herhangi biri, hükümet temsilcisi veya Milletler Cemiyeti'nden birinin de aramalara etkin bir biçimde katılması için en geniş şekilde haklar tanıyacaktır.

4- Türkiye, soy azınlıklarından olan kişilerin karşılıklı ve gönüllü göçlerine ilişkin olarak Müttefik Devletlerin uygun görecekleri hükümleri tanımayı kabul eder. Bu konu ile ilgili Türkiye, Bulgaristan ve Yunanistan ile Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan antlaşmaların ilgili hükümlerine uymayı kabul eder.

5- Türkiye 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren ölüm korkusu veya farklı zorunluluklar nedeniyle Türkiye topraklarından göç etmiş Osmanlı topraklarında yaşayan ancak Türk olmayan tüm unsurların yurtlarına geri dönmeleri ve maddi kayıplarını yeniden elde etmeleri, bu topraklarda yeniden hayat kurmaları için her türlü tedbiri almayı kabul eder. Türk Hükümeti 1915 tarihinde bu konu ile ilgili alınmış kararların adil olmadığını ve iptalini kabul eder. Bu topraklarda bırakılmış ve başkaları tarafından sahiplenilmiş tüm malların geri iade edilmesi için Türk Hükümeti gereken tedbirleri alacaktır.

6- Din, dil, ırk, mezhep veya her hangi bir ayrım kabul edilmeksizin tüm Türkiye vatandaşları her türlü siyasi haklarda dâhil olmak üzere tüm alanlarda eşit olacaklar ve kanuni haklarını kullanacaklardır. Türk olmayan vatandaşlar için dillerini kullanmak konusunda devlet her türlü kolaylığı sağlayacaktır[547].

7- Herhangi bir ayrıma maruz kalmadan azınlık olarak kabul edilen Osmanlı halkları masraflarını kendileri karşılamak koşulu ile hiçbir müdahaleye izin verilmeden dinsel, sosyal, hayır kurumları ile birlikte her derecede ve kademede eğitim ve öğretim kurumu açmak, yönetmek, denetlemek haklarına tıpkı diğer vatandaşlar gibi sahip olacaklardır.

[547] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 247-248.

8- Din, dil veya ırk olarak azınlık sayılan ve Osmanlı uyruklarının önemli bir oranda bulundukları şehirlerde veya yörelerde, bahsi geçen azınlıklar devlet bütçesi, belediyelere ait bütçeler veya farklı bütçelerle eğitim veya hayır işlerine kamu gelirlerine sağlanacak paralardan yararlanmaya eşitlik ve adalet kavramlarına uygun bir biçimde dâhil olacaklardır[548].

9- Türk Hükümeti tüm dinsel azınlıkların özel günlerine dikkat ederek yasal düzenlemeleri yapmakla yükümlüdür. Bu dinsel azınlıklar için özel kabul edilen günlerde yasal herhangi bir zorunluluğu ortaya çıkaracak ve azınlıkları bu günlerde yasal sıkıntı yaşayabilecekleri seçim gibi zorunluluklar oluşturmamaya dikkat edecektir.

10- Türk Hükümeti yukarıdaki maddelerin azınlık hakları için uluslararası düzeyde maddeler olduğunu ve bu hakların Milletler Cemiyeti'nin gözetiminde olduğunu kabul eder. Bu maddeler Milletler Cemiyeti Komisyonu'nun çoğunluk üyelerinin gerek görmesi dışında değiştirilmeyecektir. Eğer bu komisyonun üyelerinin çoğunluğu bir değişikliği şart görürse İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya alınan kararlara uyacaktır.

11- Bu maddelerin denetlenmesi ve gerekli raporların Milletler Cemiyeti Komisyonu'na ulaştırılması için Milletler Cemiyeti Konseyi üyelerinden biri İstanbul'da bulunacaktır[549].

Alınan kararlar içerisinde özellikle Milletler Cemiyeti'nin önemli bir rol üstlenmesini sağlayacak maddeler İtalyan ve Fransızlar tarafından hiç de hoş karşılanmamış ve tartışmalara neden olmuştur. Bu nedenle bu maddeler çıkarılmış yerine sadece Milletler Cemiyeti'nin alınan bu kararların uygulanmasında garantör olacağı maddesi yer almıştır. Böylece azınlıklarla ilgili Milletler Cemiyeti'nin etkin rol oynamasına izin verilmemiştir[550].

2.4.3.11. Ekonomik Hükümlerle İlgili Görüşmeler

Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin en önemli nedeninin sömürgelik yarışı olduğu düşünülürse bu konunun Müttefikler için ne kadar önemli olduğu da anlaşılacaktır. Bu konunun kapsamı içerisinde komisyon, Duyun-u Umumiye, Osmanlı

[548] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 224.
[549] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 249.
[550] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 197-198.

ekonomisinin kaynaklarının kullanımı, Osmanlı borçları ve kapitülasyonlar başlıklarını tartışmıştı. Şüphesiz toprak paylaşımı kadar bu toprakların gelirlerinin paylaşımı da Müttefikler için büyük önem taşımıştır.

Bu çerçevede savaştan sonra Osmanlı Devleti'nin ekonomisinin nasıl toparlanacağını tartışırmış gibi yapan komisyon aslında Osmanlı gelirlerini nasıl yöneteceklerini ve daha kolay nasıl kullanabilceklerini tartışmıştır. Müttefikler mali denetimi sağlayabilmek için Fransa, İngiltere ve İtalya'nın oluşturduğu bir maliye komisyonu oluşturmuşlardır. Bu denetlemeyi Türkiye Maliye Müfettişliği yapacaktı. Ancak Türkiye Maliye Müfettişliği direkt maliye komisyonuna bağlı olacak ve üyeleri komisyon tarafından atanacak kişiler olacaktı. Türk Maliye Bakanı her sene meclise bir bütçe sunmakla görevlendirilmişti ama hazırlanan bütçe önce komisyon tarafından incelenecek eğer uygun görülürse meclise sunulacaktı. Meclis'in alacağı herhangi bir karar komisyon tarafından kabul edilmezse geçersiz kabul edilecekti. Türkiye Maliye Komisyonu'nun haberi ve denetimi olmadan iç veya dış borç alamayacaktır. Bu komisyon Türk parasının cinsinin, ne kadar basılması gerektiği kararının yanısıra Osmanlı'nın tüm gelirlerinin toplanması, nereye harcanması gerektiği konusuna da karar verecektir. Paralar harcanırken öncelik Müttefik Devletlerin giderlerinde olacak, geriye kalan miktar savaş sırasında zarar görmüş azınlıklara harcanacaktı. Bu giderlerden sonra para kalırsa Türkler için de harcamalar yapılacaktır[551].

Aslında alınan bu kararlarla Osmanlı Devleti'nin tüm gelir ve para yönetimi Maliye Komisyon'un kontrolüne geçmiştir. Ancak buna rağmen Duyun-u Umumiye konusu İngiltere ve Fransa arasında gerginliğe neden olmuştur. İngiltere Duyu-u Umumiye'nin Maliye Komisyonu kurulması nedeniyle artık gereksiz olduğunu ve kaldırılması gerektiğini savunmuştur. Oysa Fransa Duyun-u Umumiye bonolarına sahip kişilerin tepkisinden çekinmiştir. Bu yüzden mantıklı bir öneri de olsa bu İngiliz teklifine karşı çıkmıştır. İngiltere Fransa'nın direnişi karşısında geri adım atmıştır. Buna rağmen kesin bir sonuca varılamamış net bir karara varmak için Yüksey Konsey'in görüşü beklenmiştir[552].

Diğer bir konuda savaş tazminatı meselesiydi. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu duruma bakılırsa zaten savaş tazminatı ödeyemeceği açıktı. Ancak İngiltere bu konuda ısrarcı olmuş ve sadece savaştaki kayıplarını değil işgal masraflarını dahi

[551] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 180-181.
[552] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 188.

tahsil etmenin yollarını arar olmuştu. İngiltere'nin bu tutumu İtalya ve Fransa tarafından dahi sorgulanmıştı. Sadece İngiltere değil fırsattan istifade etmek isteyen azınlıklar da Konferans'a tazminatla ilgili başvurularda bulunmuştu. İngiltere'nin tazminat isteği karşılık bulmasa da azınlıklarla ilgili tazminat kararları alınmıştır[553].

Müttefiklerin en kolay anlaştığı konulardan biri mülk ve ticari düzenlemelerdi. Alınan karara göre: "Müttefik vatandaşları ilgilendiren bütün imtiyazlar, mukaveleler ve mülkiyet hakları, 1 Ağustos 1914 tarihinden itibaren önceki statüleri çerçevesinde eski haline getirileceklerdi. Bir gücün mandası altında bulunan bölgelerde, bir başka ülkeye ya da vatandaşlarına ait olan mülk hisseleri, mandacı güç tarafından satın alınacaktı. Alman, Macar ya da Bulgarlara ait olan hisseler tasfiye edilecekti. Gerekli olduğu takdirde, üç kişilik bir komite tarafından fiyat belirlenmesi yoluna gidilecekti. Komitede taraftarlardan birer kişi bulunacak ve üçüncü kişi ya ilgili ülkelerin görevlendirdiği veya Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilecek bir kişi olacaktı. Mütareke'nin imzalanmasından sonra garanti edilen bütün imtiyazlar geçersiz sayılmıştır." Mülk ve ticari düzenlemeler hakkında karara varan Müttefiklerin karar veremedikleri bir konu da kapitülasyonlar olmuştur. Bu konuda da net bir karar alamadıkları için kapitülasyonların aynı şekilde devamının uygun olacağı yönünde görüş bildirmişlerdir[554].

Birçok konuda Türkleri ve Osmanlı Devleti'ni yok sayarak kararlar alan Müttefikler elbette asıl amaçlarına ulaşacakları mali konularda da Türkleri yok sayarak bir dizi kararlar almışlardı. Masa başında toprakları paylaşılan, gelirleri bölünen, bu gelirlerin nereye harcanağına karar verilen Türklere biçilen rol sömürge olmaktı. Türkiye için alınan kararlar bir ulusu yok etmek üzerine programlanmış, İtilaflar yüzyıllardır dünyaya hâkim olan Osmanlı Devleti'nin izlerini yok etmeyi amaçlamışlardır.

2.4.3.12. Anadolu Toprakları Dışındaki Yerlerle İlgili Kararlar

2.4.3.12.1. Kuzey Afrika

Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Sudan ve Mısır Birinci Dünya Savaşı'ndan çok önce İngiliz ve Fransız işgaline uğramıştı. Ancak buralar kâğıt üzerinde de olsa Türk egemenliğinde görülüyordu. Bu toprakların üzerindeki Türk egemenliği ile ilgili durum Londra Konferansı'nda gündeme gelmişti. Müttefikler Osmanlı'nın bu topraklar

[553] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 181.
[554] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 188-189.

üzerindeki hâkimiyet haklarından vazgeçmesini öngören maddeyi Dışişleri Bakanları ve Büyükelçiler Komisyonu'nda hemen kabul etmişti. Ancak Mısır ile ilgili kararlar yine Fransız-İngiliz çekişmesine neden olmuştu [555]. Fransa Mısır üzerinde Türklerin haklarından vazgeçmelerine itiraz etmemiş ancak buradaki tüm hakların İngiltere'ye verilmesine karşı çıkmıştır. Bu itirazın altında yatan neden Süveyş Kanalı'ndaki denizcilik haklarının İngiltere'ye devredilmesiydi. Fransa bu maddeyi İngiltere'ye tanınmış bir ayrıcalık olarak gördüğünü belirtmişti. Eğer İngiltere'ye bazı ayrıcalıklar tanınacaksa bu ayrıcalıkların karşılığında Fas'ta da Fransa'ya imtiyazlar verilmeliydi. Bu tartışma herhangi bir sonuca bağlanamamış ve Londra Konferansı'nda çözülememiş bir madde olarak rafa kaldırılmıştır[556].

2.4.3.12.2. Suriye-Filistin

Fransa Konferans'ta Suriye konusunda öncekinden daha ılımlı bir tavır sergilemiştir. Bunun en önemli nedeni ise Suriye'de Fransız işgaline karşı verilen olumsuz tepkiler ve direnişti[557]. Konferans'ta Suriye'nin Fransız mandasına bırakılması kararı verilmişti ancak Fransa'nın Kilikya'da bir manda kurmayacağını açıklamış olması yeni bir sorun meydana getirmiştir. Suriye'nin kuzey sınırının nasıl belirleneceği tartışılmış ve bunun sonucunda sınırın Maraş yakınındaki tepelerden geçerek kuzeydoğuya doğru devam ederek Bağdat demiryolunu içine alacak biçimde bu demiryolunun kuzeyinden geçmesine karar verilmiştir. Bu karar Fransa'yı mutlu etmekle birlikte Suriye'nin Fransız mandasına bırakıldığının onaylandığı anlamına da gelmiştir[558].

Filistin konusunda da İngiltere ve Fransa fazla tartışmadan uzlaşmaya varmışlardır. İngiltere Aralık görüşmelerinde Mezopotamya, Akdeniz demiryolunun Filistin'den geçmesi konusundaki ısrarından vazgeçmiştir. Ancak bu kez de bu toprakların yaşadığı su sorununun nasıl çözüleceği meselesi ortaya çıkmıştır. Fransa İngiltere'nin uzlaşmacı tavrına aynı karşılığı vermiş ve Ürdün kaynaklı suyun Filistin'e dâhil edilmesini kabul etmiştir. Buna karşılık İngiltere de bir jest yapmış ve Litanni nehri havzası dâhil olmak üzere kuzeyde bulunan su kaynakları ile ilgili haklarından feragat etmiştir. Fransa da Siyonistlerle bir antlaşmaya vararak su sorununu çözmeye

[555] Elif Çalışkan, *a.g.t.*, s. 65.
[556] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 208-209.
[557] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 276.
[558] Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 152.

çalışacağı sözünü İngiltere'ye vermiştir. Böylece İngiltere ve Fransa için Filistin ve Suriye meseleleri kendileri açısından Londra Konferans'ında çözülmüştür[559].

2.5. San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'nun Yeniden Görüşülmesi

Londra Konferansı görüşmelerinden Mütttefikler umduğunu bulamamış ve kesin bir sonuç alınamamıştı. Özellikle İngiltere ve Fransa arasındaki rekabet devam etmiş ve her iki tarafta birçok konuda geri adım atmamıştı. Yani Türkiye'nin geleceğini kesin olarak belirleyecek net kararlar alınamamıştı. Üstelik tek sorun kendi aralarında karar verememeleri değildi. Bir yandan Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Türkler İtilaflara karşı direnirken diğer yandan da güneyde Şam'da üstlenen Osmanlı subayı ve görevlileri Arapların Müttefiklere direneceğini duyurmaktaydı[560]. İtilaf Devletleri antlaşmanın uzun müddettir imzalanmamasının kendilerinin aleyhine işleyen bir kum saati gibi çalıştığının farkına varmıştır. Özellikle İngiltere bu durumdan oldukça rahatsızdı. Zira Yunanistan'ın saldırgan ve işgalci tutumunu İtalya ve Fransa'nın muhalefetine rağmen destekleyen ve ileride de destekleyeceğine dair umut veren kendisiydi. Bu nedenle Anadolu'da yaşanacak her sorunun Yunanistan ile beraber kendisini de zor durumda bırakacağının farkındaydı.

1919 yılının başında Anadolu ve Türk halkının kaderinin kendi ellerinde olduğunu düşünen Müttefikler artık Mustafa Kemal Paşa ve Türk milli hareketlerinin de kendilerini ne kadar etkilediğinin farkına varmıştı. Bu durum iki farklı dünyanın olduğunu gösteriyordu biri konferanslar dünyası ki bu dünyada haritalarla sınırlar belirleniyordu, İtilaflar kendi aralarında istedikleri toprakları alıyor veya geri veriyor, paylaşıyorlardı. Diğeri ise Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları arasından çıkan ve milli bir uyanışla direnişe geçen insanların dünyasıydı[561]. İşte bu iki dünyanın farklı beklentileri arasında yeni bir konferans daha toplanmış ve bu toplantı ile Sevr'e son şekli verilmeye çalışılmıştır. San Remo Konferansı Müttefikler için Sevr'den önceki son duraktı.

Müttefikler Londra Konferansı'nda çözüme ulaştırılamayan mevzuları görüşmek üzere İtalya'nın San Remo şehrinde yeniden bir araya gelme kararı alarak dağılmıştı. 18 Nisan'da Müttefikler San Remo'da yeniden bir araya gelmiş ve yapılan görüşmeler 26 Nisan'a kadar devam etmiştir. San Remo Konferansı Londra Konferansı'nın devamı olmakla birlikte Almanya ve Rusya'nın çökmesi ile birlikte beliren yeni sorunların da

[559] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 206.
[560] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 376.
[561] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 661.

görüşüldüğü bir konferans olmuştur. Konferans'ta İngiltere'yi Lloyd George, Fransa'yı Millerand ve İtalya'yı da Signor Nitti temsil ederken Japonya'da yine bir temsilci bulundurmayı tercih etmiştir[562]. Fransızlar Amerika'nın bu Konferans'a mutlaka katılmasını istiyorlardı amaçları ise Amerika'yı Ermenistan mandasını üstlenmeye ikna edebilmekti ancak Amerikan Başkanı Wilson aldığı davet üzerine verdiği cevapta bu Konferans'a katılmayacağını belirtmiştir[563]. Müttefikler yine kendi planlarını yapmış topraklarını paylaşacakları Osmanlı Devleti'nin temsilcilerini davet dahi etmemişlerdir. Osmanlı Devleti'ni küçük parçalara ayırıp kendileri için nüfuz bölgeleri oluşturan Müttefikler Osmanlı Devleti yetkililerini yine yok saymışlardır. Toplantı başlamadan önce Türk diplomatı Galip Kemali Söylemezoğlu İtalyan Başbakanı'na bir mektup yazmış ve " gayet mühim ve vahim kararlar alınmadan evvel bir Türk'ün de sözlerinin de dinlenmesini" istemişti ancak bu çaba da sonuçsuz kalmıştır[564]. Anlaşılan Müttefikler topraklarını paylaşacakları devleti yine görmezden gelecek karşılıklı pazarlık ya da müzakere yerine Londra Konferansı'nda yaptığı gibi San Remo Konferansı'nda da karşı tarafın rızasını almadan zorlama kararlar alacaktı[565].

Galip Kemali Söylemezoğlu Müttefiklerin Türkleri yok sayma tavrına karşılık çabalarına devam etmiş ve sonuçta 20 Nisan 1920'de hazırladığı muhtırayı Konferans'a sunmayı başarmıştır. Bu muhtıra da; Osmanlı Devleti'nin yıllarca Hristiyan ve aynı zamanda Yahudi halka ne kadar hoşgörülü davrandığını ifade ederken Osmanlı Devleti'nin şimdi haksız suçlamalara maruz kaldığını ifade etmiştir. Ayrıca bazı istatistikler sunarak İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Gelibolu, İzmir, Adana, Trabzon, Van şehirlerindeki Türk ve Gayrimüslim nüfus hakkında bilgi vererek adı geçen yerlerin Türk yurdu olduğunu ispatlamıştır. Muhtıranın devamında Türk milletinin utanacağı hiçbir davranışta bulunmadığı için İtilaflardan adaletli ve insancıl bir sonuç beklediğini ifade etmiştir[566]. Aynı amaçlarla olmasa da henüz toplantı için hazırlıklar devam ederken Müttefiklerin askeri yetkilileri alınacak kararlar ile ilgili müttefik merkezlerine uyarılar içeren sayısız yazı, rapor ve dilekçeler göndermişlerdir. Bu uyarılar alınacak kararların Türk halkını galeyana getirecek sert çizgiler içeren kararlar alınmaması

[562] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 119.
[563] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g e.*, s. 95.
[564] Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I*, Ankara, 1987, s. 245; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C III, s. 145.
[565] Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer 2012, Ankara, s. 961.
[566] Galip Kemali Söylemezoğlu, *Yok Edilmek İstenen Millet*, İstanbul, 2001, s. 43-46.

yönündeydi. Ancak Müttefik siyasetçiler kararlardan anlaşılacağı üzere askeri yetkililerin bu uyarılarını dikkate almamışlardır[567]. Zira Müttefikler tüm taraflar için dürüst ve adaletli olunmasını öğütleyen Wilson'un telgrafını da önemsememiştir[568].

Konferans bir komisyon belirlenmesine bu komisyonun konseyin Paris ve Londra Konferansı'nda aldığı kararlara bağlı kalarak bir antlaşma metni taslağı oluşturmasına karar vermişti. Konferans bir yandan Osmanlı ile yapılacak antlaşma metnini kesinleştirmeye çalışırken diğer yandan da hazırlanan bu antlaşmanın Türk halkına ve Osmanlı Hükümeti'ne nasıl dikte ettirileceği üzerinde durmuştur[569]. San Remo Konferansı'nda Anadolu toprakları hakkında hükümler verilmiştir. Öte yandan San Remo Arap topraklarının yönetimi ile ilgili son noktanın koyulmaya çalışıldığı yer olmuştur. Osmanlı Devleti'nden koparılan Arap toprakları için bu konferansta sınırlar çizilmiş ve bu sınırlar çizilirken sosyal, ekonomik, coğrafi öğeler görmezden gelinmiştir. Anadolu toprakları için Türkleri dikkate almayan Müttefikler bu topraklar için de Arapların fikirlerini görmezden gelmiştir[570].

Konferans'ta alınan kararlarda yine en etkili devlet İngiltere olmuştur. Bu Konferans'ta Fransa Londra Konferansı'nın aksine Anadolu'da aldığı yenilgilerin etkisi ile tavırlarını değiştirmeye başlamıştır. Davranış ve düşünce değişikliğine giden sadece Fransa değildi. İtalya'da Fransa gibi hak ettiğini alamadığını düşünmüş ve tavırlarını değiştirmiştir[571]. San Remo'da ortaya çıkan tabloya göre İngiltere bir oyun kurgulamış Fransa ve İtalya gönülsüz de olsa bu oyuna katılmıştır.

2.5.1. San Remo Konferansı'nda Wilson'un Notasının Görüşülmesi

18 Nisan'da toplanan Konferans 19 Nisan 11.00'de dört büyük devletin başvekilleri ve Japonya Büyükelçisi'nin katılımı ile müzakare edilecek konuları görüşmeye başlamıştır. Görüşülecek ilk konu ABD Başkanı Wilson'un Konferans başlamadan önce Müttefiklere gönderdiği 24 Mart tarihli notaydı. Bu notanın içeriği Osmanlı Devleti ile yapılacak antlaşmasının taslağı ile ilgiliydi. [572] Bu notada İstanbul dışında kalan Trakya topraklarının bir kısmının Bulgaristan'a verilmesi, kurulmak

[567] Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, *a.g.m.*, s. 961.
[568] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 145.
[569] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 119.
[570] İsmail Şahin-Cemile Şahin-Samet Yüce, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 8, S. 15, Ankara, Kış 2014, s. 112-113.
[571] Cahit Kayra, *Sevr Dosyası*, 1997, İstanbul, s. 65.
[572] Mehmet Sait Dilek-Enver Küçük, *a.g.m.*, s. 963.

istenen Ermenistan sınırları, Lazistan ve İzmir konularına deyinilirken, Amerika Osmanlı toprakları üstünde kendisine de ticari haklar verilmesi üzerinde durmuş "açık kapı ve fırsat eşitliği" konularına dikkat çekmiştir[573]. Müttefikler görüşmelere bu notayla başlayarak Londra Konferansı'na katılmayan ve üstüne Versay Antlaşması'nı reddeden Amerika'nın Monroe Doktrini'ni uygulayıp uygulamadığını test etmek istemiştir[574]. Nitekim Wilson San Remo Konferansı'na da katılmayacağını beyan etmiştir. Ama ortada hiçbir devletin üstlenmek istemediği hala Amerikan mandası umudunun yitirilmediği Ermenistan meselesi vardı. Bu yüzden ABD tamamen gözden çıkarılmamıştır. Müttefikler ABD'yi yok saymamış ve yoklamıştır. ABD ise konferanslara katılmamış ancak tartışmalara katılmıştır. Böylece hem kendini korumuş hem de yapılacak antlaşma da isteklerini belirterek gerçekleştirebilecekleri için imkân aramıştır[575].

Amerika'nın bu tavrı Müttefikler tarafından hiç de hoş karşılanmamıştır. Müttefikler Amerika'nın hem olayların dışında kalıp hem de istediği yerde Osmanlı ile yapılacak antlaşma ile ilgili fikirlerini beyan etmesini doğru bulmadıklarını belirten konuşmalar yapmışlardır. Bunu yaparken Amerika'ya karşı kibar fakat net ifadeler kullanmışlardır. Müttefikler Amerika'nın yüzüne kapıları kapatıyor ancak bunu sert bir biçimde yapmıyorlardı. Durumdan anlaşılan Amerika'nın imzalamayacağı bir antlaşma ile ilgili fikirlerini sunması, bu yönde kendi menfaatlerini düşünen adımlar atması anlamsız ve boş bir çaba olarak kabul ediliyordu[576].

Konsey Amerika'yı antlaşmanın gecikmesinden sorumlu tutmuştu. Zira Konseye göre Amerika'nın imzalanacak antlaşmada rol alıp alamayacağı sabırla beklenmiş bu süreçte zaman kaybedilmişti. Aylar önceki şartlara göre bir antlaşma imzalansa bu Müttefikleri tatmin eden şartlara sahip olabilirdi ancak şimdiki şartlarda bu daha zordu. Mütteffikler bu zamanı ve fırsatı Amerika'nın üstleneceği rol için kaybetmiştir. Müttefiklere göre Amerika Müttefikleri tek başına ve yüz üstü bırakmıştır. Bu da yetmezmiş gibi adaletli ve dürüst bir antlaşma telkininde bulunuyor savaşı kazanmış olan tarafa hakkı olanları almaması için uyarılarda bulunuyordu[577]. Amerika'ya karşı temkinli ama tepkili bir politika izleyen Konsey Wilson'un notasına Lord Curzon'un

[573] Fahir Armaoğlu, "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", *Belleten*, C. LXI, S. 230, Ankara, Nisan 1997, s. 138; Laurence Evans, *a.g e.*, s. 278-279.
[574] Mehmet Sait Dilek-Enver Küçük, *a.g.m.*, s. 963.
[575] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 277.
[576] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 231.
[577] Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 280.

eseri olan bir karşılıkla yanıt vermiştir. Buna göre; Türkiye savaşa Almanya ve Avusturya-Macaristan yanında tam bir teslimiyetle girmiştir. Osmanlı tebası içerisinde gayrimüslüm halklarda mallarını ve canlarını kaybetmişlerdi. Bu şekilde zarara uğrayan halkların menfaatleri düşünüldüğünde Osmanlı'nın hak ve eşitlik ilkesine uygun hareket etmediğini unutmamak gerekmektedir.[578] Halife İstanbul'da kalacaktır, Türkiye'nin güney sınırları çizilirken etnik, coğrafi ve mali tüm etkenler dikkate alınmıştır. Rusya ile yapılacak görüşmeler sonucunda Rusya'nın da Boğazlar komisyonuna dâhil olmasından rahatsızlık duyulmayacaktır. Ortak kararımız olan Ermenistan kurulacaktır[579]. Ancak bu devlet için düşünülen sınırlarla ilgili hala problemler vardır bu toprakların bir kısmı hala Türk kontrolündedir, ABD'nin yapılacak antlaşmayı imzalamaktan yana izlediği çekimser tavrı Ermenistan'ın önündeki engelleri aşma umutlarını azaltmıştır. Bu çerçevede Ermenistan'a güvenliğini sağlayabileceğinden fazla toprak vermek doğru olmayacaktır[580]. Ancak Sürmene, Ordu ve Karadeniz'de serbest bir liman Ermenilere verilecektir[581].

Ortadoğu coğrafyasının Türk hâkimiyetinden kurtarılması ve burada herhangi bir Türk nüfuz bölgesi bırakılmaması konusunda Müttefikler Amerika ile hemfikirdir. Kırklareli ve Edirne şehirleri hakkında Amerika'nın elinde bulunan nüfus bilgileri ile Müttefiklerin elinde olan bilgiler birbirini tutmamaktır. Bu nedenle bu şehirlerin Amerika'nın istediği doğrultusunda Bulgarlara verilmesi mümkün değildir. Müttefikler İstanbul haricinde Doğu Trakya topraklarının Yunanistan'a verilmesi kararını almıştır. İzmir'in nüfus olarak büyük çoğunluğunun Rum olduğu ve Türklerin burada Rumlara karşı saldırgan bir tavır takındığı ifade edildikten sonra İzmir'in Yunanistan'a verilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Türklere karşı da bir tolerans tanınacak ve İzmir limanını kullanmalarına izin verilecektir[582]. Türkiye ile yapılacak antlaşma da özellikle maddi konularda yenilen diğer devletlere yakın kararlar alınmıştır. Mütteffikler Türklerle yapılacak antlaşma maddelerini hazırlarken kendilerini diğer her alanda Amerikan çıkarlarından daha fazla avantajlı hale getirecek maddeler düzenlememiştir. Ancak gözardı edilmemesi gereken çok önemli bir husus vardır ki Müttefikler antlaşmaya imza atmayan ve sorumluluk almayan devletlerin haklarını da gözetmek

[578] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 120; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 146.
[579] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 146; Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 120; Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 226; Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 139.
[580] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 121.
[581] Erol Ulubelen, *a.g.e.*, s. 219.
[582] Sehattin Tansel, *a.g.e.*, s. 146; Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 226; Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 121.

zorunda değildir[583]. Müttefikler Amerika'yı samimiyetsiz bulmuş ve kararlarını ona göre almıştı. Bir yandan Amerika yokmuş gibi kararlar alırken diğer yandan da Amerika'ya tüm kapıları kapatmamış oluyorlardı.

Bu notaya karşı çıkan İtalyan Başbakanı Nitti olmuştu. Nitti'ye göre bu notada da netlik kazanmamış konular vardı ve bu şekilde Amerika'ya gönderilen bir nota fayda sağlamaz sadece ilişkilere zarar verirdi. Nitti'ye göre İzmir ve Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması ile birlikte zaten Anadolu'da başlamış olan milli uyanış daha da artacaktı. Çünkü bu topraklarda yaşayan halkın çoğunluğu Türk ve Müslüman'dı. Milli Mücadele'ye başlamış Türk halkının bu karara ciddi tepki vereceği ortadaydı. Bu silahlı tepkiye karşı Müttefikler hangi askeri tedbirleri alacak ve kendilerinden yardım isteyecek Yunanistan'a nasıl yardım edecekti. Bu nedenle bu nota gönderilmeden önce askeri uzmanların fikirleri alınmalıydı[584]. Nitti en büyük zorluğun Türkiye ile yapılacak antlaşmayı hazırlamak olduğunu, daha sonraki zorluğun bunu Türk halkına kabul ettirmek olduğunu, bir sonrakinin de bunu uygulamak olduğunu söylüyordu. Yani bu antlaşma yeni bir antlaşmazlık durumu doğuracak ve savaş başlatacaktır. Nitti dönemin şartlarında doğru bir değerlendirme yapmıştır. Ancak İngiltere hazırlanan antlaşma maddelerinin zorla da olsa mutlaka uygulanacağı kanatindeydi ve bu kanaatte ortağı Venizelos'tu[585].

2.5.2. Tampon Bölge Kürdistan Meselesi

İngiltere'nin Musul petrollerininin güvenliği için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra oluşturduğu bu stratejik hamle Paris ve Londra'da sorun olmuştu. Aynı sorun bu kez de San Remo'da Müttefiklerin karşısına çıkmıştır.

Müttefiklerin çözüm bulmak istediği konulardan biri olan bu konunun görüşülmesine öncelik verilmiş ve 19 Nisan tarihinde Kürt meselesi masaya yatırılmıştır[586]. Bu konuyu gündeme getiren elbette İngiltere yani Lord Curzon'dur. Lord Curzon bu konunun çözümünün güç olduğunu ifade ederken kurulmak istenen Kürt devletinin Ermenistan sınırında olacağına vurgu yapmıştır. Üstelik Güney Kürdistan denilen bölgenin topraklarının bir kısmı Musul şehrini de içine almaktaydı. Bölgede Fransız ve İngiliz Hükümetleri'nin manda yönetimleri kuracağı bir gerçekti.

---

[583] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 457-458; Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 122; Laurence Evans, *a.g.e.*, s. 282.
[584] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 458-459.
[585] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 122-123; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 146-147.
[586] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 239.

Ancak Kürdistan konusunda her iki devlette fedakârlık yapmak istemiyordu[587]. Kendileri herhangi bir karara varamadıkları gibi konu hakkında Kürtlerin ne düşündüğünü merak etmişlerdir. Ancak karşılarında muhattap kabul edecekleri herhangi bir Kürt lider yoktu[588].

Lord Curzon kendince bazı araştırmalar yapmış, Bağdat ile İstanbul merkezli bu araştırma sonucunda elde ettiği izlenim pek de net bir tablo çizmemiştir. Temasa geçtikleri Kürt liderlerin etkileri oldukça sınırlıydı ve birbirleri ile güçlü bağları yoktu. Ayrıca bu liderler bağımsız bir devlet olmaktan çok güçlü ve kendi sorumluluklarını alacak bir devletin varlığıyla ilgileniyorlardı[589]. Lord Curzon'a göre Kürtler tek başlarına varlıklarını sürdürecek bir yapıya hazır değillerdi. Ayrıca İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerin manda yönetimi olmazsa Kürtlerin başka bir devletin yönetimi altına girmektense yollarına Türklerle birlikte devam etmek isteyecekleri belliydi[590]. Zaten yeni bir koruyucu güç bulmazlarsa Kürtlerin Türklerden koparılması ve ayrılması de oldukça imkânsız görünüyordu. İngiltere'yi düşündüren en önemli husus kendi yönetimi altındaki Musul'da yaşayan Kürtlerdi. Bu bölgede yaşayan Kürtler Kürt devleti kurulması halinde kendi topraklarını bırakıp bu bölgeye yerleşmeyeceklerini belirtmişlerdi. Dolayısıyla burada yaşayan Kürtler İngiliz yönetiminde kalmayı tercih etmişlerdir[591].

Konferans'ın o günkü oturumunda herhangi bir sonuca varılamamıştır. Çünkü Millerand bu konunun İngiltere ve Fransa için hala sorun teşkil ettiğini özellikle Musul'da yaşayan Kürtler meselesinin kafa karışıklığına neden olduğunu belirtmiştir[592]. Konferans'ın 19 Nisan günü yapılan oturumu sona erdiğinde Kürdistan'a ilişkin değiştirilmiş madde tasarıları hazırlanmıştır. Beş sayılı toplantıda hazırlanan bu taslak, Sevr Antlaşması'nın 62, 63, 64. maddeleri olarak kabul edilecektir. Bu oturumda sonuca ulaşmayan mesele 23 Nisan'da tekrar konuşulmuştur. Tartışmanın odak noktasında yine Musul ve çevresinde yaşayan Kürtlerin yönetimi meselesi vardır[593]. Sonuç olarak İngiltere ve Fransa'nın antlaşmaya vardığı çerçeve metine göre:

---

[587] Erol Kurubaş, "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslararası Toplantılarda Kürt Sorunu ve İngiltere'nin Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, Isparta, Güz 1998, s. 7.
[588] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 123.
[589] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 96; Erol Kurubaş, *a.g.m.*, s. 7; Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 123.
[590] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 466.
[591] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 96.
[592] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 467.
[593] Ahmet Ulubaş, *a.g.m.*, s. 8.

1. İngiltere, Fransa, İtalyan devletlerinden oluşan üçlü grup devleti bir komisyon oluşturacak ve bu komisyon Fırat'ın doğusunda, Ermenistan'ın güney sınırları güneyinde, Suriye ve Irak Mezopotamya kuzey sınırlarının kuzeyinde, çoğunlukla Kürtlerin bulunduğu bölgeler için bir yerel özerklik planı hazırlayacaktır. Bu plan, bu bölgede yaşayan Asuri-Keldani ve öteki soy ve din azınlıklarının korunması için tüm güvenceleri içerecek ve bu amaçla, Britanya, Fransız, İtalyan, Acem ve Kürt temsilcilerinden oluşacak bir komisyon iş bu andlaşma hükümleri gereğince Türk sınırının Acem sınırı ile aynı olduğu yerlerde, gerekirse, ne gibi düzeltmeler yapılacağını incelemek ve karara bağlamak için bu yerleri gezecektir[594].
2. Bab-ı Ali barış anlaşması yürürlüğe girdikten en geç altı ay sonra oluşacak bu ülkenin statüsünü öncelikle kabul edecektir; antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten bir yıl geçtikten sonra saptanacak bu bölge içindeki Kürtler, Milletler Cemiyeti'ne başvurup Osmanlı yönetiminden çıkmak isteğinde bulunurlar ve onların bağımsız olma yeteneğine kavuştukları kanaatine varılırsa, Bab-ı Ali bu karara kayıtsız şartsız uyacaktır[595].
3. Böyle bir bırakılma olacak olursa, Kürdistan'ın şimdiye değin Musul ili kapsamında sayılmış bölümünde oturan Kürtlerin, böyle bir bağımsız Kürt Devleti'ne kendi istekleri ile katılmalarına başlıca Müttefik Devletlerce karşı çıkılmayacaktır[596].

Kürt devleti kurma fikrini ileri süren İngiltere San Remo Konferansı'nda sınırları belli olmayan, durumu netleştirilemeyen bir Kürdistan ortaya koyuyordu[597]. San Remo'da varılan bu sonuç Fransa açısından bir siyasi galibiyetti[598]. Zira İngiltere baştan beri izlediği bağımsız Kürdistan fikrinden vazgeçmişti. Lord Curzon Fransa'nın savunduğu yarı bağımsız bir yönetim altında bölgenin süreli de olsa Türk Hükümeti'ne bırakılması kararını kabul etmiştir[599]. Sonuç itibariyle Dicle'nin batısı Fransızlara bırakılmıştır. Kürdistan'ın sınırları ise Sykes-Picot'a göre Mavi bölgenin doğusu Fransız bölgesi olarak belirlenen ve Dicle'nin batısında Sivas'ın Yıldız Dağları'na kadar uzanan bölge, Ermenistan'ın güney sınırının güneyi Van Gölü'nün güneyindeki

[594] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 467.
[595] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 239; Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 96-97.
[596] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 467; Ahmet Hurşit Tolon, *a.g.e.*, s. 236.
[597] Margaret Macmıllan, *a.g.e.*, s. 681.
[598] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 227.
[599] A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 63; Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 239.

dağlık bölgeyi bölecek olan sınır ve Irak'ın kuzey sınırının kuzeyi olarak ortaya çıkmıştır[600]. Müttefikler açısından yine önemli bir ayrıntı da Ermenistan kurulmadan, Kürdistan'ın kurulmasının imkânsız olduğu gerçeğiydi[601].

2.5.3. Ermenistan Maddesinin Görüşülmesi

Londra Konferansı'nda en önemli mevzulardan biri olan Ermeni devleti ve sınırları konusu Amerika ve Milletler Cemiyeti'ne umut bağlanarak çözülmeye çalışılmış ama başarılı olunamadığı için konu sorun olarak San Remo masasına da taşınmıştı. Milletler Cemiyetine bel bağlayan Müttefikler henüz San Remo Konferansı başlamadan olumsuz yanıt almışlardı.

19 Nisan günü öğleden sonra Konferans'ın konusu Ermenistan'dı. Ortada kimsenin sorumluluğunu almak istemediği bir devlet vardı. Lord Curzon bu devletin henüz kâğıt üzerinde tasarlandığını belirttikten sonra vücut bulması ile birlikte Türklerin de tepkisiz kalmayacağını ve karara tepki vereceklerini söylemişti[602]. Haliyle böyle bir tepki ile karşılaşacak olan müttefiklerin bunun karşılığında nasıl bir askeri tedbir alacakları ve ne kadar asker görevlendireceği önemli bir soruydu. Ancak bu soru devleti kurmakta kararlı olan İngiltere başta olmak üzere, Fransızların ve İtalyanların da hiç hoşuna gitmemişti. Zira hiç biri daha ortada hiçbir şey yokken dahi bir tek asker vermeye yanaşmamıştı[603]. Bu devlet için ortaya çıkan tavrı eleştiren de yine Lord Curzon'du. Asker verilmese dahi kurulacak devlet için askeri malzeme ve maddi kaynak sağlanması gerektiğini ifade etti. Bu konuşmadan sonra askeri görevlilerin düşüncelerinin önemli olduğuna ve bu konuda Konferans'a bilgi vermelerine karar verilmiştir. Askeri yetkililer dışında Ermeni Milli Heyeti Başkanı Bogos Nubar Paşa'nın da fikirlerini beyan etmesine karar verildi. Konsey 26 Nisan öğleden sonraki oturumunu yine bu konuya ayırmış ve alınan karar üzerine toplantıya Bogos Nubar Paşa da katılmıştır[604]. Bogos Nubar Paşa'nın toplantıda konseye açıklaması gereken konular şunlardır: Geniş sınırlarla kurulması planlanan Ermeni devletinin güvenliği nasıl sağlanacaktı. Bunu sağlayacak askeri bir güçleri varmıydı. Erzurum bu sınırlar,

---

[600] Ahmet Ulubaş, *a.g.m.*, s. 8.
[601] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 240.
[602] Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 97.
[603] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 221.
[604] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 125.

içerisinde olmalı mıydı, evetse neden olmalıydı ve burada yaşayan Ermeni nüfusu ne kadardı. Bu nüfus bu şehri Müslümanlardan korumak için yeterli miydi?[605]

Bogos Nubar Paşa hâlihazırda savaşacak 15.000 kişilik bir kuvvete sahip olduklarını, eğer silah ve teçhizat desteği sağlanırsa kolaylıkla 40.000 kişilik bir ordu daha hazırlayabileceklerini söylemiştir. Hatta kendisine gelen istihbarata göre 5.000 ile 10.000 arasında Amerikan gönüllüsü heran Çukurova'ya gitmeye hazır beklemekteydi[606]. Başka bir Ermeni temsilci olan Aharonian de ertesi gün konseyde konuşmuştur. İtalya Başbakanı Nitti Bogos Nubar Paşa'nın yanıtladığı soruları ona da sormuştur. Askeri destek verilirse Erzurum Ermeniler tarafından korunabilir mi sorusuna yanıt veren Avetis Aharonyan Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan direniş örgütünün sayı bakımından fazla olmasına rağmen bu sayının bir önemi olmadığını bu direnişçilerin zayıf ve düzensiz olduklarını söylemiştir. Ona göre Müttefikler tarafından ikmal edilmiş Ermeni kuvvetleri rahatlıkla Erzurum'u Müslümanların elinden alır ve sonrasında da elinde tutabilirdi. Bununla beraber Erzurum olmadan Ermeni devletinin güvenliğinin tehlikede olacağını söylemiştir[607]. Bununla yetinmeyen Avetis Aharonyan Konseyi şu sözlerle ikna etmeye çalışıyordu: "Erzurum'un Ermenilere verileceğini duyan Türkler bu şehri zaten terk etmeye başlamışlardı. Bu nedenle sadece Erzurum değil Ermeniler aldıkları destekle çevre illeri de ele geçirebilirlerdi"[608]. Oysa bu söylem gerçeklerle örtüşmüyordu. Zira Erzurum Kongresi ile halkın bölgeyi terk etmemesi için gereken tedbirler alınmış Türk kamuoyu Doğu illeri Ermenistan olamaz parolasıyla topraklarını kimseye vermeyeceklerini dünyaya duyurmuştur[609].

Ermeni Heyeti üyeleri Bogos Nubar Paşa ve Aharonyan Müttefiklerin kâğıt üzerinde çizdiği devletin hayaline kendilerini öyle inandırmışlardı ki yine hayali ordular kurmuş, Erzurum'dan da vazgeçmek istemediklerini ısrarla belirtmişlerdi. Oysa ifadeleri ve iddaları inandırıcı ve gerçekçi değildi. Zira milli kuvvetler hakkında yaptıkları değerlendirmelerin ne kadar hatalı olduğunu kendileri de Müttefikler de kısa süre sonra anlayacaklardı.

---

[605] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 520-521.
[606] Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, *a.g.m.*, s. 966.
[607] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 126.
[608] Serpil Sürmeli, "San Remo ve Erzurum", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, C. 4, S. 2, Erzurum, 2004, s. 115.
[609] Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, *a.g.m.*, s. 967.

Türk kuvvetlerinin hafife alınmamasının gerektiğini ifade eden daha gerçekçi bir yaklaşımda bulunan isim Müttefik askeri uzmanlar heyeti başkanı Mareşal Foch'du. Ermenilerin mücadele etmek istedikleri devlet Türkiye idi. Bu devletin orduları terhis dahi edilmiş olsa bu bölgede dört tümenin izleri vardı. Yeniden toparlanmaları da o kadar zor değildi. Ayrıca Erzurum'u almak konuşulduğu gibi kolay olmayacaktır çünkü savunulması coğrafi olarak kolay bir şehirdi ve ulaşım yolları Türklerin denetimindeydi. O halde Erzurum'un Ermenilerin eline geçmesi oldukça zordu[610]. Artık Müttefiklerin kafasında Ermeni devleti ile ilgili kendi çıkarlarına göre fikirler belirlenmeye başlamıştı. Llyod George herkesin ortak isteğinin Erzurum'u Ermenilere vermek olsa da bunun bugünkü koşullarda mümkün olmayacağını ifade etmiştir. Çünkü Müttefikler taşın altına ellerini sokmadan bu konuyu çözmek istiyorlardı ama bu durumda da Ermenilerin Erzurum'a sahip olamayacakları ortaya çıkıyordu. Berthelot Ermenilere bir vaatte bulunduklarını ve bu vaadin içeriğinde Erzurum'un Ermenilere verilmesinin de olduğunu söylemişse de Llyod George duygusal davranmayarak oldukça kararlı bir tavır sergilemiştir. Erzurum'u Ermenilere vermenin bir bedeli olduğunu anlamış ve hiçbir devletin bu bedeli ödemek istemediğini rahatlıkla görmüştür. Sonuçta Erzurum'un Türklerden alınamayacağı kararına varılmıştır [611] . Müttefiklerin sorumluluktan kaçmak için ortaya attığı önerileriden biri de Ermenistan mandasınının sorumluluğunu alma tektifinin Norveç'e götürülmesiydi[612].

Bu cevaptan sonra hem bu devleti kurmak hem de hiçbir maddi sorumluluk almak istemeyen Müttefikler, Ermenistan'ın yönetim sorumluluğunu almak istemediğini belirten Amerikan'dan yine medet ummaya başlamıştır. Wilson ise 3 Nisan 1920'de Doğu Anadolu'da bizzat inceleme yaparak Ermeni raporu hazırlayan General Harbourd'un tetkiklerini Amerikan senatosuna sevk etmiştir. Lloyd George İngiltere'yi zor durumda bırakacak Ermeni mandasını üstlenme fikri konusunda Amerika'ya baskıcı bir tavırla yeniden müracaat etmeye karar vermiştir[613]. İngiltere Milletler Cemiyeti aracılığı ile Amerika'yı yeniden oyunun içine çekmeye çalışmıştır. Amerika'nın başından beri savunduğu geniş sınırları olan bir Ermeni devletini kurmak için bu sınırlara Çukurova'yı dâhil etmek gerekiyordu. Ancak bu mümkün görünmemiştir. Oluşan şartlar içerisinde geniş sınırlarda bir Ermeni devleti kurulması için en önemli

[610] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 127; Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 524.
[611] Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, *a.g.m.*, s. 967.
[612] Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 514.
[613] Serpil Sürmeli, *a.g.m.*, s. 111.

adım Trabzon, Van, Bitlis, Erzurum şehirlerinin bu devletin sınırlarına dâhil edilmesiydi. Ama tüm bunların gerçekleşmesi için ön şart tüm masraflarını da üstlenerek Amerika'nın bu Ermeni devletinin mandasını kabul etmesiydi[614].

İngiltere Amerika'nın dikkatini yeniden çekmeye çalışmıştır. Bunu Ermenistan devletinin hudutlarını belirleme sorumluluğunu ABD'ye bırakarak yapmayı planlamıştır[615]. Kâğıt üzerinde devlet kurmaya çalışan Müttefikler San Remo'da da başlarını derde sokmadan çözüm üretmeyi başarmıştır. İngiltere'nin 25 Nisan 1920'deki sabah oturumunda hazırladığı metin şöyleydi; ABD'nin kurulacak devletin mandaterliğini üstlenmesi için Başkan Wilson'a çağrıda bulunulacaktı. ABD'nin bu teklifi reddetmesi söz konusu olursa Wilson'dan kurulacak devletin hudutlarını belirlemesi hususunda hakemlik yapması talep edilecekti. Türkiye, Ermenistan ve bu konu ile ilgili diğer devletler Erzurum, Van, Bitlis şehirlerinin Türkiye ve Ermenistan hududu konusunda ABD Başkanı Wilson'un hakemliğine itiraz etmeyeceklerdi[616].

Hazırlanan bu tasarı 27 Nisan 1920 tarihinde Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderildi. Bu tasarıya Amerika'nın verdiği cevap oldukça dikkat çekiciydi. ABD verdiği cevapta mandadan söz etmemiş yani bu teklifi yoksaymış ancak sınırlar konusunda devreye girmeyi kabul etmiştir[617]. Anlaşılan İngiltere'nin oynadığı oyuna ABD de kendi kurallarına göre cevap vermiştir. Hem oyuna istediği zaman dâhil olmuş hem de kendini sorumluluk almaktan korumayı başarmıştır. ABD nihayetinde mandayı kabul etmemiş ama bu konuya dâhil olmayı başarmıştır. Wilson'un daha sonra çizdiği hudut Karadeniz kıyısından Giresun'un doğusundan bir noktadan başlayan, Erzincan'ın batı ve güneyinden geçen, Van Gölü'nün de dâhil olduğu bir devletti[618].

2.5.4. Anadolu Topraklarıyla İlgili Alınan Diğer Kararlar (İzmir ve Trakya, İstanbul ve Boğazlar)

İzmir konusu Londra Konferansı görüşmelerinde oldukça tartışılan bir konu olmuştur. Bu konu da aşağı yukarı bir anlaşmaya varılmış Venizelos'un isteği doğrultusunda kararlar alınmıştır. Ancak konu San Remo'da Müttefikler tarafından tekrar görüşüldü. Bu görüşmelerde Venizelos için şok etkisi yaratacak önemli bir karar değişikliğine gidilmiştir. Londra Konferası'nda alınan bölgesel meclisin alacağı karar

[614] Fahir Armaoğlu, *a.g.m.*, s. 139-140.
[615] A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 63.
[616] Mehmet Sait Dilek-Evren Küçük, *a.g.m.*, s. 968.
[617] Serpil Sürmeli, *a.g.m.*, s. 117.
[618] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 128.

gereğince Yunanistan'a bağlanabileceği kararı iki yıl içerisinde alınacak bir karara bağlıdır maddesi beş yıla çıkarılmıştır. Venizelos iki yıllık sürenin tamamen kaldırılması için çaba harcamayı planlarken böyle bir karar alınması aslında Venizelos'a Müttefiklerin attığı bir tokattı[619].

San Remo'da İzmir ile ilgili alınan son karara göre İzmir ve dolayları Yunanistan'ın yönetimi ve denetimine bırakılacaktı. Yunanistan'ın hâkimiyetinde olacak bu yörede bir meclis kurulacak ve bu mecliste azınlıklar da kendilerini temsil edeceklerdi. Eğer bu meclis isterse Milletler Cemiyeti'ne başvurarak Yunanistan ile birleşebilecekti. Bu şartların yanı sıra Osmanlı Devleti İmroz, Bozcaada ve Ege Denizi'ndeki diğer adaları da Yunanistan'a verecekti[620].

Atina'dan gelen Yunan gazetelerinde San Remo'da alınan kararlar ayrıntılı bir biçimde halka şu şekilde duyurulmuştur; Başvekiller ve Venizelos son kararlarını vererek İzmir'in Yunanistan'a verilmesini kararlaştırdı. Yunanistan İzmir'i kendisi idare edecek yalnız mahalli Meclisi Mebusan'da yönetime dâhil olacaktı. Bu vilayetin yönetim tarzı hakkındaki kanun Yunan Hükümeti tarafından yapılacak altı ay içerisinde onaylanması için Cemiyet-i Akvam'a gönderilecektir. Türkiye ile yapılacak antlaşmanın onaylanmasından bir sene sonra mahalli Meclisi Mebusan seçimi yapılacak ve Meclisi Mebusan'ın vazifesi kanun yapmaktan ibaret olacaktır. Antlaşmanın kabul ve tasdikinden sonra Meclisi Mebusan İzmir vilayetinin Yunanistan'a ilhakını talep etmek hakkına haiz olacaktır. Bu talep ve karar Cemiyet-i Akvam tarafından tetkik edilerek onaylanacak veya plebisit usulüne müracaat edilmesine karar verecektir. Türkiye'nin İzmir üzerinde hukuk hâkimiyeti kalacak ve Osmanlı bayrağı tarafından temsil edilecektir. Yunan Hükümeti İzmir'de mevcut asker bulunduracağından aşayiş ve kontrolü Yunan ordusu sağlayacaktır. İzmir ve çevresinde Osmanlı parasının kullanılmasına devam edilecektir. İzmir, İstanbul, Haydar Paşa, Batum, İskenderun, Yafa, Dedeağaç, Basra Limanları gibi serbest liman olacaktır. Yunanistan'a verilecek arazinin ölçüsü 19 bin kilometreden ibaret olacaktır. Sınırlara gelince kuzeyde Ayvalığın kuzeyinden ve takriben İzmir Körfezi'nin üzerinden takip ederek Soma'nın güneyinden sonra Yunan sınırı içine Kırkağaç ve Akhisar'a girdikten sonra sınır çizgisi güneye doğru uzar. Alaşehir ve Aydın Türkiye sınırlarında kalır. Türk Devleti'nin Anadolu'daki egemenliği Düveli Muazzamaca kabul edilerek onaylanmıştır.

[619] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 656.
[620] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 199.

Ermenistan'a da bazı topraklar verilecek ve Anadolu'da başka hiçbir devlete toprak verilmeyecek yalnız İngiltere, Fransa ve İtalya'nın ekonomik çıkarlarının korunması için nüfuz alanları gözetilecektir[621].

Görüşülen bir diğer mesele de Trakya idi. Aslında bu konu da Londra Konferansı'nda görüşülmüş ve karara bağlanmıştı. Ancak belirlenen sınırla ilgili Signor Nitti ve Llyod George anlaşamamışlardı. Llyod George Yunanistan lehine ne kadar direniyorsa Signor Nitti de Venizelos'u rahatsız edecek bir karar alınması için bir o kadar ısrarcı davranıyordu. Aslında bu tartışmada Signor Nitti daha barışçıl ve gerçekçi bir tutum sergilemiştir.

Signor Nitti Konferans'ta sınırla ilgili kesin karara varmadan önce Midye-Enez sınırının Çatalca hattına çekilmesi halinde askeri anlamda nasıl bir sonuç doğuracağının aydınlatılması için Mareşal Foch'un bir sunum yapmasını istemiştir. Signor Nitti Mareşal Foch'a Yunanistan'ın Marmara Denizi'nin bir yakasına ve Gelibolu Yarımadası'na hâkimiyet kurmasının nasıl bir sonuç doğuracağını sormuştur. Mareşal Foch eğer Yunanistan buranın denetim ve yönetimini alırsa Boğazların kontrolünün güçleşeceğini bölgede denetim konusunda başka sorunların da ortaya çıkacağını söylemiştir[622]. Bu konu ile ilgili olarak Yunan gazeteleri yine haber yapmış ve Yunan kamuoyuna elde ettikleri toprak paylaşımlarını duyurmuştur. Buna göre; Başvekiller Meclisi Türkiye'nin Avrupa'daki hududlarını kati olarak tayin eylemiştir. Neşrolunan bir tebliği resmiyeye göre Trakya Çatalca'ya kadar bütün Gelibolu şiphi ceziresi Yunanistan'a verilmiştir. Edirne'deki cemavi ve bazı ruhani ayrıcalıklar Türklerde kalacaktır. Gelibolu şiphi ceziresinde Yunanistan istihdamat yapacaktır. Çanakkale Boğazı'nın sağ ciheti Türkiye'de kalacak fakat sıkı bir tenasüt altında bulundurulacaktır. Marmara Denizi'nin sağ sahili Türklerde ve sol sahili Yunanlılarda kalacaktır[623]. (Bkz. Ek-2)

Boğazlar konusunda herhangi bir tartışmaya gerek kalmadan karar verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerinde hiçbir denetimi olmayacağı ve Boğazlardan Müttefiklerin uluslararası bir komisyon yönetiminde serbest geçişinin sağlanacağı şeklinde karara varılmıştır. İstanbul konusunda da karar verilmişti ancak Osmanlı Devleti'nin İstanbul'da kalması kararı Lloyd George'yi memnun etmese de bu konu da

[621] BOA. , EUM. AYŞ. , 64/43.
[622] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 228
[623] BOA. , DH. EUM. AYŞ. , 64/43.

San Remo Konferası'nda nihayete ermiştir[624]. Ayrıca Boğazlarda savaş hakkı tanınmayacak ve düşmanca davranışlarda bulunulmayacaktı[625]. Atina'dan gelen Yunan gazeteleri San Remo Konferansı'nda Türkiye'nin parçalanması hakkında verilen bu kararı şu sözlerle duyurmuşlardı; Boğazların yönetimi şimdilik Türkiye ile sulh akdedecek Düveli Muazzama tarafından icra edilecek ve ileride bu yönetim heyetine Yunanistan, Romanya ve Rusya'da iştirak edecektir[626]. Ayrıca 23 Nisan 1920 tarihli İleri Gazetesi Boğazların milletlerarası bir komisyon tarafından yönetileceğini ve İstanbul'da daimi olarak bir Müttefik temsilcisinin bulanacağını duyurmuştur[627]. (Bkz. Ek-3)

2.5.5. Ortadoğu Manda Yönetimlerinin Kesinleşmesine Dair Alınan Kararlar

San Remo Konferansı Anadolu toprakları için ayrı bir önem taşısa da asıl ve nihai kararlar Ortadoğu toprakları için alınmıştır. Baştan beri ciddi bir İngiliz-Fransız çekişmesinin yaşandığı bu topraklardan pay kapma yarışı bu Konferansla birlikte net kararlar çerçevesinde şekil almıştır. Karara varılan antlaşmaya göre Lübnan ve Suriye toprakları Fransa'nın manda ve yönetimine bırakılacaktır. Bunun karşılığında Irak, Filistin, Ürdün de İngilizlerin yönetimine verilmiştir. Alınan bu karar daha önce verilmiş geniş sınırları olan Arap Devleti sözünün gerçekleşme ihtimalinin de pek mümkün olmadığını kanıtlıyordu[628]. Sadece Hicaz, Necit, Hail ve Yemen'de herhangi bir Müttefik gücü yönetimi ele geçirmeyecek burada bir Arap Devleti'nin varlığına izin verilecektir. Bu kararların ortaya çıkardığı en önemli sonuç Filistin toprağının artık resmi olarak da Osmanlı egemenliğinde olmadığı kararıydı. Bu maddelerle Arap milliyetçilerinin Şam'da yapmış oldukları milli kongrenin bir önemi kalmamıştır. Araplar için önemli olan gelişme bundan sonraki süreçte Filistin'de kurulacak olan İsrail Devleti'nin yolunun İngiliz taşlarıyla adım adım döşenmeye başladığı gerçeğiydi[629]. İngiltere'nin Filistin'de üstleneceği rolü kabüllenen Fransa bu konu

---

[624] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.,* s. 244.
[625] Salahi Sonyel, *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları*, s. 259.
[626] BOA. , DH. EUM. AYŞ. , 64/43.
[627] *İleri Gazetesi*, 23 Nisan 1920, s. 1.
[628] Mehmet Ali Çakmak, "İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayısı, C. 29, Ankara, 2009, s. 1365.
[629] Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası*",* s.70.

üzerindeki oy gücünü de kaybetmiş oluyordu[630]. Zira Fransa üç din içinde kutsal kabul edilen bu topraklardaki uzun süredir üstlendiği Hristiyan "dinsel himayeciliğinden" de vazgeçmiş oluyordu. İngiltere ile yaptığı antlaşmada "Fransız hükümeti, himayeciliğini sona ermiş olarak kabul ettiğini önceden taahhüt etmiştir" maddesini imzalamıştır.[631] İngiltere San Remo Konferası'ndan sadece üç ay sonra Filistin'de bir manda yönetimini yeni düzenlemeler yaparak oluşturmuştur. Yaptığı düzenlemeye Balfour Deklarasyonu'nu da ekleyerek Yahudilere sağlanacak hakları manda yönetimine dâhil etmiş oluyordu. Bölgeye atadığı yüksek komiserle resmi olarak Filistin artık İngiliz himayesine girmiştir[632]. San Remo'da alınan kararların sonrasında nelere mal olacağını Churchill 1921'de Londra'da Arap heyetine; "İngiliz Hükümeti Balfour Deklarasyonu'nu uygulamakta kararlıdır. Bunu size tekrar tekrar söyledim. Kudüs'te söyledim. Geçen gün Avam Kamarası'nda söyledim. Şimdi de söylüyorum. Hükümet Balfour Deklarasyonu'nu uygulayacaktır "[633] sözleriyle anlatmıştır.

Alınan kararlar asıl mesele olan petrol konusuyla ilgili de bir sonuç ortaya koyuyordu. Suriye İtilafnamesi ile Musul'u Fransa'dan almayı başaran İngiltere Irak'ın manda ve himayesini alarak bölgenin tamamını resmen ele geçirmiş oluyordu. İngiltere Fransa ile San Remo'da bir petrol antlaşması yaparak Fransa'ya Almanya'dan aldığı hisseleri vermiştir. Böylece İngiltere Fransa'yı küstürmemiş ABD'yi petrol oyununun dışında bırakabilmek için Fransa'yı yanında tutmayı başarmıştır[634].

2.5.6. Mısır ve Fas Konusu

İngiliz-Fransız tartışmasına sebep olan bir diğer konu da Mısır olacaktır. Fransa İngiltere ile imzalanma sürecinde olan Fas-Mısır antlaşmasına zarar vereceği endişe ile Mısır ile ilgili kararlara itiraz etmiştir. İngiltere de Fransa'nın bu tavrı karşılığında yapılacak antlaşmayı imzalamayı reddedince işlerin daha fazla karışacağını anlayan Millerand yumuşak bir tavır takınmış ve sorun çözülmüştür. Buna göre; "İngilizler Türkiye için hazırlanan bu antlaşmada Mısır'a dair gücendirici maddeleri geri çektiler. Eğer İngiliz-Fransız mutabakatı antlaşma Türklere verilmeden önce imzalanacak olursa, bu maddelerin yeniden dâhil edilmesi gerekiyordu. Ne var ki, bu olasılık gerçekleşmedi

---

630 Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g e.*, s. 243.
631 Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 229.
632 Mehmet Ali Çakmak, *a.g.m.*, s. 1365.
633 Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", s.70.
634 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 2007, İstanbul, s. 147-148.

ve tartışmalı maddeler kesin antlaşma metninde yer almadı" [635]. Sonuçta Fas'ın Fransa'nın himayesinde olması kabul edilmiştir.

2.5.7. Ereğli Kömür Havzası Üzerine İtalya-Fransa Çekişmesi

Ereğli Kömür Havzası meselesinin ortaya çıkmasının nedeni Fransa'nın Osmanlı Devleti'nden yirmi beş yıl önce bölgede almış olduğu ayrıcalıktır. Ancak yaşanan gelişmeler sonucunda Ereğli'deki kömür yataklarını işletme hakkı İtalya'ya verilmiştir. Fransa bu duruma direnince ortaya bu sorun çıkmıştı. Millerand buradaki karın tamamının İtalya'ya bırakmamakta kararlı davranmış ve yapılan müzakereler sonuç vermiştir. İtalya ve Fransa bu inatlaşmanın sonucunda bir karara varmıştır. Buna göre; "Fransızların elinde bulundurdukları veya istedikleri ayrıcalıklar verilecekti. Ama son tarih Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalandığı tarih olacaktı. Geriye kalan bölgede İtalya üretim oranı diğer yabancı imtiyazların 1 Ocak 1920 tarihindeki üretim oranlarıyla eşitlenene kadar, sınırsız işletme hakkına sahip olacaktı. Bu durumda Fransa'ya geriye kalan imtiyaz ve hisselerin dörtte biri tahsis edilmiş olacaktı"[636].

2.5.8. San Remo Kararlarının Nasıl Uygulanacağına Dair Alınan Karar

San Remo'da alınan kararların Türk ve Ortadoğu halkları tarafından sorgusuz sualsiz kabul edilmeme ihtimalini Mütefiklerde biliyordu. Her ne kadar karşılarında kendilerine göre paylaşılan topraklar varsa da Anadolu halkının Mustafa Kemal Paşa önderliğinde giriştiği Milli Mücadele'nin ciddi bir hal aldığı ortadaydı. Zira henüz Konferans'a başlamadan önce Kuvayi Milliye birliklerinin Fransızlar karşısındaki takdire şayan mücadelesi göz önündeydi. Bunun dışında da Anadolu halkının bağımsızlık haykırışları Londra, Paris ve San Remo'ya ulaşmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin aldığı Misak-ı Milli kararları ise yapılan bu paylaşımlara tam bir baş kaldırı metniydi. O zaman Venizelos'un da hararetle savunduğu yolu denemek yani Türklere bu antlaşmayı silah zoruyla kabul ettirmekten başka çare yoktu. Bunun için General Foch'tan bir rapor istenmiş ve bu rapor Konferans'ta dile getirilmiştir.

General Foch'un hazırladığı rapora göre Türkiye arazisinin işgali ve asker sevkiyatının temini için ondokuz fırkaya ihtiyaç vardı ve bu fırkaları şöyle ayırmıştı. Dört fırka Türkiye'nin işgaline, iki fırka Boğazlara, üç fırka Suriye'ye, iki fırka

[635] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 229.
[636] Paul C. Helmreich, *a.g.e.*, s. 220.

Mezopotamya'ya ve dört fırkanın da Ermenistan'a sevki lazımdır. Bu fırkaların zaten hali hazırda işgal edilecek mıntıkada bulunduğu anlaşılmış ve bunlardan beş fırkanın Fransa, dört fırkanın İngiliz, bir fırkanın İtalyan ve dokuz fırkanın Yunan olduğunu ifade etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve destekçilerinin de devre dışı bırakılması için sekiz fırkaya ihtiyaç olduğunu dile getirmiştir. Edirne ilinin tamamının işgaline dört Yunan fırkası tahsis edilmiştir. Paris'te yayınlanan Ekselsiyör Gazetesi de San Remo'daki muhabirinden aldığı telgrafa dayanarak barış antlaşmasının uygulanması için gerekli masrafın İngiltere tarafından yapılacağını duyurmuştur. Bu vazifeyi yerine getirme görevi Yunanistan'a verilecektir. Bunun karşılığında Yunanistan'a Trakya ve İzmir verilecektir. Yunan ordusu İngiltere ordusu tarafından techiz edilecek ve kendisine top, cephane, uçak, silah, mitralyöz, tank vs. verilecektir[637]. San Remo'da zülum ve baskıyla alınan barış yapma kararı yeni bir sayfa açacaktır. Bu kararlar Anadolu topraklarında başlayan Türk-Yunan savaşının nedeni olacaktır.

[637] BOA. , DH. EUM. AYŞ, 64/43.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ORTADOĞU PAYLAŞIM TASARILARININ MÜTTEFİKLER AÇISINDAN TAMAMLANMASI VE UYGULAMA AŞAMASINA GEÇİLMESİ GAYRETİ

3.1. Sevr Antlaşması

3.1.1. Sevr Öncesi Müttefiklerin Son Hazırlıkları: Paris ve Spa Konferansları

San Remo Konferansı ile Osmanlı topraklarını kafalarında çok fazla soru işareti kalmadan paylaşan İtilaf Devletleri için pazarlık süreci büyük ölçüde sona ermiştir. Kendilerince sınırlar belirlemiş, hayali devletler kurmuş, Anadolu ve Ortadoğu topraklarının yer altı ve yerüstü kaynaklarını kendi adalet terazilerine göre tartmış ve bölüşmüşlerdir. Bundan sonraki süreçteki hedeflerinde birlik olup bu antlaşma metnini Türk ve Arap halkına kabul ettirmek ve sorunsuz bir biçimde uygulamak vardı. San Remo'da petrol bölgelerinde manda yönetimleri kurulmasını kararlaştıran devletler Balfour Deklarasyonu'nu unutmazken Araplara verdikleri bağımsız büyük Arap devleti sözlerini unutmayı tercih etmişlerdir. Mısır, Kıbrıs, Fas ve diğer topraklar üzerindeki Osmanlı hâkimiyetini yok sayarken Ortadoğu ve Anadolu'da yıllarca sürecek yeni bir dönemin kapılarını açmışlardır.

Araplar üzerinde kolayca hâkimiyet kuracağını düşünen İngiliz ve Fransızların, Irak, Lübnan, Suriye, Filistin topraklarında manda yönetimi kurma çalışmaları devam ederken, Osmanlı Hükümeti'de antlaşma maddelerini kabul etmesi için Paris'e davet edilmiştir. Osmanlı Hükümeti kader antlaşması için Paris'e davet edilirken Ankara'da Milli Mücadele'de güç kazanmış ve İtilaf Devletleri'ne net bir mesaj göndermiştir. BMM yaptığı kanunla İstanbul Hükümeti'nin yapacağı herhangi bir uluslararası antlaşmanın BMM'yi bağlamayacağını böyle bir antlaşmanın Türk halkını herhangi bir sorumluluğa sokmayacağını duyurmuştur. Zira İstanbul işgal altındaydı ve bu işgal son bulana kadar Türk milletinin geleceğini belirleme hakkı Türk halkının kurduğu BMM'ye aitti[638].

Osmanlı Devleti'ni Paris'te temsil edecek bir heyet, Heyeti Vükela tarafından seçilmiştir. Bu heyet içerisinde yer alan isimler eski sadrazamlardan Tevfik Paşa ve Bayındırlık Bakanı Dr. Cemil Paşa, Milli Eğitim Bakanı Fahrettin Bey ve İçişleri

[638] Arzu Al, *Türk Dış Politikası 1918-1980,* İstanbul, 2014, s. 42.

Bakanı Reşit Bey'dir[639]. Osmanlı Heyeti'nin gelişi ile geriye sadece antlaşmayı taslaktan çıkarıp resmiyete dökmek kalmıştır. İtilaflar 11 Mayıs 1920'de San Remo Konferası'nda hazırladıkları metni Osmanlı Heyeti'ne vermiş ve bunu duyurmuşlardır. Osmanlı Heyeti'ne bir ay süre verilmiş ve bu sürede metnin onaylanması istenmiştir.[640] İleri Gazetesi Tevfik Paşa'nın antlaşma metnini Bab-ı Ali'ye ulaştırdığını yazmıştır. Ayrıca gazete alınan kararları halka şöyle duyurmuştur; İstanbul payitahtımız kalacak ancak Boğazlar Türklerin üyesi olmadığı bir komisyon tarafından yönetilecektir. Trakya sınırı Çatalca olacak, İzmir Yunanistan'a bırakılacak, maliye ve ordu yabancıların kontrolünde olacaktır. Kapitülasyonlar ağır bir şekilde ve genişletilerek devam edecektir[641].

Osmanlı delegelerinin bu antlaşma metninin adil ve insani olmadığını anlamaları zor değildi. Zira antlaşma maddeleri muhattap kabul edilen bir devlet anlayışı ile değil sömürge haline getirilecek zavallı bir devlet için hazırlanmıştı. Böyle bir metni kabul etmek tarih sahnesinden silinmeyi onaylamak anlamına geliyordu. Türk Heyeti'ne Müttefiklerin ne kadar kararlı olduğunu ispatlamakla görevlendirilen kişi Müttefiklerin sözcüsü Millerand'dı. Millerand gayet açık ve net bir biçimde antlaşmada hiç bir değişikliğe gidilmeyeceğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Osmanlı Devleti başka devletlerin etkisi ile savaşa girmiş ve yaptıklarıyla savaşın uzamasına haliyle İtilaf Devletleri'nin mal ve can kaybına uğramasına neden olmuştur. İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin bir daha aynı şeylere sebep olmasına engel olmak için tedbirler almak zorundadır. İtilaflar Boğazların geçişinde serbestlik tanımakla birlikte Osmanlı padişahının İstanbul'da kalmasına izin vererek adaletli bir tavır sergilemiştir"[642]. Bu açıklama Müttefiklerin Ortadoğu ve Türkiye topraklarından ne pahasına olursa olsun vazgeçmeye hiç niyetleri olmadıklarını gösteren bir kanıttı. Müttefikler söylemlerinde Türk halkına fazlasıyla hak verdiklerini iddia etmekle kalmıyor neredeyse bu anlaşma şartlarının bir lütuf olduğunu ima etmekten geri durmuyorlardı.

Türk Heyeti Başkanı Tevfik Paşa antlaşma metni ve Müttefiklerin tavrını değerlendirerek bu şartları kabul etmenin imkânsız olduğunu belirten bir telgrafı İstanbul'a göndermişti. Bu arada Türk Heyeti Paris'te bir karşı tasarı hazırlamış ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya sunmuştu. Damat Ferit Paşa Paris'teki Türk Heyeti'nden

---

[639] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 148.
[640] Mustafa Balcıoğlu, "Direnen Millet Milli Mücadele Ya İstiklal Ya Ölüm", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, 2014, s. 208.
[641] *İleri Gazetesi*, 15 Mayıs 1920, s. 1.
[642] İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 107; Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. III, s. 148-149.

daha etkili olacağı düşüncesiyle Paris'e gitmişti[643]. Damat Ferit Paşa'nın Paris'te Türk tezini savunmak bir yana söyledikleri büyük güçler tarafından küçümsenmiştir. Çünkü Damat Ferit Paşa Anadolu'nun paylaşılmasını algılamak şöyle dursun Musul, Hicaz, Mısır, Kıbrıs ve Ege Adaları'nın Osmanlı Devleti'ne geri verilmesini istemiştir[644]. Damat Ferit Paşa söylemlerinde "Trakya'da İstanbul ve Edirne'nin emniyeti için İstanbul'un kuzey batısından geçen savunmaya elverişli bir sınır hattı gösteriyordu. Anadolu'da ise, kuzeye Batum'a kadar olan bütün toprakları, doğuda Dicle nehri ve savaştan önceki Türk-İran sınırına kadar olan yerlerin Türklerin meskûn olması nedeniyle Türk sınırı olması gerektiğini, Diyarbakır ve Halep'in bir kısmını isteyerek neredeyse Misak-ı Milli'ye yakın sınırlar çizmişti"[645].

Bu tutum ve söylemleri işe yaramayan Damat Ferit Paşa Türk Heyeti'nin hazırlamış olduğu San Remo'ya karşı Türk tasarısını Onlar Konseyi'ne sunmuştu. Bu tasarıda bu antlaşma metnininin bir sulhtan çok Osmanlı Devleti'ni bölen bir tasarı olduğu ifade edilerek "Osmanlı toprağından, ulusal topluluklar ilkesi adına Ermenistan ve Hicaz gibi özgür ve bağımsız devlet durumuna çıkarılmış ya da Irak, Filistin ve Suriye gibi mandaterlerin koruyuculuğu altında bağımsız devlet biçimine sokulmuş koca illere ayırmak, İngiltere'nin faydasını gözetecek şekilde Mısır, Kıbrıs ve Süveyş'i Osmanlı Devleti'nden çekip almak, Libya kıtasıyla Akdeniz adaları üzerindeki bütün haklarından vazgeçmesi Türkiye'den istenilmekle kalmayıp, üstelik Doğu Trakya ve İzmir'i de Osmanlı Devleti'nden almak ve bu son derece haksız kesip biçme işlemi Türkiye ile savaş durumunda bulunmamış olduğu, halde yenen durumuna geçerek böylece yararlanmak isteyen Yunanistan'ın yararına yapılacaktır. Bunun dışında Kürdistan'ın ayrılması hazırlandığı için, ülkenin geri kalan kesimi etkinlik bölümlerine ayrılmaktadır. Yüzölçümü bakımından, Osmanlı İmparatorluğu ülkesinin üçte ikisi böylece şimdiden kendisinden ayrılmış olcaktır"[646], ifadeleri yer almıştır. Verilen tepkilerin etkisinden kurtulmak ve son rötuşlarını yapmak amacıyla 20 Haziran'da İtilaflar Hythe toplantısını[647] ardından da 21 Haziran'da Bologna Konferası'nı yapmışlardır[648]. Yunanistan bu Konferans'ta Müttefiklere Yunanistan'ın bu antlaşma

[643] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 200-201.
[644] Süleyman Kocabaş, *Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele 1918-1923*, İstanbul, 2003, s. 271.
[645] İhsan Ilgaz, "Sevr Antlaşması Hazırlıkları", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 11, Yıl: 8, C. 2, İstanbul, Aralık, 1972, s. 30.
[646] Seha L. Meray-Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğu Çöküş Belgeleri*, Ankara, 1977, s. 8.
[647] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 226.
[648] Teoman Alparslan, *Sevr ve Lozan'ın Ortak Hükümleri*, İstanbul, 2008, s. 69.

maddelerini Türklere zorla kabul ettirebileceğini taahhüd ediyordu[649]. Türk tarafı ise sundukları tasarının bir şey değiştirmeyeceğini anlamıştı.

Müttefikler ise Yunan ordusunundan medet umup sürecin uzamasından rahatsızlık duymayarak bu kez de 7 Temmuz'da Spa Konferası'nı toplamışlardır. Spa Konferansı'nda Almanya'nın silahsızlandırılması, tazminatın nasıl alınacağı ve antlaşmanın nasıl uygulanacağı müzakere edilmiştir. Ayrıca Türk Heyeti'nin antlaşma taslağına verdiği cevabı görüşmek için toplanılmıştır[650]. (Bkz. Ek-4) Spa Konferansı'nın toplanması ile Paris'te bulunan İçişleri Bakanı Reşit Bey İstanbul'a bir telgraf yollamış ve Müttefiklerin antlaşma yapılmaması halinde İstanbul'da Yunan askerlerinin işgaline izin vereceklerini bildirerek, İstanbul'un yönetiminin de Yunanistan'a bırakılacağını ifade etmiştir. Zaten var olan korku ve terginlik havasına gerçekte olmayan kararlarla bir yenisini eklemiştir[651].

Onlar Konseyi Osmanlı paylaşım tasarılarından en önemlisi olan Sevr'in taslak çalışmasını artık tamamlamıştır. 16 Temmuz'da çalışmalarını tamamlayan Müttefikler Osmanlı Devleti'nden 27 Temmuz'a kadar metnin imzalanmasını istemiştir. Osmanlı İçişleri Bakanı Reşit Bey Paris'te bulunduğu için antlaşma metni bir notayla birlikte ona verilmiştir[652] notanın içeriği şaşırtıcı değildir. Notada; Türkler İngilizlerin talebine rağmen tarafsız kalmamış ve savaşa girmiştir. Üstelik suyollarını kapattığı için birçok can kaybına neden olan devlet Türkiye'dir. İzmir ve Trakya Türk hâkimiyetinden alınacaktır. Wilson'un belirleyeceği sınırlar içinde kurulması planlanan Ermenistan içinde herhangi bir değişikliğe gidilmesi söz konusu olamaz. Bunun yanı sıra Türkiye sınırları küçültülmüş bir devlet haline getirilecektir. Adalarda Müttefik askerleri dışında asker kalmayacak Türklerin Müttefiklere olan borcunu da Türkler ödeyecektir. Türklerin İstanbul'da bırakılması kararı yeterince adaletli davrandığımızın kanıtıdır. Osmanlı Hükümeti antlaşma maddelerini kabul etmez ve Anadolu'da Müttefiklerin antlaşmayı uygulaması için gerekli ortamı hazırlamazsa bu madde değiştirilir ve o zaman Müttefikler Türkleri Avrupa topraklarından tamamen çıkarırlar[653]. Dâhiliye Nazırı Reşit Bey Paris Ekselsiyör Gazetesine açıklama yapmış Türk antlaşma taslağının gayet ağır olduğunu Kuvayi Milliye'nin varlığının Yunanistan'ın Anadolu'yu tahrip

[649] İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 107.
[650] *İleri Gazetesi*, 7 Temmuz 1920, s. 1.
[651] Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s. 212; Yuluğ Tekin Kurat, *a.g.e.*, s. 102.
[652] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 202.
[653] Erol Ulubelen, *a.g.e.*, s. 225-226; Seha L. Meray-Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 31-33.

etmek isteyen Yunanistan tarafından bahane olarak kullanıldığını ifade etmiştir[654]. Bu antlaşmayı imzalamaktan başka çare kalmadığını anlayan Osmanlı Hükümeti Saltanat Şurası'ndan sonra atlaşmayı imzalamak üzere Bayındırlık Bakanı Hadi Paşa, Danıştay Başkanı Rıza Tevfik ve Bern'deki Osmanlı Büyükelçisi Reşat Halis'i görevlendirmiştir[655].

Her şeye rağmen bu üç isme son bir kez antlaşmayı revize teklifi vermeleri de söylenmiştir. Buna göre: "İstanbul'un Avrupa sınırları, Istıranca-Çatalca hattı yerine Enez-Midye olmalıdır. Marmara sahilleri askerden arındırılmalıdır. İzmir şehri Hamburg gibi özerk bir yapıya kavuşturulmalıdır"[656]. Elbette Osmanlı Devleti'nin bu isteklerinin gerçekleşme ihtimali olmadığını artık tüm yönetici kadrosu da biliyordu. Antlaşmayı imzalayan Rıza Tevfik anılarında Osmanlı Devleti Heyeti'nin çaresizliğini şu sözlerle dile getiriyordu: "Şurayı Saltanat'ta verilen karar açıkça gösteriyordu ki bize uzatılan sulh muahedesini imza etmek mecburiyetindeydik. O zamanki şartlarda yapılacak başka bir şey görünmüyordu. Zira koca Hristiyan Almanya'nın ağız açmasına dahi müsaade etmeyen Müttefikler Müslüman ve güçsüz Osmanlı temsilcilerine kimbilir ne hakaretleri layık görürdü"[657]. Sonuç itibariyle Türk milletinin asla kabul etmediği ancak Müttefikler tarafından uzun çabalar sonucunda oluşturulan Sevr Antlaşması 10 Ağustos 1920'de imzalanmıştır.

Antlaşma tarafları şunlardı: Bir tarafından iş bu antlaşma başlıca Düvel-i Müttefike olarak gösterilen İngiltere ve Fransa, İtalya ve Japonya hükümetleri ve iş bu başlıca devletlerle birlikte Düveli Müttefikiye'yi teşkil eden Ermenistan, Belçika, Portekiz, Polonya, Romanya, Yunanistan, Hicaz, Lehistan, Sırp, Hırvat, Sloven, Çekoslavakya, diğer taraftan da Türkiye bir barış antlaşması yapabilmek üzere Osmanlı Hükümeti tarafından yapılan talebe binaen başlıca Düveli Müttefike tarafından 30 Ekim 1919 tarihinde ateşkes sağlanmış olmasına ve Düveli Müttefike'de içlerinden bazılarının Türkiye'ye karşı doğrudan doğruya veya dolayısıyla peşpeşe sürüklemiş oldukları sabık Avusturya Macaristan Hükümeti'nin 28 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan Hükümeti'ne savaş ilanından ve 29 Ekim 1914 tarihinde Türkiye tarafından Düveli Müteffikiye'ye karşı açılıp müttefiki olan Almanya tarafından sevk ve idare olunan dümanca davranışlarda, savaşın yerini, adaletli, güçlü ve sürekli bir barışa

---

654 *İleri Gazetesi*, 7 Temmuz 1920, s. 1
655 İhsan Ilgaz, *a.g.m.*, s. 33.
656 Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, s. 330.
657 Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*, Hazırlayan: Abdullah Uçman, İstanbul, 2013, s. 135-136.

bırakmasını istemelerine binaen Düveli Aliyye'yi tam yetkili temsilcilerini atamışlardır. Büyük Britanya ve İrlanda müttehit krallığı ve deniz ötesi Britanya arazisi kralı ve Hindistan İmparatorluğu tarafından ve Kanada dominyonu ve Avusturalya ve Yeni Zellenda ve müttehit Güney Afrika ve Hindistan için Fransa Cumhuru hazaretleri tarafından İtalya kralı tarafından, Japonya kralı tarafından Ermenistan Reisi Cumhuru, Belçika kralı, Yunan kralı, Hicaz kralı, Lehistan kralı tarafından Sevr'e katılmışlardır. Karşılıklı selahiyetlerin verilmesinden sonra aşağıdaki hususları kararlaştırmışlardır. Bu antlaşmanın uygulanma tarihinden itibaren savaşa son verilecektir. Savaşın sona erdiği andan itibaren iş bu antlaşma hükümlerine bağlı kalınmak koşulu ile Düveli Müttefike ile Türkiye arasında resmi ilişkiler başlayacaktır[658]. (Bkz. Ek-5) Antlaşmanın giriş metninde yer alan bu bölüm yeni kurulmuş ve Osmanlı Devleti'nden ayrılmaları henüz yarım asrı dahi bulmamış devletleri Türkiye'nin muhattabı yapmıştır.

3.1.2. Sevr Antlaşması'nın Maddeleri

Sevr Antlaşması 443 maddeden 13 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Milletler Cemiyeti'nin tüzüğü yer almaktadır. İkinci bölüm Türkiye'nin yeni sınırlarının nasıl çizildiği hakkında bilgi vermektedir.[659] 3. bölümde ise siyasi konulara ilişkin maddeler yer almaktadır. Bu durumda konumuzla alakalı en önemli kısımlar ikinci ve üçüncü bölümler olup bunlar aşağıda verilmiştir.

1. Bölüm 1-26. maddeler bulunmakta bu maddeler Milletler Cemiyeti'ne ait sözleşmeyi içermektedir[660].
2. Bölüm 27-35. maddeler bulunmakta sınırlarla ilgili konuları içermektedir.
3. Bölüm 36-139. maddeler bulunmakta siyasi meselelerle alakalı hükümler içermektedir.
4. Bölüm 140-151. maddeler bulunmakta azınlık haklarına dair hükümler içermektedir.
5. Bölüm 152-207. maddeler bulunmakta Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri, Askeri Hükümleri içermektedir.
6. Bölüm 208-225. maddeler bulunmakta savaş esirleri ve mezarlar konusunu içermektedir.

---

[658] BOA. , HR-SYS. , 2310/5.
[659] A. M. Şamsutdinov, *Mondros'dan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923,* Çeviren: Ataol Behramoğlu, İstanbul, 1999, s. 239.
[660] A. Öner Pehlivaoğlu, *a.g.e.,* s. 68.

7. Bölüm 226-230. maddeler bulunmakta yaptırımlar konusunu içermektedir.
8. Bölüm 231-260. maddeler bulunmakta mali hükümler içermektedir.
9. Bölüm 261-317. maddeler bulunmakta ekonomiye ilişkin hükümleri içermektedir.
10. Bölüm 318-327. maddeler bulunmakta hava ulaşımı ile ilgili hükümler içermektedir.
11. Bölüm 328-373. maddeler bulunmakta ortaklıklar ve imtiyazlar ile ilgili konuları içermektedir.
12. Bölüm 374-414. maddeler bulunmakta genel hükümler içermektedir.
13. Bölüm 415-433. maddeler bulunmakta çeşitli hükümler içermektedir[661].

3.1.2.1. Anadolu Toprakları İçin Alınan Kararlar

3.1.2.1.1. İstanbul

Müttefikler Türk Hükümeti'nin İstanbul'da Padişah'la birlikte oturmasına izin vermiştir. İstanbul Osmanlı Devleti'nin başkenti olmaya devam edecektir. Ancak Osmanlı Devleti Müttefiklerin taleplerine uygun olarak azınlık haklarına riayet etmezlerse bu hükmün Müttefikler tarafından değiştirilmesi hakkı saklıdır[662]. Üzerinde uzun süren müzakereler yapılan İstanbul ve Osmanlı padişahının burada kalması kararı yine İngiltere'nin sömürgelerindeki durumu değerlendirilerek verilmiştir. Ancak maddeye Osmanlı Devleti'ni tehdit eden şartlı bir maddeyi eklemeyi de ihmal etmemişlerdir.

3.1.2.1.2. Boğazlar

Bu konu ile ilgili maddeler 37. ve 61. maddelerdir. Boğazlar Müttefik Devletlerin isteği üzerine kurulacak bir komisyon tarafından yönetilecektir. Bu komisyonda İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve eğer isterse ABD olacaktır. Ayrıca eğer Milletler Cemiyeti'ne üye olurlarsa oldukları günden itibaren bu komisyonda Yunanistan, Rusya, Romanya ve Bulgaristan devletlerinden üyeler de yer alacaktır. Bu üyelerin oy hakları eşit olmayacaktır. İngiltere, Fransa, İtalya üye olursa ABD iki oy

---

[661] Yaşar Özüçetin-Nermin Ataş, "Meclis Celse Zabıtlarında Sevr Muahedesine Karşı Tepki ve Yorumlar", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 2, Kırşehir, 2015, s. 44-46.
[662] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara, 1978, s. 74-75; Seha L. Meray-Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 61.

hakkına sahip olurken diğer üyeler bir oy hakkına sahip olacaklardır[663]. Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'nı kapsayan Boğazlarda gemilerin geliş-gidiş, gelecekte gerek barış gerek savaş zamanında, bayrak ayrımı gözetmeksizin, tüm ticaret ve savaş gemileriyle askerlik ve ticaret uçaklarına açık olacaktır. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin bir karar alması dışında bu sular abluka edilemez, buralarda savaş hakkı kullanılamaz, hiçbir düşmanca eylemde bulunulamaz. Boğazlarla ilgili alınacak tüm kararlardan bu komisyon sorumlu olacaktır[664]. Yasama ve yargı yetkisine sahip olan komisyonun kendi polis örgütü, bütçesi ve bayrağı da olacaktır[665]. Böylece İstanbul'un fethi ile başlayan Boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyeti sona ermiş oluyordu. Bu madde dahi tek başına Sevr Antlaşması'nın bağımsız devlet politikasına ters düşen bir sulh olduğunu ispatlar niteliktedir.

3.1.2.1.3. Yunanistan'ı İlgilendiren Maddeler

Büyükçekmece Gölü'ne kadar uzanan Trakya bölgesinin batısında kalan topraklarla birlikte İmroz, Bozcaada ve Ege Bölgesi yani Salihli, Akhisar, İzmir, Ödemiş, Tire, Söke, Afyonkarahisar, Kütahya Yunanistan'a bırakılacaktır. Ege bölgesi resmen Osmanlı egemenliğinde bırakılmasına rağmen Osmanlı Devleti yönetim yetkisini Yunanistan'a devredecektir. Bölgede yerel bir meclis kurulacaktır[666]. Antlaşmanın yürürlüğe girmesinin üzerinde beş yıl geçtikten sonra yerel meclisin isteği doğrultusunda Milletler Cemiyeti'ne müracaat edilirse İzmir Yunanistan sınırlarına dâhil edilebilecektir. Eğer böyle bir talep olur ve İzmir Yunanistan'a katılırsa Türkiye bu katılımı bu antlaşmayla kabul etmiş sayılır[667]. 86. maddeye göre: "Yunanistan özellikle Edirne'ye ilişkin olarak Yunanistan'da oturanların çoğunluğundan soy, dil ya da din bakımından ayrı olanların çıkarlarını korumak için, gerekli görülecek hükümleri, bunların özel antlaşmaya konulmasını kabul eder"[668]. Ayrıca "Yunanistan ile sınır olarak Podima'nın 7 km kuzeybatısındaki Büyük Dere'nin başlangıç noktasından Karadeniz'de bir yer belirlenerek Istıranca Deresi'nin en kuzeybatı noktasına kadar

---

[663] Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C I, Ankara, 1953, s. 544, 555.
[664] İbrahim Sadi Öztürk, *Sevr Antlaşması Tam Metin 433 Madde Mondros ve Lozan Ekleriyle*, Ankara, 2007, s. 60, 68.
[665] Temuçin Faik Ertan, "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 58, Ankara, Bahar 2016, s. 32.
[666] A. Öner Pehkivaoğlu, *a.g.e.*, s. 68-69.
[667] Kamil Su, *Sevr Antlaşması Aydın (İzmir) Vilayeti*, Ankara, 1981, s. 10; Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, s. 76.
[668] İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 76.

gidecek ve Kaplıcadağ ve Üçpınar Tepesi'nin en üst noktaları dikkate alınarak hudut çizilecektir. Buradan başlayan bir çizgi ile itibaren Sinekli'nin güneyinden Çorlu-Çatalca demiryolundan geçen bir nokta Istıranca Dere havzasının batı çizgisini takip ederek devam edecektir. Bu mevkiden itibaren güneydoğuya doğru Kalikratia'nın tahminen 1 km güneybatısından Marmara Denizi dikkate alınarak bir sınır çizilecek Marmara Denizi'nden Karadeniz Boğazı'nın girişine kadar devam edecektir"[669]. Bu sınırlarla birlikte Venizelos'un Paris, Londra ve San Remo Konferası'nda harcadığı mesainin boşuna gitmediği anlaşılmaktadır. Zira Müttefikler Megola İdea'nın gerçekleşmesi için Sevr Antlaşması'nda Yunanistan'a büyük bir fırsat veriyordu. Yunanistan Amiral Bristol raporunu dikkate almayan ve kendisine sınırsız yardım eden Müttefiklerin bu desteğiyle bu sınırlar içerisindeki Rum nüfusu da artırmak için ciddi çaba göstermişti. Böylece yeni Türk Devleti Avrupa'dan çıkartılarak Yunanistan ile sınırları çizilmiş oluyordu.

3.1.2.1.4. Adalar

10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nın 84. ve 122. maddeleri adalar meselesini kararlaştırmaktaydı. Antlaşmanın 84. maddesiyle Osmanlı Devleti Gökçeada ve Bozcaada üzerindeki tüm haklarından feragat etmeyi Yunanistan'ın faydası doğrultusunda kabul eder. Yine aynı maddeyle, 122. madde uyarınca İtalya hâkimiyetine verilmiş olan adalar ve Asya sahiline 3 milden daha yakın adalar ile ilgili hükümleri ihlal etmemek şartıyla Yunanistan'ın Limni, Samotras, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adaları üzerindeki hâkimiyeti teyit edilmiştir[670]. Antlaşmanın 122. maddesine göre ise Osmanlı Devleti, halen İtalya'nın işgali altında bulunan Akdeniz adaları olan Stampalya, Rodos, Herkit, Kerpe, Kaşot, Piskopis, İncirli, Kalimnos, Loryos, Patnos, Limpos, Sümbeki, İstanköy adaları ile bu adalara tabi Cezayir, Kastellorizon, Mis ve Kosi adası üzerindeki tüm haklarından İtalya faydasına vazgeçmeyi kabul etmiştir[671].

Kısacası bu antlaşmayla Oniki Ada İtalya'ya bırakılmıştır[672]. Maddelerden 116'ya göre Osmanlı Devleti Kıbrıs üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve Kıbrıs

[669] Nihat Erim, *a.g.e.*, s. 539-540; Seha L. Meray-Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 57; İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 49-50.
[670] Seha L. Meray-Osman Olcay, *a.g.e.*, s. 73.
[671] H. Ömer Budak, *Sevr Paylaşımı*, Ankara, 2001, s. 113.
[672] Arzu Al, *a.g.e.*, s. 44.

İngilizlere bırakılmıştır [673] . On iki Ada'nın İtalya'ya bırakılması her ne kadar Venizelos'un istediği bir sonuç olmasa da şimdilik Anadolu'da İtalya'dan kopardıkları ile yetinecektir. Ancak alınan bu kararlar bugün de yaşanan kıta sahanlığı, adalar ve Kıbrıs sorununu beraberinde getirmiştir.

3.1.2.1.5. Kürdistan

Antlaşmanın 62, 63, 64. maddeleri Kürdistan ile ilgilidir. Bu maddelere göre; "Fırat'ın doğusunda ileride saptanacak Ermenistan'ın güney sınırının güneyinde ve 27. Maddenin II/2 ve 3. fıkralarındaki tanıma uygun olarak saptanan Suriye ve Irak ile Türkiye sınırının kuzeyinde, Kürtlerin nüfus olarak çoğunlukta olduğu bölgelerde yerel özerkliğinin iş bu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak altı ay içerisinde İstanbul'da toplanan İngiliz, Fransız ve İtalya Hükümetleri'nin atadığı üç üyeden oluşan bir komisyon hazırlayacaktır. Süryaniler-Keldaniler ve diğer etnik ve dinsel unsurların tam olarak korunmasına ilişkin tam güvenceler de sağlanacaktır. Bu amaçla İngiliz, Fransız, İtalyan, İranlı ve Kürt temsilcilerden oluşan bir komisyon incelemelerde bulunmak ve iş bu antlaşma uyarınca, Türkiye sınırının İran sınırı ile birleşmesi durumlarında Türkiye sınırında yapılması gereken düzeltmeleri yapmak için buraları ziyaret edebileceklerdir." 63. madde Türkiye'nin 62. maddeyi gerçekleştirmek için gerekli tedbirleri alacağını öngörürken 64. madde bağımsız bir Kürdistan yolunu açmak için konulmuştur. Buna göre Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından bir yıl sonra Kürtler bağımsız olmak isterlerse Milletler Cemiyeti'ne müracaat edecek Milletler Cemiyeti'nin alacağı karara göre Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelere bağımsızlık verilecektir. Türkiye bu durumda bu antlaşmayı onaylayarak bu topraklar üzerindeki haklarından vazgeçmiş sayılır. Bu durumda eğer Musul'da yaşayan Kürtler kurulan bu devlete katılmak isterlerse bu durum Müttefikler tarafından desteklenecek herhangi bir tepki verilmeyecektir[674]. Çizilen bu tabloda önemli sorunlar vardı. Zira Kürtlerin nufüs olarak çoğunluk olduğu iddia edilen Elaziz ve Diyarbakır illerinin, Siverek'in batı ve güney kesimleri Türk'tü. Van, Musul'un bir kısmı, Bitlis, Tunceli'de ise Kürt nüfus çoğunluktaydı. Tuzhurmato, Erbil ve Altınköprü gibi Irak topraklarının içine giren yerlerde nüfus olarak Türkler daha fazlaydı[675].

---

[673] Cahit Kayra, *a.g.e.*, s. 82.
[674] İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 69.
[675] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III İç Savaş ve Sevr'de Ölüm*, İstanbul, 2010, s. 144-145.

Kürdistan meselesi Musul petrolleri için İngiltere'nin sonradan yapmış olduğu piyangodan çıkan bir plan olmuştur. İşte bu yüzden henüz snırları bile net olmayan kim tarafından finanse edileceği dahi kararlaştırılmamış bir halde tasarlanmıştır. İngiltere San Remo Konferası'nda kendisi dahi ne yapacağını bilmediği halde bu maddeden vazgeçmemiş bu maddede de sorumluluğu Milletler Cemiyeti'ne bırakarak aslında bu fikirden vazgeçmek yerine yedeğe almıştır. Kürdistan kurma projesi İngilizler Anadolu Kürtlerini ikna edemeyeceklerini bildiklerinden midir bilinmez kendilerinin dahi ciddiye almadığı bir fikir olmuştur.

3.1.2.1.6. Ermenistan

88, 89, 90, 91, 92, 93. maddeler bu konu ile ilgilidir. 88. maddeyle Türkiye Ermenistan'ı bağımsız bir devlet olarak kabul eder.[676] 89. maddeye göre Anadolu toprakları üzerinde kurulacak bir Ermeni devletinin sınırları ABD Başkanı Wilson tarafından belirlenecek ve Wilson Trabzon, Bitlis, Van ve Erzurum şehirlerinin bu sınırlar içerisinde olup olmayacağına karar verecektir. Ermenistan'ın denize sınırı olmasına ve sınıra komşu tüm Osmanlı arazisi üzerinde askersizleştirme ile ilgili olarak belirleyeceği tüm kararları Osmanlı bu antlaşmayla kabul eder. 90. maddeyle bu madde desteklenmiş "Osmanlı Devleti belirlenen sınırlarda ve bu vilayetler Ermenistan'a bırakıldığında mezkûr karar tarihinden başlayarak terkedilecek topraklar üzerindeki bütün hukuk ve tasarruflarından feragat ettiğini şimdiden beyan eder"[677]. Devamında; "Ermenistan bu topraklardan serbest geçiş ve ticari denkliğini kabul eder"[678] .

89. madde uyarınca Wilson mandaterliğini kabul etmediği sözde Ermeni devletine 1920'nin sonunda bir sınır çizmiştir. Bu sınır Karadeniz sahilindeki Giresun şehri ile içerde Erzincan devamında ise Muş, Bitlis ve Van Gölü'ne kadar uzanmıştır[679]. Wilson böylece Ermenistan sınırını denize ulaştırmıştır. Wilson çizdiği sınırlarla kendisinin koymuş olduğu nüfus çoğunluğuna göre azınlıklar devlet kurabilecektir kuralına ters düşmüştür zira Ermenistan için çizilen sınırlarda Türk nüfusun çoğunlukta olduğunu ABD, Ermeniler ve Müttefikler de biliyordu[680]. Bu madde tamamen zoraki bir

---

[676] İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 77-78.
[677] Yılmaz Altuğ, "Onaylamayan Antlaşmalar " Sevr*"", Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün, Bugün, Yarın*, S.32, İstanbul, Mayıs 1970, s. 20.
[678] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 76.
[679] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 240.
[680] Yılmaz Altuğ, *a.g.m.*, s. 20.

devlet kurmaya yönelikti ve hiç kimsenin sahiplenmediği bir devlet kurarak kendi çıkarlarına hizmet edecek bir halk yaratma çabasından başka bir şey değildi.

Madde 93'te ise "Ermenistan Hükümeti, Ermenistan'a ırk, dil veya din bakımından halkının çoğunluğu dışında bulunanların menfaatlerini korumak için başlıca müttefik devletlerin gerekli görecekleri hükümleri, sözü geçen devletler ile yapılacak bir antlaşmaya bu hükümlerin konmasına razı olmak suretiyle kabul eder. Madde 230'da Osmanlı Hükümeti, 1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı Devleti'nin parçası bulunan herhangi bir toprak üzerinde, savaş durumu sırasında işlenen topluca ölümlerden sorumlu olan ve Müttefik devletlerce istenen kişileri kendilerine teslim etmeyi yükümlenir"[681]. Bu madde ile Müttefikler adeta bugün Türkiye'ye yaşattıkları haksız suçlamaların da zeminini oluşturuyordu. Zira toplu ölümlerle kastedilen Tehcir Kanunu'ydu. Sözde soykırım yalanları ile Türkiye'ye yapılan dayatmaların çıkış noktasının Sevr Antlaşması'nı anımsattığını bilmek gerekmektedir. Anlaşılan Sevr 1920'de Türk halkına kabul ettirilememiş ancak Avrupa hala Sevr ruh halinden pek de uzaklaşmamıştır.

3.1.2.1.7. Anadolu'da Diğer Paylaşım Alanları ve Asya Sınırları

Güneydoğu Anadolu bölgesi Mardin, Antep, Urfa, Maraş, Adana, Diyarbakır, Harput, Sivas Fransız nüfuz bölgesi [682] Diyarbakır ve Hakkâri'nin bazı bölgeleri İngilizlere, Konya-Afyon-Alaşehir hattından Kuşadası'na kadar Güneybatı Anadolu İtalya'nın yönetimine verilmiştir. Geriye kalan Türkiye devletine ise Orta Anadolu[683] Kastamonu kıyılarına kadar bırakılmıştır[684].

Asya sınırları ise;

Doğuda ve Kuzeydoğuda; 89. madde hükmü saklı kalmak üzere Türkiye ve İran arasında mevcut sınır, Türkiye ile Rusya arasında ise eski sınır kabul edilecektir. Suriye ile; Hasandede Geçidi'nin doğusunda Karataş Burnu'nun tahminen üç kilometre kadar kuzeybatısında belirlenecek bir noktadan kuzeydoğu istikametinde Babeli'nin tahminen bir kilometre kuzeyinde Ceyhan nehrinin üzerinde belirlenecek bir noktaya kadar Karataş'ın kuzeyinden geçmek üzere tayin olunacak bir hatta oradan Kesikkale'ye kadar Ceyhan nehrinin çıkışına doğru mecrası oradan Karspazar'ın onbeş kilometre doğu-

[681] Süleyman Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 129.
[682] A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 68.
[683] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 240.
[684] Yaşar Özüçetin-Nermin Ataş, *a.g.m.*, s. 48.

güneydoğu Ceyhan nehrinin üzerinde belirlenecek bir noktaya kadar kuzey doğuya doğru Karatepe'nin kuzeyinden geçmek üzere arazi üzerinden tayin edilecek bir hatta kadar Düldül Dağı'nı batısında kalan Ceyhan nehrinin ağzına doğru mecrası; bundan sonra güneydoğu istikameti umumiyesinde ve Gavur Gölü takriben onbeş kilometre güney-güneybatısında Emir Musa Dağı üzerinde belirlenecek bir noktaya kadar şimendifer hattının hemen hemen onsekiz kilometre uzaklıktan geçmek, Düldül Dağı'nı Suriye'de bırakmak üzere takip edilecek bir hatta, oradan doğuya doğru Urfa'nın beş kilometre kuzeyine kadar Menbiç, Ayıntap, Birecik ve Urfa şehirlerini birbirine bağlayan yolların kuzeyinden geçen bu şehirlerin son üçünü Suriye'de bırakmak üzere batıdan doğuya bir istikameti umumiyede arazi üzerinde belirlenecek bir hatta, oradan doğuya doğru Dicle'nin Azekh'in hemen hemen altı kilometre kuzeyinde oluşturduğu dirseğin en güney batısına kadar (Cezire-i İbni Ömer'in on kilometre batısında) doğuya doğru istikameti umumiyede ve Mardin şehrini Suriye'de bırakmak üzere oldukça düz olarak tayin edilecek bir hat oradan Habur su ile Dicle'nin kesiştikleri yer ile buranın hemen hemen on kilometre kuzeyinde Dicle dirseği arasında ve Dicle üzerinde belirlenecek olan bir noktaya kadar. Cezire-i İbni Ömer şehrinin üzerinde olduğu adayı Suriye'de bırakmak üzere Dicle'nin çıkış noktasına doğu akım yolu[685] sınır olarak kabul edilmiştir. Kısacası belirlenen sınır Akdeniz'de Raselbasit bugünkü sınır başlangıç noktasının biraz güneyinden başlayıp Halep'in kuzeyinden Menbiç'ten, Nusaybin'in güneyinden, Musul'un kuzeyinden geçecek İran sınırında Hanikin'de bitecekti[686].

Irak ile sınır; Elcezire sınırı belirlenen Suriye sınırından devam ederek batıdan doğuya doğru bir istikameti umumiyeye doğru Musul şehrinin doğu hududu üzerinde belirlenecek bir noktaya kadar; arazi üzerinde tayin edilecek bir hatta oradan doğuya doğru giderek hattın Türkiye ve İran hududuna tesadüf ettiği noktaya kadar Musul vilayetinin İmadiye'nin güneyinden geçecek bir surette değiştirilmiş sınırın kuzeyi[687] Böylece petrol bölgesi olan Musul Suriye İtilafnamesi'ne de bağlı kalınarak İngiliz manda ve himayesi altında olan Irak'a bırakılmıştı.

Batıda ve Güneyde; "Marmara Denizi üzerinde, Karadeniz Boğazı'nın girişinden başlayarak Doğu Akdeniz'de İskenderun Körfezi dolaylarında Karataş Burnu yakınında belirlenecek bir noktaya kadar, Marmara Denizi, Çanakkale Boğazı ve Doğu Akdeniz siyasal hükümler ve 84. ve 122. maddelerin hükümleri saklı kalmak koşulu ile,

[685] BOA. , HR-SYS. , 2310/5.
[686] Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III İç savaş ve Sevr'de Ölüm*, s. 145.
[687] BOA. , HR-SYS. , 2310/5.

Marmara Denizi adaları ve Osmanlı'da kalan kıyılardan 3 mil kadar uzaklıkta bulunan adalar"[688].

3.1.2.2. Ortadoğu Toprakları İle İlgili Paylaşımlar

Filistin Müttefik Devletler tarafından karar verilecek bir devletin manda ve himayesinde yönetilecektir. Bu devlet İngiltere tarafından yayınlanmış olan Balfour Deklarasyonu'nda kabul edilen Yahudiler için bir yurt kurulması sorumluluğunu da gerçekleştirmek durumundadır[689]. (Madde 95)

98, 99, 100. maddeler Hicaz ile ilgilidir. Türkiye Hicaz Krallığı'nın bağımsızlığını bu antlaşmayı imzalamakla kabul eder ve Hicaz üzerindeki tüm haklarından vazgeçer. Hicaz Kralı Mekke ve Medine'nin dini öneminden dolayı Hac amacıyla buraya gelen tüm Müslümanların Hac ziyaretlerini yapmalarını sağlayacaktır. Hicaz Kralı ticari anlamda da tüm ülkelere eşit fırsatlar tanıyacaktır[690].

94. madde Suriye ile ilgilidir alınan karara göre; Taraflar Suriye ve Mezopotamya'yı bir mandeter devletin yönetiminde olmak koşuluyla şartlı bir biçimde özgür bir devlet olarak tanır. Türkiye ile sınırları belirlemek üzere ise bir komisyon kurulacaktır[691].

3.1.2.3. Kuzey Afrika Toprakları ve Sudan

Madde 101'e göre Türkiye Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiği tarih olan 5 Kasım 1914 tarihinden itibaren Mısır üzerindeki tüm haklarından vazgeçmiştir. Bununla birlikte İngiltere'nin Mısır üzerindeki 18 Aralık 1918 tarihinde kurduğu manda yönetimini kabul eder. Türkiye Süveyş Kanalı'ndaki tüm haklarından vazgeçer ve İngiltere'nin Kanal üzerindeki hâkimiyetini tanır(Madde 116)[692]. Türkiye Fransa'nın Fas üzerindeki hâkimiyetini 30 Mart 1912 tarihinden itibaren Tunus üzerinde ise 12 Mayıs 1881 tarihi baz alınarak kurduğu manda yönetimini kabul eder. Türkiye 12 Mart 1912 tarihindeki Lozan Antlaşması'ndan doğan Libya üzerindeki haklarından da tamamen Libya Sultanı adına feragat eder[693]. Taraflar Sudan için İngiltere ve Mısır arasında yapılmış 19 Ocak 1899 sözleşmesi ve bu sözleşmeyi değiştiren 10 Temmuz

---

[688] İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 50-51.
[689] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 76.
[690] İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 80.
[691] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 76.
[692] Ömer Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s. 76-77.
[693] H. Ömer Budak, *a.g.e.*, s. 112-113.

1899 tarihli ek sözleşme hakkında bilgi sahibi olduklarını bunu kayıt altına aldıklarını bildirirler. Sudan halklarının yabancı ülkelerde İngiltere'nin diplomasi ve konsolosluk korumasından faydalanma hakları olacaktır[694].

3.1.2.4. Sınırlar Dışındaki Konular

3.1.2.4.1. Uyrukluk Konusu

123. maddeye göre Osmanlı topraklarından ayrılan bölgelerdeki Türk uyruklular kurulan yeni devletlerin uyruğu altına gireceklerdir. Bu konuda özellikle Kıbrıs için alınan karar diğer uyruklar içinde geçerli olcaktır. Zira 117. maddede Kıbrıs'taki Türkler İngiliz vatandaşı olarak kabul edilecektir[695].

3.1.2.4.2. Azınlıklar

Azınlıklar meselesi Sevr'de üzerinde durulan en önemli konulardan biriydi. Bu yüzdendir ki 140. maddeden 151. maddeye kadar olan konular Osmanlı azınlıkları ile ilgilidir. Müttefiklerin bu konuya bu kadar önem vermeleri elbette tesadüf değildir. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile başlayan süreçte Avrupa'nın kullandığı en önemli husus azınlıklar olmuştur. Azınlık hakları bahane edilerek Osmanlı Devleti'nin iç işlerine kolayca karışılmış Tanzimat ve Islahat Fermanları da hem azınlıkların hem de onları kullanan emperyalist devletlerin işini kolaylaştırmıştır. Azınlık isyanlarının başlamasıyla işleyen Osmanlı topraklarının paylaşılması sürecinde artık son noktaya gelinmiştir. Elbette Avrupa kullandığı en önemli silahtan bundan sonra da vazgeçmek niyetinde değildir. Bu nedenle azınlık hakları Sevr'de önemli yer tutmuştur.

145. maddeye göre Türk meclisinde azınlıklara nüfusları oranınca temsilci hakkı verilecek Osmanlı Devleti gerekli düzenlemeyi yaparak Müttefik devletlerin onayına sunacaktır. 149. maddede ise Osmanlı Devleti'nin önceden azınlıklara vermiş olduğu hakların tamamının devam ettiğinden ve bunların değiştirilmeyeceğinden bahsedilmiştir. Yani azınlıklar daha önceki gibi "kendi hukuk ve kendi mahkemesine" tabi olacaklardı. Bu durumu değerlendiren; "Cemil Bilsel bu konuda, memleketimizde azınlıklara bu maddelerle verilen imtiyazlar bize en zararlı ne var ise düşünülerek yazılmış ve hatıra gelmeyenler için açık selahiyet alınmıştır. Hükümler bu kadar meluncadır. Bunların yerine getirilmediği her gün ileri sürülebilir… Azınlıklar devlet

[694] İbrahim Sadi Öztürk, *a.g.e.*, s. 84.
[695] Cahit Kayra, *a.g.e.*, s. 88.

içinde devlet olmakla kalmıyor, bütün çoğunluk, yani Türkler azınlıkların esiri oluyordu"[696], demiştir.

3.1.2.4.3. Ordu ve Savunmayla İlgili Kararlar

Mecburi askerlik olmayacak, 50.700 kişilik bir ordu kurulacak, bunun içerisinde 35.000 kişilik bir grup Jandarma gücü için ayrılacaktır. Türkiye Devleti'nin ağır silahları olmayacak tank, top, zırhlı gibi…[697]. Ayrıca; "Subay ve diğer yöneticilerin sayısı bu sayının 1/12'sini geçemeyecektir. Ayrıca Türkiye'yi askerlik konularında denetlemek için müttefiklerarası düzenleme ve denetleme komisyonları kurulacak ve Türkiye'nin hava kuvvetleri ve uçakları olmayacaktır"[698]. Türkiye altı ay içerisinde tüm silahlı birliklerini terhis edecek ve dağıtacaktır[699]. En önemli maddelerden biri de buydu bu madde Anadolu'yu paylaşan Müttefiklerin paylarını rahat ele geçirmek için aldıkları bir tedbirdi. Anadolu'yu savunmasız bırakmayı düşünen Müttefiklerin Kuvayi Milliye ile karşılaşmasının nedeni de bu madde olacaktır. Sevr'de bu maddeyi planlayan Müttefikler sonrasında bu maddeyle Anadolu'da bir seferberlik halinin ortaya çıkmasına da neden olmuşlardır.

3.1.2.4.4. Kapitülasyonlar ve Ekonomik Hükümler

Sınırlar konusunda ellerinden geldikçe kendilerine cömert davranan Müttefikler önemli bir kazanç da Sevr'deki mali hükümlerle elde edeceklerdir. Sevr'deki mali hükümler ve kapitülasyonlarla ilgili maddeler Osmanlı Devleti'nin tam bir sömürgeye dönüştüğünü adeta haykırıyordu. Bu hükümlerle bir devletin yeniden ayağa kalkması veya yeniden bağımsız olması zaten imkânsızlaşıyordu. Zira Osmanlı borçlanmış ve bunun karşılığında da Müttefiklerden emir almayı öğrenmişti. Şimdi ise hem ekonomisi ele geçirilmiş hem de borçlarını ödemesi isteniyordu.

Sevr'e göre; Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce vermiş olduğu Kapitülasyon hakları aynen devam edecektir. Müttefik devletlerin hepsi bu haklardan yararlanacaktır. Bu maddelere göre; Müttefikler ve gayrimüslimler tüm haklardan faydalanacak Türkler ise çalışacak hem borçlarını ödeyecek hem de yabancıların Anadolu'daki tüm ekonomik

---

[696] Taha Akyol, *Medine'den Lozan'a*, İstanbul, 1997, s. 134.
[697] İhsan Ilgaz, *a.g.m.,* s. 33.
[698] Temuçin Faik Ertan, *a.g.m.,* s. 32.
[699] A. M. Şamşutdinov, *a.g.e.,* s. 241.

faaliyetlerden yararlanması için çaba harcayacaklardı[700]. Türkiye'nin Müttefikleri uğrattığı borçları ödemesi için bir tedbir olarak Maliye Komisyon'u kurulacaktır. Bu komisyonun üyeleri İngiltere, Fransa, İtalya ve danışmanlık yapması için Türk bir temsilciden oluşacaktır. Türk Devleti'nin bütçesi önce bu komisyon tarafından denetlenecek yine Türk Devleti'nin parasının değerini de bu komisyon belirleyecektir. Türkiye Müttefiklerle savaşarak neden olduğu tüm ziyanları ödeyecektir. Tüm gelirler Maliye Komisyonu'nca denetlenecek bu komisyonun izni dışında Türk Devleti herhangi bir ekonomik karar alamayacaktır[701]. Buna ek olarak; "Sevr Antlaşması'na göre Türkiye'nin kabotaj hakkı olmayacaktır. Müttefikler Türk limanlarında istedikleri gibi insan ve eşya nakledebileceklerdir. Türkiye 1600 tondan yukarı gemilerini Müttefiklere teslim edecektir"[702].

3.2. Kahire Konferansı

3.2.1. Kahire Konferansı'nın Toplanmasının Nedenleri

Sykes-Picot Antlaşması'yla başlayan İngiltere ve Fransa'nın başrölünü oynadığı Osmanlı topraklarını paylaşma tasarılarının artık uygulanma safhası başlamıştır. Bu antlaşmayla Mezopotamya toprakları Musul haricinde İngiltere'ye verilmiştir. İngiltere savaşın sonuna doğru bu Osmanlı topraklarını Şerif Hüseyin ve ailesinin de yardımı ile işgal etmiştir. İngiltere'nin kafasında bu süreçten sonra tek bir soru vardı bu toprakları nasıl yöneteceği? Bu sorunun cevabını San Remo Konferası'nda, manda yönetimi kurmanın en iyi yönetim olacağı kararını alarak yine kendisi vermiştir. Böylece Suriye İtilafnamesi ile elde ettiği Musul'u da dâhil ettiği bu topraklarda manda yönetimi kurmanın zamanı gelmiştir. Ancak İngiltere Irak'ta çıkan isyan neticesinde oluşturduğu geçici hükümetle manda yönetiminden istediği sonucu alamayacağının fakındaydı ve bu durum böyle devam ederse İngiltere'nin Irak üzerindeki hâkimiyeti aleyhine dönebilirdi[703]. Tedbir almalı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Irak adını alan Mezopotamya'da elde ettiği "birinci sınıf manda" devletlerinden birini,[704] riske atmamalıydı. İngiltere'nin böyle düşünmesinde Irak'ta çıkan isyanı bastırırken zorlanması ve bu isyanda ciddi anlamda malzeme, asker ve zaman kaybetmesi önemli

[700] M. Çevik Sezer, *Avrupa'nın Sonu Sevr*, Ankara, 2010, s. 199.
[701] Cahit Kayra, *a.g.e.*, s. 94-95.
[702] Temuçin Faik Ertan, *a.g.m.*, s. 34.
[703] Samet Yüce, *a.g.e.*, s. 267.
[704] J. C. Hurewitz, *Ortadoğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, Çeviren: Nusret Özselçuk, Ankara, 1980, s. 50.

bir etken olmuştur.[705] İngiltere'nin Mezopotamya'da içine düştüğü handikap İngiliz sömürge politikasının hararetli destekçisi Times tarafından şu sözlerle dile getirilmiştir; "Henüz bunu yapabiliyorken Mezopotamya'yı boşaltmalıyız ve şu an, en uygun zamandır"[706].

29 Mayıs 1919'da sonradan Irak'ın kaderini belirleyecek isimlerden biri Komiser Albay Wilson yaptığı konuşmada; "Basra, Müntafik, Kut, Bağdat, Amara ve Fırat şeklinde ayrılmış olan Mezopotamya topraklarında en kısa zamanda halkın ileri gelenlerinden oluşan yönetimler kuracağız. İngiltere bu topraklarda halkın hoşuna gidecek bir yönetim sistemi kurmayı planlamaktadır"[707], derken elbette Arap halkının anladığı hoş yönetim sistemi manda değildi.

İngiltere'nin Irak mandasını kurarken yaşayacağı en önemli sorun etnik ve dinsel bölünmüşlüktü. Hiçbir etnik ve dinsel yapı birbirinin yönetimini kabul etmek istemiyordu[708]. Bunun için İngiltere öyle bir çözüm üretmeliydi ki hem Mezopotamya topraklarını en üst düzeyde ekonomik olarak sömürebilmeli hem de halkın kabul edeceği kendisine de sorgusuz itaat edecek bir lider belirlemeliydi[709]. Mezopotamya Yüksek Komiseri olan Percy Cox'a göre halkı yatıştırmanın ve İngiltere'nin güvenlik sayısında azaltmaya gitmenin yolu kendilerine başından beri yardım etmiş Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ı Irak'ın yöneticisi yapmaktı[710]. Faysal'ın Irak yönetimine geririlmesi konusunda Cox'a katılan isimler Ortadoğu'nun kaderinde etkisi tartışılmayacak olan Getrude Bell ve Lawrence'ydi[711]. Irak'ın başına kimin geçeceği İngiliz çıkarları için büyük önem taşıdığından bu karar doğru değerlendirilmeliydi. Faysal'ın krallığı yöresel tepkilerle birlikte Fransa'nın pek hoşuna gitmeyebilirdi. Ancak Faysal'ın kral olması İngiltere'yi zaptemekte zorlanacağı belli olan Irak mandasında avantajlı hale de getirebilirdi. İngiltere ince eleyip sık dokuduktan sonra bir karar vermiş ve "19 Şubat 1921'de Mezopotamya'nın Önerilen Kralı isimli bir memorandum" hazırlamıştır[712].

---

[705] Mehmet Ali Çakmak, *a.g.m.*, s. 1354.
[706] Karl E. Meyer-Shareen B. Brtsac, *a.g.e.*, s. 252.
[707] Getrude L. Bell, *a.g.e.*, s. 243.
[708] Can Deveci, *a.g.t.*, s. 73-74.
[709] Asra Sayhood, *1917-1932 Dönemi Irak Yönetimi,* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, s. 68-69.
[710] T. G. Fraser-Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 256.
[711] İsmail Şahin-Cemile Şahin-Samet Yüce, *a.g.m.*, s. 126.
[712] Samet Yüce, *a.g.e.*, s. 268.

3.2.2. Kahire Konferansı'nın Toplanması

İngiltere Irak'ın liderini belirlemekle birlikte Ortadoğu ile ilgili son pürüzleri halletmek amacıyla 12 Mart 1921'de Kahire Konferansı'nı topladı. İngiltere sömürge Bakanı Winston Churchill başkanlığında toplanan Kahire Konferansı'nda, Percy Cox, Getrude Bell ve Arapları temsil eden Lawrence en etkili isimler olmuştur. Bunun yanı sıra Irak'ı temsil eden bir heyette Konferans'a katılmıştır[713]. 23 Mart'a kadar sürecek bu Konferans'a birçok yerden yüksek komiserler, üst düzey askeri yöneticiler, yerel yöneticilerle birlikte Somali gibi Afrika sömürgelerinden gelen tahminen 40 İngiliz Ortadoğu uzmanı katılmış ve 40'dan fazla gizli oturumla İngiliz çıkarlarına hizmet edecek bir Ortadoğu yaratmak için çabalamışlardır[714].

Konferans'ın başlıca tartışma konuları Irak adını alan Mezopotamya'yı İngiltere'nin çıkarlarına uygun olarak en iyi kim yönetebilirdi? Faysal mı bir başkası mı, Filistin ve Ürdün'ün problemleri, İran'daki petrolde İngiltere'nin faydasının nasıl gözetileceği, Musul, Bağdat ve Basra üçlüsünün kara ordusu yerine daha ekonomik bir şekilde hava gücüyle bir arada kontrol edilip edilmeyeceğiydi[715]. Ayrıca Irak'ın giderlerinin İngiltere'nin ekonomisini sarsmadan nasıl sağlanacağı, Irak'ta Arapların yönetimine tabi olmak istemeyen Kürtlerin durumu ve kurulacak manda yönetiminin finansmanının nasıl sağlanacağıydı[716]. Sorunların daha kolay incelenebilmesi için iki ayrı komisyon kurulmuştur. Bu komisyonlardan biri askeri konuları inceleyecek diğeri ise siyasi işlerle ilgili kararları verecektir[717].

Siyasi komisyon Faysal'ın krallığı ile ilgili kararları alırken önemli bir husus üzerinde duruyordu. Kral olacak Faysal İngiltere tarafından atanmış değil halk tarafından seçilmiş gibi görünmeliydi. Bu işin organizasyonunu yapan Cox ve Getrude Bell olacaktır. Hatta Getrude Bell Faysal'ın krallığı için Irak'ın bayrağını da bizzat çizecektir. Kahire Konferansı'nda alınan bu kararların neticesinde İngiltere Faysal'a karşı oluşabilecek itirazlar için gerekli tedbirleri almıştır. 23 Ağustos 1921'de gerçekleşen seçimle birlikte oyların yüzde doksanından fazlasıyla Faysal Irak manda devletinin ilk kralı olmuştur[718]. Savaşın başından beri Osmanlı topraklarının paylaşılması için Müttefiklerin işini kolaylaştıran Haşimi ailesi kukla da olsa bir

[713] Can Deveci, *a.g.t.*, s. 76, 78.
[714] T. G. Fraser,-Andrew Mango,-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 258.
[715] Karl E. Meyer-Shareen B. Brtsac, *a.g.e.*, s. 254.
[716] Can Deveci, *a.g.t.*, s. 77.
[717] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 433.
[718] İsmail Şahin-Cemile Şahin-Samet Yüce, *a.g.m.*, s.126.

devletin daha yönetimine gelmeyi başarmıştır. Hicaz'ı yöneten Şerif Hüseyin'in Suriye'den kovulan oğlu Faysal İngiliz Ortadoğu uzmanları tarafından İngiliz çıkarlarına hizmet edebilecek en iyi yönetici seçilmeye hak kazanmıştır.

İşte bu yüzdendir ki İngiliz askeri bandosunun "Tanrı Kralı Korusun" marşıyla Bağdat'ta taç giymiştir[719]. Gereken tüm prosedür yerine getirilmiş İngiltere krallık töreni esnasında Faysal'ın krallığı İngiltere tarafından resmen tanınmaktadır şeklinde bir açıklama yapmıştır. Kral Faysal'da bu törende bir konuşma yaparak İngilizlerle olan işbirliğinin devam etmesi için çalışacağını ve halkını yönetirken hiçbir ayrım yapmayacağını tüm Iraklılara duyurmuştur[720]. İngilizler, Faysal'ı kral yaparak Faysal'ın kardeşi Abdullah ile görüşen Mustafa Kemal Paşa'nın ileride bu aile üzerinde oluşturabileceği etkiyi de önlemek için tedbir almış oluyorlardı[721].

Kahire Konfersansı'nın önemli bir diğer gündem maddesi de Filistindi. İngiliz Yüksek Komiser Herbert Samuel Filistin ve Transürdün üzerinde manda yönetimi kurulması gerektiğini Balfour Deklarasyonu'na dayanarak istiyordu. Herbert Samuel'e göre Deklerasyon'da verdikleri taahhüd gereğince iki farklı manda değil tek bir manda kurulması gerekirdi. Eğer bunun aksi yapılırsa Cemiyet-i Akvam ile problemler yaşabilirlerdi. Bu tartışmalar sürerken Abdullah'ın Amman'a ilerlediği haberi alınmış ve Churchill artık hızlı bir şekilde kendisinin bir sonuca varması gerektiğini kavramıştır[722]. Abdullah'ın yeniden oyuna girmesiyle Churchill yeni bir taktik belirlememişti izlenecek yol belliydi "Abdullah'ı satın almak." İngiliz Ortadoğu uzmanlarının hazırlamış olduğu rapor Churchill'deydi. Bu rapora göre Şerif Hüseyin ve McMahon arasında yapılan pazarlıkta kullanılan sınırlar içerisinde Arap Devleti'nin sınırlarının Şeria Nehri'nin batısına kadar gitmeyeceği anlaşılıyordu. Balfour Deklarasyonu'nda ise kurulacak Yahudi yurdu için herhangi coğrafya terimi kullanılmadığına göre iki ayrı devlet kurulabilirdi. Filistin'de Yahudi devleti Mavera-i Ürdün'de ise Abdullah'ın yönetiminde kurulacak bir manda devleti. Böylece hem Abdullah bir devletin yönetimine getirilecek hem Araplara hem de Yahudilere verilen sözler tutulmuş olacaktı. Sonuçta Konferans'ta Churchill'in ürettiği çözüm kabul görmüş ve Mavera-i Ürdün Abdullah'ın yönetimine bırakılmıştır[723].

---

[719] William L. Cleveland, *a.g.e.*, s. 232.
[720] Asra Sayhood, *a.g.t.*, s. 72-73.
[721] Samet Yüce, *a.g.e.*, s. 274-275.
[722] T. G. Fraser- Andrew Mango-Robert Mcnamara, *a.g.e.*, s. 255.
[723] David Fromkin, *a.g.e.*, s. 435.

Kahire Konferansı'nda alınan diğer kararlar ise şunlardı: Mezopotamya petrol boru hattı ve demiryolu, Somali ve Aden'in birleştirilmesi, İngiltere'nin çıkarlarına hizmet edecek bölgede kara ve hava yolu güzergâhlarının tayini, Basra yakınlarında bulunan Rus ve Ermenilerle Musul'da bulunan Asuri göçmenlerin geleceği[724]. Kahire Konferansı'nın semeresini en iyi özetleyen yine Churchill olacaktır; "Karşılaştığımız zorluklar ve harcamalarımız, her geçen ay daha da azaldı. Ordumuz ayrılırken etki alanımız daha da genişledi"[725].

Kahire Konferansı 23 Mart'ta sona ermiş ve İngiltere baştan beri istediği ardından elde etmeyi başardığı Ortadoğu toprakları ile ilgili son düzenlemeleri de yapmıştır. İngiltere bu Konferans'a başlangıçta maddi olarak nasıl daha az zarar ederek yönetimler kurabilirim sorusu ile yola çıkmış ancak iki kral ortaya çıkarmıştır. Böylece Arap topraklarında aldığı tepkiyi azaltmayı da hedeflemiştir. Ortadoğu hakkında yapılan son toplantı Kahire Konferansı olmuş 1914'te başlayan Ortadoğu'yu paylaşma ardından da yerleşme planları 1921'de büyük ölçüde yerine oturmuştur. Konferans'ın sonucu şaşırtmamış kazanan İngiltere olmuştur. Artık İngiltere'nin Yunanlılara havale ettiği Türkiye toprakları ile daha fazla ilgilenmesinin zamanı gelmiştir.

3.3. Sevr'i Yumuşatma Çabası Londra Konferansı

3.3.1. Yeni Bir Konferansa İhtiyaç Duyulmasının Nedenleri

Sevr Antlaşması Saltanat Şurası tarafından imzalanmıştı. Bu imzaya rağmen Müttefikler nihai bir başarı elde edemediklerinin farkındaydı. Her ne kadar bu sulh İstanbul Hükümeti tarafından resmiyette kabul edilmişse de ortada Müttefikleri bekleyen önemli bir sorun vardı; Anadolu hareketi. Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan Türk mücadelesi her geçen gün güç kazanmıştı. Sevr'i hazırlamaya çalışan Müttefikler kendilerini paylaşıma o kadar kaptırmıştı ki işin ciddiyetinin farkına varamamışlardı. Anlaşılan onlar da Kuvayi Milliye ve Milli Mücadele kadrosunun kısa sürede baş edilebilecek sıradan bir ayaklanma olarak kabul etmişlerdi.

İşin enterasan yönü Türk halkını yok etmek amaçlı tasarlanan Sevr'den hala memnun olmayan Müttefik Devletleri vardı. Bunların başında İtalya ve Fransa geliyordu. İtalya kendisinden alınan ve Yunanistan'a verilen İzmir'in hazımsızlığını yaşıyordu. Fransa ise Sevr'de Fransa'nın ekonomik çıkarları açısından çok fazla

[724] Samet Yüce, *a.g.e.*, s. 290-291.
[725] Karl E. Meyer-Shareen B. Brysac, *a.g.e.*, s. 301.

fedakarlık yaptığını düşünüyordu. Yani Anadolu'dan yeterince kar elde edemeyeceği kaygısı taşıyordu. Amerika Birleşik Devletleri de Musul petrolünden nasiplenmek için İngiltere'nin buradaki durumunu sağlamlaştırmasına engel olmak istiyordu[726]. Yani tüm sömürü kapılarını açan bu antlaşmadan ne sömürecek olan ne de sömürülecek olan memnun değildi.

Diğer yandan Türkler Kazım Karabekir Paşa'nın önderliğinde Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı zafer kazanmış ve Gümrü Antlaşması imzalanmıştı. Türk milli hareketinin saygınlığını artıran bir diğer gelişme ise Moskova'da devam eden Sovyet-Türk görüşmeleriydi[727]. Diğer yandan İngiltere için endişelenecek bir durum daha vardı. İngiltere'nin en büyük Müslüman sömürgesi olan Hindistan'da Sevr Antlaşması'na karşı tepkiler yaşanıyordu. Eğer bu tepkiler büyürse İngiltere sömürge yolları tehlikeye düşebilirdi[728].

Londra Konferansı'nın toplanmasında etkili olan bir diğer neden de Fransa'da yaşanan seçimlerdi. Fransa'da yapılan seçimlerde 16 Ocak 1921'de Aristidi Briand başbakan olmuştu. Briand Fransız meclisinde bir konuşma yaparak "Türkiye ile yapılacak sulhun hızlı bir biçimde gerçekleşmesinin gerektiğini belirterek, ortaya çıkan uluslararası yeni durumun Şark Sorunu'nu çözmek üzere bağlaşıklarıyla dostça görüşmelerini sürdürmelerini gerekli kıldığını belirtmişti"[729].

Ancak Londra Konferansı'nın toplanmasında en önemli etkiyi 10 Ocak 1921'de kazanılan Birinci İnönü Muharebesi yaratmıştır. Bu anlamda Londra Konferansı Birinci İnönü Muharebesi'nin kazanılması sonucu ortaya çıkan siyasi bir zaferdir[730]. Venizelos'a güvenen İngiltere Yunan ordusuyla ilgili ilk hayal kırıklığını yaşamıştır. Artık bu şartlarda yapılacak tek bir şey kalmıştı o da Sevr'i yumuşatarak Şark Meselesi'ni çözmek. Bunun için İngiltere Başbakanı ve Dışişleri Bakanı 20 Ocak 1921'de Paris'e giderken, 21 Ocak 1921'de de Fransa Başbakanı Aristide Briand, İtalya Dışişleri Bakanı Kont Sforza Paris'e varmıştır[731]. Bu isimler Londra'da ülkelerini temsil

---

[726] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 244.
[727] E. Semih Yalçın, *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, Ankara, 2007, s. 92.
[728] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 247.
[729] İzzet Öztoprak, "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyanı Müzakeratı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 33, Ankara, Kasım 1995, s. 567-568.
[730] Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi*, C. I, Ankara, 1994, s. 603.
[731] Çağla D. Tağmat, "1921 Londra Konferansında Yunan Heyeti ve Tezleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 9, S. 18, Ankara, Güz/2013, s. 33.

edeceklerdir. Bunlardan başka Japonya'yı Vikont Hayaşi, Yunanistan'ı da Kalogeropulos ve Sariyanis temsil edecektir[732].

Bir yol haritası belirlemek üzere 25 Ocak 1921'de önce kendi aralarında görüşen bu heyet sonuç olarak bir karara varmıştır. Şark Meselesi'nin çözümü için Müttefikler Londra'da bir konferans düzenleyecek bu konferansa kendi tezlerini anlatmak üzere Türk ve Yunan heyeti davet edilerek fikirleri dinlenecektir[733]. Alınan bu karar gereğince 26 Ocak 1921'de İstanbul Hükümeti Londra Konferansı'na davet edilmiştir. Türk Heyeti içerisinde Ankara'dan gelecek kişilerde olacaktı. Müttefikler böylece Ankara'yı doğrudan davet etmemişlerdir[734]. İtilaflar bu şekilde Ankara Hükümeti'ni tanımadıkları imasında bulunurken diğer yandan da silah zoruyla yenemedikleri Mustafa Kemal Paşa ve taraftarlarını komplocu ve açıkgöz bir planla diplomatik bir şekilde dize getirmeye çalışıyorlardı[735]. İstanbul Hükümeti'ni temsil eden Tevfik Paşa bu daveti Mustafa Kemal Paşa'ya bildirmiş ve Londra'ya gidecek heyeti belirlemesini istemiştir[736]. Mustafa Kemal Paşa'nın Tevfik Paşa'ya verdiği cevap bu oyuna gelmediğini ortaya koymuştur. Mustafa Kemal Paşa Tevfik Paşa'ya Londra'da halkı temsil edebilecek tek yasal kuruluşun halkın desteği ile kurulmuş olan BMM olduğunu belirtmiş yasal olarak İstanbul Hükümeti'nin tanınmadığını ifade etmiştir. BMM'nin Londra'ya temsilci göndermesi ancak doğrudan davet edilmesi koşulu ile gerçekleşebilirdi. Eğer bu şartlarda İstanbul Hükümeti Londra'ya gider ve Müttefiklerle görüşmeler yaparsa ileride ortaya çıkacak tarihi yükümlülüklerin tümünün İstanbul Hükümeti'ne ait olacağı uyarısında da bulunmuştur[737]. İstanbul Hükümeti ve Ankara Hükümeti arasında yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmayacağını anlayan İtilaf Devletleri başka çare kalmadığını anlamış ve Ankara Hükümeti'ni doğrudan çağırmak zorunda kalmışlardır[738].

3.3.2. Londra Konferansı'nın Toplanması

Mustafa Kemal Paşa Londra Konferası'ndan Türk bağımsızlığına izin verecek herhangi bir karar çıkmayacağından emindi. Ancak Londra Konferansı Misak-ı

---

[732] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 248.
[733] İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 146.
[734] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938*, Ankara, 1997, s. 24.
[735] E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 92.
[736] Neriman Serdarlar-Fahriye Çetinkanat, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1964*, İstanbul, 1973, s. 69.
[737] Nurten Çetin, "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 4, Edirne, Temmuz 2012, s. 109-110.
[738] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 248.

Milli'nin tanıtılmasına ve dünyaya duyurulmasına vesile olacaktı[739]. Bu maksatla 21 Şubat 1921'de toplanan BMM kararına göre Londra Konferansı'nda Ankara Hükümeti'ni Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığındaki Türk Heyeti temsil edecekti[740]. Bekir Sami Bey'e verilen görev Misak-ı Milli kararlarının Müttefiklerce kabulü için uğraşmak[741] ve Misak-ı Milli'yi dünyaya duyurmaktı[742]. Mecliste bu konuyla ilgili konuşma yapan Fevzi Paşa Londra Konferansı'na katılacak heyetin Misak-ı Milli çerçevesinde hareket etmelerinin en akılcı ve en doğru hareket olacağını söylemiştir[743]. Londra Konferansı'nda İstanbul Hükümeti'nin mümesilliğini Tevfik Paşa yapmıştır. Ancak Tevfik Paşa Konferans'ta Türk milleti Ankara Hükümeti tarafından temsil edildiği için konuşma haklarımı onlara bırakıyorum demiştir[744]. Böylece Bekir Sami Bey tek bir kurulun temsilcisi olmuş ve bu hamle Müttefikler tarafından şaşkınlıkla karşılanmış ancak BMM'nin saygınlığını da ortaya çıkarmıştır[745].

Konferans'ın açılış konuşmasında fikirlerini dile getiren Yunan Başbakanı Kalogeropulos Türklere taviz verilerek herhangi bir sulh sağlanamayacağını, tam aksine müttefiklerin Türkler üzerinde baskılarını arttırmaları gerektiğini ifade ederek Sevr Antlaşması'nda alınan kararların doğru olduğunu ve Yunanistan'ın bu kararların sabit kalması gerektiğine inandığını savunmuştur. Ayrıca Yunan ordusunun Sevr'i savaş yoluyla kabul ettirecek güce sahip olduğunu bunun üç ayda sağlanabileceğini de sözlerine eklemiştir.[746] Yunan Başbakanı'nın fikirlerine en doğru yanıt Fransız Aristide Briand'ın sözleri olmuştur. Ariste Briand "hadut çetesi" olarak görülen Kuvayi Milliye birliklerinin hafife alınmaması gerektiğini, bunu kendilerinin Çukurova'da yaşadıklarından çıkardığını söylemiştir. Türklerin oldukça iyi bir direniş gösterdiklerini kendilerinin ağır üzüntüler yaşayarak tecrübe ettiklerini dile getirmiştir[747].

Londra Konferansı'nda Ermeni Heyeti de konuşturulmuştur. Ermeni Heyeti adına Lord Curzon'un izni ile Boghos Nubar ve M. Aharoin söz almıştır. Boghos

---

[739] Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, 1981, s. 154.
[740] Muhammet Güçlü, "Antalya'da Anadolu Gazetesine Göre Londra Konferansı'na Katılan Ankara Heyeti'nin Avrupa'ya Yolculuğu (6-22 Şubat 1921)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/33, İzmir, Güz/2016, s. 87.
[741] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 26.
[742] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 114.
[743] Cengiz Çetintaş, *TBMM Tutanaklarında Kurtuluş Savaşı Londra Konferansı*, 2018, http://www.cengizcetintas.com/cengizcetintas.tbmmtutanaklari.1.16.html, e- kitap, erişim tarihi, 01.05.2018, s. 91.
[744] Neriman Serdarlar-Fahriye Çetinkanat, *a.g.e.*, s. 70.
[745] Mediha Akarslan, *Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası*, Bursa, 1990, s. 58.
[746] Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,* C. II, s. 126.
[747] Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 3, S. 5, Ankara, Kış 2009, s. 162.

Nubar; "Ermeni programının Sevr Antlaşması'na dayandığını ve bu programın Türkiye'nin dört vilayetini Rus Ermenistan'ı ile birleştirme amacını güttüğünü, Kemalistler tarafından işgal edilmiş bu dört vilayetin boşatılması için Türkiye'ye baskı yapılmasını, Kilikya Ermenilerine özerklik verilmesi gerektiğini" söylemiştir. Ermenistan'ı temsilen söz alan M. Aharonian ise "Erivan Devleti'nin imzaladığı Gümrü Antlaşması'nı, Avrupa'da bulunan Ermeni temsilcilerince tanınmadığını, Sevr Antlaşması'nın yürülükte olduğunun ilan edilmesini…" talep etmiştir[748].

Söz Türk Heyeti'ne 23 Şubat'ta verilmişti. Bekir Sami Bey Tevfik Paşa'nın sözü kendisine bırakmasının verdiği gururla Türk tezini savunmuştur. Bekir Sami Bey tezinde şunları söylemiştir; "Türkiye'nin istekleri arasında tam bağımsızlık vardır bu devletin hudutları Meriç Irmağı'na kadar Trakya'yı içine almalı, Musul, Halep, Antakya, İskenderun illeri de bu devletin hududlarında olmalıdır"[749]. Ayrıca; "Doğuda Gümrü Antlaşması ile çizilen, güneyde Türk ve Arap çoğunluğunu ayıran sınır, Doğu Trakya, İzmir'de Yunan idaresi kalkmak şartı ile plebisit yapılması, İstanbul'un emniyetini bozmayacak şekilde Boğazlarda geliş gidiş serbestliği, Duyun-u Umumiye Türkiye'de kalacak kısımda, memleketin dayanma gücü ile bağdaşacak şartlara göre tespit edilecek, Türkiye mali ve ekonomik bağımsızlığa kavuşacak ve kapitülasyonlar kaldırılacak, Türkiye ise azınlık haklarını tanıyacaktı"[750]. Lord Curzon Bekir Sami Bey'e Ermenistan ve Kürdistan konularını da sormuştur. Bekir Sami Bey bu konular hakkında net konuşarak Kürt halkının temsilcisinin BMM ve kendisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kürtler ve Türklerin birlikte bir bütün oluşturduklarını sözlerine ekledikten sonra Sevr Antlaşması'nın 62. maddesinde belirtilen hududların realiteye uygun olmadığını da ifade etmiştir[751].

Bekir Sami Bey'in karşı karşıya kaldığı bu soruya verdiği ayrıntılı yanıt dönemin Dışişleri Bakan Vekili Ahmet Muhtar Bey tarafından BMM'ye bildirilmiştir. Bekir Sami Bey; "Kürdistan diye bir mesele yoktur. Sadece bir Türkiye konusu vardır. Eğer Avrupalılar bu konuda emin olmak istiyorlarsa bunu heyetimiz bağırarak Avrupalıların yüzlerine söyleyebilirler. Bekir Sami Bey aynı zamanda mali kontrol, iktisadi münasebetler ve Boğazların serbestliği hakkında bazı sorulara muhatap olmuştur. Biz katiyen mali bir kontrol ve teftiş kabul edemeyiz, bu şartlar altında

[748] A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 79.
[749] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. IV, s. 42.
[750] Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 299-300.
[751] A. Öner Pehlivanoğlu, *a.g.e.*, s. 80.

imzalanacak sulhumuz yoktur. Düyun-u Umumiye'yi de kabul edemeyiz. Boğazlar hakkındaki düşündüklerimiz bellidir. Bunların hepsini hülasa etmek lazım gelirse, Milli Misak'ta ifade edilmiş olan esaslar dairesinde bir sulh imzalamayı arzu ederiz"[752], diyerek Misak-ı Milliye uygun cevaplar vermiştir. Ermeni sınırları ile ilgili ise şu cevabı vermişti: "Kars ve Ardahan'da Türklerin çoğunlukta olduğunu, Ermenilerin esasen Sevr Antlaşması'nın kendilerine tanıdığı haklardan vazgeçtiklerini ve Ermenistan'ın, Ermenilerin çoğunlukta olduğu bölgede kurulmasını Türkiye'nin arzu ettiğini söyledi ve bir çelişkili noktaya da: Van ve Bitlis illerinde Kürtlerin çoğunlukta olduğu kabul edilirse; Ermenistan'ın nerede kurulacağının anlaşılamadığını, söyleyerek Müttefiklerin tarafgirliğine diplomatik bir cevap verdi"[753]. Bu tartışma İkdam Gazetesi tarafından Türk halkına şu cümlelerle duyurulmuştur; Düveli Müttefiki'ye Konferans'ta birleşik bir Ermenistan kurmakta kararlıdır, belirlenen hududların her tarafta kabul görmüş ve Ermeni Devleti'nin kurulmasından feragat etmelerinin mümkün olmadığı beyan edilmiştir. Bekir Sami Bey'in Kürtlerin Anadolu'da rahatsız olacağı herhangi bir durum olamadığı hakkındaki beyanatı da gazete haberinde yer almıştır[754].

25 Şubat'ta ortak bir bildiri yayınlayan İstanbul ve Ankara Türk Heyeti; "Türk Devleti'nin 1913 sınırları içinde yeniden kurulması, İzmir'in boşaltılıp Türkiye'ye verilmesi, Boğazlarda Türkiye'ye egemenlik garantisi verilmesi, kapitülasyonların bütün uzantılarıyla birlikte kaldırılması, kıyıları savunabilmek için deniz kuvvetlerine sahip olma hakkı" istemiştir. Bekir Sami Bey "genel olarak Türkiye'nin bağımsızlığının sağlanması şartıyla bazı fedakârlıklar yapılabileceğini" söylemiştir[755]. Türk Heyeti'ni temsilen sadece Bekir Sami Bey'in konuşması Müttefikler için büyük bir sıkıntıydı. Çünkü Londra'da planladıkları ikilik çıkarıp masa başında Türkleri birbirine kırdırma planları iflas etmiştir. Türk Heyeti tek bir ses olarak Konferans'a direnmiştir.

Türk Heyeti'nin Konferans'ta gözlemlediği en önemli hususlardan biri de İtalya ve Fransa'nın olumlu yönde değişen tavrıydı. Özellikle Fransa Türk Heyeti'ne insancıl davranıyor ve bunu Konferans esnasında da açıkça gösteriyordu. Ancak Konferans İngiltere'nin istediği gibi ilerlemiyor ve Türk Heyeti Sevr'i kabule yanaşmıyordu. Müttefikler Sevr ismini değiştirmenin mümkün olmadığını bunun bir gurur meselesine

---

[752] Cengiz Çetintaş, *a.g.e.*, s. 96.
[753] Bülent Kara, *a.g.m.*, s. 165.
[754] *İkdam Gazetesi*, 2 Mart 1921, s. 1.
[755] Nurten Çetin, *a.g.m.*, s. 118.

dönüştürdüğünü dahi dile getiriyorlardı. Oysa Türk Heyeti meselenin ismi değil içeriği olduğunu anlatmaya çalışmıştır[756].

Müttefikler Türk Heyeti'nin isteklerini elbette kabul edemezlerdi. Zira bu kararları kabul etmek demek Küçük Asya'daki sömürgelerden vazgeçmek anlamına geliyordu. Yunanistan bir rüyanın gerçekleştiğini zanederek hareket ediyordu. Öyle ki Yunan Başbakanı İzmir'den vazgeçmek şöyle dursun Sevr'i zorla kabul ettirmelerinin mümkün olacağı konusunda İngiltere'yi ikna etmeye çalışırken İstanbul'un dahi kendilerine verilip verilemeyeceğini yoklamıştır[757].

İngilizler işlerini kolaylaştıracağı düşüncesiyle Türk ve Yunan Heyeti'ne İzmir ve Trakya ile ilgili karar vermek amacıyla buralarda bir nüfus sayımı yapmayı teklif etmiş, Türk Heyeti de kabul etmiştir[758]. Ancak bu öneri Yunan Heyeti tarafından kararlı bir biçimde reddedildi[759]. Yunan Heyeti böyle bir sayımda neler olacağını çok iyi biliyordu zira İzmir haksız gerekçelerle işgal edilmiştir. Wilson prensiplerine dayandırılan işgalle Rum nüfusun çoğunlukta olmadığını kendileri de biliyorlardı. Bekir Sami Bey bu teklifi Ankara'ya sormadan kabul etmişti ancak durumdan haberdar olan Ankara bu kabule karşı çıkmış, Yunanistan İzmir'den çekilirse bu teklifin kabul edilebileceği kararı alınmıştır[760]. Sonuç itibariyle bu teklif kabul görmemiştir. Bu gelişmeden sonra Müttefikler için baklayı ağızlarından çıkarma vakti geldiğinden Türk Heyeti'ne hazırladıkları sözde düzenlenmiş barış şartlarını vermişlerdir.

Buna göre;

1- Türkiye iyi niyetli olduğunu ispatlar ve antlaşmayı Müttefiklerin sunduğu şekilde kabul ederse Müttefikler Türklerin Milletler Cemiyeti'ne üye olmasını sağlamaya çalışacaklardır.

2- İtilaflar tarihi kesin olarak belirtilmemekle birlikte İstanbul'dan çekileceklerdir. İstanbul Osmanlı'nın yönetim merkezi olmaya devam edecektir. Müttefiklerin bu madde üzerinde değişiklik yapma hakkı ise saklı kalacaktır[761].

---

[756] Cengiz Çetintaş, *a.g.e.*, s. 97.
[757] Çağla D. Tağmat, *a.g.m.*, s. 45.
[758] *İkdam Gazetesi*, 2 Mart 1920, s. 1.
[759] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 250.
[760] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 408.
[761] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, s. 167.

3- Boğazları yönetecek komisyonun liderliğine Türk bir yönetici seçilecek ve Türkiye'nin Boğazlarla ilgili kararlarda iki reyi olacaktır[762].

4- Askersiz bölgelerin hududları daraltılacak, [763] kolluk kuvvetlerinin sayısı 45.000'e ve silahlı güçleri de 30.000'e kadar arttırılacaktır [764]. Türkiye topraklarındaki İtilaf askerlerinin miktarı düşürülecektir[765].

5- İzmir şehri Türklere verilecek, ancak şehirde Yunan ordusu bulunarak, şehrin huzurunu ve güvenliğini İzmir'de yaşayan tüm ırkları temsil eden bir ordu sağlayacak ve bunun yönetimi de İtilaf Devletleri'nin askerleri tarafından yapılacaktır. İzmir şehrini yönetmesi için Milletler Cemiyeti bir vali atayacak bu vali Hristiyan olacaktır. İzmir ilinin gelirine göre artması muhtemel olan vergi her yıl Türk Devleti'ne ödenecektir. Bu yönetim her iki tarafın da talep etmesi halinde Milletler Cemiyeti tarafından beş yıl sonra değiştirilebilecektir[766]. Trakya ise Yunanistan'a verilecektir[767].

6- Türk Devleti'nin tüm bütçesini yönetecek Maliye Komisyonu'nun başkanı onursal olarak Türk Maliye Bakanı olacaktır[768].

7- Ermenistan için belirlenecek sınırlar kabul edilecektir[769].

8- Azınlıklarla ilgili yarı bağımsız yönetimler kurulması veya diğer haklarında iyileştirmeler yapılacağı kabul edilirse Kürdistan'ın mevcut durumu kabul edilmekle birlikte bazı değişikliklere gidilebilecektir[770].

Türk Heyeti'ne verilen bu maddeler Müttefiklerin Türk aklıyla dalga geçmeye çalıştıklarının açıkça ispatıydı. Zira bu maddelerin Misak-ı Milli'de hedeflenen tam bağımsız bir devletle uzaktan yakından alakası yoktu. Ancak İtilaflar bir kez daha şanslarını denemişti. Yunan ordusuna güvenen İngiltere yaşadığı ilk hezimetten ders almamıştı. Öyle ki Türk Heyeti'nin kabul edemeyeceği bu maddeleri Ankara'ya meclise sunmaya fırsat vermeden Yunan ordusunun ikinci kez Türk ordusuna saldırmasına ses çıkarmamışlardı[771]. Sonuçta yaşanan öngörüldüğü gibi olmuş ve Londra Konferası'ndan koca bir hiç çıkmıştır. Türkler ise şekli şemali değiştirilerek kabul ettirilmeye çalışılan

---

[762] Bülent Kara, *a.g.m.*, s. 165.
[763]Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s. 130.
[764] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 114-115.
[765] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 408.
[766] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, Ankara, 1973, s. 83.
[767] Kemal Melek, *a.g.e.*, s. 115.
[768] Selahattin Tansel, *a.g.e.*, C. IV, s. 45.
[769] E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 94.
[770] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, s. 168.
[771] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, s. 83-84

savaş nedeni barış metnini onaylamayacağını bir kez daha ifade etme fırsatı bulmuştur[772]. Ancak bu Konferans Müttefikler arasında da bir kamplaşmanın ortaya çıkmasını sağlamıştır. İtalya-Fransa ile birlikte hareket ederken İngiltere ve onların kullandığı Yunanistan beraber hareket etmiştir[773].

3.3.3. Bekir Sami Bey'in Yaptığı Antlaşmalar

Londra Konferansı'nın ortaya çıkardığı bir sonuç da Bekir Sami Bey'in İngiltere, Fransa ve İtalya ile antlaşmalar imzalamasıdır. İngilizlerle imzalanan antlaşmanın konusu Malta'daki İngilizlerin elinde bulunan tutsaklarla, Türkler tarafından derdest edilen İngiliz askerleriydi[774]. Bekir Sami Bey'in imzaladığı antlaşmaya göre Türkler ellerinde tuttukları tüm İngilizleri serbest bırakacaklardı. İngilizler ise kendilerine ve Ermenilere kötü davranışta bulunmamış kendilerince suçlu bulmadıkları Türk esirleri bırakacaklardı. Ancak Türkiye'nin Malta'daki esirlerini korumak için ellerinde tuttukları esirleri bırakması bir hata olacaktı. Bu yüzden bu antlaşma Ankara Hükümeti tarafından kabul edilmemiştir[775]. Bekir Sami Bey'in yetkilerini aşarak imzaladığı bir diğer antlaşma da Fransızlarla yapılmıştı. Bu antlaşmaya göre; " Düşmanlığa son verilecek, Fransızlar Ermeni çetelerini, Türkler de milli kuvvetlerini silahlandırmayacak, emniyet kuvvetlerine Fransızlar da katılacaktı. Elazığ, Diyarbakır, Sivas vilayetlerinde Fransızlara ekonomik öncelik tanınacak, Ergani bakır madeninin işletmesi de Fransızlara verilecekti"[776].

Ek olarak "Kilikya limanları ile Suriye arasındaki Bağdat demiryolu kısmının Fransız bir şirkete devredilmesi söz konusu olacaktır. Türkiye ve Suriye arasındaki sınır İskenderun limanından Payas kazasının güneyinden Suriye'de kalan Meydanı Ekber kazası ve tren istasyonuna doğru takriben bir çizgi şeklinde uzanarak oradan Marşova kazasını Suriye'ye Karnaba kazasını ve Kilis şehrini Türkiye'de bırakacak şekilde doğu güney istikametine doğru olacak ve Çobanbey istasyonunda demiryoluna kavuşacak ve sonra demiryolunu takiben Nusaybine varacak ve Azak kuzeyinde Fırat'ın dirseğinden

---

[772] Şayan Ulusan, *a.g.m.*, s. 247.
[773] Çağla D. Tağmat, a.*g.m.*, s. 45.
[774] Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, s. 169.
[775] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 86.
[776] Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 301.

itibaren Caziret-i Ömer'e varacaktır" [777]. Bekir Sami Bey'in Fransız Başbakanı Briand ile imzaladığı bu antlaşma resmen yeni kapitülasyonlar anlamına geliyordu.

Bekir Sami Bey'in İtalya ile imzaladığı antlaşmanın bunlardan pek bir farkı yoktu. Bu antlaşmaya göre İtalya'nın İzmir ve Trakya'nın Türklere verilmesini savunmasına karşılık[778] İtalya'ya bazı ekonomik ayrıcalıklar tanınacaktı. Bu ayrıcalıklar Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Afyonkarahisar, Kütahya, Aydın ve Konya illerinde verilecekti. Ayrıca Ereğli madeninin işletilmesi hakkı bir Türk-İtalyan şirketinin olacaktı[779]. Bekir Sami Bey yaptığı bu üçlü antlaşmalarla aslında tuzağa düşmüştür. BMM'nin onayını almadan imzaladığı bu antlaşmalar Mustafa Kemal Paşa'ya göre Anadolu'yu ekonomik nüfuz bölümlerine ayıran Sevr'in ismi değiştirilerek kabul ettirilmesiydi[780]. Zira Milli Mücadele ve tam bağımsızlık ile alakası olmayan bu antlaşmalar BMM tarafından kabul edilmemiştir. İşte bu tepkiyi dikkate alan Bekir Sami Bey 12 Mayıs 1921'de mecliste bir konuşma yapmış daha sonra da Dışişleri Bakanlığından istifa etmiştir[781]. Elbette Mustafa Mustafa Kemal'in talebinin de bu istifa üzerinde etkisi vardır[782].

[777] Ayhan Öztürk, "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk Fransız Antlaşmaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Dergisi*, C.1, S. 5, Kayseri, 1994, s. 117-118.
[778] İzzet Öztoprak, *a.g.e.*, s. 168.
[779] Yusuf Hikmet Bayur, *a.g.e.*, s. 87.
[780] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 417.
[781] Fahri Çoker, *a.g.e.*, s. 611.
[782] Mediha Akarslan, *a.g.e.*, s. 59.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. PAYLAŞIM TASARILARINA KARŞI MÜCADELENİN ZAFERİ: LOZAN

4.1. Lozan'a Giden Yol

Birinci İnönü Muharebesi'nde yenilen Yunan ordusunun Sevr'i zorla kabul ettiremeceği düşüncesi Müttefiklerin Londra Konferası'nı yapmaya sevk etmişti. Ancak Londra Konferansı'nda da Müttefiklerin tavrı değişmemiş Yunanistan ısrarla Anadolu'da kalmak istediğini belirtmişti. Bu Konferans'tan sonra İtilaflar Yunan ordusunun yeni taarruzlarının başarılı olacağını ummuşlardır. İkinci İnönü Muharebesi'nde yenilen Yunan ordusunun mağlubiyeti Müttefikleri sarssa da Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nde Türk ordusunun geri çekilmesi yeniden kendilerine güvenmelerine neden olmuştur. Müttefikler üzerinde en belirgin çatlağı yaratan Sakarya Meydan Muharebesi üzerine İtalya Anadolu'yu boşaltırken, Fransa Ankara Antlaşması ile Anadolu'dan çekilmeyi kabul etmiştir. Böylece Fransa BMM'yi resmen tanıyarak İngiltere'yi Anadolu'da Yunanistan ile baş başa bırakmıştır.

Anadolu'yu böl-küçült-yönet-sömür projeleri yapan İngiltere için asıl hayal kırıklığı Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusunun yaşadığı yenilgiydi. 30 Ağustos'da Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi'yle Dumlupınar'da Yunan ordusu tartışmasız bir yenilgi almıştır. Öyle ki Başkomutanları Trikopis dahi Türklerin esirleri arasındaydı. 9 Eylül'de Türk ordusunun İzmir'e girmesi ve ardından da ordunun Çanakkale ve İstanbul'a yönelmesi İngiliz destekli Yunanistan'a barış istemekten başka çare bırakmamıştır[783]. Bu nedenle Müttefiklerden 23 Eylül 1922'de BMM'ye sulh teklifi gelmiştir. Mudanya'da yapılan ateşkes görüşmelerine İngiltere, İtalya ve Fransa katılmış, Türkiye'yi İsmet Paşa temsil etmiştir. 11 Ekim 1922'de imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile savaş sona ermiş, en önemlisi Doğu Trakya ve İstanbul savaşılmadan düşmandan temizlenmiştir[784]. Bu antlaşma ile baştan beri yok sayılmaya çalışılan Türkiye Devleti hukuki olarak tanınmış oluyordu[785]. Mudanya Ateşkes Antlaşması oldukça mühim bir siyasi ve askeri zaferdir[786]. Bu ateşkes Lozan Antlaşması'nın yapılması için önemli bir basamaktı.

[783] Kazım Özalp, *Milli Mücadele 1919-1922 I*, Ankara, 1998, s. 234-236.
[784] Arzu Al, *a.g.e.*, s. 55.
[785] Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul, 2006, s. 67.
[786] Mediha Akarslan, *a.g.e.*, s. 67.

Ancak Müttefikler yine siyasi bir kurnazlığa girişmişti. Londra Konferansı'nda iki Türk tarafını birbirine düşüremeyen Müttefikler son bir Sevr hamlesi daha yapmışlardı.

İtilaflar İsviçre'nin Lozan kentinde yapılmasına karar verilen Lozan Konferansı'na hem Ankara Hükümeti'ni hem de baştan beri kendilerine itaat etmiş olan İstanbul Hükümeti'ni çağırmışlardır. BMM'e hukuken varlığı kabul edilmeyen İstanbul Hükümeti'nin Lozan'a çağırılmasına itiraz etmiştir[787]. Bu durum savaştan sonra kaldırılması gerektiği düşünülen saltanatın ilgasını da gündeme getirmiştir. Meclis'te yapılan görüşmeler sonucunda halifelik makamından ayrılan saltanat 1 Kasım 1922'de kaldırılmıştır. Böylece İstanbul Hükümeti dolayısıyla Osmanlı Devleti resmen ortadan kalkmıştır[788]. Son padişah Vahdettin ise İngilizlerden yardım alarak İstanbul'u terk etmiştir[789].

4.2. Lozan Konferansı'nın Başlaması

İç siyasetin en büyük sorunu olan İstanbul Hükümeti sorunu Saltanatın kaldırılması ve Padişah'ın ülkeyi terk etmesiyle çözülmüştü. Şimdi sırada Lozan'da Türk Misak-ı Milli'sini kabul ettirecek bir heyet oluşturmaya gelmiştir. Bu heyetin başkanlığına ismi geçen en kuvvetli kişi başbakan olduğu için Rauf Orbay'dı. Oysa Mustafa Kemal Paşa Mudanya Ateşkes Antlaşması'ndaki muvaffakiyetinden dolayı İsmet Bey'in bu göreve daha layık olduğunu düşünmüştür[790]. Mustafa Kemal Paşa'nın talebinin de etkisi ile İsmet Paşa'nın başkanlığını yaptığı Türk Heyeti İsviçre'nin Lozan şehrine gitmiştir. İsmet Paşa'ya yardımcı olması için atanan önemli isimler ise Milletvekilleri Hasan Bey ve Rıza Nur'du[791]. Bu isimlerin yanı sıra geniş bir danışmanlar ekibi de oluşturulmuştur[792]. Lozan'daki tarihi bu görev için İstanbul'dan hareket eden heyet 11 Kasım'da Lozan'a varmıştır. Ancak Türk Heyeti Lozan'a varır varmaz Müttefiklerin pek de dost yanlısı bir barış antlaşmasına yanaşmayacağını anlamışlardır. Çünkü hiçbir Müttefik heyeti henüz Lozan'a gelmemişti[793]. Ayrıca Lozan'a inen Heyet Konferans'ın tarihinin bir hafta ertelendiğini de burada öğrenmiştir.

---

[787] Arnold J. Toynbee, *Türkiye II Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çeviren: Kasım Yargıcı, İstanbul, 2000, s. 25.
[788] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 353-355.
[789] Süleyman Kocabaş, *Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele 1918-1923*, s. 347.
[790] Salahi Sonyel, *a.g.e., C. II*, s. 294-295.
[791] Ergün Aybars, *a.g.e.*, s. 358.
[792] Fuat İnce, "Lozan Barış Antlaşması ve Ege Adaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara, 2013, s. 112.
[793] Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C. I-II, Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul, 2011, s. 231.

Bu durum Müttefiklerin oyuna başlar başlamaz oynadığı psikolojik bir savaştı. Türk Heyet'i bu davranışa kayıtsız kalmamış ve Müttefiklere bir nota verilmişti. Bu notayla barışın geciktirilmesinin Türk tarafını rahatsız ettiği üzerinde durulmuştur[794]. İsmet Paşa bu sırada Fransa'dan bir davet almıştır. Henüz görüşmelere bir hafta olduğunu değerlendirerek Paris'e giden İsmet Paşa, Misak-ı Milli'yi Paris'te duyurmak için mesai harcamıştır[795].

Lozan Barış görüşmeleri resmen 20 Kasım 1922'de başlamıştır[796]. Bir tarafta tek başına haklı mücadelesini verecek olan Türkiye diğer tarafta ise İngiltere, Fransa, Yunanistan, İtalya, Japonya, Romanya ve Yusgoslavya ile birlikte Boğazlar konusunda antlaşmaya dâhil olması için gelen Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan vardı[797]. Konferans'ın açış konuşması İsviçre Konfederasyonu Başkanı Hab tarafından yapılmıştı. Ardından İngiltere'yi temsil eden Lord Curzon konuşmuş ve sonrasında İsmet Paşa konuşmasını yapmıştı. İsmet Paşa Türk milletinin yaşadığı bu haksız savaştan bahsetmiş ve Türklerin barıştan yana olduğunu ifade etmişti[798]. Bu konuşmalarla birlikte 4 Şubat'a kadar devam edecek olan Lozan Konferansı'nın birinci bölümü başlamıştır[799]. Konferas'ın oldukça çetin geçeceği belli olmuştu. Türk Heyeti'ne verilen en önemli görev Konferansı terk etmek pahasına da olsa Doğu Anadolu'da kurulmak istenen Ermeni devleti ve kapitülasyonların kaldırılması konusunda taviz vermemektir[800].

Lozan'da masa başındaki mücadele başlamıştı. Müttefikler savaş meydanlarında kazanamadıklarını şimdi elde etmek için var gücüyle çalışmışlardı. Lord Curzon İngiltere'nin Konferansı yönettiği izlenimi vermiş, kendisi susunca Fransa ve İtalya onun yerini almıştır. Hatta öyleki Sıplar ve Romanyalılar bile onların ağzıyla Konferans'ta fikirlerini beyan etmişlerdir. Aslında sadece İngiltere konuşmuş diğerleri de onu onaylamıştır[801].

---

[794] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 69-71.
[795] İsmet İnönü, *İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması I*, Hazırlayan: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A. Ş. , İstanbul,1998, s. 65-67.
[796] Arnold J. Toynbee, *a.g.e.*, s. 25.
[797] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, s. 120.
[798] Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 237.
[799] Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *a.g.e.*, s. 46.
[800] Mediha Akarslan, *a.g.e.*, s. 67.
[801] Dr. Rıza Nur, *Lozan Hatıraları*, Hazırlayan: Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 50.

4.3. Lozan'da Sevr'in Yansıması Olan Maddelerin Tartışılması

Lozan'da görüşülecek maddeler için üç ayrı komisyon oluşturulmuştu;

1- Lord Curzon'un dolayısıyla İngiltere'nin başkanlık edeceği sınırlar, Boğazlar ve ordu işlerini tartışacak komisyon.

2- İtalyan eski Türkiye elçisi Marquis Garroni'nin başkanlık edeceği Türkiye'deki azınlıkların görüşülmesi için kurulan komisyon.

3- Fransa baş temsilcisi Mösyö Camille Barere'nin başkanlığındaki hukuk ve ekonomi konularının konuşulacağı komisyon.

Bunun dışında küçük komisyonlar da oluşturulmuştur. Bu komisyonlarda dikkat çeken husus mesele Türkiye olmasına rağmen hiçbir komisyonun yöneticiliğinin Türkiye'ye verilmemiş olmasıydı [802]. Konuşulan ve tartışılan ilk konu şüphesiz paylaşımın ana gündem maddesi olan sınırlar olmuştur.

4.3.1. Trakya Sınırı

Lord Curzon'un başkanlığında başlayan bu konu oldukça önemli bir yer tutmuştu. Zira Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Doğu Trakya savaşılmadan Türkiye'ye bırakılmıştı. İsmet Paşa konuşmasında 1913 İstanbul Antlaşması'nda Bulgaristan ile tespit edilen sınırdan bahsetmiş buna göre Edirne dâhil Dimetoka'ya kadar tüm hinterland Türkiye'ye aitti. Ayrıca Meriç'in diğer yakasında az da olsa Türkiye'nin bir toprağı olacaktı[803]. Bunun yanı sıra Batı Trakya'da halk oylaması yapılmalı ve buna göre buranın kaderi tayin edilmeliydi. Zira Misak-ı Milli'de de Batı Trakya için halk oylaması kararı alınmıştı [804]. Edirne Türkiye'de kalacağı için İstanbul ve Edirne bağlantısını sağlayan Kuleliburgaz-Mustafapaşa demiryolu ve haliyle demiryolunun geçtiği topraklarda Türkiye'ye verilmeliydi. Meriç'in batısındaki istenilen topraklardaki nüfusun büyük kısmı Türk olması nedeniyle bu topraklar talep edilmişti [805]. İsmet Paşa'nın bahsettiği sınırlar Karağaç'ı da Türkiye sınırlarına dâhil etmişti. Zira Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda zaten Edirne'nin Türkiye'ye ait olduğu Müttefikler tarafından kabul edilmişti[806].

---

[802] Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 240.
[803] Yılmaz Altuğ, "Lozan Sınırlar Sorunu", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün, Bugün, Yarın*, S. 34, İstanbul, Temmuz 1970, s. 39.
[804] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 85.
[805] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 478.
[806] Fatih Tuğluoğlu, "Ali Naci Karacan'ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, (Lozan Antlaşması Özel Sayısı), Ankara, 2013, s. 295.

Edirne Meriç'in sol sahilinden olduğu için Doğu Trakya'nın Türkiye'ye ait olmasının kabul edilmesi ile Edirne'nin bu kısmının da Türkiye'ye ait olması gerekirdi[807]. İsmet Paşa buna dayanarak Karaağaç'ın bu sınırlara dâhil olduğunu söylemiştir. Müttefiklerden önce bu sınır hakkında Bulgar temsilcisi konuşmuştur. Karaağaç'ın Bulgaristan'a verilmesini istemekle kalmamış aynı zamanda eğer bu olmayacaksa buranın serbest bir geçiş limanı olmasının sağlanmasını, hatta Doğu Trakya'nın Müttefiklerin denetiminde bir bölge olmasını istemiştir[808]. Anlaşılan Mudanya Ateşkes Antlaşması'na rağmen Müttefikler ve onların yüreklendirdiği Osmanlı'dan ayrılma küçük Balkan devletleri dahi Misak-ı Milli'yi tanımamak için direnecekti.

İsmet Paşa ve Türk Heyeti Mudanya Ateşkes Antlaşması'nda General Harrington ve General Monbelli'nin Karaağaç'ın Türklere bırakılacağına dair imzaladıkları resmi evrağı gösterince Müttefikler arasındaki telaş daha da artmıştır. Bulgarların Karaağaç ile ilgili devreye girmesi ise Venizelos'u harekete geçirmiştir[809]. Venizelos Bulgaristan'a toprak verilmesine kesinlikle karşı çıkmıştı. Türkiye ile mücadele ederken Venizelos'un başına bu kez de savaşta hiçbir çaba göstermeden Karaağaç'ı isteyen Bulgarlar çıkmıştır[810]. Venizelos'a destek Yugoslavya'dan gelmiştir. Yugoslavya Türk-Yunan sınırının sınırın her iki tarafının otuz kilometreye kadar askersizleştirilmesi gerektiğini aynı zamanda da Doğu Trakya ve İstanbul'un her ne kadar Türklere bırakılsa da Türk askeri sayının sınırlandırılmasını savunmuştur[811]. Venizelos ise Batı Trakya'nın derdine düşmüş, ısrarla Batı Trakya halkının Rum olduğunu iddia ederken burada halk oylaması yapılmasına da karşı çıkmıştır. İsmet Paşa burada doğru bir strateji izlemiştir. Venizelos'un halkı Rum olan bir yerde halk oylaması yapılmasından rahatsız olmaması gerektiğini söylemiş bu durumda zaten halkın oyları ile Batı Trakya'nın Yunanistan'a dâhil olacağını belirtmiştir[812]. Ancak Venizelos'ta kendince bir açık bulmuştur. Venizelos'a göre Türklerin istediği sınır mümkün değildi çünkü 6 Eylül 1915'te Bulgaristan ve Türkiye arasında yapılan antlaşmada Türkiye bu sınırları Bulgaristan'a kendi isteği ile bırakmıştır. O halde

[807] Yılmaz Altuğ, *Lozan Sınırlar Sorunu*, s. 39.
[808] Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 241.
[809] Ali Karacan, *a.g.e.*, s. 107, 109.
[810] Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 242.
[811] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 314.
[812] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 89.

Yunanistan bu toprakları Türkiye'den değil Nöyyi ile Bulgaristan'dan almıştı[813]. Dolayısıyla ona göre bu sınırlar Türk-Yunan değil Bulgaristan Yunanistan sınır meselesiydi.

Venizelos Doğu Trakya'nın batı sınırı hakkında da kendince çarpıcı açıklamalar yapmıştır. Bunu yaparken de Müttefikleri etkileyecek cümleleri özenle seçmiştir. Venizelos Yunanistan'ın Müttefiklerin belirlediği esaslar için savaştığını bu esaslara kendilerinin de gönülden bağlı olduğunu söylemiştir. Ona göre Doğu Trakya'da Türkler Bulgarları çıkararak buraya Müslüman Boşnakları yerleştirmiştir. Buna rağmen burada Türk nüfus çoğunlukta değildi. Venizelos'a göre Türklerin nüfusunun çoğunlukta olmadığı bir diğer yerde İzmir'di. Yunan isteklerinin önüne Anadolu'nun toprak bütünlüğü bahane edilerek set çekilmiştir. Balkan toprakları da bölünerek birçok devlet kurulmuştur. O halde Anadolu için neden itiraz ediliyordu. Pekala, Anadolu'da da Ermeni, Yunan ve bir Türk devleti kurulabilirdi. Yunanistan zaten Müttefiklerin isteği üzerine Doğu Trakya ve İzmir'den mahrum olmaya boyun eğmiştir[814]. Tartışmalar nüfus sayıları verilerek devam etmiş ve daha çok çıkmaza girmiştir. İsmet Paşa, Venizelos ve Lord Curzon'un, konuşmaları Trakya sınırının bu bakış açısıyla çözülemeyeceğini gösteriyordu. Zira Venizelos haksızlığa uğradıklarını gereksiz fedakârlıklar yaptıklarını özellikle de Batı Trakya'yı bırakmayacaklarını söylemiştir. Bulgarlar ise Karaağaç'ın kendi sınırlarında olması gerektiği iddiasından vazgeçmemiştir. Lord Curzon 26 Kasım'da bir konuşma yaparak Batı Trakya'da bir halk oylamasını Müttefiklerin kabul etmeyeceğini söylemiştir. Ayrıca Türklerin Karaağaç konusunda taviz vermesinin Balkan devletlerini karşısına almaması açısından doğru olacağını söylemiştir[815].

Zira Türklere direniş gösterenler sadece İngiltere ve Yunanistan değil, Sırbistan, Yugoslavya, Romanya, Hırvatistan'dı[816]. 31 Ocak'ta Türkiye'ye verilen taslakta Türkiye ve Yunanistan sınırını kafalarına göre belirleyen Müttefiklere göre sınır Meriç'in sol sahili olarak belirlenmiştir[817]. Sonuç itibariyle Birinci Lozan görüşmelerinde Meriç sınırı ve Batı Trakya konusunda bir sonuca varılamamıştır. Bu konuda hala Sevr ruhuyla hareket eden İngiltere savaşta kendi teşvikiyle ciddi zarara uğrayan Yunanistan'ı kırmamak için çaba sarf etmiştir.

---

[813] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 318-319.
[814] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 479.
[815] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 231.
[816] Tevfik Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 497.
[817] Yılmaz Altuğ, *Lozan Sınırlar Sorunu*, s. 40.

4.3.2. Ege Adaları

Görüşülen ikinci mesele de bugün Yunanistan ve Türkiye arasında en önemli mesele haline gelmiş olan Ege adaları meselesiydi. Bu adalardan Oniki ada İtalya'nın diğer Ege adaları ise Yunanistan'ın kontrolü altındaydı. Ege adalarında Türk Heyeti'nin hedefi bu adaların silahsızlandırılmasını sağlayıp en azından İstanbul ve Çanakkale'ye yakın olanları alabilmekti[818]. İsmet Paşa Komisyon'da konuşmaya başladığında Ege adalarının Türkiye'nin coğrafi olarak devamı olduğunu söylemiş bu adaların kimin elinde olacağı kararının Türkiye'nin güvenliği açısından büyük önem taşığıdığını ifade etmiştir[819]. Açık ve net olarak Semadirek, Bozcaada, İmroz Türkiye'ye verilmeliydi. Çünkü Gökçeada ve Bozcaada'nın Türkiye'ye bırakalacağı 1914 Londra Konferansı'nda karara bağlanmıştı. Semadirek ise Boğazla karşı karşıya olduğu için önemliydi[820]. Zira büyük devletler Yunanistan'a ancak Midilli, Limni, Sisam, Nikarya, Sakız adalarını vermişti. Bu adalar Yunanistan'a verilirken Türkiye'nin güvenliği ve adaların mali olarak Türkiye ile bağlantısı göz ardı edilmişti. Bu nedenle alınan bu kararlar gözden geçirilmeli güvenlik açısından bu adalarda ordu bulundurulmamalı, hatta bu adalar kendi kendini idare edecek bağlantısız bir biçime sokulmalıydı[821]. Bu sırada Türk Heyeti'ni Lord Curzon karşısında zor duruma düşüren bir gelişme yaşanmıştı. Türk Heyeti Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek'i isterken bunlarla aynı özelliğe sahip olan Limni'yi dile getirmeyi unutmuştu[822].

Elbette İsmet Paşa'nın bu savunmasına Müttefiklerin şımarık çocucuğu Venizelos'un da bir cevabı vardı. Venizelos; "Ege Denizi'ndeki uzun zamandan beri Yunan idaresi altında bulunan adalar ile henüz milletlerarası bir antlaşmaya konu teşkil etmemiş olanlar arasında bir ayrım yapmak gerektiğini ifade etmişti." Venizelos ayrıca bu adalardaki nüfusun Rum olduğunu belirtmiş, güvenlik açısından Türkiye'yi tehdit edecek olsa Yunan askeri Anadolu'ya bu adaları kullanarak girerdi, demişti[823]. Bu adaların askerden arındırılmasını onaylayacaklarını söyleyen Venizelos Osmanlı hâkimiyetinden çıkmış Gökçeada ve Bozcaada gibi birçok adanın yeniden Türkiye'ye verilmesini kesinlikle kabul etmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Çanakkale'nin askersizleştirilmesi konusuyla aynı zamanda görüşülürse Çanakkale'ye yakın olan

[818] Dr. Rıza Nur, *a.g.e.*, s. 71.
[819] Yılmaz Altuğ, *Lozan Sınırlar Sorunu*, s. 41.
[820] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 113.
[821] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 232.
[822] Dr. Rıza Nur, *a.g.e.*, s. 71.
[823] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 232-233

Gökçeada ve Bozcaada da Yunan egemenliğini kısıtlayacak bazı yaptırımları kabul edebileceklerini de eklemiştir[824]. Yapılan müzakereler herhangi bir sonuç vermemiş ve konu alt komisyona havale edilmiştir. Alınan karara göre askerden temizlenmesi koşulu ile Midilli, Sakız, Sisam, Semendirek, Nikonya, Limni Yunanistan' a,[825] Gökçeada ve Bozcaada ise Türkiye'ye verilmiştir[826]. Bu konu Türk Heyeti'nin pek varlık gösteremediği bir konu olmuş ve büyük tartışmalara neden olmadan Birinci Lozan görüşmelerinde Yunanistan'ın lehine çözülmüştür. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin adalarla ilgili imzaladığı antlaşmalar Müttefiklere ve Yunanistan'a Türkiye'nin bu adalardan zaten vazgeçtiği imajı vermiştir.

4.3.3. Boğazlar Konusu

Boğazlar meselesi Lord Curzon yani İngiltere'yi en çok zorlayacak konulardan biriydi. Zira gizli antlaşmalarda burası Rusya'nın payına düşmüştü. Ancak Rusya'nın savaştan çekilmesi ile Boğazlardan Müttefiklerin ortak yararlanması fikri ortaya çıkmıştır. Rusya savaştan çekilmiş olmasına rağmen Lozan masasında Boğazlar konusunu görüşmek için yerini almıştır.

Rusya'nın yanında bu oturuma Gürcistan ve Ukrayna'da katılmıştı[827]. Rusya, Sovyet Rusya olmuş savaştan önceki istekleri yerini başka taleplere bırakmıştı. Artık Boğazlardan serbest geçişi isteyen bir Rusya yerine Boğazlardan geçişleri sınırlandırarak Karadeniz'de kendini güvence altına almaya çalışan bir Sovyet Rusya vardı[828]. Yani Lord Curzon'un karşısında sadece Türkiye değil iyi bir diplomat olan Çiçerin'nin temsil ettiği Sovyet Rusya da bulunmaktaydı[829]. Sovyet Rusya Lozan'da tüm gücüyle Boğazların Türk egemenliğinde kalması gerektiğini, savaş gemilerine ve uçaklarına yasaklanmasının doğru olacağını savunmuştur. Ayrıca Sovyet Rusya'ya göre Karadeniz bu devletlere sahili olan bir iç denizdi bu yüzden de milletlerarası bir statüde düşünülmemesi gerekirdi[830]. Türkiye'nin savunduğu statü ise Boğazların güvenliğini sağlamak koşulu ile Boğazlardan savaş gemilerinin ve diğer gemilerin bazı durumlarda sınırlandırması hakkının saklı kalması şartıyla geçişler serbest olabilirdi. Anlaşılan,

---

[824] Fuat İnce, *a.g.m.*, s. 114.
[825] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 234.
[826] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 115-116.
[827] İsmet Paşa, *a.g.e.*, s. 94.
[828] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 300.
[829] Ahmet Hür, *Her Açıdan Lozan Konferansı*, İstanbul, 2016, s. 51.
[830] Sami Doğru, "Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, İzmir, 2013, (Basım Yılı 2014), s. 146.

"Türkiye Boğazların ne tam açık ne de tam kapalı olmasına yanaşmamış, sınırlandırılmış bir geçiş serbestliği ve bölgede Türk hâkimiyetinin sağlanması yönünde çaba göstermiştir"[831]. İngilizler ise ABD ve Japonya'nın da desteği ile kesinlikle boğazların ortak bir komisyon tarafından yönetilmesini ve tüm gemiler için serbest geçişe açık olmasını istemiştir[832]. Bulgarlar ve Yugoslavya'nın da düşünceleri İngiltere ile aynıydı[833].

İşte bu ortamda Askerlik ve Topraklar Komisyonu 4 Aralık'ta Boğazlar konusunu Lord Curzon'un başkanlığında ele almıştı[834]. Bu üç sav etrafında başlayan oturumda ilk söz İsmet Paşa'ya verilmişti. Lord Curzon, İsmet Paşa'nın biz Misak-ı Milli'de Boğazlarla ilgili fikrimizi belirttik güvenliği sağlandığı müddetçe Boğzalar'dan geçişe karşı değiliz söyleminden tatmin olmamıştı. Lord Curzon'un ısrarlı tavrına karşılık İsmet Paşa kesin çizgiler çizmemişti[835]. Lord Curzon, İsmet Paşa'dan net bir cevap alamayınca sözü Çiçerin'e bırakmıştır. Çiçerin'in konuşmasının özeti şuydu: Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ın ortak hedefleri bu Konferans'ta tüm devletlerin eşit haklara sahip olacak şekilde kararlar alınmasını sağlamaktı. Ayrıca yine bu üç devlet kendi topraklarında barış ve huzurun devamlılığı için diğer devletlerle olan ekonomik ilişkilerinin de korunmasına çalışacaklardı. İşte bu nedenledir ki Boğazlar Türk yönetiminde, savaş gemilerine ise kapalı olmalıdır ki Karadeniz'in de güvenliği sağlanabilsin[836].

Çiçerin'in sözleri üzerine Lord Curzon; "Türk Heyeti nokta-i nazarını umumi suretle anlattı ve tafsilat vermekten kaçındı. Romanya, Bulgaristan, Yunanistan nokta-i nazarlarını söyledi. Ruslara gelince, Türkiye menfaatlerini müdafaa eden asıl programı onlar bize verdiler. O kadar ki Rusya, Ukrayna ve Gürcistan'ı temsil eden Mösyö Çiçerin aynı zamanda Türkiye'yi de temsil eder göründü. Hatta bir an İsmet Paşa'nın kalpağını Mösyö Çiçerin giymiş sandım," dedi. Lord Curzon bu konuşma ile muhtemelen İsmet Paşa'yı tahrik edip Boğazlar hakkındaki net fikrini öğrenmeye çalışmıştı. Çünkü İsmet Paşa düşüncesini Çiçerin kadar kesin bir dille ifade etmemiş konuyu muallakta bırakmayı tercih etmişti. Elbette Lord Curzon bir yandan da

---

[831] Şarika Gedikli Berber, "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 14, No:2, Ekim 2006, s. 623.
[832] Deniz Bozkurt, *Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Antlaşmaları*, Ankara, 1998, s. 13.
[833] A. M. Şamsutdinov, *a.g.e.*, s. 322.
[834] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 300.
[835] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 95.
[836] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 141.

Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın etkisi ve kontrolü altına girip girmediğini öğrenmeye çalışmıştır[837]. Lord Curzon bu konuşmayla İsmet Paşa'nın çizmediği net çizgilerin Çiçerin tarafından çizildiği tespitinde bulunmuştur. Aslında İngiltere'yi rahatsız eden Hasta Adamı birlikte öldürelim diyen Rusya'nın Türk tezini Türk Heyeti'nden daha fazla savunmuş olmasıydı. Bu konuşma Boğazların Türk egemenliğinde kalması için Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye net ve önemli bir destek verdiğinin ispatıydı. Boğazlar konusu Lozan'da Çiçerin ve Lord Curzon arasında siyasi bir atışmaya dönüşmüştür.

Çiçerin Boğazlar konusunda Türkiye ve Sovyet Rusya'ya rağmen kararlar alınırsa dünya barışının bozulacağı tehdidinde de bulunmuştur[838]. Çiçerin'in bu sözlerine rağmen Lord Curzon kendi bildiğinden vageçmemiştir. 6 Aralık oturumunda Lord Curzon Müttefiklerin Boğazlar üzerinde belirlediği kararı açıkladı. Buna göre; "Boğazlar savaşta ve barışta deniz ulaşımına açık olacak, İstanbul Boğazı'nda doğuda, Şile, Gebze, Darıca ve batıda Akpınar-Küçükçekmece hattına kadar ve Çanakkale Boğazı'nda Tekfur Dağı-Karabiga hattı, güneybatısında Gelibolu Yarımadası ile Karabiga-Biga-eski İstanbul Burnu hattına kadar arazi jandarma dışında askerden arındırılacak, yine aynı şekilde Marmara Denizi'nde adalar ve Limni, Semadirek, Bozcaada ve İmroz askerden arındırılacak, Türk Hükümeti, İstanbul'da en fazla onbin kişilik bir kuvvet bulunduracak, savaş halinde Türkiye düşman olursa her türlü savunma tedbirini alacak denetim için Türkiye'nin daimi başkanlık edeceği uluslararası bir komisyon kurulacaktı"[839].

Bu statü ne Türkiye'nin ne de Sovyet Rusya'nın isteceyeceği ya da kabul edeceği bir statü değildi. Türk Heyeti bu taslağa İsmet Paşa'nın başkanlığında 9 Aralık'ta cevap vermiştir. İsmet Paşa'nın verdiği teze göre; "Boğazlar bölgesinin silahsızlandırılması Marmara, Trakya ve İstanbul'un güvenliğini tehlikeye düşürecekti. Bu durumun özellikle Karadeniz ve Akdeniz devletleriyle Türkiye arasında çıkacak bir savaşta Türkiye'yi savunmasız bırakacağı düşünülmekteydi. Buna karşın ticaret gemilerinin gece ve gündüz geçmeleri hususunda herhangi bir itirazlarının olmadığını beyan etmişti. Boğazlar toplantısının sonucunda Türkiye kendi güvenliğini sağlamak şartıyla Boğazlardan geçişin serbest olmasını kabul edeceğini açıklamaktaydı"[840]. Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin Boğazların güvenliği sağlandığı takdirde serbest geçişe

[837] Ahmet Hür, *a.g.e.*, s. 52.
[838] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 145.
[839] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 331.
[840] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.e.*, s. 302.

sıcak baktığı ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin tüm ılımlı tutumuna rağmen sorun bir türlü çözülememiş uzadıkça uzamıştı. 8 Aralık'ta Lord Curzon Türk tarafının düşüncelerini dikkate alarak değişiklik yaptıklarını söylemişti. Yeni bir raporla; "Boğazlardan geçecek kuvvetin miktarı sınırlandırılmış, bunlardan Türkiye'ye yüklenmemesi kararı verilmiş, hem İstanbul hem de Çanakkale Boğazı için askerden arındırılmış bölgeler belirlenmişti. Marmara Denizi'ndeki Emir Ali Adası askerden arındırılmış bölgenin dışında tutulmuştur. Türkiye filosunun askerden arındırılan bölgelerle, adalarda ve Boğaz'da işlemesi ve demirlemesi prensibi kabul olunmuş, Marmara Denizi ile kıyıların müdafası için gerekli olan teminat hükümleri tamamlanmıştı. O kadar ki Fransız delegesi Barer'e göre askerden arındırma fikri sembolik bir hal almıştı"[841].

Bu teklife ilk itiraz eden Çiçerin olmuştu. Çiçerin'e göre bu karar Rusya'nın güvenliğini açık olarak tehdit eden bir karardı[842]. Belirlenen bu karara İsmet Paşa da cevap vermiştir. Türkler Bozcaada, Gökçeada, Semadirek'i, Çanakkale'yi tamamladığı için başka bir devlete verilmesini kabul edemezdi. Limni adasında ise Yunan donanmasının olması Türkiye'yi tehdit ederdi. Marmara Denizi hakkında karar verilirken Boğazlardan ayrı bir statüye konularak karar verilmeliydi. Lord Curzon ise Türk Heyeti'ne her seferinde yeni isteklerle bize cevap veriyorsunuz diyerek çıkışmıştır[843]. Boğazlar sorunu bir türlü çözülmemiş Türkiye ve Sovyet Rusya dışında hiçbir devlet İngiliz politikasından farklı bir çözüm üretmemiştir. İsmet Paşa bu tek bilek olmuş devletler karşısında artık direnememiştir.

20 Aralık Arazi Komisyonu toplantısında İsmet Paşa Müttefiklerin önerilerini kabul etmiş ancak bazı noktalarda yine itirazlarda bulunmuştur. Bu itirazın nedeni askerden arındırılacak bölgelerin Müttefiklerin denetimine bırakılacağı kararıydı. Hatta İsmet Paşa Ankara'ya bu düşüncesinde ısrarcı olursa görüşmelerin sona erebileceğini dahi yazmıştır. İsmet Paşa 1 Şubat'ta "Gelibolu'ya bir Türk garnizonu gönderilmesi ve Trakya'daki Türk askeri kuvvetlerine konan sınırlandırmanın kaldırılması şartıyla Boğazlar Komisyonu'nun kabulüne hazır olduğunu açıklamıştır"[844]. Ortaya çıkan sonuçtan ne İngilizler, ne Türkler ne de Sovyet Rusya memnun değildi. Boğazlar konusunda tüm müzakereye rağmen nihai bir sonuç elde edilememiştir.

---

[841] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 185.
[842] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 99.
[843] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 185-186.
[844] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s. 314-315.

4.3.4. Musul Meselesi ve Irak Sınırı

Suriye sınırı Lozan görüşmelerinin ilkinde neredeyse hiç konuşulamamıştır. Bunun en önemli nedeni 1921 Ankara Antlaşması'ydı. Zira bu antlaşma Fransızlara dayanak olmuştur. Lozan Konferansı'nda konu açıldığında Fransız temsilci Bompard bu konu halledilmiş bir meseledir, Konferans sadece bizim vardığımız antlaşmayı onaylayacaktır, diyerek konuyu kapatmıştır[845]. Bu söylem Lord Curzon'un da işine gelmiştir. Lord Curzon'a göre bu konu Fransa ve Türkiye arasında bir konuydu o yüzden görüşülmesi geçiştirilebilirdi. Çünkü onu ilgilendiren asıl konu Irak sınırı yani Musul'du[846].

Bu konu 23 Ocak 1923'te görüşülmeye başlanmıştır[847]. Bu mesele ilk Konferans'ta yalnızca iki kez gündeme gelmesine rağmen İngiltere ve Türkiye kendi aralarında defalarca müzakere etmiştir[848]. Türk Heyeti'ne Ankara Hükümeti'nin verdiği emir gayet açıktı. Sülemaniye, Kerkük ve Musul geri istenecekti[849]. Konferans'ta konuşan İsmet Paşa net bir çizgi çizmiş ve Türk savını anlatmıştı. Buna göre; "İsmet Paşa görüşmelerde, etnografik açıdan Musul vilayetinde yerleşik nüfusun son resmi istatistiklere göre 500.000 civarında olduğunu söylemiş, Türk-Kürt ayırımı yapılmaksızın bölge halkının çoğunluğunun Türk olduğunu vurgulamış ve bölgenin Anadolu'dan ayrılamayacağını ifade etmiştir. İsmet Paşa, hukuksal açıdan, ateşkes ilanından sonra işgal edilmiş olması nedeniyle, Musul'un işgalinin hem uluslararası hukuka, hem de Wilson Prensipleri'ne aykırı olduğunu vurgulamış, bölgede bir plebisit yapılmasını istemiş, ancak İngiliz Heyeti bölge halkının cahil olduğu gerekçesiyle buna yanaşmamıştır. Tarihsel olarak Musul'un XI. yüzyıldan beri Türk egemenliğinde olduğunu savunan İsmet Paşa, Musul'un coğrafi açıdan Anadolu'nun uzantısı olduğunu belirtmiş, ekonomik bakımdan da Musul'un Diyarbakır'a ve Akdeniz limanlarına bağlı olduğunu açıklamıştır. Askeri ve stratejik açıdan da Musul'un Türkiye için hayati önem taşıdığını kaydeden İsmet Paşa, bu tezlerin yanı sıra İngiltere'nin Musul konusundaki çelişkilerini de ortaya koyarak, Musul konusundaki haklılığımızı göstermeye çalışmıştır. Örneğin, İngiltere'nin Ekim 1922 antlaşmasıyla Irak'ın toprak bütünlüğünü

---

[845] Rıza Nur, *a.g.e.*, s. 86.
[846] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s. 306.
[847] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 303.
[848] Esra Sarıkoyuncu Degerli, "Lozan Barış Konferansı'nda Musul"**,** *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 10, S. 18, Balıkesir, Aralık 2007, s. 132.
[849] Tarık Saygı, **"**Lozan Antlaşması'nda Musul Sorunu ve Hatay Meselesi"**,** Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 5, S. 10, Yalova, 2015, s. 162.

korumayı üstlendiği iddiasına karşı İsmet Paşa, İngiltere'nin Skyes-Picot Antlaşması'yla Musul'u Fransızlara verirken, buranın Irak'tan ayrılabileceğini kabul etmiş olduğunu, ayrıca bu antlaşma Irak resmen Osmanlı Devleti'nin parçası iken yapılmış olduğu için, geçerli sayılamayacağını söylemiştir. İsmet Paşa bazen ılımlı bir tavır takınarak, Musul'un Türkiye'ye bırakılması halinde, dünyayı buradaki petrolden mahrum bırakmayacakları güvencesini vermiş, bazen de Musul'u almadan Ankara'ya dönmem diyerek, kararlı bir tutum takınmıştır"[850].

İsmet Paşa yaptığı bu açıklamayla siyasi, tarihi, mekânsal, ırksal, mali ve askeri anlamda Musul'un tam bir Türk şehri olduğunu anlatmıştır[851]. İsmet Paşa'nın karşısında ondan daha kararlı Lord Curzon vardı. Lord Curzon İsmet Paşa'ya; "Bu topraklar Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) tarafından İngiliz mandaterliğine verilmiştir. İlin nüfus çoğunluğu da Kürt ve Araplardan oluşmaktadır. Kürtlerin ise Türklerle bir ilişkisi yoktur. İran kökenlidirler. Bu bölgede yaşayan Hıristiyanlar; Türk yönetimini istemiyorlar. Kürtler ise kendi kendilerini yönetme özgürlüğü istiyorlar" diyerek, Türk tezine karşı çıkmıştır[852]. İsmet Paşa ise ısrarla Türk ve Kürtler arasında hiçbir fark olmadığını ifade ederek BMM'nin Kürtlerin tek temsilcisi olduğunu söylemiştir. Kürtlerin Milli Mücadele'de vatanlarını Yunanlılara karşı savunmaları bunun kanıtıydı. Ancak bu savunma İngitere tarafından kabul görmemiştir[853]. Her ne kadar inandırıcı olmasa da Lord Curzon İngiltere'nin Musul ile ilgili düşüncelerinde petrol yataklarının bir ilgisi olmadığını söylemekten de geri durmamıştır[854].

31 Ocak'ta Türk Heyeti'ne bir teklif daha sunulmuştu. Bu teklife göre Musul İngiliz mandası altında olacak Irak topraklarında kalacaktı. Eğer bu teklifte kabul görmezse bu konunun bir hakem tarafından çözülmesinin gerektiği ifade edilmiştir[855]. Lord Curzon'a göre bu hakem Milletler Cemiyeti'ydi. İngiltere Milletler Cemiyeti'nin yaptığı hakemliğe güvenerek alınan karara itiraz etmeyecektir. Musul meselesi ve diğer konularda çıkmaza girilmesi Konferans'ın dağılacağı söylentilerine neden olmuştur[856]. Bu söylentiler üzerine Musul için Mustafa Kemal Paşa; "Hukukumuzu muhafaza ve

---

[850] Emine Kısıklı, "Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Ensitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Ankara, Kasım 1999-2003, s. 493-494.
[851] Yılmaz Altuğ, "Lozan Sınırlar Sorunu"., s. 43.
[852] Cemal Kemal, **"**Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi"**,** *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 40, Ankara, Kasım 2007, s. 674.
[853] William Hale, *a.g.e.*, s. 47.
[854] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s. 310-311.
[855] Esra Sarıkoyuncu Değerli, *a.g.m.*, s. 136.
[856] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 303.

temin için kudretimiz de vardır, kuvvetimiz de kâfidir, sözleriyle gerektiğinde savaşılarak Musul'un alınabileceğinin sinyalini vermiştir"[857]. İtilaflar sundukları bu teklife Türk tarafının 4 Şubat'a kadar yanıt vermesini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu tekliften önce yaptığı açıklama Türk tarafının verdiği cevaptır. Mustafa Kemal Paşa; Musul'un anavatanın bir parçası olduğunu kimseye armağan edilecek bir yer olmadığını söylemiştir. Ayrıca bu konunun Milletler Cemiyeti'ni alakadar etmediğini de sözlerine ekleyerek [858] dışarıdan yapılmak istenen bir müdahaleye karşı da tavrını ortaya koymuştur. Musul meselesinin de etkisiyle Türkiye, Lozan görüşmelerinde teklif edilen antlaşma metnini bağımsızlığımızı yok etmeye çalıştığı için kabul etmemiştir. Türkiye Musul meselesinin kısa sürede çözülmesi, ekonomik ve idari konuların millet ve memleketin faydasına uygun şekle getirilmesi için çalışılması kararı almıştır[859]. İngiltere'yi en fazla zorlayan konulardan biri olan Musul sorunu böylece Birinci Lozan Konferansı'nda çözülememiştir. İngiltere Suriye İtilafnamesi'yle Fransızlardan binbir siyasi entrika çevirerek aldığı Musul'u Türkiye'ye vermemek için her türlü yolu denemiştir.

4.4. Sınırlar Dışında En çok Tartışılan Konular

4.4.1. Azınlıklar

Bu konu Konferans'ın en hararetli tartışmalarını içermiştir. Öncelikle Anadolu'da yaşayan Rumlar, Patrikhane ve başından beri zorla kurulmaya çalışılan Ermenistan devleti de en önemli başlıklardı.

Müttefik maşası olan azınlıklar meselesi 1 Aralık'ta 1922'de savaş esirlerinin geri verilmesi gibi alakasız bir konu ile gündeme gelmiştir. Lord Curzon toplantıyı açtıktan sonra esir değişiminden önce Türk ve Yunan makamlarının nüfus mübadelesini görüşmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu durumun gündeme gelmesi ile bir şaşkınlık yaşayan İsmet Paşa duruma çabuk uyum sağlamış ve bu konu hakkında bilgi veren Dr. Nanse'in raporunu dikkate almıştır. Yapılan görüşmelerle bu konu hem Yunanistan hem de Türkiye'nin isteği üzerine alt komisyona havale edilmiştir[860]. Alınan karara Yunan ve Türk tarafı razı olmuştur. Buna göre Batı Trakya'daki Türkler ve İstanbul'daki Rumlar haricinde Anadolu'daki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslüman

[857] Serdar Sakin, "Mustafa Kemal Atatürk' e Göre Musul Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 3, S. 6, Ankara, Güz/2007, s. 126.
[858] Cemal Kemal, *Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi*, s. 676.
[859] BCA. , Fon Kodu: 030/ 10, Kutu No: 54, Dosya No:357, Belge No: 2.
[860] Taner Baytok, *a.g.e.*, s. 242-243.

Türkler karşılıklı yer değiştireceklerdir. Bu değişim zorunlu olmakla birlikte mübadeleye tabi tutulmuş hiç kimse devletin izni olmadan geri dönmeyecektir[861]. Bunun dışında Türkiye Devleti'nin hududlarında yaşayan tüm azınlıklar Türkiye Devleti'nin vatandaşı olarak hukuk karşısında birbirlerine denk olacaklardır[862]. Ancak Müttefikler azınlıkların askerlikten muaf olması konusunda ısrar etmişlerdi. Eğer askerliğe alınırlarsa da geri hizmette görevlendirilmesi gündeme gelmişti. Ancak Türk delegelerinden Rıza Nur Bey bu teklifi reddetmiştir[863].

13 Aralık'ta azınlık komisyonunda konuşan İsmet Paşa Türkiye'nin azınlıkların askerlik yapmamasını kabul edemeyeceğini ve genel bir af için inceleme yapılabileceğini söylemiştir. Bununla birlikte Tükiye'de yaşayan azınlıkların asayişi için bağımsız hareket edecek bir teşkilatın kurulmasının Türkiye tarafından kabul edileceğini de belirtmiştir. Ancak bu konuşma Lord Curzon'un hiç hoşuna gitmemiştir. 14 Aralık'ta İsmet Paşa Lord Curzon'un hoşuna gitmeyecek bir açıklama daha yapmıştır. Türkiye genel affı kabul edecek, Avrupa'nın azınlıklarla ilgili imzaladıkları antlaşmaları tanıyarak azınlık haklarını düzenleyecekti[864]. Ancak bu söylemlerde genel affın içine Türkiye'den bir nevi kaçarak gitmiş olanlar girmeyecekti[865]. İsmet Paşa bunu söyleyerek azınlıklara, Avrupa'nın kanunları çerçevesinde Avrupa'daki azınlıklara tanınan haklar kadar özgürlük verileceğini belirtmiştir. Aksi takdirde Türk bağımsızlığına veya Türkiye'nin hukukuna zarar verecek haklar kabul edilemezdi[866].

Azınlıklar konusu görüşülürken İsmet Paşa'nın bağımsızlığımıza ters düşecek azınlıkların Milletler Cemiyeti'nce yönetilmesi ve korunması konusunu kabul etmemekte direnmesi üzerine Lord Curzon; "Biz Cemiyet-i Akvam'ın müdahelesinden korkmuyoruz, çünkü ellerimiz temizdir, demiş İsmet Paşa da buna karşılık Cemiyet-i Akvam'a girmeyi reddetmiyoruz, sulhtan sonra gireceğiz bizim ellerimiz bilhassa temizdir, biz hiçbir memlekete tecavüz etmedik, istila ve tahrip eylemedik"[867] demiştir. 9 Ocak'ta azınlıklarla ilgili son oturum yapılmıştır. Buna göre uzlaşılan konular arasında "himaye edilecek kişilerin tayini, bunlara medeni ve siyasi sahada Müslümanlarla eşitlik temini, azınlıklara hayatın her sahasında dillerini kullanma, din

[861] İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları,* C. I, Ankara, 1983, s. 177.
[862] Kemal Melek, *a.g.e.,* s. 146.
[863] Rıza Nur, *a.g.e.,* s. 108.
[864] Mustafa Budak, *a.g.e.,* s. 350.
[865] Fahir Armaoğlu, "Lozan Konferansı ve Amerika", *Belleten,* C. LV, S. 213, Ankara, Ağustos 1991, s. 518.
[866] M. Cemil Bilsel, *Lozan*, İstanbul, 1933, s. 276.
[867] İsmet İnönü, *a.g.e.,* s. 123-124.

ve matbuat serbestliği, vakıfların dini ve içtimai, hayır ve eğitim kurumlarının sağlanması" vardı. Anlaşmaya varılamayan konular ise affın genişetilmesi ve gayrimüslimlerin askerlikten muaf tutulmasıydı[868].

Patrikhane meselesi gündeme geldiğinde Lord Curzon Patrikhane'nin İstanbul'da kalması konusunda tüm Müttefiklerin ısrarcı olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte İstanbul'un yüzyılardır Patrikhane'nin merkezi olduğu bir gerçektir. Zira Fatih Sultan Mehmet ayrıcalıklar vererek Patrikhane'yi İstanbul'da tutmuş ve bu şimdiye değin böyle devam etmiştir. Bunun karşılığında da Patrik devletine bağlı bir yetkili olarak varlığını sürdürmüştür. O halde Patrikliğin siyaset ve yönetimle ilgili yetkileri kaldırılarak sadece bir dini kurum olduğu kabul edilerek İstanbul'da bırakılabilirdi.[869] Türkiye Patrikhane'nin İstanbul'da kesin olarak kalmasına dair biz söz vermedi. Eğer Patrikhane İstanbul'da kalırsa artık Patrikhane'nin evrensel bir temsil etme özelliği olmayacak Patrik bir papaz yetkisine sahip olacaktı[870]. İsmet Paşa bu konu ile ilgili son sözünü söylemişti; "Türkiye Patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı yalnız salt din alanına giren işlerle yetineceği konusunda Konferans önünde müttefik temsilci heyetlerinin ve Yunan temsilci heyetinin yapmış olduğu konuşmaları ve verdikleri garantileri senet saymaktadır" [871]. Türkiye Patrikhane'nin İstanbul'dan çıkarılması konusunda bir anlamda Müttefiklerle ortak bir yol bulmuştur.

4.4.2. Lozan'a Kadar Gelen Ermeni Yurdu Tartışmaları

Müttefiklerin özellikle üzerinde durdukları bir diğer konu da her konferansta Türkiye'nin karşısına çıkan Ermeni devleti meselesiydi. İşin enteresan tarafı baştan beri Ermeni devletinin yönetimini üstlenmeyi reddeden Amerika'da Lozan'da Türkiye'ye Ermeni devleti için baskı yapan devletlerarasındaydı.

Sevr Antlaşması'nın gerçekleşmesini hayal eden "Müttehit Ermeni Heyeti isteklerini Lozan Konferansı'na bir muhtıra ile bildirmişlerdi. Bu muhtıraya göre;

1. Genel harp esnasında Ermeniler açık olarak müttefiklere karşı vazifelerini ifa etmişler ve bunlar tarafından iyi muharip ve müttefik millet olarak tanınmışlardır.

---

[868] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 281.
[869] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 295-296.
[870] Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 255.
[871] Fahir Armaoğlu, "Lozan Konferansı ve Amerika", s. 524.

2. Bu harp, Ermenilerden nisbet kabul etmeyecek derecede kurbanlar almıştır. Türkiye Ermenistanı'nın 2.250.000 Ermenisi'nden 1.250.000'i katledilmiştir. 700.000'i Kafkasya'ya, İran'a, Suriye'ye, Yunanistan'a, Balkan Devletleri memleketlerine ve diğer yerlere hicret etmişlerdir halihazırda Türkiye Ermenistan'ında köylerde ancak 130.000, İstanbul'da 150.000 Ermeni vardır. Bunlar da daima hicrete hazırdırlar.

3. Menşei çok eski olan Ermeni meselesi 1878 tarihinde Berlin Kongresi ile doğmuş ve beynelmilel bir mahiyet iktisap etmiş nazik meselelerden biridir. Bu meselenin kesin ve nihai olarak halli, Ortadoğu barışı üzerinde etkili olacaktır.

4. Devletler, aleni olarak, Türkiye Ermenistanı'nın istiklalini ilan etmişlerdir. Bu mesele Milletler ittifakı nizamnamesine ve bütün sulh muahedelerine girmiş bulunuyor.

5. Başlıca noktaları esasen Milletler Cemiyeti'nin birinci ve ikinci toplantılarında müzakere edilerek reye konmuş ve Milli Ocağın (Ermeni Yurdu) kurulması oybirliği ile kabul edilmiştir"[872].

12 Aralık 1922 oturumunda Türkiye'de yaşayan halkları Rumlar, Yahudiler, Nasturiler, Asuriler, Keldaniler diye ayrıntılarıyla sıralayan Lord Curzon sözü Ermenilere getirmeyi başarmıştır. Açık açık Ermenilere Türkiye topraklarında ya kuzeydoğuda ya da Çukurova'nın güneydoğusunda bir devlet kurulması gerektiğini anlatmıştır[873]. Türkiye'nin her konferansta karşısına çıkan Ermeni yurdu meselesi bu kez de Lozan'a taşınmıştır. Lord Curzon'u destekleyen bir diğer konuşmayı da Türkiye ile Amerika'yı karşı karşıya getirecek olan Amerikan temsilcisi Child yapmış Ermenilere Müttefiklerin defalarca bir devlet kurulacağına dair söz verdiklerini bu yüzden de bu sözün tutulmasının doğru olduğunu söylemiştir[874]. Oyuna bir anda Amerika da girmiş ve Lozan'da Türkiye iki ateş arasında kalmıştır. 31 Aralık'ta Amerika delegesi tekrar söz almış ve insanlık için Türkiye'de Ermenilere yurt verilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu savunmaya tarihi bir cevap veren Rıza Nur; " Mademki Amerikalılar, insaniyet için Ermenilerin rahatlarını istiyorlar ve kendileri de insaniyete hizmet gayretindeler. Bu halde onlara Amerika'da yurt versinler. Çünkü Türkiye'de konfor yoktur," demişti. Tabiki Ermenilerin tamamen desteklenen Ermeni yurdu

[872] Süleyman Beyoğlu, *a.g.m.,* s. 131.
[873] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 272.
[874] Fahir Armaoğlu, "Lozan Konferansı ve Amerika", s. 516-517.

istekleri bu cevapla çözülemezdi. Bu arada Ermeni Heyeti'nden Noradukyan ve Paşalyan birebir İsmet Paşa ile görüşmüş "Nerede olursa olsun, Ermeni yurdu olarak bize bir yer verin, biz orada toplanıp yaşayalım" demişlerdi. İsmet Paşa bu isteğin mümkün olmayacağını böyle bir isteğin daha önce duyulmamış birşey olduğunu söylemiştir[875]. Lord Curzon ise sanki normal ya da basit bir şey istiyormuş gibi "Koca bir memlekette, Ermeniler için bir parça yok mu" [876] diyerek İsmet Paşa'dan adeta dilenci ağzıyla Ermeni yurdu istemiştir.

Lord Curzon azınlıkları kastederek; Dünyanın gözü bu konuda eğer bu konuda Türkiye işi yokuşa sürer ve Konferans dağılırsa bu Türk Heyeti yüzünden olacaktır. Bu durumda Türk Heyeti kendini dünya kamuoyuna hangi gerekçelerle savunacak buna neden sebep olduğunu nasıl izah edecektir, demiştir. Lord Curzon Türk Heyeti'ni yine Konferans'ın dağılması tehlikesiyle tehdit etmiştir. Türk Heyeti bu tehdite boyun eğmeyerek, eğer Ermeni devleti için Konferans dağılacaksa Türkiye'nin bunu göze alacağını belirtmiştir[877].

İsmet Paşa Konferans'ta bu konuyla ilgili şunları söylemiştir; "Türk Milleti azınlıklara medeni âlemin kabul ettiği hakları tanır fakat kendi istiklalini kayıd altına koyacak hiçbir yeni teklifi kabul edemez azınlıkları kurtarmanın en iyi yolu onları hariçte lekeleyecek münasebetlere tahrik etmemek bu münasebetlerden korumaktır. Bunlar hariçten gelecek bir şefkata dayanmamalıdırlar. O zaman hepsi sulhden sonra Türk vatandaşları arasında yaşarlar. Ermeni meselesini maişet vasıtası veya silah diye alarak hariçte çalışan komiteler ortadan kalkarsa iki tarafta yaralarını sararlar. Türkiye'de kalmak isteyen Ermeniler Türk vatandaşlarıyla kardeşçe yaşayabilirler. Ancak Türk toprakları herhangi bir Ermeni yurdu için ne şark vilayetlerinde, ne Kilikya'da, anavatandan ayrılması mümkün yer yoktur. Zaten Türkiye bugün mevcut müstakil Ermeni Cumhuriyeti'yle muahedeler akd etmiştir. Diğer bir Ermenistan'ın vücut bulabileceğini Türkiye hayalinden bile geçirmez. İsmet Paşa bu konuşmasıyla açıkça, Türkiye'de kalmak isteyen Ermenilerin Türk yurttaşlarıyla kardeşçe yaşamaya devam edeceklerini, Türkiye'nin ne doğuda ne de Kilikya'da bir karış toprağının Ermenilere verilemeyeceğini bununla birlikte, Ermenilerin Anadolu'daki nüfuslarının hiçbir zaman Curzon'un söylediği gibi 3.000.000 olmadığını, İngiliz kaynaklarını da

[875] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 116.
[876] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 123.
[877] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 278.

kullanarak Ermenilerin 1.500.000'den fazla olamayacağını ve Dünya Savaşı sırasında 2.500.000 Müslümanın savaşın kurbanı olduğunu vurgulamıştır"[878].

4.4.3. Kapitülasyonlar

Lozan Konferansı'nın en tartışmalı konularından biri kapitülasyonlardı. Çünkü diğer konularda bir veya birkaç devletin çıkarları söz konusuysa da bu konu hepsinin ortak çıkarıydı. Öyleki dört yüz yıldır Avrupalılar bu ayrıcalıkların keyfini çıkarmıştı. Şimdi Lozan'da yapmaları gereken tek bilek olup bu çıkarlarının devamı için mücadele etmekti[879]. Kapitülasyonlar sayesinde Avrupalılara geniş ayrıcalıklar verilmişti. Bu Doğu ile Batı'nın kurduğu alakada en önemli öğeydi[880]. 2 Aralık'ta başlayan görüşmelerde komisyon başkanı Garroni kapitülasyonların devam edeceğini farklı sözlerle ifade etmiş bazı değişiklikler yapılması gerektiğini de sözlerine eklemiştir[881].

İsmet Paşa asker olmasının ve diplomasi diline çok fazla uyum sağlayamamasının kapitülasyon konuların da kendisini zora soktuğunu ifade etmiştir[882]. Ancak Garroni'ye gereken cevabı vermiştir. İsmet Paşa Türkiye'nin bağımsızlığına ters düşen adı değişse de özü değişmeyen bu kapitülasyonların kesinlikle Türk Heyeti tarafından kabul edilmeyeceğini ifade etmiştir. Bu cevap Lord Curzon'un arkasına aldığı Müttefikler ve Amerika tarafından hiç hoş karşılanmamıştır. Zira Lord Curzon'a göre kapitülasyonlar karşılıklı antlaşmalarla verilmişti yerine buna benzer bir model koymadan kapitülasyonlar kaldırılmazdı[883]. Yani Avrupa şeklini değiştirip Türkiye'yi sömürmeye devam etmek istemiştir. Bu meseleden vazgeçmek demek Müttefiklerin tamamen elleri boş dönmesi demekti. Her ne kadar Türk milleti savaşı kazanmış da olsa kapitülasyonları kaldırmak istemeleri Müttefikler için fazlaydı.

Türklerin kararlılığı karşısında Müttefikler ekonomik alanda kapitülasyonların bazı maddelerini kaldırmayı kabul etmişlerdir. Ancak söz adli kapitülasyonlara gelince Müttefikler ciddi bir direnç göstererek kaldırılmasına karşı çıkmış en fazla beş yıl intikal döneminde kalınabileceğini ifade etmişlerdir[884]. Sonuç itibariyle bu görüşmelerden herhangi bir nihai karar elde edilememiştir.

---

[878] Süleyman Beyoğlu, *a.g.m.*, s. 132.
[879] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 25.
[880] Arnold Toynbee, *a.g.e.*, s. 29.
[881] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s. 321.
[882] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 125.
[883] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C.II, s. 321.
[884] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 126.

4.4.4. Diğer Konular

Bu konuların başında Duyun-u Umumiye ve Osmanlı borçları gelmiştir. Türkiye Osmanlı borçlarının sadece Anadolu toprakları için alınanları ödemek istemiştir. Ayrıca Osmanlı'dan ayrılan topraklar kendi borçlarını kendileri ödemeli Duyun-u Umumiye buna göre yeniden düzenlenmeliydi. Müttefikler ise tüm borçları Türkiye'nin ödemesini istemiştir. Türkiye ayrıca savaştan önce parası ödenmiş ancak Osmanlı'ya verilmemiş gemilerin parasını da İngiltere'den istemiş ancak olumsuz yanıt almıştır. Tazminat konusu Türkiye ve Yunanistan arasındaydı ancak Müttefikler Yunanistan'a tazminat ödetmemek için her iki tarafın da tazminat ödemesinin gereksiz olduğunu iddia etmişlerdir. Askeri kararlarda ise havada, karada ve denizde herhangi bir ordu kısıtlaması olmayacaktı ancak İstanbul'da ve Trakya'da askeri güç bir kolordudan ibaret olmakla birlikte İstanbul'un batı yakasında sadece Jandarma gücü olacaktı[885].

4.5. Görüşmelerin Kesilmesi

Kapitülasyonlardan vazgeçmemek konusunda ısrar eden Müttefikler neredeyse tek ses olmuşlardı. Aslında birçok komisyonda işler Müttefiklerin istediği gibi gitmemişti. Bunun en önemli nedeni Müttefiklerin her önerisinin Sevr kokmasıydı. Müttefikler sanki Milli Mücadele kazanılmamış gibi davranmışlardı. Göz boyamak için küçük tavizler vermiş her seferinde çıkmaza girdiklerinde Lord Curzon Türk Heyeti'ni Konferans'ı dağıtmakla tehdit etmişti. Ancak Türk Heyeti'nin geri adım atmaması ve gerekirse savaşa devam ederiz tavrı Müttefiklerin daha çok hırslanmasına sebep olmuştu. Onlara göre Hasta Adam Yunan ordusunu yense bile bu kadar cesur isteklerde bulunma cüretini gösteremezdi. Zira Lord Curzon Türk Heyeti'ni sadece savaşla değil borç para vermemekle dahi tehdit etmiştir.

31 Ocak 1923'te Lord Curzon bir konuşma daha yapmıştır. Bu konuşmasında iki buçuk aydan fazla devam eden görüşmeler sonucunda bir barış antlaşması taslağı oluşturduklarını ve şimdi tüm devletleri bu antlaşmayı imzalamak için beklediğini söylemiştir[886]. 4 Şubat'ta yapılan oturuma kadar taslak incelenmiştir. Lord Curzon'un bahsettiği taslakta Türk Heyeti ile konuşulan ve çözüme ulaştırılamayan konuların hepsi Müttefiklerin isteklerine göre düzenlenmişti. Başta kapitülasyonların devamı antlaşma

[885] Ali Fuat Cebesoy, *a.g.e.*, s. 256-257.
[886] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 237.

metnine konulmuştu ve şimdi aniden Türk Heyeti'ne antlaşmayı imzalayın denmişti[887]. Yani Lord Curzon neredeyse üç ay süren görüşmelerde elde edemediklerini bir oldu bittiye getirerek Türk Heyeti'ni bir psikolojik baskıya tabi tutarak elde etmek istemiştir.

Türk Heyeti'ne verilen antlaşma metni "150 sayfa, 160 madde ve 9 bağlı projeden oluşmaktaydı. İsmet Paşa'ya göre; …burada geçirdiğimiz iki buçuk ay, bütün o münakaşa ve müzakereler bir komedyadan ibaretmiş. Nihayet bize Konferans'tan daha evvel hazırlamış oldukları teklifleri dermeyan ediyorlar"[888].

İsmet Paşa Türk bağımsızlığını tanımayan bu antlaşmayı imzalamayı reddetmiştir[889]. Bu cevap üzerine 4 Şubat'ta Lord Curzon Lozan'ı terk ederek İngiltere'ye dönmüştür. Lord Curzon'un bu hareketiyle Lozan Konferansı'nın ilk safhası resmen sona ermiştir. 7 Şubat'ta Türk Heyeti Ankara'ya dönerken kabul edilmiş olan tek madde Türk-Yunan nüfus mübadelesiydi[890]. Lozan'dan dönen Türk Heyeti Ankara'da heyecanla beklenmişti. Türk Heyeti yaşananları mecliste izah etmiştir. Ancak mecliste Türk Heyeti'ne karşı eleştiriler pek de yapıcı değildi. Konferans'ın kesilmesinin ana nedenleri sınır konuları, Musul, kapitülasyonlar, azınlık hakları, ekonomik çıkarlar diye açıklanmıştır. Ancak mecliste bazı milletvekilleri bu açıklamalara rağmen müzakerelerin kesintiye uğramasının sorumlusunun Türk Heyeti yani İsmet Paşa olduğu iddiasında bulunmuştur[891].

Ancak tüm milletvekilleri aynı görüşte değildi. Bazı milletvekilleri yaşananlardan Müttefiklerin sorumlu olduğuna inanıyor, Misak-ı Milli'yi kabul ettirmek için savaşmak gerekiyorsa savaşmanın gerektiğini söylemişlerdi. Meclis'in konuyu değerlendirmesi şu şekilde olmuştu; "24 Şubat ile 6 Mart arasında yapılan gizli oturumlarda müzakereler değerlendirilmiş ve tartışmalar yaşanmıştı. Mebuslar yaşanan işgal, felaket ve mahrumiyetlere karşı memleketin fedakârca göğüs gerdiğini, şimdi bütün bu sıkıntıların karşılığını almak ve hak ettiği barış antlaşmasına ulaşmak istediğini söylemekteydiler. Mustafa Kemal Paşa, 6 Mart 1923'de yapılan üçüncü celsede yaptığı konuşmada eğer İtilaf Devletleri bize projeyi kabul ettirmekte musir olurlarsa o halde milletimiz için hükümet ve meclisimiz için harb şekli zaruretinde tecelli etmiş olur… Binaenaleyh bu projeyi suret-i katiyede reddetmemiz zaruridir"

[887] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 133.
[888] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 304.
[889] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 252.
[890] Ahmet Hür, *a.g.e.*, s. 70.
[891] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 142-143.

demiştir[892]. Ancak yeniden savaşı göze almak hem Türk tarafı hem de Müttefikler için oldukça güçtü. Türk tarafı tüm gücünü ve Anadolu'nun tüm imkanlarını kullanarak bir var olma mücadelesi vermiştir. Zira Anadolu insanı canından ve malından son noktaya kadar fedakârlık yaparak işi bu noktaya taşıyabilmiştir. Müttefikler açısından da durum pek parlak değildi. Zaten yapacakları bişey kalmış olsa Anadolu'yu sırasıyla boşaltmayı değil savaşmaya devam etmeyi tercih ederlerdi.

Meclis'te yaşanan çetin münakaşalar ve görüş alış verişi ortaya bir sonuç koymuştu. Küsüp geri çekilmek yerine mücadele için Müttefikler tekrar sahaya çağırılmalıydı. BMM Lozan'da karara varılan ve sonuca ulaşmayan maddeleri belirlemiş ve bir sulh örneği hazırlamıştı. Hazırlanan bu metin 8 Mart 1923'de nota şeklinde Müttefiklere sunulmuştur. Trakya sınırı Meriç'in ortasından geçecekti. Karağaç Türkiye sınırlarında olacaktı. Merkep adaları ve Kastellorizi adaları askerden arındırmak şartına bağlı kalınarak Türkiye'nin olacaktır[893]. Bu metinde sonuca ulaşmamış en önemli madde Musul konusuydu. Ancak Türkiye bu konuda da açık kapı bırakmış, bu konunun barış antlaşmasından bir yıl sonra halledilmemesi halinde Cemiyet-i Akvam'a havale edilmesini kabul etmiştir. Azınlıklar konusunda büyük ölçüde uzlaşmışlardır. Anlaşılamayan en önemli mesele kapitülasyonlardı. Osmanlı borçlarının nasıl ödeneceği de bir kez daha konuşulması gereken konular içerisine alınmıştır. Türk notasına cevap 28 Mart'ta verilmiş ve yeniden Lozan'da 28 Nisan 1923'de toplanılması kararlaştırılmıştır[894]. Ancak Lozan'a gitmeden önce iç politikada önemli bir karar alınmıştı. Mustafa Kemal Paşa Lozan müzakerelerinin kesilmesinin ardından mecliste saldırgan ve millete zarar verecek tavırlar olduğuna kanaat getirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın; "Meclisin artık bu görevleri yerine getirme yeteneği kalmadığını, belirterek, ispat ederek, meclisten seçimlerin yenilenmesi kararının verilmesini istemek gerektiğini bildirdim"[895] sözü Lozan'ın iç siyasete en önemli etkisi olmuştur.

[892] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 306.
[893] Edip Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 143.
[894] İsmet İnönü, *a.g.e.*, s. 153-155.
[895] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 521-522.

4.6. Paylaşım Tasarılarında Yolun Sonu; Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanması

Karşılıklı olarak gerçekleşen bu yakınlaşma ve sert politikadan geri adımdan sonra Türk Heyeti İsmet Paşa başkanlığında başka isimlerin de ekibe eklenmesi ile tekrar Lozan'a hareket etmiştir[896]. Türk Heyeti'nin baş müzakarecisi değişmemişti fakat Müttefiklerde isimler büyük oranda değişmişti. İngiltere temsilci olarak Lord Curzon'u değil İstanbul Büyükelçisi Horace Rumbold'u, Fransa İstanbul Yüksek Komiseri Generel Pelle'yi, İtalya ise Marki Garroni yerine Montagna'yı temsilci olarak göndermişti. Bu isimler Türkiye'yi ve Türk halkını tanıyan daha ılımlı politikalar takip edecek politikacılardı. Bu isimlerin Lozan'a gönderilmesi Müttefiklerin de sulhun artık gerçekleşmesini istedikleri şeklinde yorumlanabilirdi[897]. Yunanistan'ı temsilen ise değişmez isim Venizelos Lozan'daydı.[898] Lozan Konferansı'nın ikinci toplantısına Amerika'da dâhil olmuş temsilci olarak Child ve Grew katılmıştı[899].

Konferans'ın ikinci kısımında "Amerikan Heyeti'nin daha aktif olacağı delege Joseph Grew'in sözlerinden anlaşılmaktaydı. Amerikan delegesi, ABD'nin Türkiye ile savaş halinde olmadığını fakat ABD'yi ilgilendiren birçok meselede yetkili olarak söz söyleyeceklerini beyan etmekteydi. ABD'nin etkinliği artırma çabalarının nedeni olarak Chester Projesi akla gelmekteydi. 1914 yılına ait meselenin Fransızları ve ABD'yi karşı karşıya getireceği hatta bu konuda ısrar edilirse Fransa'ya karşı ABD'nin Türk Heyeti'nin yanında hiç de ihmal edilemeyecek bir kuvvet olabileceği düşünülmekteydi. İngiltere'yi temsil eden Rumbold'un konuşmalarından Curzon'a göre daha mutedil olacağı, ikinci dönemde Fransa'ya ekonomik ve mali meselelerde sınırlı bir şekilde yardım edeceği ve savaştan kaçınacağı tahmin edilmekteydi".[900]

İşte bu şartlar çerçevesinde her iki tarafın da barış için daha kararlı olduğu bir Lozan Konferansı 23 Nisan 1923'te tekrar başlamıştır[901]. İkinci Konferans'ta da pratik çalışmak adına üç ayrı komisyon kurulmuştur. Birinci komisyon arazi meselesi ve siyasi hükümler hakkında çalışacak, başkanı ise Horace Rumbold yani İngiltere olacaktır. İkinci komisyonun başkanlığı Fransız Pelle'de olacak bu komisyon maliye konuları hakkında karar verecektir. Üçüncü komisyon ise İtalya'nın temsilcisi Montagna olacaktı

[896] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 307.
[897] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 280.
[898] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C.II, s. 342.
[899] Fahir Armaoğlu, "Lozan Konferansı ve Amerika" , s. 526.
[900] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 308.
[901] Fahri Belen, *a.g.e.*, s. 534.

ve ekonomik konular görüşülecektir[902]. Komisyona başkanlık dağılımı tıpkı Birinci Konferans'taki gibiydi hiçbir komisyona Türk başkan atanmamıştır. Anlaşılan Müttefikler barış yaparken her zamanki gibi ipleri ellerinde tutmak istemiştir. Bu durum bile Müttefiklerin eğer zor durumda olmasalar Türkiye'yi eşit devlet statütüsünde saymaya niyetleri olmadığının kanıtıydı.

Konferans genel olarak yine Trakya sınırı ve bunu ilgilendiren adalar, savaş tazminatı, kapitülasyonlar, Osmanlı borçları üzerine tartışmalarla devam edecektir. Konuşulan ilk konulardan biri 24 Nisan'da konu olan Trakya sınırıydı. Buna Türk Heyeti sınır olarak Meriç Nehri'nin ortasından bir hudut isterken Müttefikler Türk sınır isteği olan Talveg Hattı yerine Meriç'in sol sahilinden itibaren bir sınır belirlemek istemiştir. Bunun üzerine beklenen olmuş ve tartışmalar başlamıştır[903]. Müttefikler Meis Adası'nın İtalya'ya verilmesi şartıyla bu sınırın kabul edileceğini ifade etmişlerdir[904]. Oysa İsmet Paşa hem Meis Adası'nı hem de Adakale'nin Türk sınırlarında kalması için ısrarcı olmuştur. Yapılan tartışmalar bir sonuca varmadığından görüşmeler ertelenmiştir[905]. 1 Mayıs'ta İsmet Paşa'nın gönderdiği telgrafta Meis Adası'nın İtalyanlara verilmesi konusunda Fransa, Amerika ve İtalya'nın ısrarcı olduğu ve bu adanın askerden arındırılacağı dair söz verdikleri anlaşılmamaktadır[906]. Mayıs ayının sonlarında bu tartışma son bulmuş Türkiye'nin çizdiği sınır kabul edilmiş ve Tavşan Adaları'nın Türkiye'ye dâhil olması karşılığında Meis Adası ve Adakale'nin Türk hâkimiyetinden çıktığı kabul edilmiştir[907]. Bundan başka bir diğer önemli husus İstanbul ve Çanakkale'nin boşaltılması meselesiydi. Birinci komisyon başkanı Rumbold barış antlaşması imzalamadan önce Anadolu topraklarının boşaltılacağını belirtmiştir[908]. Bu cevap üzerine İsmet Paşa bu durumun Türkiye için vazgeçilmez bir konu olduğunu belirtmiş ve boşaltma ile ilgili net bir tarih istemiştir[909].

Önemli bir tartışma da halledilmiş olan Suriye sınırı ve Ankara Antlaşması'yla ilgili olmuştur. Türkiye Ankara Antlaşması'nda var olan Hatay'ın kazanımlarıyla ilgili maddelerden dolayı Ankara Antlaşması'nın Lozan'a eklenmesini istemiştir. Ancak

---

[902] Mustafa Budak, *a.g.e.*, s. 446.
[903] Rıza Nur, Joseph C. Grew, Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası, Hazırlayan ve Çeviren: Nurer Uğurlu, İstanbul, 2007, s. 391.
[904] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C.II, s. 343.
[905] İsmet İnönü, *a.g.e.II.* , s. 21.
[906] Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları II*, Ankara, 1994, s. 255.
[907] Salahi Sonyel, *a.g.e.*, C. II, s. 343.
[908] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 293.
[909] Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler*, T. II, C. I, K. I, Ankara, 1972, s. 7.

Fransa onun ayrı bir antlaşma olarak kalması konusunda ısrar etmişse de Türkiye bu konuda geri adım atmamıştır[910]. Türkiye'nin bu tavrı karşısında General Pelle Ankara Antlaşması'nın "mahalli bir antlaşma olduğunu, bu antlaşmanın sekiz devlet tarafından teyit edilmesinin antlaşmanın mahiyetini değiştireceğini," söylemiştir[911]. Türkiye'nin bu konu da kararlı olması Fransa'yı rahatsız etmiştir. Bu sebeple İngiltere'yi tartışmanın içine çekmek amacıyla iki olay arasında bağlantı kuran General Pelle, Irak sınırının yani Musul'un da Lozan'da görüşülmesi gerektiğini bu konuyu sadece İngiltere-Türkiye arasında görüşmek istemekle Türkiye'nin benzer bir olayda farklı tavırlar sergilediğini ifade etmiştir[912].

Henüz sırada Osmanlı borçları ve kapitülasyonlar vardı. Oysa Birinci Konferans'ta kapitülasyonların kesinlikle kaldırılacağı talebi Türk Heyeti tarafından kesin bir dille anlatılmıştır. Ama söz dönüp dolaşıp yine kapitülasyonlara gelmiştir. Türk Heyeti'nin geri adım atmamasıyla Montagna förmülü denilen bir çözüm üretilmişti. Buna göre maliye ve ticaretle ilgili olan kapitülasyonlar kaldırılacaktı. Ancak iş adli kapitülasyonlara gelince işler yine karışmıştır. Çünkü Müttefikler özellikle bu ayrıcalıklardan vazgeçmek istememiştir[913]. Osmanlı borçları ile ilgili ise Türkiye Anadolu toprakları için alınan borçları zaten kabul etmiştir. Ancak bu kez de özellikle Fransa ile borçların ne şekilde ödeneceği tartışması başlamıştır. Türk Heyeti parayla borçları ödemeyi kabul ederken Fransızlar faizlerin altınla ödenmesi konusunda ısrar etmişlerdir[914].

Bunun yanı sıra Türkiye ve Yunanistan arasında önemli ve henüz çözülememiş bir konu vardı. Bu konu savaş tazminatı meselesiydi. 23 Mayıs'ta Ankara'dan Lozan'a giden telgrafta İsmet Paşa'ya "Karaağaç'a mukabil tamirat bedelinden sarfı nazar edemeyiz." uyarısı yapılmıştır[915]. İsmet Paşa ve Venizelos arasında yapılan müzakereler sonucu işin yokuşa sürüldüğünü iki taraf da görmüş Yunanistan Karağaç'ı Türkiye'ye vermeyi kabul etmiştir[916]. Bu haber İstanbul gazetelerinden halka İkdam Gazetesi tarafından duyurulmuştur. Gazete haberi Bulgar temsilcisi Mösyö İskenceyef İsmet Paşa'yı ziyaret etmiş, Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesini Bulgar Hükümeti'nin kabul

[910] İsmet İnönü, *a.g.e.II.*, s. 20-21.
[911] Yılmaz Altuğ, "Lozan Sınırlar Sorunu*"*, s. 44.
[912] Seha L. Meray, *a.g.e.*, s. 9.
[913] Rıza Nur-Joseph C. Grew, *a.g.e.*, s. 416-418.
[914] Fatih Tuğluoğlu, *a.g.m.*, s. 310.
[915] Bilal Şimşir, *a.g.e.*, s. 338.
[916] Ali Naci Karacan, *a.g.e.*, s. 402.

ettiğini dile getirmiştir, şeklindeydi. Görüşmelerin Nisan ayından beri devam etmesi elbette kamuoyunda merak uyandırmıştır. Ayrıca halk arasında müzakerelerin yeniden kesileceği endişesi de mevcuttu. İkdam Gazetesi 14 Haziran'da Lozan'da durumun değişmediğini bir haftadan beri hiçbir önemli neticeye varılamadığını yazmıştır[917]. (Bkz. Ek-6) Ancak korkulan olmamış her iki taraf da yeniden savaşı göze alamayarak harbi sonlandıracak metni 24 Temmuz 1924'te imzalamıştır[918]. Lozan Antlaşması'nın imzalanması ile bir dönem kapanmış ve yok edilmek istenen Türk halkı kazandığı savaşın semeresini barış yoluyla almıştır. Türk milletinin 1912 Balkan Savaşları'ndan itibaren başlayan mücadele dönemi artık sona ermiştir. Bugün zafer mi yoksa hezimet mi tartışmaları arasında kalan, Lozan'ı masa başında diplomatik yolların her türlüsünü bilen ve birçok devletin güç birliği karşısında Türkiye'nin tek başına verdiği bir var olma mücadelesi olarak görmek gerekir. Bu antlaşma Şark meselesi olarak görülen Türklerin küllerinden yeniden doğduğunu kabul eden Avrupa'nın imzaladığı bir senet ve Sevr'e verilen bir cevaptır.

4.7. Lozan Antlaşması'nın İçeriği ve Maddeleri

Lozan Barış Antlaşması'nda; "18 adet belge imzalanmıştır. Bunlardan başka, imzalanan antlaşmaların çeşitli hükümlerine ilişkin olarak tarafların birbirlerine verdikleri ve yaptıkları tek taraflı açıklamalar da Lozan düzenlemelerinin bir parçasıdır. Antlaşma 5 Bölüm 143 maddeden oluşmaktadır.

Birinci Bölüm: Sınırlar, işgal edilen yerlerin boşaltılması, uyrukluk, azınlıklar konularını içeren siyasal hükümlerin bulunduğu kısımdır.

İkinci Bölüm: Osmanlı borçlarının ödenmesi ve bölüşülmesine ilişkin kararların olduğu kısımdır.

Üçüncü Bölüm: Savaş nedeniyle ortaya çıkan gerçek ve tüzel kişilerle devletlerin ekonomik ve mali sorunlarının çözümüne ilişkin kısımdır.

Dördüncü Bölüm: Ulaşım yolları, haberleşme ve sağlık sorunlarıyla ilgilidir.

Beşinci Bölüm: Savaş tutsaklarının durumu, mezarlıklara ilişkin konular ve genel hükümler içeren kısımdır"[919].

---

[917] BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu Kodu: 218, Dosya No: 473, Belge No:20.
[918] Çağrı Erhan, "Lozan'ın Genel Çerçevesi", TTK, *80. Yılında 2003 Penceresinden Lozan Sempozyum Bildirileri* /, (6 Ekim 2003-Ankara), Ankara, 2005, s. 12.
[919] Çağrı Erhan, *a.g.m.*, s. 14.

4.7.1. Sınırlar

Suriye sınırı, Sykes-Picot Antlaşması ile Suriye toprakları Fransa'nın payına düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından da paylaşım uygulanmıştır. Türkiye'nin itirazı Hatay konusundaydı. Zira bu konu Lozan'da tartışma konusu da olmuştu. Ankara Antlaşması'ndaki sınır İskenderun Fransa yani Suriye tarafında olacak sınır Payas'ın güneyinden geçecektir. Fransa'nın itirazı Ankara Antlaşması'nın Lozan'da onaylanmasına olsa da sınır bu antlaşma baz alınarak çizilmiştir[920]. Buna göre 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Türkiye-Fransa Ankara Antlaşması'na bağlı kalınarak sınır çizilmiştir[921]. Hatay'da özel bir yönetim kurulacaktır. Suriye'nin Fransız manda ve yönetiminde olduğu kabul edilmiştir. Anadolu Selçuklu hükümdarı Süleymanşah'a ait kabir Caber Kalesi'nde olduğu için Türk toprağı olarak kabul edilecek Türkiye tarafından korunacak ve Türk bayrağı dalgalanacaktır[922]. Bu sınır Türkiye'nin ertelediği bir mesele olmuştur. Zira Hatay'ın anavatana katılması daha sonra milli bir mesele adledilerek çözümlenmiştir. (Madde 3)

Irak sınırı tam olarak çözülemediği için bu konu ertelenmiştir[923]. Bu antlaşmanın içeriğinde Türkiye topraklarının boşaltılmasından dokuz ay geçtikten sonra İngiltere ve Türkiye'nin bu sorunu barışçıl yollarla çözeceği de yer almıştır[924]. Eğer bu sürede her iki taraf sorunu çözemezse Milletler Cemiyeti'nin verdiği karar kabul edilecektir. Sınırın belirlenmesi için geçen sürede her iki taraf da varılan kararı değiştirecek bir tedbir ya da hamlede bulunmayacaktır[925]. (Madde 3)

Doğu sınırı, Lozan'da sorun olmamıştır[926]. Bu sınır Gümrü, Kars ve Moskova Dostluk Antlaşmaları ile zaten çizilmiş, Lozan'da gündem olmamıştır. Zira Doğu Cephesi'nde Kazım Karabekir liderliğinde ordu tarışmasız bir zafer kazanmıştı. Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı tavrı bu sınır üzerinde hiçbir soru işareti bırakmamıştır. Batum'un Misak-ı Milli sınırlarında olması dışında bu sınırın herhangi bir handikapı yoktur. Batum kararı Türkiye'nin savaş şartlarında kabul etmek zorunda kaldığı bir meseleydi.

---

[920] Edip Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 147-148.
[921] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 541.
[922] Yaşar Akbıyık, "Zaferin Tescili Lozan Antlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ankara, 2014, s. 381.
[923] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, s. 137.
[924] Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, s. 163.
[925] Teoman Alparslan, *a.g.e.*, s. 291.
[926] Mustafa Kemal Atatürk, *a.g.e.*, s. 541.

Bulgaristan sınırı, "Rezve'nin denize döküldüğü yerden Türkiye'ye Bulgaristan'a ve Yunanistan'a ait üç sınırın Meriç üzerindeki birleşme noktasına kadar, Bulgaristan'ın bugünkü haliyle güney sınırı," olarak belirlenmiştir[927]. (Madde 2)

Yunanistan sınırı, Karağaç Türkiye'de kalacaktır. Meriç nehri ise doğal bir sınır olacaktır [928] . Türkiye bu sınırla ilgili istediğini elde edememiş ve Batı Trakya Yunanistan'a bırakılmıştır. Bununla birlikte Karağaç savaş tazminatı [929] olarak Türkiye'ye verilmiştir. (Bkz- Ek-7)

4.7.2. Ege Adaları ve Kıbrıs

Türkiye'nin bugün de gündeminde olan meselelerinden biri Ege adalarıdır. Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan kıta sahanlığı, küçük kayalıklar, karasuları sınırı gibi birçok tartışmanın temelinde bu sorun vardır. Lozan'a göre; "İmroz ve Bozcaada ile Tavşan Adaları, dışında kalan özellikle de Limni, Semendirek, Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya Adaları Yunan egemenliğine bırakılmıştır. Yunan ve Türk savaş uçakları bu adalar üzerinde uçmayacaktır. Ayrıca Yunanistan bu adalarda hiçbir deniz üssü veya istihkam kurmayacaktır.(Madde 12-13) Ayrıca Türkiye İtalya'nın işgali altında bulunan Astampalya, Rodos, Kalki, Skarpanto, Kazos, Piskopis, Misiros, Kalimnos, Leros, Patmos, Lipsos, Simi, Kos, ve Meis ve bunlara bağlı adacaklardaki tüm haklarından Türkiye İtalya lehine vazgeçer"[930]. Böylece Lozan Antlaşması'nın 15. maddesiyle de İtalya'nın hâkimiyetinde olan adalar ile Anadolu sahili arasındaki adacıkların tamamının İtalya'ya ait olduğu resmen kabul edilmiştir[931]. Bu konu ile ilgili son madde 16. madde'ydi. Buna göre; "Türkiye, iş bu antlaşmada belirtilen sınırlar dışında bulunan topraklar üzerindeki ya da bu topraklara ilişkin olarak, her türlü haklarıyla sıfatlarından ve egemenliği iş bu antlaşmada tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerindeki her türlü haklarından ve sıfatlarından vazgeçmiş olduğunu bildirir; bu toprakların ve adaların geleceği, ilgililerce düzenlenmiştir ya da düzenlenecektir." 16. madde, sadece 12. ve 15. maddeler ile yapılan düzenlemeleri tamamlayıcı mahiyette bir hüküm olup Türkiye'nin kendisine bırakıldığı teyit edilen adalar dışındaki tüm adalardan vazgeçtiği anlamını taşımamaktadır[932].

---

[927] Turgut Özbay, *Lozan'dan Sevr'e Türkiye*, Ankara, 2004, s. 497.
[928] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, s. 136.
[929] Hamza Eroğlu, *Türk Devrim Tarihi*, s. 163.
[930] E. Semih Yalçın, *a.g.e.*, s. 166-167.
[931] BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu no: 236, Dosya No: 597, Belge No: 8.
[932] Fuat İnce, *a.g.m.*, s. 124.

Kıbrıs ile ilgili olarak, madde 20 ve 21'e göre; "Türkiye 5 Kasım 1914 tarihinde İngiltere'nin Kıbrıs'ı ilhakını kabul eder. 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş olan Türk uyrukları, yerel yasanın belirlediği koşullara göre, İngiltere uyruğuna geçecek ve böylece Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, bu Türkler isterlerse, bu antlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içerisinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir. Bu durumda seçme haklarını kullandıkları günü izleyen on iki ay içinde Kıbrıs Adası'ndan ayrılmak zorunda kalacaklardır. İş bu antlaşmasının yürürlüğe konulduğu gün Kıbrıs Adası'nda yerleşmiş bulunup da, yerel yasanın belirlediği koşullara uyularak yapılan istem üzerine, o gün İngiltere uyruğunu edinmiş veya edinmek üzere bulunmuş olan Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir"[933]. Bu maddeler Türkiye'nin yaşadığı iki Kıbrıs harekatına neden olacaktır. Zira bu maddeler Yunanistan'ı Enosis hayaline yaklaştıracak maddelerdir. Ayrıca Kıbrıs sorunu Türkiye'nin karşısına Avrupa tarafından sürekli olarak şantaj malzemesi olarak çıkarılmaktadır. İngiltere'nin Türk uyrukluğuna dair koydurduğu madde oldukça dikkat çekicidir. Çünkü barış taslakları boyunca İngiltere bir toprak parçası üzerinde hak iddia ettiği zaman gerçeği yansıtmayan nüfus istatistikleri kullanmıştır. Kıbrıs'taki Türk nüfusu eritmek için ise bu madde oldukça önemlidir.

4.7.3. Mısır, Sudan ve Libya

Türkiye Lozan Antlaşması'nın 17. maddesi ile Mısır üzerindeki tüm haklarından 5 Kasım 1914 tarihinden itibaren vazgeçtiğini ve Mısır Hükümeti'ni tanıyacağını kabul etmiştir[934]. Aynı madde ile Türkiye Sudan üzerindeki tüm haklarından da feragat etmiştir[935]. Türkiye Libya üzerindeki tüm haklarından vazgeçtiğini kabul eder[936]. (Madde 22)

4.7.4. Boğazlar

Müttefikler için en önemli konulardan biri olan Boğazlar sorunu Türkiye'nin istediği bir statü olmasa da Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile sonuca ulaşmıştır. Bu antlaşma Türkiye Cumhuriyeti, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya,

[933] İsmail Soysal, *a.g.e.*, s. 91-92.
[934] BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu No: 266, Dosya No: 795, Belge No: 17.
[935] Turgut Özbay, *a.g.e.*, s. 501.
[936] M. Cemil Bilsel, *a.g.e.*, s. 590.

Romanya, Rusya, Yunanistan ve Yugoslavya Devletleri tarafından onaylanmıştır[937]. Ek olarak; "Boğazlar olarak genel deyimiyle anılan Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ve Karadeniz Boğazı'nda denizde ve havada serbest geçiş ve gidiş-geliş ilkesini kabul ve açıklamak konusunda anlaşılmıştır. Boğazlardan savaş ve barış zamanlarında ticaret ve gidiş-gelişi bundan böyle ilişik ekteki hükümler uyarınca düzenlenecektir"[938]. Ayrıca; "Barış zamanında, ticaret gemisi ve uçaklar için geçiş serbestliği ilkesi kabul edilirken, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemileri tonajına sınır konmuş savaş zamanında ise, ticaret gemisi ve uçaklar ile İngiltere'nin ısrarlı tutumu nedeniyle tonajına bakılmaksızın savaş gemilerine geçiş hakkı sağlanmıştır. (Md. 1 ve 2)"[939] Lozan'da alınan karar barış antlaşması taslaklarına uygun olarak milletlerarası bir komisyonun Boğazları yönetmesi üzerine kararlaştırılmıştı. Bu komisyonun başkanı Türk olsa da komisyonun diğer üyeleri antlaşmayı imzalayan devletler tarafından atanacaktır. Amerika Karadeniz kıyısında olmamasına rağmen komisyonda üye bulundurabilecektir[940]. (Maddeler 10-11-12-13)

Boğazların güvenliği için askerden arındırılacak bölge ise şu şekildeydi; "Gelibolu şibhiceziresi Kumbağı, Bakla burun hattının kuzeydoğusu Çanakkale kıyısından 20 kilometrelik bir alan ve Boğaziçi'nin iki tarafında sahilden 15 kilometrelik alan ve Marmara'da Emir Ali Adası'ndan itibaren tüm adalar ve İmroz ve Tenedos adaları"[941]. 1936'da Boğazlar üzerindeki hâkimiyetimizi sınırlayan hükümler Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile ortadan kaldırılmıştır[942].

[937] Şarika Gedikli Berber, *a.g.m.*, s. 623.
[938] Deniz Bozkurt, *a.g.e.*, s. 21.
[939] Sami Doğru, *a.g.m.*, s. 147.
[940] Deniz Bozkurt, *a.g.e.*, s. 21-22.
[941] Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası*, s. 138-139.
[942] Deniz Bozkurt, *a.g.e.*, s. 23.

SONUÇ

1914'de başlayan Birinci Dünya Savaşı büyük bir coğrafyaya yüzyıllarca hakim olmuş Osmanlı Devleti'nin sona ermesine neden olmuştur. Üç kıtaya hakim olan Osmanlı Devleti'nin en çok dikkat çeken topraklarının Ortadoğu olması petrolün keşfi ve Süveyş Kanalı'nın açılması ile daha çok artmıştır. Emperyalist devletler kendi varlıklarını sürdürmek ve güçlerine güç katmak için diplomasinin tüm yollarını kullanmışlardır. Elbette masa başında çizilen planların uygulanması için savaş şarttı. Birinci Dünya Savaşı boyunca yapılan gizli antlaşmalar savaştan sonra uygulamaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu antlaşmalar içerisinde Ortadoğu için en önemlisi Sykes-Picot Antlaşması, Türkiye coğrafyası için ise İstanbul, Londra Antlaşmaları ve Saint Jean De Maurienne Antlaşmaları'ydı. İstanbul Antlaşması'nın hayata geçmemesinin nedeni olan Rusya'nın savaştan çekilmesi, rejim değişikliği yaşaması Türkler açısından avantaja dönüşmüştür. Rusya müttefiki olduğu devletlerle Bolşevik İhtilali'nden sonra görüş ayrılığına düşecek bu ilişki Milli Mücadele'ye büyük bir destek sağlayacaktır.

Bugün Ortadoğu'da yaşananları iyi analiz edebilmenin yolu aslında Avrupa diplomasisini iyi anlamaktan geçmektedir. Mehmet Akif Ersoy'un dediği gibi tarih ders alındıkça tekrar etmeyecektir. Gizli paylaşım tasarılarından Sykes-Picot Antlaşması ve onunla bağıntılı olan Şerif Hüseyin-McMahon yazışmaları ile Balfaour Deklarasyonu bugünün özeti niteliğindedir. Bu üç diplomasi atağı İngiltere'nin bugün izlediği politikayı da ortaya koymaktadır. Büyük güçler kendi menfaatleri için kullanmak istedikleri milletlere önce hayal kurdurtmuş ardından da bu hayalden vazgeçmeleri gerektiğine inandırmışlardır. Sykes-Picot Antlaşması paylaşılan Ortadoğu toprakları üzerinde yaşayan halklara özgürlük değil yıllarca sürecek acı dolu bir hayat vermiştir. Şerif Hüseyin büyük Arap İmparartorluğu hayaliyle kendi devletine ihanet ederken Yahudiler İngilizlerin çıkarlarına uygun olduğu için Yahudi Yurdunu kurmakla meşgullerdi. Bugün İsrail Devleti'nin geldiği nokta ve Filistin'in kendi topraklarında yaşadığı esaret bu politikanın ürünüdür.

Avrupalı devletler 1915-1923 tarihleri arasında masa başında hazırladıkları paylaşım tasarılarını uygulamaya çalışmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Paris Barış Konferansı ve sonrasında yapılan Londra, San Remo Konferansları doğru anlaşılmış olsaydı, Ortadoğu bugün farklı bir kader yaşıyor olabilirdi. Londra ve San Remo Konferansları'nda dikkat çeken husus Avrupalı devletlerin kullandığı

psikolojik faktörlerdir. Avrupalı devletler henüz kaderleri ayrılmamış milletler üzerinde bir laboratuvar üzerinde çalışır gibi çalışmıştır. Bu coğrafyada birlikte yaşayan milletleri birbirinden ayırmaya çalışmışlardır. Zira Araplar, Ermeniler, Rumlar, Asuriler, Keldaniler, Kürtler, Türkler aynı coğrafyada aynı kaderi yaşamalarına rağmen Avrupalılar bu milletleri bu masalarda karşı karşıya oturtmayı başarmıştır. Sömürge devletlerinin oyununun farkında olmayan Ermeniler, Rumlar, Araplar ve diğer unsurlar kendi yönetimlerini kuracakları hayali ile Osmanlı Devleti'ne ihanet ederken emperyalistlere hizmet etmişlerdir.

Arap isyanı ile Osmanlı Devleti'ne büyük sıkıntı yaratan Arapların kuracağı devletler kendilerine sorulmamış San Remo ve Kahire Konferansı'nda İngiliz Ortadoğu uzmanları tarafından sınırları belirlenmiştir. Bayraklarını da Getrude Bell ve Mark Sykes çizmiştir. Bugün gelinen noktada Suriye, Irak, Filistin coğrafyası bu topraklarda yaşayan hiçbir unsura barış veya huzur getirmemiştir.

Bu paylaşım tasarıları içerisinde ayırt edilmesi gereken antlaşma Sevr Antlaşması'dır. Her ne kadar Müttefikler diğer paylaşım tasarılarının uygulamalarını bugüne kadar taşımışlarsa da başarısız oldukları tasarılar da vardır. Sevr Antlaşması paylaşım tasarıları içerisinde en geç hazırlanandı. Bu antlaşmanın zemini Londra Konferansı ve San Remo'da hazırlanmaya çalışılmışsa da bir türlü yerine oturmamıştır. Kendi aralarında bir türlü anlaşamayan Müttefikler bu metin üzerinde birbirlerine düşmanca tavırlar sergilemiş birlik olduklarını unutmuşlardır. Kendilerine göre son aşamaya gelmiş Paris ve Spa Konferansları'yla son revizyonlarını yapmışlardır. Ancak Spa Konferansı'na giden Türk Heyeti'nin bu antlaşmayı kolay kolay imzalayacağını da görmüşlerdir. Müttefikler önceleri işgal ettikleri İstanbul'daki Hükümeti ikna edebileceklerini tahmin etmiş ancak Anadolu'yu pek de ciddiye almamışlardır. Sevr Antlaşması'nı diğer paylaşım tasarılarından ayıran özellik bu metni değiştirenin Anadolu insanı olmasıdır. Zira Arap coğrafyası kendisine tayin edilen manda ve himaye yönetimine boyun eğmek zorunda kalmış, Müttefiklere Şerif Hüseyin ve oğulları Abdullah ve Faysal eşlik etmiştir. Oysa Türk halkı ve onların güvendiği liderler "Ya İstiklal Ya Ölüm" demiş Sevr ile yaşamaktansa bağımsızlık mücadelesinde ölürüz kararı almışlardır. Avrupa'nın tarihten çıkaracağı ders de Sevr'in uygulanamayacağı olmuştur. İtilaf Devletleri Milli Mücadele'ye kadar paylaşım tasarılarını uygulamaya çalışmışlardır. Anadolu sorununu çözmek için İngilizler kendi birliklerinden çok Anadolu'ya hâkim olma hayali kuran Venizelos ve ordusunu kullanmıştır. Sevr

Antlaşması'nı masa başında uygulayamayacağını anlayan İngiltere Birinci İnönü Muharebesi'nde yenilen Yunan ordusunu beklemeye almıştır. Yeni bir oyun ve yeni bir perde açarak Ankara ve İstanbul Hükümetleri'ni Londra'ya davet etmişlerdir. Tarihin en önemli anekdotlarından biri Londra'da gerçekleşmiş ve Müttefikleri şaşırtmıştır. Çünkü birbirlerine kırdırıp Sevr Antlaşması'nı imzalatacaklarını düşünen Müttefiklere İstanbul Hükümeti temsilcisi Tevfik Bey tarihi bir ders vermiştir. Halkın tek temsilcisi olarak TBBM'yi göstermiş böylece Türk tezi kabul görmese de Avrupa'da tanıtılmıştır. Londra'da Sevr'e karşı Misak-ı Milli mücadelesi elbette bir sonuç ortaya koymamıştır. Biri tam bağımsız yeni bir devleti küllerinden doğururken diğeri bir milleti tarihe gömmeye çalışıyordu.

Masa başı oyunları biten müttefikler tekrar Yunan ordusunu sahaya sürmüşlerdir. Ancak durum Müttefiklerin aleyhine dönmüş Türk ordusu özellikle Sakarya Meydan Muharebesi'yle Müttefikler arasında büyük bir çatlak yaratmıştır. İtalya bu zaferden sonra Anadolu'yu Türklere el altından yardım ederek terk etmiştir. Ancak İngiltere için asıl darbe tüm paylaşım tasarılarında en büyük ortağı Fransa'nın resmen TBBM'yi tanıyarak Ankara Antlaşması'nı imzalamasıydı. Bu antlaşma TBMM'ye büyük bir saygınlık kazandırırken, İngiltere'yi dağılmış ve ciddi kayıplar vermiş bir Yunan ordusuyla Anadolu'da bırakmıştır. İngiltere tüm yaşananlara rağmen Sevr Antlaşması'ndan vazgeçmemiş Yunan ordusunu bir maceraya daha sürüklemiştir. Başkomutanlık ve Büyük Taarruz Meydan Muharebesi'yle Türk ordusu savaş meydanlarında Müttefiklere söyleyecek bir söz bırakmamıştır. Öyleki savaş meydanlarından çekinmeyen İtilaflar hemen Mudanya Ateşkes Antlaşması'nı imzalamış ve savaşı sona erdirmiştir. Bu kez de Türkiye açısından Sevr Antlaşması'nı masa başında rafa kaldırma mücadelesi başlamıştır.

Sevr Antlaşması için Müttefiklerin son durağı Lozan'dı. Ancak karşılarında yenilmiş bir devlet değil tam aksine imkânsızı başarmış bir devlet vardı. Lozan'ın birinci görüşmeleri Müttefiklerin bunu anlamamalarından dolayı kesintiye uğramıştır. Çünkü savaşı kazanmış Türk milletinden Ermeni yurdu, kapitülasyonların devamı, azınlıkların şımartılması, Boğazlar üzerinde bağımsız olmayan bir yönetim istemişlerdir. Bu muamele Türk milleti için kabul edilemezdi. Bu nedenle birinci Lozan görüşmelerinden herhangi bir sonuç alınamamış ve Konferans dağılmıştır. İkinci kez Lozan'a giden Türk Heyeti karşılarında süngüsü düşmüş bir daha savaşmayı göze alamayacak bir Avrupa görmüştür. Bu görüşmelerde Sevr'in maddeleri Lozan metnine

girmeden kaldırılmıştır. Müttefikler için artık paylaşım tasarılarından Sevr'in iflas ettiğini kabul etme zamanı gelmiştir. 24 Ağustos 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması Sevr Antlaşması'na karşı kazanılmış büyük bir zaferdir. Tarihin geçmiş ve gelecek arasında bir köprü olduğunu kabul ediyorsak bu paylaşım tasarılarının ve Sevr ruhunun her zaman bu coğrafyaları tehdit ettiğini de unutmamak gerekir. Sonuç olarak bu tez neredeyse yüzyıl önce yapılmış tasarıların hala nasıl uygulanmaya çalışıldığını kanıtlamakta ve günümüzdeki olayların analizini yapma fırsatı sunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİVLER

1-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA. , DH. , EUM. , AYŞ. , 29/121.

BOA. , MV. , 217/107.

BOA. , EUM. , AYŞ. , 64/43.

BOA. , HR-SYS. , 2310/5.

BOA. , HSD. , AFT. , 16-28.

2- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu No: 54, Dosya No: 357, Belge No: 2.

BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu No: 218, Dosya No: 473, Belge No: 20.

BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu No: 236, Dosya No: 597, Belge No: 8.

BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu No: 266, Dosya No: 795, Belge No: 17.

GAZETELER

İleri Gazetesi 15 Ağustos 1919.

Vakit Gazetesi 31 Mayıs 1920.

İleri Gazetesi 7 Temmuz 1920.

İleri Gazetesi 23 Nisan 1920.

İleri Gazetesi 15 Mayıs 1920.

İkdam Gazetesi 2 Mart 1921.

HATIRATLAR

ATATÜRK, Mustafa Kemal; *Nutuk,* (Sadeleştiren: M. Murat Sezer), Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2001.

CEBESOY, Ali Fuat; *Siyasi Hatıralar,* C-I-II, (Hazırlayan: Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul, 2011.

Cemal Paşa; *Hatıralar,* (Hazırlayan: Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2015.

İNÖNÜ, İsmet; *İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması I*, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayınları, İstanbul, 1998.

—. *İsmet İnönü'nün Hatıraları, Lozan Antlaşması II* , Yenigün Haber Ajansı Basın Yayınları, İstanbul, 1998.

KARACAN, Ali Naci; *Lozan*, Nokta Yayınları, İstanbul, 2006.

Kral Abdullah; *Biz Osmanlı'ya Neden İsyan Ettik?* , (Çev: Halit Özkan), Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.

LAWRENCE, T. E. *Bilgeliğin Yedi Sütunu,* (Çev:Bilal Çölgeçen) , Chiviyazıları Yayınları, Ankara, 2005.

NUR, Dr. Rıza; *Lozan Hatıraları,* (Hazırlayan: Boğaziçi Yayınları) , İstanbul, 2015.

ORBAY, Rauf; *Cehennem Değirmeni Siyasi Hatıralarım I,* (Hazırlayan: Sümer Kılıç), Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Rıza Tevfik; *Birazda Ben Konuşayım,* (Hazırlayan: Abdullah Uçman) , İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

SABİS, Ali İhsan; *Harp Hatıralarım İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, (Hazırlayan: Nehir Yayınları) , C. 5, İstanbul, 1993.

TETKİK ESERLER

ADAMOF, E. E; *Çarlık Belgelerinde Anadolu'nun Paylaşılması,* (Çev: Hüseyin Rahmi) , Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001.

AKARSLAN, Mediha; *Milli Mücadele Devrinde Türk Dış Politikası,* Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1990.

AKBIYIK, Yaşar; *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Maraş,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

AKBIYIK, Yaşar; "Zaferin Tescili Lozan Antlaşması", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, (Sekreterya: Cemal Avcı) , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

AKŞİN, Sina; *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele II,* Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1998.

—. *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele III İç Savaş ve Sevr'de Ölüm,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

AKYOL, Taha; *Medine'den Lozan'a,* Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997.

AKYÜZ, Yahya; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1975.

AL, Arzu. *Türk Dış Politikası 1918-1980,* Kaktüs Yayınları, İstanbul, 2014.

ALKAN, Mustafa; "Osmanlı Devleti'nin "İslam Birliği" Siyaseti: Ortadoğu'nun Osmanlılaşması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* C. 9, S. 18, Ankara, Yaz 2016.

ALPARSLAN, Teoman; *Sevr ve Lozan'ın Ortak Hükümleri,* Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2008.

ALTUĞ, Yılmaz; "Onaylanmayan Antlaşmalar " Sevr"", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün Buğün Yarın*, S. 32, İstanbul, Mayıs 1970.

ALTUĞ, Yılmaz; "Lozan Sınırlar Sorunu", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün, Bugün, Yarın,* S. 34, İstanbul, Temmuz 1970.

ALTUNER, Burak; *Ortadoğu'da Türk Askeri,* Truva Yayınları, İstanbul, 2006.

ARMAOĞLU, Fahir; *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995),* Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.

ARMAOĞLU, Fahir; "Amerika, Sevres Antlaşması ve Ermenistan Sınırları", *Belleten,* C.LXI, S. 230, Ankara, Nisan 1997.

ARMAOĞLU, Fahir; "Lozan Konferansı ve Amerika", *Belleten,* C. LV, S. 213, Ankara, Ağustos 1991.

ARSEL, İlhan; *Arap Milliyetçiliği ve Türkler,* Ankara Basımevi, Ankara, 1975.

ASLANOVA, Sevilya; *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917),* (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2008.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2016.

ATAY, Falih Rıfkı, Zeytindağı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2015

AYBARS, Ergün; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I,* Adalet Matbaası, İzmir, 1998.

AYDIN, Derya; "Musul'un İngilizler Tarafından İşgalinin Türk Basınına Yansımaları" (Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2006.

BALCIOĞLU, Mustafa; "Direnen Millet Milli Mücadele Ya İstiklal Ya Ölüm", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I* , (Sekreterya: Cemal Avcı) , Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2014.

BARR, James; *Kırmızı Çizgi Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi,* (Çev: Ekin Can Gürsoy) , Pegasus Yayınları, İstanbul, 2016.

BAYTOK, Taner; *İngiliz Belgeleriyle Sevre'den Lozan'a Dünden Bugün'e Değişen Ne Var?*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007.

BAYUR, Yusuf Hikmet; *Türk İnkılap Tarihi* ,C. II, Kısım IV, TTK, Ankara, 1991.

—. *Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973.

BELEN, Fahri; *Türk Kurtuluş Savaşı,* Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1983.

BELL, Getrude L; *Mezopotamya'da 1915-1920 Sivil Yönetimi,* (Çev: Vedii İlmen) ,Yaba Yayınları, İstanbul, 2004.

BERBER, Şarika Gedikli; "Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesine Bakış", *Kastamonu Eğitim Dergisi ,* Cilt:14, No:2, Kastamonu, Ekim 2006.

BEYOĞLU, Süleyman; "Sevr ve Lozan' da Ermeniler", *Gazi Akademik Bakış Dergisi* C. 2, S. 3, Ankara, 2008.

BİLSEL, M. Cemil; *Lozan,* Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; "Birinci Dünya Harbinde ve Mondros Mütarekesi Sıralarında Boğazlar Problemi", *Belleten,* C. XXIV. S. 96, Ankara, 1960.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik; *Trakya'da Milli Mücadele I,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.

BOZKURT, Deniz; *Karşılaştırmalı Lozan ve Sevr Barış Antlaşmaları,* Umay Kültür Sanat Merkezi Bilim, Kültür, Sanat Yayınları, Ankara, 1998.

BUDAK, H. Ömer; *Sevr Paylaşımı,* Bilge Yayınları, Ankara, 2001.

BUDAK, Mustafa; *Misak-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası,* Küre Yayınları, İstanbul, 2014.

BURY, Wyman G. , *Pan-İslam veya İslam İmparatorluğu,* (Çev: Mert Akçanbaş) ,Destek Yayınları, İstanbul, 2011.

CLEVELAND, William L. ; *Modern Ortadoğu Tarihi,* (Çev: Mehmet Harmancı), Agora Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇAKMAK, Mehmet Ali; "İki Dünya Savaşı Arasında Ortadoğu", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 29, Prof. Dr. Reşat Genç Özel Sayısı, Ankara, 2009.

ÇALIŞKAN, Elif; *Sevr Antlaşması Görüşmeleri ve Kabulünün İstanbul ile Anadolu Basınındaki Yansımaları*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006.

ÇELİK, Kemal; "Çukurova'nın İşgali Döneminde, Fransız Propaganda ve Casusluk Faaliyetleri ile Milli Kuvvetlerin Buna Karşı yayınladığı 1920 Tarihli Yeni Bir Belge", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 2, S. 3, Ankara, Kış 2008.

ÇETİN, Nurten; "Londra Konferansı'nda Ahmet Tevfik Paşa", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C. 2, S. 4, Edirne, Temmuz 2012.

ÇETİNTAŞ, Cengiz; *TBMM Tutanaklarında Kurtuluş Savaşı Londra Konferansı,* e-kitap: http://www.cengizcetintas.com/cengizcetintas.tbmmtutanaklari.1.16.html, 2018.

ÇOKER, Fahri; *Türk Parlemento Tarihi,* TBMM Basımevi, Ankara, 1994.

DEĞERLİ, SARIKOYUNCU Esra; "Lozan Barıs Konferansı'nda Musul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 10, S. 18, S. 127-140, Balıkesir, Aralık 2007.

DEMİRTAŞ,Bahattin, ALPARSLAN,Mustafa; "Askeri Raporlar ve Hatıralara Göre Irak Cephesi", *Kut'ül Amare Zaferinin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (28-29 Nisan 2016- Mardin), ATAM, Ankara, 2016.

DEVECİ, Can; "İngiltere'nin Ortadoğu Politikaları", (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2012.

DİLEK, Mehmet Sait; "Londa Konferansı'da Ermeni Sorunu ve İngiltere'nin Tutumu", *Turkish Studies International Periodical For The Languages,* V. 8/7, P. 807-816, Summer 2013.

DİLEK, Mehmet Sait, KÜÇÜK, Evren; "San Remo Konferansı'nda İngiltere'nin Ermeni Politikası (18-26 Nisan 1920)", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* Volume 7/3, Ankara, Summer 2012.

DİLEK, Mehmet Sait; "Paris Barış Konferansı'nda Yunan Talepleri ve Büyük Güçlerin Tutumu", *Karadeniz Araştırmaları,* C. 36, S. 36, Ankara, Kış 2013.

DOĞAN, Yalçın; *Sevr Sürecinin Türk Basınındaki Yansımaları*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Elazığ, 2007.

DOĞRU, Sami; "Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü : Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* C. 15, S. 2, İzmir, 2013 (Basım yılı 2014).

DUMAN, Sabit; *Modern Ortadoğu'nun Oluşumu,* Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2010.

DURMUŞ, Yılmaz, *Osmanlı' nın Son Yüzyılı Cumhuriyete Giden Yol,* Çizgi Kitapevi, Konya, 2001.

ELİBÜYÜK, Mesut; "Ortadoğu'nun Coğrafya Bakımından Adı, Yeri ve Önemi", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi,* C. I, S. I, Elazığ, 2003.

ERENDİL, Muzaffer; *Çağdaş Ortadoğu Olayları,* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992.

ERİM, Nihat; *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri,* C. I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1953.

EROĞLU, Hamza; *Türk Devrim Tarihi,* Sanem Matbaası, Ankara, 1981.

—. *Türk İnkılap Tarihi,*MEB Yayınları, İstanbul, 1982.

ERTAN, Temuçin Faik; "Sevr ve Lozan Antlaşmaları Hakkında Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 58, Ankara, Bahar 2016.

EVANS, Laurence; *Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924) ,* (Çev. Tevfik Alanay) , Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.

FRASER , T. G., MANGO , Andrew, MCNAMARA, Robert; *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu,* (Çev. Füsun Doruker) , Remzi Kitapevi, İstanbul, 2011.

FROMKİN, David; *Barışa Son Veren Barış,* (Çev. Mehmet Harmancı) , Epsilon Yayınları, İstanbul, 2016.

GELVİN, James L. ; *Modern Ortadoğu Tarihi,* (Çev: Güneş Ayas) ,İstanbul, 2016.

GÖNLÜBOL,Mehmet, SAR , Cem; *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası 1919-1938,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1997.

GÖMEÇ, Sadettin; *Milli Mücadele'de Güney Cephesi,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

GÜÇLÜ, Muhammet; "Antalya'da Anadolu Gazetesine Göre Londra Konferansı'na Katılan Ankara Heyeti'nin Avrupa'ya Yolculuğu (6-22 Şubat 1921)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* XVI/33, İzmir, Güz 2016

GÜL, Muammer; "Modern Ortadoğu'nun Oluşumu", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Degisi,* C. XII, S. 1-2, Elazığ, 2016.

GRESH, Alain, VİDAL, Dominique; *Ortadoğu Mezopotamya'dan Körfez Savaşı'na,* (Çev: Hamdi Türe) , Alan Yayınları, İstanbul, 1991.

HALE, William; *Türk Dış Politikası 1774-2000,* (Çev: Petek Demir) , Mozaik Yayınları, İstanbul, 2003.

HATİPOĞLU, Süleyman; "Milli Mücadele'de Suriye İtilafnamesi'nin Yeri", ATAM,

" *Milli Mücadele'de Güney Bölgesii Sempozyumu Bildirileri/ ,* (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), Ankara, 2015.

—; *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921),* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.

HELMREİCH, Paul C. ; *Sevr Entrikaları ,* (Çev. Şerif Erol) , Gençlik Yayınları, İstanbul, 1996.

HOWARD, Harry N. ;"Paris, San Remo, Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Planları", (Çev. Müge Yılmaz) , *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün, Bugün, Yarın*, S. 35, İstanbul, Ağustos 1970.

HUREWİTZ, J. C. ; *Ortadoğu Siyaseti: Askeri Boyutlar*, (Çev: Nusret Özselçuk) , Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1980.

HÜLAGÜ, Metin; *Panislamist Faaliyetler 1914-1918,* Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1994.

ILGAZ, İhsan; "Sevr Antlaşması Hazırlıkları", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 11, Yıl: 8, C: 2, İstanbul, Aralık 1972.

İNCE, Fuat; "Lozan Barış Antlaşması Ve Ege Adaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, Lozan Antlaşması Özel Sayısı, Ankara, 2013.

JAESCHKE , Gotthard; *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri III,* (Çev: Cemal Köprülü), Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2001.

JR. GOLDSCHMIDT Arthur, DAVIDSON Lawrence, *Kısa Ortadoğu Tarihi,* (Çev: Aydemir Güler) , Doruk Yayınları, İstanbul, 2011.

KARA, Bülent; "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* C. 3, S. 5, Ankara, Kış 2009.

KARAL, Enver Ziya; *Osmanlı Tarihi,* C. IX., TTK, Ankara, 1999.

—. *Osmanlı Tarihi,* C. V. , TTK, Ankara, 2007.

KARASAPAN, C. Tevfik; *Filistin ve Şark'ül Ürdün, C. I.* , Ahmet İhsan Basımevi, İstanbul, 1942.

KASALAK, Kadir; "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 25, Isparta, 2016/3

KASALAK, Kadir; "Paris Barış Konferansı'nda Ermeniler ve Kürtler", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi,* C. VII, S. I, Elazığ, 2012.

KAYMAZ, İhsan Şerif; *Mezopotamya'da Emperyalist Kapışma ve Yerleşme,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

KAYRA, Cahit; *Sevr Dosyası*, Boyut Yayınları, İstanbul, 1997.

KEMAL, Cemal; "Birinci Dünya Savaşı'nda Gazze' yi Nasıl Kaybettik?", *Ankara Üniversitesi Türk Inkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 55,* S. 125-176, Ankara, Güz 2014.

KEMAL, Cemal; "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* S. 40, Ankara, Kasım 2007.

KESER, Ulvi; "Doğu Lejyonu ve Güney Doğu Bölgesindeki Ermeni Faaliyetleri (1918-1922)", ATAM, *Milli Mücadele' de Güney Bölgesi Sempozyumu Bildirileri/* , (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), Ankara, 2015.

KILINÇKAYA, M. Derviş; *Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu,* ATAM, Ankara, 2008.

KISIKLI, Emine; "Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk inkılap Tarihi Ensitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 24, Ankara, Kasım 1999-2003.

KOCABAŞ, Süleyman; *Mütareke Dönemi ve Milli Mücadele 1918-1923,* Vatan Yayınları, İstanbul, 2003.

KOCABAŞ, Süleyman; *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları,* Vatan Yayınları, İstanbul, 1999.

—. *Türkiye'nin Canı Boğazlar,* Vatan Yayınları, İstanbul, 1994.

—. *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağ*ı, Mutlu Basım Yayın, İstanbul, 2013.

KÖSE, İsmail; "Paris Barış Konferansı Tutanakları ve Başkan Woodrow Wilson'un Türk Algısı", *Journal Of History Studies,* V. 6, I. 3,April 2014.

KURAT, Akdes Nimet; *Türkiye ve Rusya,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

KURAT, Yuluğ Tekin; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması,* Turhan Kitapevi, Ankara, 1986.

KURAT, Yuluğ Tekin; "Türkiye Topraklarının Paylaşılması Hazırlıkları- Sevr", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi Dün, Bugün, Yarın,* C. X, S. 58, İstanbul, 1972.

KURT, İsmail; Güney Cephesinde Antep İşgali (1919-19121), (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Eylül 2014.

KURUBAŞ, Erol; "Sevr Sürecinde Yapılan Uluslar arası Toplantılarda Kürt Sorunu ve İngiltere'nin Politikası", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, S. 3, Isparta, 1998.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; *Osmanlı Devletine Karşı Arap Bağımsızlık Hareketi,* Ankara Üniversitesi Siysasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1982.

—. *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926),* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara, 1978.

LEWİS, Bernard; *Ortadoğu,* (Çev: Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2006.

MACMILLAN, Margaret; *Barış Yapanlar,* (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak) , Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.

MANSFİELD, Peter, *Ortadoğu Tarihi,* (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal) , Say Yayınları, İstanbul, 2012.

MELEK, Kemal; *Doğu Sorunu ve Milli Mücadele'nin Dış Politikası,* Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978.

MERAY, Seha L. ; *Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler T. II, C. I, K. I.* , Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1972.

MERAY, Seha L. , OLCAY, Osman ; *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri,* Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1977.

MEYER ,Karl E. , B. BRYSAC ,Shareen; *Ortadoğu Tarihi Kral Yaratanlar,* (Çev. Emine Eminel) , Akılçelen Yayınları, Ankara, 2016.

OLCAY, Osman; *Sevres Antlaşması'na Doğru,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

ÖZALP, Kazım; *Milli Mücadele 1919-1922*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZBAY, Turgut; *Lozan'dan Sevr'e Türkiye,* Ertem Matbaası, Ankara, 2004.

ÖZÇELİK, İsmail; *Milli Mücadele'de Anadolu Basınında Güney Cephesi (Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1010-1921*,Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2005.

ÖZÇELİK, İsmail; *Milli Mücadele'de Güney Cephesi Urfa,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.

ÖZÇELİK, İsmail; "Fransa'nın Çıkarları Çerçevesinde Urfa ve Urfa' da Ermeniler", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları 2, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu' da Fransız-Ermeni İşbirliği,* , Elazığ, 2003.

ÖZDEM, Ali Gökçen; "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu", *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi,* C. X, S. II, Elazığ, 2016.

ÖZKAN, Salih; "Albayrak Gazetesine Göre Maraş Savunması", ATAM, *Milli Mücadele'de Güney Bölgesi Sempozyum Bildirileri,* (25-27 Aralık 2013-Gaziantep), Ankara, 2015.

ÖZTOPRAK, İzzet; "Londra Konferansı ve Türkiye Meselesinin Cereyanı Müzakeratı" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XI, S. 33, Ankara, Kasım 1995.

—. *Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele,* Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

ÖZTÜRK, Ayhan; "Antep' de Ermeni ve Fransız Zülmü", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları 2, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu' da Fransız-Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003.

ÖZTÜRK, Ayhan ; "Milletlerarası Antlaşmalar ve Türk Fransız Antlaşmaları", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstütüsü Dergisi,* C. 1, S. 5, Kayseri, 1994.

ÖZTÜRK, İbrahim Sadi; *Sevr Antlaşması Tam Metin 433 Madde Mondros ve Lozan Ekleriyle*, Fark Yayınları, Ankara, 2007.

ÖZYÜREK, Erkan; *20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İngiltere'nin Irak Politikası,* (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

PALMER, Alan; *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi,* (Çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak) , Promat Basım ve Yayınları Sabah Kitapları, İstanbul, 1992.

PARLAR, Suat; *Ortadoğu Vaat Edilmiş Topraklar,* Mephisto Yayınları, İstanbul, 2006.

PEHLİVAOĞLU, A. Öner; *Sevr, Lozan Antlaşmaları ve Avrupa Birliği,* Kastaş Yayınları, İstanbul, 2005.

Rıza Nur, Joseph C. GREW; *Lozan Barış Konferansı'nın Perde Arkası* (Hazırlayan ve Çev. : Nurer Uğurlu) , Örgün Yayınları, İstanbul, 2007.

SAKİN, Serdar; "Mustafa Kemal Atatürk'e Göre Musul Sorunu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* Yıl : 3, S. 6, Ankara, Güz 2007.

SAKİN ,Serdar, DEVECİ ,Can; "Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme", *History Studies*, C. 3, ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, S. 281-293, 2011.

SANDER, Oral; *Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e*, İmge Yayınları, Ankara, 2003.

SAYGI, Tarık; "Lozan Antlaşması'nda Musul Sorunu ve Hatay Meselesi",Yıl: 5, S. 10, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yalova, 2015.

SAYHOOD, Asra; 1917-1932 Dönemi Irak Yönetimi, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009.

SCHENEER, Jonathan; *Balfaour Deklarasyonu Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri,*

(Çev: Ali Cevat Akkoyunlu) , Kırmızıkedi Yayınları, İstanbul, 2015.

SELEK, Sabahattin; *Anadolu İhtilali ,* Burçak Yayınları, İstanbul, 1968.

SERDARLAR , Fahriye , ÇETİNKANAT, Neriman; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918-1964*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1973.

SEZER, M. Çevik; *Avrupa'nın Sonu Sevr,* Gip Yayınları, Ankara, 2010.

SMİTH, Michael Llewellyn; *Anadolu Üzerindeki Göz*, (Çev. Halim İnal) , Hür Yayınları, İstanbul, 1978.

SHAW,J. Stanford, SHAW, Ezel Kural; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* , C. II. , (Çev. Mehmet Harmancı) , E Yayınları, İstanbul, 2006.

SONYEL, Salahi; *Gizli Belgelerde Osmanlı Devleti'nin Son Dönemi ve Türkiye' yi Bölme Çabaları,* Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

SONYEL, Salahi; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika C. I.*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.

— *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika C. II.*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.

SOY, H. Bayram; "Arap Milliyetçiliği Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar", *Bilig*, S. 30, Yaz 2004.

SOYSAL, İsmail; *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları,* C. I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1983.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali; *Yok Edilmek İstenen Millet,* Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 2001.

SU, Kamil; *Sevr Antlaşması Aydın (İzmir) Vilayeti,* Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.

SÜRMELİ, Serpil; "San Remo ve Erzurum", *Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi*, C. 4, S. 2, Erzurum, 2004.

ŞAHİN, Hüseyin Güngör; "Latin Amerikalı Bir Osmanlı Subayının Gözüyle Birinci Dünya Savaşı'nda Güney Cephesi", ATAM, *100. Yılında I. Dünya Savaşı Uluslararası Sempozyumu Bildirileri/* , (03-05 Kasım 2014-Budapeşte) , Ankara, 2015.

ŞAHİN, İsmail, ŞAHİN, Cemile, YÜCE, Samet; "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, C. 8, S. 15, Ankara, 2014.

ŞAHİNGÖZ, Mehmet; "Milli Mücadele Esnasında Yapılan Birlik Mitingleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* C. IX, S. 32, Ankara, Temmuz 1995.

ŞAMSUTDİNOV, A. M; *Mondros'dan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı Tarihi 1918-1923,* (Çev. Ataol Behramoğlu) , Doğan Kitapçılık A.Ş., İstanbul, 1999.

ŞİMŞİR, Bilal; *Lozan Telgrafları II.* , TTK, Ankara, 1994.

TAĞMAT, Çağla D; "Londra Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 9, S. 18, Ankara, Güz 2013.

TANSEL, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, CI, MEB Basımevi, Ankara, 1973.

TANSEL, Selahattin; *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, CII., C.III, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1991.

TİBİ, Bessam; *Arap Milliyetçiliği,* Çev. Taşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1998.

TOLON, Ahmet Hurşit; *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Taksim Antlaşmaları ve Sevr'e Giden Yol*, ATAM, Ankara, 2006.

TUĞLUOĞLU, Fatih; "Ali Naci Karacan'ın Gözüyle Lozan Konferansı ve İsmet Paşa", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 53, Lozan Antlaşması Özel Sayısı, Ankara, 2013.

TURAN, Ömer; *Medeniyetlerin Çatıştığı Nokta Ortadoğu,* Acar Matbaası, İstanbul, 2003.

TUTAK, Sadiye; "Milli Mücadele Yıllarında Suriye'deki Gelişmelerin Güney Cephesi ve Ankara Hükümeti Açısından Önemi-II", *Hıstory Studies International Journal Of Hıstory*, Volume 6, Issue 5, September 2014.

TÜRKMEN, Zekeriya; "Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin Basra Körfezi Kuzeyindeki Petrol Kaynaklarını Ele Geçirmeye Yönelik Askeri Harekatı", ATAM, *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı Sempozyumu Bildirileri /,* (03-05 Kasım 2014-Budapeşte), Ankara, 2015.

UÇAROL, Rıfat; *Siyasi Tarih (1779-2012),* Filiz Kitapevi, İstanbul , 1995.

ULUBELEN, Erol; *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye,* Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2009.

ULUSAN, Şayan; "Şark Meselesi'den Sevr'e Türkiye", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* VIII/18-19, İzmir, Bahar-Güz/ 2009.

UMAR, Ömer Osman; "İngiltere'nin Irak Politikası(1900-1918)", ATAM*, Kutü'l Amare Zaferi I. Dünya Savaşında Irak Cephesi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri/,* (28-29 Nisan 2016-Mardin), Ankara, 2016.

UMAR, Ömer Osman; *Osmanlı Yönetimi ve Fransız Manda İdaresi Altında Suriye,* ATAM, Ankara, 2004.

—. *Türkiye-Suriye İlişkileri,* Fırat Üniversitesi Yayınları, Elazığ, 2002.

ÜNAL, Tahsin; *Türk Siyasi Tarihi,* C. II, Berikan Yayınları, Ankara, 2007.

WİNSTONE, H. V. F. *Ortadoğu Serüveni 1898-1926 Yılları Arasında Ortadoğu'daki Siyasi ve Askeri İstihbaratın Öyküsü,* (Çev. Fuat Davutoğlu) , Risale Yayınları, İstanbul, 1999.

YALÇIN, E. Semih; *Atatürk'ün Milli Dış Siyaseti,* Gazi Kitapevi, Ankara, 2007.

YARGICI, Arnold J. TOYNBEE; *Türkiye II Bir Devletin Yeniden Doğuşu,* (Çev. Kasım Yargıcı) , Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayınları, İstanbul, 2000.

Yaşar ÖZÜÇETİN, Nermin ATAŞ; "Meclis Celse Zabıtlarında Sevr Muahedesine Karşı Tepki ve Yorumlar", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, Kırşehir, 2015.

YAVUZ, Bige; "Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Fransa'nın Anadolu'daki Çıkarları ve Ermeniler", Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları 2, *Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız Ermeni İşbirliği*, Elazığ, 2003.

YÜCE, Samet; *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Getrude Bell,* Nizamiye Akademi Yayınları, İstanbul, 2016.

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Melek YENİSU
Öğrenci Numarası	161211106
Enstitü Anabilim Dalı	Tarih
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Tez Başlığı (Türkçe)	Ortadoğu Paylaşım Tasarıları ve Türkiye (1915-1923)

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 264 sayfalık kısmına ilişkin, ...11.../...06.../...2018..... tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 17'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. Ahmet AKŞIN
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

Lisansüstü tezler, savunma öncesinde **intihal program raporu** ile birlikte enstitüye teslim edilir.

İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

Ek 2. Arşiv Vesikası

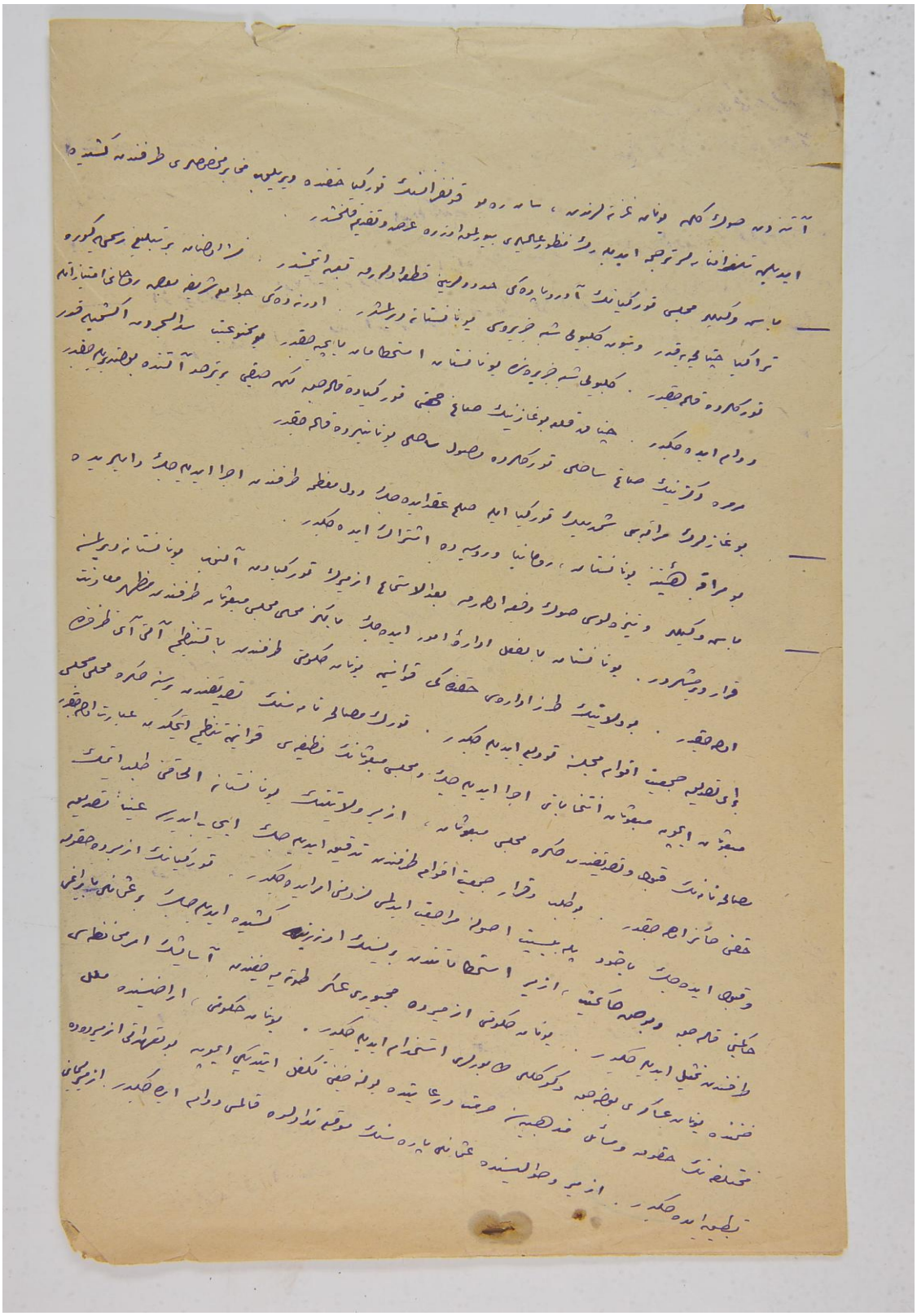

BOA. , DH. EUM. AYŞ. , 64/43

Ek 3. Gazete Örneği

İleri

جمعه

سان رہ مودہ بزہ دائر مهم مذاکرلر جریان ایدیور، اهمیتلی مقررات اتخاذ ایدیلیور. بوغازلرك بین الملل برحاله افراغی واستانبولده دائمی بر متفقین قوۀ عسکریه‌سی بولوندیرلمسی قرار کیر اولمشدر. قونفرانس ویلسونه جواب ویره‌رك تورکلرك استانبولده ابقاسنه قرار ویرلدیکنی بیلدیرمشدر. قونفرانس، تورکیا حقندہ کی رئیس جمهورك فکرینی قبول ایتمیور

قونفرانسك بزه دائر وردیکی قرارلر

هیئت مرخصه مز حقنده الناں خبرلر

هیئت بالنده عصمت پاشا ایله اعضای سائره نك تعیین ایدیلدیکنی

المانیانك قونفرانسه کوندردیکی نوطه‌لر

ادرنه ولایتنده

دار المعلمینده

فرانسه‌ده بلی ویرکوسی مسئله‌سی

بین الملل مالیه قونفرانسی

(وه‌تزه‌لوس) طاپه‌سنه دائر

(صاموه) ده اصلاحات

اسپانیا ده انتخابات

سابق یونان قرالیله آتقرهلری

(لوزان جریدی) آتقره‌دن استانبوله

حریق قونیه‌سنك اسبابی

حریه نظارتنده

مکتب حربیه‌ده تعلیمات

مکتوب

مکتوب

مکتوب

Ek 4. Gazete Örneği

7 Temmuz 1920 İleri Gazetesi

Ek 5. Arşiv Vesikası

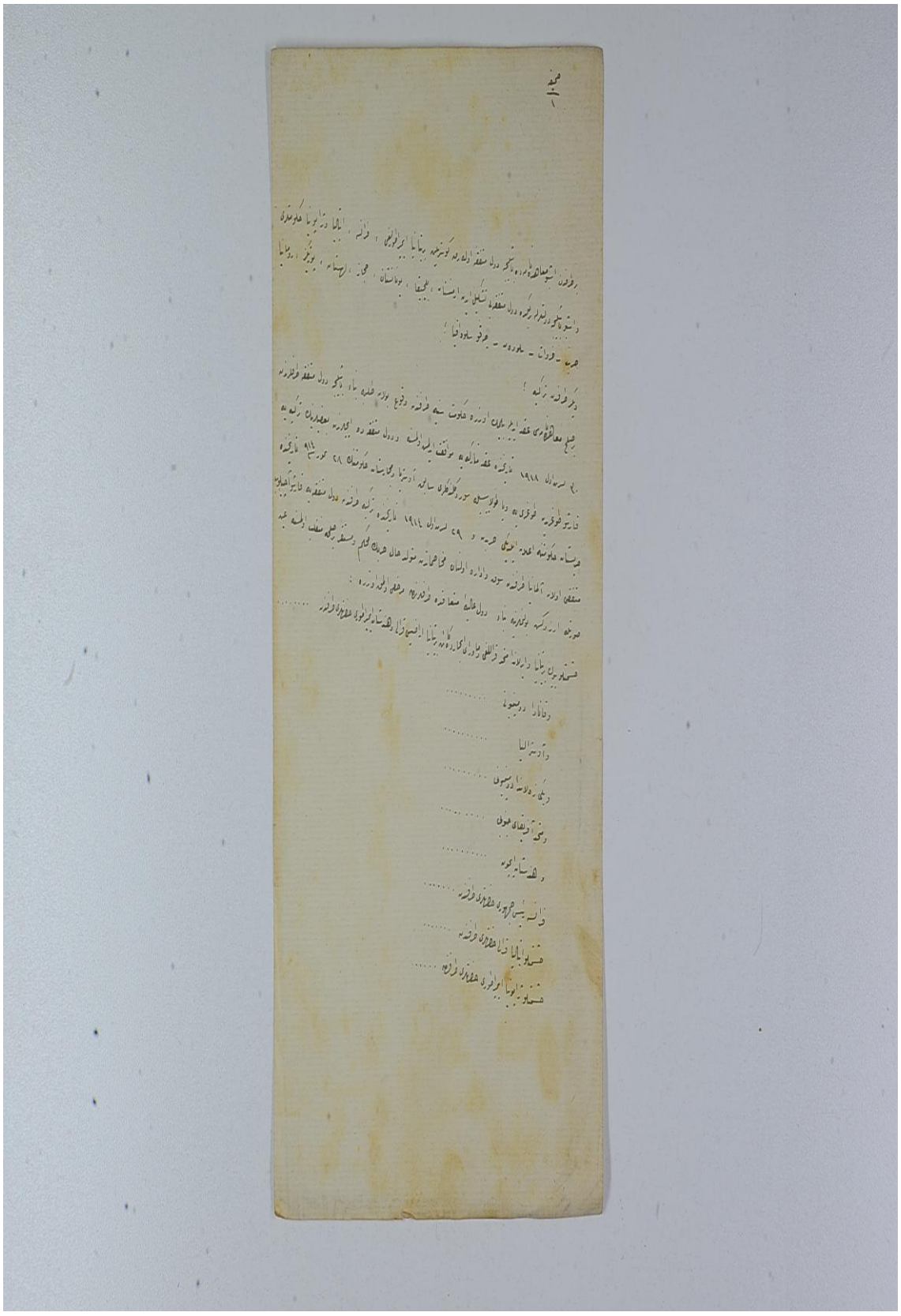

BOA. , HR-SYS. , 2310/5.

Ek 6. Arşiv Vesikası

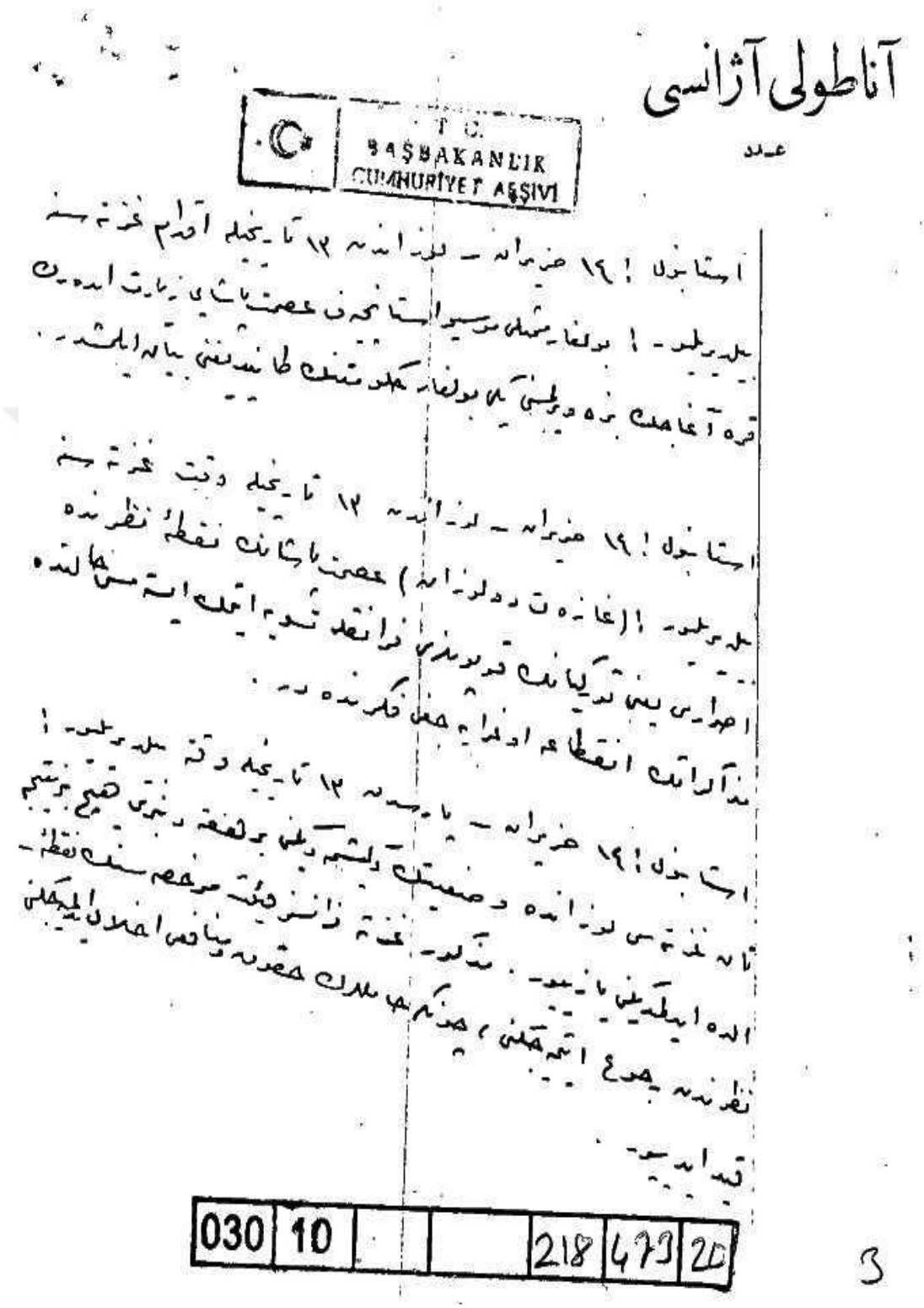

BCA. , Fon Kodu: 030/10, Kutu No: 218, Dosya No: 473, Belge No: 20

Ek 7. Arşiv Vesikası

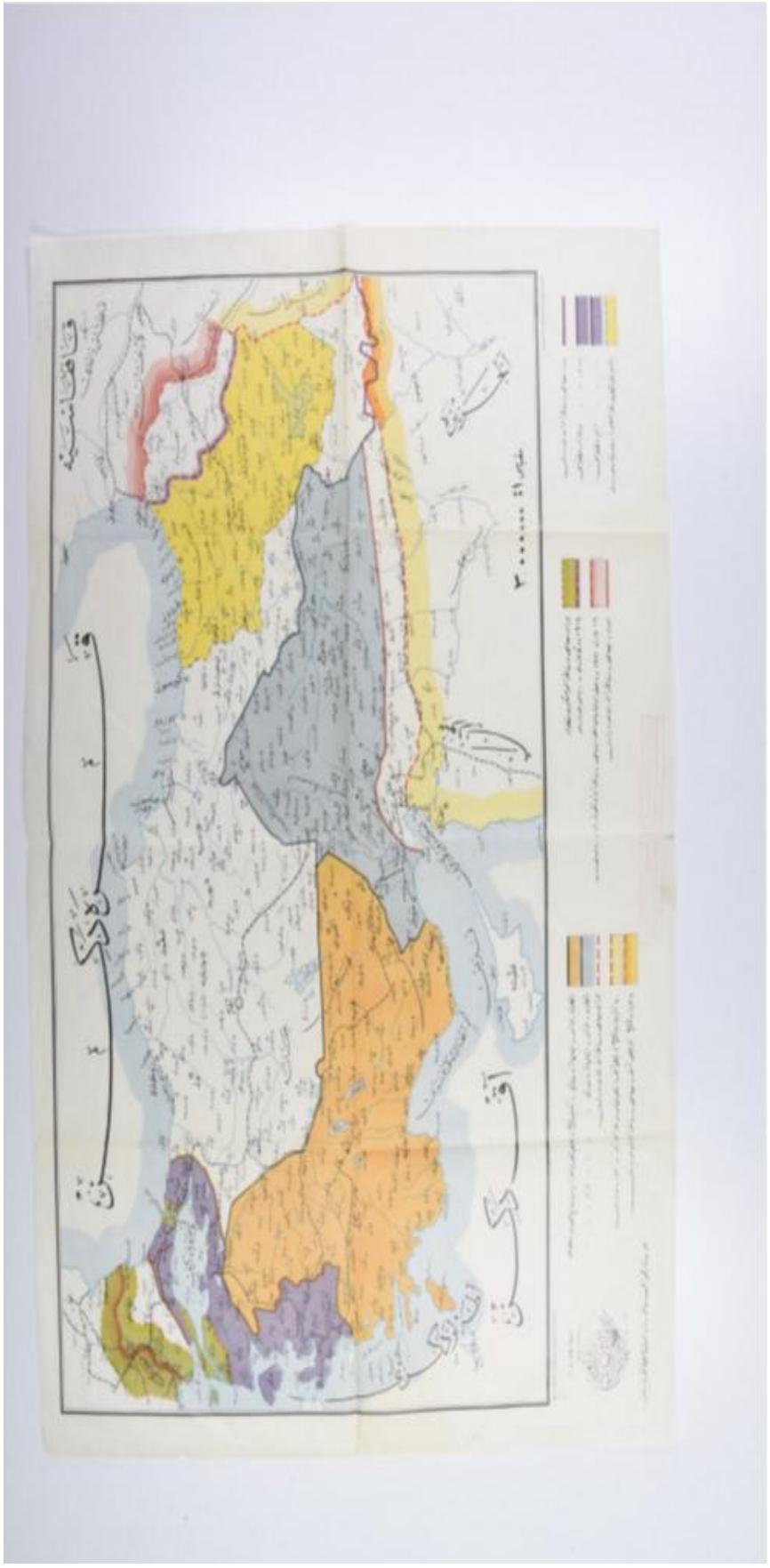

Sevr, Lozan 1921 ve 1926 tarihli Ankara Antlaşmalarına göre belirlenen sınırları gösterir renkli harita. (Belge tarihi: 3 Mart 1928)
Yer: HSD. AFT/16-28

ÖZGEÇMİŞ

1982'de Elazığ'da doğdum. İlköğretim ve Ortaöğretimimi Elazığ'da tamamladım. 2000 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği bölümüne girdim. 2005 yılında Tezsiz Yüksek Lisans diploması ile mezun oldum. Aynı yıl Ankara Final Dergisi Dershanesi Sincan Şubesi'nde göreve başladım. 2007 Şubat ayında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından atamam yapılarak Afyon'un İhsaniye ilçesinde göreve başladım. Daha sonra Bingöl, Elazığ Maden ilçesinde görev yaptım. Şu an Elazığ Bilim ve Sanat Merkezi'nde Tarih Öğretmeni olarak görev yapmaktayım.